

Rachunkowość

FINANSOWA

Krakowska Szkoła Wyższa
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Anna Dębska-Rup

Rachunkowość **FINANSOWA**

według unormowań prawnych:

- rachunkowości
- podatków
- działalności gospodarczej

Kraków 2009

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Jacek Majchrowski, Zbigniew Maciąg

Recenzja:
prof. dr hab. Mieczysław Dobija
prof. dr hab. Edward Nowak

Projekt okładki:
Joanna Sroka

Redaktor prowadzący:
Halina Baszak Jaroń

Adiustacja:
Karolina Ulman

Korekta:
Anna Siedlik

Copyright © by Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2009

ISBN: 978-83-7571-030-4
Wydanie II uaktualnione

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie, ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich.

Na zlecenie:
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Wydawca:
Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. i Oficyna Wydawnicza AFM
Kraków 2009

Sprzedaż prowadzi
Księgarnia Krakowskiego Towarzystwa Edukacyjnego sp. z o.o.
Kampus Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1
30-705 Kraków
tel./fax: (012) 252 45 93
e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Skład i łamanie:
Wojciech Prażuch, Joanna Sroka

Druk i oprawa:
KTE sp. z o.o.

Spis treści

Wstęp	7
ORGANIZACJA I ZASADY RACHUNKOWOŚCI	9
1. Charakterystyka systemu rachunkowości	11
2. Zasady rachunkowości jako teoretyczna podstawa rachunkowości finansowej	14
3. Podstawy prawne prowadzenia rachunkowości	21
ŚRODKI TRWAŁE	27
1. Środki trwałe jako kategoria aktywów	29
2. Ewidencja i wycena środków trwałych	31
3. Amortyzacja	35
4. Środki trwałe w budowie	41
WARTOŚCI NIEMATERIALNE I PRAWNE	47
LEASING	55
1. Leasing jako źródło pozyskania majątku trwałego	57
2. Ewidencja księgowa operacji leasingowych	58
INWESTYCJE FINANSOWE	65
1. Klasyfikacja, wycena i ewidencja aktywów finansowych	67
2. Pochodne instrumenty finansowe	74
3. Szczególne zasady wyceny i prezentacji instrumentów finansowych	79
4. Wycena udziałów w jednostkach podporządkowanych metodą praw własności	83
NALEŻNOŚCI	87
1. Charakterystyka należności	89
2. Wycena należności	90
3. Ewidencja należności	94
4. Faktoring	97
RZECZOWE AKTYWA OBROTOWE	99
1. Kategorie rzeczowych aktywów obrotowych i ich wycena	101
2. Ewidencja składników rzeczowych aktywów obrotowych	106

AKTYWA PIENIĘŻNE	115
1. Ewidencja operacji pieniężnych	117
2. Wycena aktywów i pasywów ustalonych w walutach obcych	120
3. Rachunek przepływów pieniężnych	124
ROZLICZENIA MIĘDZYOKRESOWE KOSZTÓW I PRZYCHODÓW ORAZ REZERWY	127
1. Zakres występowania rozliczeń międzyokresowych.....	129
2. Ewidencja rozliczeń międzyokresowych.....	132
KAPITAŁY WŁASNE	137
1. Znaczenie kapitałów własnych.....	139
2. Gospodarka kapitałami własnymi.....	139
3. Ewidencja kapitałów własnych.....	145
4. Zestawienie zmian w kapitale własnym	148
5. Łączenie spółek.....	150
ZOBOWIĄZANIA	159
1. Klasyfikacja zobowiązań	161
2. Wycena zobowiązań finansowych	163
3. Ewidencja zobowiązań	164
4. Fundusze specjalne	168
RACHUNEK ZYSKÓW I STRAT	171
1. Przychody.....	173
2. Koszty.....	178
3. Obroty wewnętrzne.....	189
4. Wynik finansowy.....	192
5. Wynik finansowy netto i jego rozliczenie.....	198
6. Kontrakty długoterminowe	201
Aneks	209
Bibliografia	231
Spis schematów	233

Wstęp

Podręcznik był pisany z myślą o ułatwieniu procesu poznania rozwoju teorii i praktyki prowadzenia rachunkowości. Autorka prezentuje problematykę w taki sposób, aby odpowiadała ona jednocześnie potrzebom dydaktyki i praktyki.

Do studiowania zagadnień przedstawionych w Rachunkowości finansowej wymagana jest znajomość podstaw rachunkowości. Książka zawiera omówienie i analizę wszystkich kategorii aktywów i pasywów oraz ustalenia wyniku finansowego. Jej walorem jest prezentacja zagadnień rachunkowości według aktualnego stanu regulacji prawnych w tej dziedzinie, z uwzględnieniem wszystkich zmian wprowadzonych do ustawy o rachunkowości w 2004 roku. Dokładnie omówiono takie zagadnienia jak: inwestycje, leasing, kontrakty długoterminowe, łączenie spółek itp. Poszczególne grupy aktywów i pasywów są zdefiniowane w kategoriach rachunkowości i prezentowane w aspekcie ewidencji w ujęciu systematycznym w księgach rachunkowych oraz wyceny. Każde zagadnienie zilustrowane zostało przykładowymi księgowaniami przedstawionymi na schematach księgowych lub przykładami liczbowymi (rozliczenia i wyceny), co powinno umożliwiać Czytelnikowi lepsze zrozumienie poruszanej tematyki, a w szczególności ewidencji w ujęciu systematycznym. Dzięki temu książka dobrze spełnia przypisane jej funkcje dydaktyczne i może być wykorzystana jako podręcznik akademicki do nauki przedmiotu rachunkowość finansowa.

Prezentację kategorii aktywów i pasywów oraz rachunku zysków i strat połączono z opisem ich ujęcia w sprawozdaniach finansowych, ze szczególnym uwzględnieniem bilansu.

Definiowanie i objaśnianie poszczególnych kategorii rachunkowości finansowej oparto na prawnych regulacjach rachunkowości i uzupełniono poglądami występującymi w literaturze przedmiotu. Uregulowania prawne rachunkowości mają pierwszeństwo przed uznanymi normami zawodowymi. Jednocześnie pamiętać należy, że niektórym jednostkom stworzono możliwość opracowania i stosowania zasad rachunkowości na podstawie międzynarodowych standardów. Prezentację bazy normatywnej rachunkowości nie ograniczono tylko do ustawy o rachunkowości, ale połączono z przepisami prawa podatkowego i o działalności gospodarczej. Takie podejście do tematyki przedstawione w książce uzasadnia jej tytuł.

Zawarte w podręczniku analizy merytoryczne i interpretacja niektórych przepisów ustawy o rachunkowości pozwalają poprawnie stosować pewne kontrowersyjne przepisy ustawy. Dodatkowo przedstawiono wybrane aspekty metodologiczne rachunkowości, takie jak sprawy ogólnych zasad rachunkowości i wymiarowania czasowego operacji gospodarczych. Omówiono także nowy sposób ewidencji należności w szczególnych przypadkach – z tytułu kredytu kupieckiego, faktoringu.

Rachunkowość finansowa jest jednolita dla podmiotów reprezentujących różne formy prawne, jednak różne są zasady gospodarki finansowej i gospodarki kapitałowej dla poszczególnych form prowadzenia działalności.

Dlatego prezentację niektórych zagadnień, takich jak np. gospodarka kapitałami przedstawiono dla spółek kapitałowych jako dominującej formy prawnej prowadzenia działalności gospodarczej na dużą skalę.

Zamieszczone w książce przykłady i schematy księgowe oparte są na hipotetycznych danych liczbowych, które mają na celu wyjaśnić mechanizm wyceny, ewidencji i rozliczenia operacji księgowych.

Na schematach teowych kont pominięto stany początkowe i obroty stron kont, poza nielicznymi wyjątkami jednoznacznie podanymi w opisie, niezbędnymi do prezentacji niektórych zagadnień nawiązujących do stanów początkowych kont.

Rozdział pierwszy

Organizacja i zasady rachunkowości

1. Charakterystyka systemu rachunkowości

Rachunkowość pojmowana jako rachunki związane z działalnością wytwórczą i handlem powstała wraz z rozwojem cywilizacyjnym społeczeństw starożytnych. Jednak rozwój nowoczesnej rachunkowości, która jest systemem księgowości podwójnej, datuje się na okres renesansu włoskiego. Najwcześniejsze przykłady systemów księgowości podwójnej pochodzą z północnych Włoch, z XIV wieku. Luca Pacioli zebrał i uprządkował te systemy w opublikowanym w Wenecji w 1494 r. dziele pt. *Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*. Było ono poświęcone przede wszystkim zagadnieniom matematyki, ale zawierało również rozdział o księgowości podwójnej, zatytułowany *Particularis de Computis et Scripturis*.

Dzisiejszy kształt rachunkowości, rozwijanej w odpowiedzi na zmiany w otoczeniu społeczno-kulturowym i cywilizacyjnym¹, jest wynikiem rozwoju systemów prawnych i finansowo-ekonomicznych. Rozwój rynków finansowych, powstanie nowych produktów i form rozliczeń musiały znaleźć swoje odzwierciedlenie w metodach ewidencji księgowej. Na kierunek rozwoju rachunkowości największy wpływ wywarły: wykształcenie się systemów informatycznych i komputeryzacja.

„Rachunkowość jako nauka stanowi dyscyplinę ekonomiczną zajmującą się teorią pomiaru ekonomicznego i teorią analizy wielkości ekonomicznych, charakteryzujących działalność gospodarczą jednostki ekonomicznej w ujęciu retrospektywnym i prospektywnym. Istotą tego pomiaru jest respektowanie ogólnie przyjętych podstawowych założeń i zasad”². System rachunkowości obejmuje metody i techniki mierzenia operacji i procesów ujętych w informacjach ekonomicznych niezbędnych do podejmowania racjonalnych decyzji. Jego funkcją jest przygotowanie kwantytatywnej informacji o jednostce ekonomicznej, wykorzystywanej przy podejmowaniu alternatywnych decyzji gospodarczych. Informacja kwantytatywna pochodząca z rachunkowości stanowi dane o ilości zasobów ekonomicznych i źródłach ich pochodzenia, z podziałem na różne kategorie, wyrażonych w jednostkach pieniężnych.

Na system szeroko rozumianej rachunkowości w podmiocie gospodarczym składają się trzy wzajemnie ze sobą powiązane dziedziny rachunkowości, a mianowicie: rachunkowość finansowa, rachunkowość zarządcza, rachunkowość podatkowa³.

¹ E. A. Hendriksen, M. F. van Breda, *Teoria rachunkowości*, Warszawa 2002, s. 51.

² M. Dobija, *Definicje i cele systemu rachunkowości*, [w:] *Organizacja rachunkowości* pod red. M. Dobii, Warszawa 1999, s. 12.

³ A. Dziuba-Burczyk, *Struktura i podmioty rachunkowości. Sposoby ewidencji gospodarczej*, [w:] *Organizacja rachunkowości*, s. 13–14.

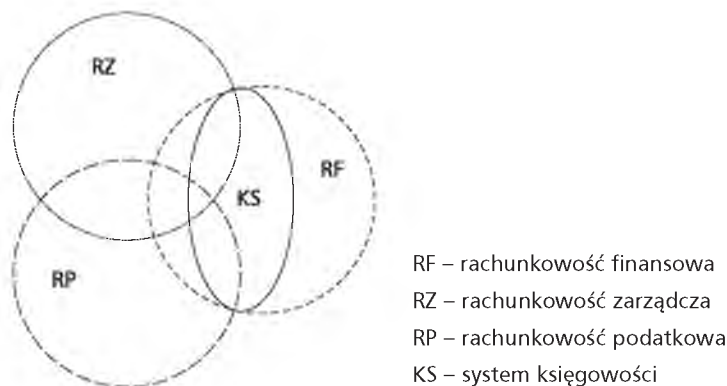
Rachunkowość finansowa jest obligatoryjnym podsystemem systemu rachunkowości, który dostarcza informacji o przebiegu zdarzeń z przeszłości jednostce gospodarczej i innym zainteresowanym podmiotom z otoczenia jednostki. Rachunkowość zarządcza jest podsystemem systemu rachunkowości, którego zadaniem jest dostarczenie informacji jednostkom wewnętrznym przedsiębiorstwa. Jest zindywidualizowana i uregulowana wewnętrznie w przedsiębiorstwie. Sposób przekazywania informacji w podsystemie rachunkowości zarządczej jest uwarunkowany potrzebami kierownictwa. Przy tym rachunkowość zarządcza koncentruje się na dostarczaniu informacji planistycznych dotyczących przyszłych zdarzeń⁴.

Częścią wspólną rachunkowości finansowej i rachunkowości zarządczej jest systematyczny rachunek kosztów, który dostarcza informacji o koszcie jednostkowym oraz danych o zmianie struktury środków gospodarczych i kapitałów przedsiębiorstwa.

Częścią wspólną rachunkowości zarządczej i rachunkowości podatkowej jest informacja dotycząca zarządzania podatkowego, planowania operacji gospodarczych z punktu widzenia optymalizacji obciążeń podatkowych.

Łączną część rachunkowości finansowej i podatkowej stanowią zagadnienia obliczania i sporządzania deklaracji z tytułu zobowiązań podatkowych. Rachunkowość finansowa jest więc systemem informacyjnym o stanie finansowo-majątkowym jednostki gospodarczej oraz osiągniętym przez nią okresowym wyniku finansowym. Natomiast księgowość stanowi podsystem rachunkowości finansowej, na który składa się system podwójnego zapisu danych, wynikających z pomiaru operacji gospodarczych. Powyższe zależności obrazuje rys. 1.

Rys. 1. Struktura systemu rachunkowości

Źródło: A. Dziuba-Burczyk, *Struktura i podmioty rachunkowości. Sposoby ewidencji gospodarczej*, [w:] *Organizacja rachunkowości*, red. M. Dobija, Warszawa, s. 13–14.

Rachunkowość finansowa dzieli się na trzy wzajemnie uzupełniające się dziedziny, są to:

- księgowość,
- rachunek kosztów,
- sprawozdawczość.

⁴ E. Nowak, *Rachunkowość zarządcza*, Kraków 2001, s. 15–16.

Księgowość dostarcza danych o przebiegu zdarzeń i procesów gospodarczych, ujętych w księgach rachunkowych w porządku systematycznym i chronologicznym. Dane te są wykorzystywane w rachunku kosztów, który również jest przedmiotem ewidencji w księgach rachunkowych. **Rachunek kosztów** pełni także ważne funkcje w ramach rachunkowości zarządczej, o czym wspomniano wyżej. Syntetyczny obraz działalności gospodarczej jest przedstawiony w **sprawozdaniach finansowych** sporządzonych w ścisłym powiązaniu z danymi księgowośći.

Inny podział, obowiązujący w rachunkowości finansowej i ewidencji księgowej, wynika z obszarów działalności jednostki gospodarczej. W ramach tego podziału wyróżnić można ewidencje księgowe:

- działalności operacyjnej obejmującej bieżącą działalność eksploatacyjną,
- działalności inwestycyjnej, do której zaliczamy lokaty finansowe i inne nakłady obliczone na osiągnięcie korzyści ekonomicznych,
- budowy środków trwałych i zakupu składników majątku trwałego,
- funduszy specjalnych obejmujących działalność finansowo wyodrębnioną.

Zadania rachunkowości wynikają z potrzeb praktyki jednostki gospodarczej oraz jej otoczenia społecznoekonomicznego. Do czterech głównych funkcji rachunkowości zalicza się funkcję:⁵

- informacyjną,
- kontrolną,
- analityczną,
- statystyczną.

Realizacja funkcji informacyjnej polega na dostarczeniu informacji o przebiegu zdarzeń i procesów gospodarczych w jednostce gospodarczej. Z informacji tej, wyrażonej w postaci analitycznej i syntetycznej, korzystają użytkownicy wewnętrzni i zewnętrzni. Dzięki informacjom dostarczającym przez rachunkowość, możliwa jest kontrola wewnętrzna i zewnętrzna działalności gospodarczej jednostki, jej zasobów majątkowych i kapitałowych oraz wyników finansowych. Funkcja analityczna wynika z zadań i celów rachunkowości zarządczej i controllingu oraz potrzeb bieżącej i okresowej analizy działalności jednostki. Rachunkowość dodatkowo tworzy podstawy liczbowe dla wycinkowych i całościowych obrazów gospodarki narodowej składających się na opracowania z zakresu statystyki gospodarczej.

Użytkownikami informacji pochodzącej z rachunkowości są:

- pracownicy i organy zarządzające jednostką gospodarczą,
- organizacje pracownicze działające w jednostce,
- akcjonariusze lub udziałowcy,
- banki i inne podmioty udzielające pożyczek,
- kontrahenci i firmy współpracujące,
- administracja gospodarcza i organy podatkowe.

Informacja pochodząca z systemu rachunkowości jednostki może dotyczyć danych ujętych w księgach rachunkowych jednostki lub występować w postaci zagregowanej jako

⁵ B. Micherda, *Analityczna funkcja rachunkowości*, Kraków 2001, s. 24.

sprawozdanie finansowe. W tej drugiej postaci dane rachunkowości finansowej jednostki, czyli jej sprawozdanie finansowe, stanowią syntetyczny obraz sytuacji majątkowej jednostki i wyników jej działalności za okres objęty sprawozdaniem. Sprawozdania finansowe są ogólnodostępne, a w przypadku jednostek wymienionych w art. 64. ustawy o rachunkowości istnieje obowiązek ogłaszania rocznych sprawozdań w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski B” lub, w przypadku spółdzielni, w „Monitorze Spółdzielczym”.

Dostępność innych danych rachunkowości jednostki – w tym danych pierwotnych, pochodzących z ewidencji w księgach rachunkowych – podlega ograniczeniu. Te dane mogą być udostępniane za zgodą kierownika jednostki lub na podstawie przepisów szczegółowych regulujących te kwestie, np. istnieje obowiązek udostępnienia ksiąg rachunkowych i dowodów źródłowych organom kontroli skarbowej.

2. Zasady rachunkowości jako teoretyczna podstawa rachunkowości finansowej

Zasady rachunkowości są założeniami systemu, jaki tworzy rachunkowość. Nie wszystkie sprawy w toku prowadzenia rachunkowości można uregulować szczegółowymi normami prawnymi, bo mają charakter ciągły, natomiast normy prawne mają zastosowanie w ściśle określonych sytuacjach. W związku z tym w wielu przypadkach należy stosować ogólne zasady rachunkowości. Ponadto, interpretacja wielu przepisów z zakresu rachunkowości wymaga odwołania się do zasad rachunkowości.

Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, stanowiąca całościowe ujęcie normatywne zagadnień rachunkowości, respektuje zalecenia wynikające z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR)⁶. Konceptyjne założenia sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych MSR do podstawowych założeń rachunkowości finansowej zaliczają ujęcie memoriałowe i zasadę kontynuacji działania. To pierwsze nakazuje zaliczenie przychodów i kosztów do okresu, w którym faktycznie wystąpiły bez względu na to, czy zostały w tym czasie opłacane. Przeciwnieństwem zasady memoriałowej jest zasada kasowa polegająca na ewidencji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów w okresie ich faktycznego poniesienia. Zasada kontynuacji (ciągłości) działania natomiast przyjmuje założenie, że jednostka będzie kontynuować działalność w dającej się przewidzieć przyszłości. Założenie to ma istotne znaczenie dla wyceny składników majątkowych jednostki. W sytuacji niespełnienia zasady ciągłości działania stosuje się odrębne zasady wyceny składników majątkowych. W ustawie o rachunkowości terminu zasady rachunkowości używa się dla oznaczenia wszystkich norm postępowania w związku z prowadzeniem rachunkowości. W art. 5. ustawy o rachunkowości przedstawiono zobowiązanie do stosowania przyjętych zasad rachunkowości

⁶ Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, IASCF 2001.

w sposób ciągły, dokonując w kolejnych latach obrotowych jednakowego grupowania operacji gospodarczych na kontach, wyceny aktywów, pasywów, ustalania wyniku finansowego i sporządzania sprawozdań finansowych. Ustawa o rachunkowości w art. 6. przyjmuje za obowiązujące ujęcie memorialowe.

W literaturze przedmiotu przedstawiono wiele koncepcji prezentacji zasad rachunkowości rozumianych jako ogólne założenia systemu rachunkowości. Ich pełne ujęcie w rachunkowości polegające na syntezie poglądów reprezentowanych w literaturze, zestawił M. Dobija. Według tej koncepcji do podstawowych zasad rachunkowości zalicza się⁷:

- I. **Mierzalność w jednostkach pieniężnych.** Rachunkowość zajmuje się tylko tymi zdarzeniami gospodarczymi, które mają wymiar pieniężny. Operacje gospodarcze są również wymiarowane pod względem czasowym, a niektóre pod względem ilościowym. W związku z tym ujawnia się kwestia zmieniającej się w czasie wartości jednostki pieniężnej. Wymiar czasowy operacji gospodarczych w pewnym stopniu pomaga lepiej zinterpretować wartość aktywów i pasywów wyrażonych w zmieniających swoją wartość jednostkach pieniężnych.
- II. **Podmiotowość rachunkowości.** Rachunkowość prowadzi się z punktu widzenia jednostki, będącej podmiotem prawnym, tzn. osoby prawnej, jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, spółki cywilnej lub osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą. W przypadku podmiotów innych niż osoby fizyczne rachunkowość prowadzi się dla całej organizacji będącej podmiotem prowadzącym działalność gospodarczą, np. spółki, (a nie z punktu widzenia jej właścicieli czy też organów zarządzających). Członkowie zarządu spółki, udziałowcy (akcjonariusze), pracownicy pozostają w relacjach ze spółką, które znajdują odzwierciedlenie w należnościach i zobowiązaniach, jakie spółka posiada wobec nich. Praktyczną realizacją zasady podmiotowości jest określenie w ustawie o rachunkowości zbiorowości jednostek zobowiązanych do prowadzenia rachunkowości w pełnym wymiarze.
- III. **Zasada kontynuacji działalności.** Zasada ta, zaliczona przez MSR do założeń podstawowych rachunkowości, w praktyce oznacza, że posiadane aktywa będą przynosiły oczekiwane korzyści, a zobowiązania jednostki będą spłacane w terminie. Wyraża ona przekonanie, że kapitał lokowany w jednostce ekonomicznej będzie nadal pomnażany.
- IV. **Zasada kosztu historycznego.** Aktywa wycenia się w księgach rachunkowych generalnie wg ceny nabycia lub kosztu wytworzenia, a nie według bieżącej wartości. Szczegółowe normy prawne ustawy o rachunkowości przedstawiają liczne odstępstwa od tej zasady, co będzie przedmiotem dalszego wykładu. Historycznym kosztem nabycia nazywamy cenę rzeczywiście zapłaconą w wolnorynkowej wymianie oraz wszystkie inne koszty poniesione w związku z oddaniem składnika aktywów do użytkowania.
- V. **Zasada dualizmu.** Realizacją tej zasady jest zachowanie prostej równości: suma aktywów = suma kapitałów własnych i zobowiązań. W praktyce zasada dualizmu przejawia się w ujęciu każdej operacji gospodarczej na dwóch kontach księgowych, po przeciwstawnych stronach tych kont. Wyraża ujęcie tych samych środków eko-

⁷ M. Dobija, *Zagadnienie wyceny aktywów i pasywów a ustawa o rachunkowości*, „Ekspert” 1995, nr 3–4.

nomicznych jako materialnych lub niematerialnych aktywów oraz równoważnej im wartości kapitału własnego lub obcego. Aktywa podlegają deprecjacji, zaś kapitał powinien być pomnażany. Pomiar okresowy zmian kapitału jest celem rachunkowości finansowej.

- VI. **Zasada okresu rachunkowego.** Pomiar takich strumieni, jak koszty, przychody dokonuje się w określonych jednostkach czasu. W rachunkowości jako podstawowe jednostki okresu przyjmuje się miesiąc i rok obrotowy. W skali miesiąca (okresu sprawozdawczego) jednostki zobowiązane są rozliczać międzyokresowe koszty, naliczać amortyzację środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych oraz sporządzać zestawienia obrotów i sald. W okresach rocznych zamyka się księgi rachunkowe i oblicza wyniki działalności gospodarczej. Zagadnieniu periodyzacji zostanie poświęcona specjalna uwaga w dalszej części książki.
- VII. **Zasada konserwatyzmu.** Prawdopodobne koszty i tylko pewne przychody zaliczane powinny być do okresu, w którym wystąpiły. Niesymetryczność w uznawaniu kosztów i przychodów ma na celu zapewnienie wiarygodności danym rachunkowości. W związku z tym tworzy się odpisy na należności zagrożone i koszty związane z późniejszymi wydatkami, np. naprawy gwarancyjne. Z zasady konserwatyzmu wynika zasada ostrożnej wyceny bilansowej. Zasada konserwatyzmu znajduje odbicie w konserwatywnym podejściu do pomiaru zysku.
- VIII. **Zasada realizacji.** Stosowanie tej zasady pozwala rozstrzygać moment uzyskania przychodu. Za zrealizowane przychody uznaje się niewątpliwe kwoty wynikające ze zrealizowanych umów, bez względu na okres zapłaty. Za przychód uznaje się wartość produktu sprzedanego odbiorcy. Zasada konserwatyzmu i zasada realizacji określają memoriałowy typ rachunkowości.
- IX. **Zasada współmierności.** Uzyskanym w danym okresie przychodom powinny odpowiadać koszty poniesione w związku z tymi przychodami. Zasada współmierności pozwala prawidłowo określić wynik finansowy uzyskany przez jednostkę w danym okresie. Stosując tę zasadę ustalamy, które koszty należy zaliczyć do danego okresu, gdyż były związane z uzyskanymi w tym czasie przychodami. Ta zasada integruje konta bilansowe z kontami wynikowymi i umożliwia obliczanie okresowego wyniku finansowego oraz prawidłową wycenę produktów. Wymaga ona dodatkowego podziału kosztów na koszty produktów i koszty bezpośrednio obciążające dany okres działalności, zwane kosztami okresu. Koszty produktu obejmują zużycie materiałów bezpośrednich, robocizny bezpośredniej oraz kosztów wydziałowych, natomiast koszty okresu obejmują koszty administrowania i zarządzania. Zgodnie z tą zasadą określonym przez zasadę realizacji przychodom ze sprzedaży przeciwstawia się koszty produktów sprzedanych, natomiast koszty okresu obciążają rachunek zysków i strat w okresie, w którym powstały. W związku ze stosowaniem zasady współmierności, część kosztów odpowiadających kosztowi wytworzenia produktów w danym okresie niesprzedanych jest aktywowana w bilansie. W odwrotnej sytuacji zmniejszenie stanu produktów, czyli sprzedaż produktów wytworzonych we wcześniejszych okresach, pociąga za sobą wzrost kosztu produktów sprzedanych.
- X. **Zasada zgodności.** Zasada ta zakazuje wszelkich form „manipulacji” metodami rachunkowości, które mogłyby wpłynąć na wielkość wykazanego w sprawozdaniu

wyniku finansowego. Wymagania tej zasady dotyczą stabilności stosowanych metod wyceny i amortyzacji, których nie można zmieniać w kolejnych okresach czasu bez uzasadnionej przyczyny. Nieprzestrzeganie zasady zgodności skutkuje utratą porównywalności sprawozdań finansowych z kolejnych lat obrotowych. Jeśli zostaną już wprowadzone zmiany w zasadach wyceny lub amortyzacji, należy ten fakt podać w informacji dodatkowej, która jest integralną częścią każdego sprawozdania finansowego.

- XI. **Zasada prawdy materialnej.** Do księgi rachunkowej należy wprowadzić wszystkie operacje gospodarcze występujące w danym okresie, zgodnie z ich faktycznym przebiegiem i na podstawie odpowiednich dokumentów potwierdzających ich przebieg. Z drugiej strony, w rachunkowości można stosować pewne uproszczenia związane ze stosowaniem zasady (kryterium) istotności. Wartości nieistotne dla stanu aktywów i pasywów oraz wyniku finansowego mogą być pominięte.

Przedmiotem zainteresowania rachunkowości są te wszystkie zdarzenia, które mają wpływ na stan aktywów i pasywów. Takie zdarzenia podlegają ewidencji w księgach rachunkowych. Przed ujęciem w księgach rachunkowych zdarzenia należy zwymiarować. Prowadzenie rachunkowości polega na przetwarzaniu danych o zdarzeniach objętych ewidencją księgową, którego wynikiem jest ustalenie wartości takich kategorii rachunkowości jak aktywa, pasywa, przychody i koszty, czyli ich zwymiarowanie wartościowe określane jako wycena. Jednak w rachunkowości wymiarowaniu podlega nie tylko wartość zdarzeń i kategorii, czyli wycena w jednostkach pieniężnych, ale również czas lub okres wystąpienia i pomiaru zdarzeń i kategorii rachunkowości. Pomocniczo przy ewidencji rzeczowego majątku obrotowego może też być stosowane wymiarowanie ilościowe, które dotyczy ewidencji rzeczowego majątku obrotowego.

Zagadnienie wyceny dotyczyć może składników aktywów i pasywów, np. środków trwałych, jak również całych zakładów (przedsiębiorstw) stanowiących funkcjonalną i organizacyjną całość. Wycena majątku i przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej jest jednym z głównych zadań rachunkowości. Wycena przedsiębiorstw służy m.in. przygotowaniu do ewentualnej transakcji kupna-sprzedaży. Do najczęściej stosowanych metod wyceny przedsiębiorstw zaliczyć należy metody dochodowe i mieszane. Punktem wyjścia tych metod jest uznanie faktu, że przedsiębiorstwo, jako pewna funkcjonalna i ekonomiczna całość, stanowi coś więcej niż suma składników majątkowych. Ten pogląd znajduje odzwierciedlenie w metodach wyceny przedsiębiorstw. Dochodowe metody wyceny przedsiębiorstw określają jego wartość w zależności od zdolności przedsiębiorstwa do generowania przyszłych zysków. Istotą mieszanych metod wyceny przedsiębiorstw jest określenie wartości przedsiębiorstwa jako wyniku oddziaływania sumy składników majątkowych i zdolności przedsiębiorstwa do generowania zysków⁸. Wycena przedsiębiorstw może także znajdować odzwierciedlenie w wartości firmy ujętej w ewidencji księgowej i sprawozdaniach finansowych. Jeśli zostanie zrealizowana transakcja kupna przedsiębiorstwa, różnica pomiędzy ceną jego nabycia i sumą wartości rynkowych jego składników majątkowych znajdzie wyraz w postaci wartości firmy lub ujemnej wartości firmy.

⁸ R. Borowiecki, A. Jaki, J. Kaczmarek, *Metody i procedury wyceny przedsiębiorstw i ich majątku*, Kraków 1999, s. 63.

Całokształt działalności ewidencyjnej wiąże się z wyceną poszczególnych składników aktywów i pasywów. Przedmiotem zainteresowania rachunkowości mogą być tylko zdarzenia, które można zwymiarować w jednostkach pieniężnych. Przy wycenie składników aktywów i pasywów obowiązuje **ogólna zasada kosztu historycznego**. Występują jednak wyjątki od tej ogólnej zasady, polegające na wycenie niektórych aktywów według cen rynkowych. Wyrażenie zasady wyceny wg kosztu historycznego w formie norm prawnych, które uwzględniają również odstępstwa od tej zasady, zostało przeprowadzone w ustawie o rachunkowości. Wycena składników aktywów i pasywów będących następstwem operacji gospodarczych obejmuje **wycenę bieżącą i wycenę bilansową**. Ten drugi rodzaj wyceny może mieć zastosowanie także do wyceny na koniec okresu sprawozdawczego jeśli jednostka taką wycenę stosuje z większą częstotliwością niż corocznie na dzień bilansowy. Zagadnienie bieżącej wyceny składników majątkowych i pasywów w ciągu roku występuje w związku z operacjami zakupu, sprzedaży i zużycia, czyli zmianą stanu lub struktury tych składników w toku prowadzenia działalności gospodarczej, co znajduje odzwierciedlenie w ewidencji księgowej. Wycena na dzień bilansowy prowadzona jest dla potrzeb sprawozdawczości finansowej, w której jednostka gospodarcza powinna przedstawić realną wartość składników majątkowych uwzględniając utratę ich wartości. Z drugiej strony, wzrost wartości rynkowej składników majątkowych ponad ich cenę nabycia, za wyjątkiem inwestycji rozumianych jako aktywa, zwłaszcza finansowe, nabyte w celu osiągnięcia zysku z tytułu wzrostu ich wartości i dochodów, jakie przynoszą, nie znajduje odzwierciedlenia w wycenie na dzień bilansowy. Poza opisanymi wyżej wyjątkami, w wycenie bilansowej obowiązuje generalna reguła: wzrost wartości rynkowej składników majątkowych innych niż inwestycje nie znajduje odzwierciedlenia w ich wycenie bilansowej, natomiast spadek wartości rynkowej lub trwała utrata wartości z innych przyczyn pociąga za sobą zmniejszenie wyceny bilansowej składników majątkowych. Asymetria stosowana w wycenie aktywów i pasywów jest przejawem realizacji procedur zapewniających wiarygodność rachunkowości. Szczegółowe kwestie wyceny poszczególnych rodzajów składników majątkowych zostały przedstawione w następnych rozdziałach tej książki.

Podstawowe kategorie wyceny składników majątkowych – cena nabycia, koszty wytworzenia, cena sprzedaży netto i wartość godziwa – określone zostały w rozdziale 4. ustawy o rachunkowości.

Zgodnie z art. 28. ust. 2. ustawy o rachunkowości, **ceną nabycia** jest cena zakupu składnika aktywów, obejmująca kwotę należną sprzedającemu, bez podlegających odliczeniu podatków od towarów i usług oraz podatku akcyzowego, w przypadku importu powiększona o obciążenia o charakterze publicznoprawnym oraz powiększona o koszty bezpośrednio związane z zakupem i przystosowaniem składnika aktywów do stanu zdatnego do używania lub wprowadzenia do obrotu, łącznie z kosztami transportu, jak też załadunku, wyładunku, składowania lub wprowadzenia do obrotu, a obniżona o rabaty, opusty, inne podobne zmniejszenia i odzyski. Jeżeli nie jest możliwe ustalenie ceny nabycia składnika aktywów, a w szczególności przyjętego nieodpłatnie (w tym w drodze darowizny) jego wyceny dokonuje się według ceny sprzedaży takiego samego lub podobnego przedmiotu.

Za cenę (wartość) sprzedaży netto składnika aktywów przyjmuje się według art. 28. ust. 5. ustawy o rachunkowości, możliwą do uzyskania na dzień bilansowy cenę jego sprzedaży, bez podatku od towarów i usług i podatku akcyzowego, pomniejszoną o rabaty, upusty i inne podobne zmniejszenia oraz koszty związane z przystosowaniem składnika aktywów do sprzedaży i dokonaniem tej sprzedaży, a powiększoną o należną dotację przedmiotową.

Jeżeli nie jest możliwe ustalenie ceny sprzedaży netto danego składnika aktywów, należy w inny sposób określić jego wartość godziwą na dzień bilansowy.

Z kolei za **wartość godziwą**, w myśl przepisów art. 28. ust. 6. ustawy o rachunkowości przyjmuje się kwotę, za jaką dany składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane na warunkach transakcji rynkowej pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi, niepowiązanymi ze sobą stronami. Wartość godziwą instrumentów finansowych znajdujących się w obrocie na aktywnym rynku stanowi cena rynkowa pomniejszona o koszty związane z przeprowadzeniem transakcji, gdyby ich wysokość była znacząca. Cenę rynkową aktywów finansowych posiadanych przez jednostkę oraz zobowiązań finansowych, które jednostka zamierza zaciągnąć, stanowi zgłoszona na rynku bieżąca oferta kupna, natomiast cenę rynkową aktywów finansowych, które jednostka zamierza nabyć, oraz zaciągniętych zobowiązań finansowych stanowi zgłoszona na rynek bieżąca oferta sprzedaży.

Aktywa wytworzone przez jednostkę wyceniane są według **kosztu wytworzenia produktu**, który, zgodnie z przepisami art. 28. ust. 3. ustawy o rachunkowości obejmuje koszty pozostające w bezpośrednim związku z danym produktem oraz uzasadnioną część kosztów pośrednio związanych z wytworzeniem tego produktu. Koszty bezpośrednie obejmują wartość zużytych materiałów bezpośrednich, koszty pozyskania i przetworzenia związane bezpośrednio z produkcją i inne koszty poniesione w związku z doprowadzeniem produktu do postaci i miejsca, w jakich się znajduje w dniu wyceny. Do uzasadnionej, odpowiedniej do okresu wytwarzania produktu części kosztów pośrednich zalicza się zmienne pośrednie koszty produkcji oraz tę część stałych, pośrednich kosztów produkcji, które odpowiadają poziomowi tych kosztów przy normalnym wykorzystaniu zdolności produkcyjnych. Za normalny poziom wykorzystania zdolności produkcyjnych uznaje się przeciętną, zgodną z oczekiwaniami w typowych warunkach, wielkość produkcji za daną liczbę okresów lub sezonów, przy uwzględnieniu planowych remontów. Jeżeli nie jest możliwe ustalenie kosztu wytworzenia produktu, jego wyceny dokonuje się według ceny sprzedaży netto takiego samego lub podobnego produktu, pomniejszonej o przeciętnie osiągnięty przy sprzedaży produktów zysk brutto ze sprzedaży, a w przypadku produktu w toku – także z uwzględnieniem stopnia jego przetworzenia.

Do kosztów wytworzenia produktu nie zalicza się kosztów:

- **będących konsekwencją niewykorzystanych zdolności produkcyjnych i strat produkcyjnych,**
- **ogólnego zarządu, które nie są związane z doprowadzaniem produktu do postaci i miejsca, w jakich znajduje się on na dzień wyceny,**
- **magazynowania wyrobów gotowych i półproduktów, chyba że poniesienie tych kosztów jest niezbędne w procesie produkcji,**
- **kosztów sprzedaży produktów.**

W metodologii nauk ekonomicznych kwestie wymiarowania czasowego zjawisk ekonomicznych związane są ze strumieniami wielkości ekonomicznych, takimi jak przychody czy produkcja, które podlegają pomiarowi w jednostce czasu (ich wartość zależy od długości okresu, w którym występują)⁹. W rachunkowości zagadnienie wymiarowania czasowego ma szersze znaczenie; obejmuje również zasoby oraz jednostkowe zdarzenia gospodarcze. Każda operacja gospodarcza musi być zwymiarowana wartościowo i czasowo. Wymiarowanie

⁹ R.G.D. Allen, *Teoria makroekonomiczna. Ujęcie matematyczne*, Warszawa 1975, s. 14.

czasowe polega na przyporządkowaniu każdej operacji na podstawie daty jej faktycznego wystąpienia do odpowiedniego okresu sprawozdawczego. W odniesieniu do takich zasobów jak aktywa i pasywa, wymiarowanie czasowe polega na pomiarze ich wartości w danym momencie, np. w dniu bilansowym. Jeśli ustala się wartość takich strumieni jak przychody i koszty, to wymiarowanie czasowe polega na pomiarze ich wartości w czasie (miesiąc, rok). Klasyfikacja aktywów i pasywów z podziałem na długoterminowe i krótkoterminowe jest prowadzona także na podstawie kryterium czasowego. Aktywa i pasywa wykorzystywane w jednostce lub wymagalne w okresie krótszym niż jeden rok od czasu bilansowego są zaliczane do aktywów i pasywów krótkoterminowych.

W aspekcie formalnoprawnym wymiarowanie czasowe polega na określonej przepisami o rachunkowości i prawa podatkowego periodyzacji działalności gospodarczej w jednostce (spółce). W dzienniku będącym częścią składową księgi rachunkowej operacje zapisuje się w porządku chronologicznym, dzień po dniu, co jest wymogiem art. 14. ustawy o rachunkowości. Dowody księgowe potwierdzające wykonanie operacji muszą zawierać jej datę, podobnie jak dotyczące operacji zapisy w księgach rachunkowych.

Księgi rachunkowe zamyka się na koniec każdego roku obrotowego i dla tego okresu sporządza się sprawozdania finansowe. Bilans określa stan aktywów i pasywów na koniec roku obrotowego, natomiast sprawozdanie z zysków i strat oraz sprawozdanie z przepływu środków pieniężnych obejmuje cały okres roku obrotowego. Przez rok obrotowy rozumie się rok kalendarzowy, chyba że przepisy prawa, statut lub umowa jednostki przewidują inny okres kolejnych dwunastu miesięcy kalendarzowych, stosowany również do celów podatkowych. Jeśli jednostka rozpoczęła działalność w drugiej połowie roku obrotowego, księgi rachunkowe i sprawozdanie można za ten okres połączyć z księgami rachunkowymi i sprawozdaniem finansowym za następny rok.

W świetle przepisów prawa podatkowego rokiem podatkowym jest okres kolejnych dwunastu miesięcy. O ile podatnik nie postanowi inaczej i nie zawiadomi o tym właściwego urzędu skarbowego, rokiem podatkowym jest rok kalendarzowy. Zgodnie z przepisami art. 8. ustawy z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych¹⁰, w razie zmiany roku podatkowego za pierwszy po zmianie rok podatkowy uważa się okres od pierwszego miesiąca po zakończeniu roku podatkowego do końca nowo przyjętego roku podatkowego. Przepisy art. 8. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych stanowią, że jeśli z odrębnych przepisów wynika obowiązek zamknięcia ksiąg rachunkowych (sporządzenia bilansu) przed upływem przyjętego przez podatnika roku podatkowego, za rok podatkowy uważa się okres od pierwszego miesiąca następnego po zakończeniu poprzedniego roku podatkowego do dnia zamknięcia ksiąg rachunkowych. W tym przypadku za następny rok podatkowy uważa się okres od dnia otwarcia ksiąg rachunkowych do końca przyjętego przez podatnika roku podatkowego. Przyczyną zamknięcia księgi rachunkowej przed zakończeniem przyjętego w umowie (statucie) roku obrotowego może być ogłoszenie upadłości, rozpoczęcie likwidacji spółki. Z przedstawionych wyżej przepisów wynika wniosek, że rok obrotowy musi pokrywać się z rokiem podatkowym spółki. W szczególnych przypadkach rok obrotowy (podatkowy) może być krótszy lub dłuższy niż dwanaście kolejnych miesięcy. Określenie roku podatkowego ma istotne znaczenie dla rozliczeń z tytułu podatku dochodowego. Za okresy miesięczne

¹⁰ Dz.U. Nr 54, poz. 654 z 2000 r., tekst jednolity z późn. zm.

podatnicy rozliczają się z urzędami skarbowymi zaliczkowo z podatku dochodowego na podstawie osiągniętego dochodu narastająco od początku roku. Dlatego ważne jest zakwalifikowanie wszystkich operacji gospodarczych do odpowiedniego miesiąca. Podatnicy muszą zakwalifikować do danego miesiąca przychody i koszty, respektując zasadę memoriałowego ich ujęcia. Bieżąca analiza działalności gospodarczej spółki i jej wyników również wymaga danych za okresy krótsze niż jeden rok, a według zasad rachunkowości najkrótszym okresem, za który można obliczyć pełne wyniki działalności, jest miesiąc.

Konsekwencją stosowania wymiarowania czasowego w rachunkowości jest uwzględnienie zmieniającej się wartości pieniądza w czasie. Rachunkowość prowadzi się w nominalnych jednostkach pieniężnych, których siła nabywcza zmienia się w czasie. Obowiązuje zasada kosztu historycznego. Jednak w okresach wysokiej inflacji stosuje się aktualizację wyceny środków trwałych. W przeprowadzonych dotychczas aktualizacjach wyceny wykorzystano metody wskaźnikowego przeszacowania wartości środków trwałych. Wysokość wskaźnika określającego wzrost wartości początkowej i umorzenia środków trwałych ustalano w zależności od czasu ich zakupu. Jednak procedury aktualizacji wyceny należy traktować jako wyjątek od generalnej zasady wykazywania wartości aktywów wg nominalnej ceny ich nabycia. Innym wyjątkiem od zasady kosztu historycznego jest wycena bilansowa składników majątkowych. Analiza sprawozdań finansowych w aspekcie dynamicznym musi więc uwzględniać zmianę siły nabywczej pieniądza.

3. Podstawy prawne prowadzenia rachunkowości

Rachunkowość finansowa jest zarówno zaliczaną do kierunków ekonomicznych dziedziną nauki, jak i praktyczną działalnością, której prowadzenie objęte jest unormowaniami o różnym charakterze. W zależności od kraju stosuje się różne sposoby unormowania zagadnień rachunkowości. W krajach anglosaskich obowiązuje stosowanie uznanych norm zawodowych opracowywanych w postaci standardów rachunkowości. W Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach europejskich, rachunkowość została uregulowana przepisami prawa w randze ustawy. Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości¹¹ stanowi całościowe ujęcie normatywne zagadnień rachunkowości. Obejmuje wymagania formalne i proceduralne w prowadzeniu rachunkowości, a jednocześnie zawiera normy prawne regulujące merytoryczne zagadnienia związane z prowadzeniem rachunkowości, które można traktować jako przepisy będące odpowiednikami norm prawa materialnego. W ustawie o rachunkowości przepisy prawa proceduralnego i materialnego wzajemnie się przenikają i stanowią nierozdzielalną całość. Przepisy ustawy o rachunkowości stanowią wystarczającą podstawę prawną, obejmującą całokształt zagadnień prowadzenia rachunkowości dla większości

¹¹ Dz.U. z 2009 r., Nr 152, poz. 1223, tekst jednolity.

podmiotów gospodarczych i innych jednostek zobowiązanych do prowadzenia rachunkowości. W sprawach nieuregulowanych przepisami ustawy można stosować krajowe standardy rachunkowości wydane przez uprawniony w myśl ustawy o rachunkowości Komitet Standardów Rachunkowości. W przypadku braku odpowiedniego standardu krajowego można stosować międzynarodowe standardy rachunkowości (MSR).

Dla jednostek będących emitentami papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu lub do obrotu na jednym z rynków regulowanych krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego stworzono możliwość sporządzania sprawozdań finansowych i prowadzenia rachunkowości zgodnie z MSR. To uprawnienie przysługuje także jednostkom wchodzącym w skład grupy kapitałowej, w której jednostka dominująca sporządza sprawozdanie według MSR.

Niektóre jednostki, prowadzące specyficzne rodzaje działalności, stosują dodatkowo szczególne zasady rachunkowości, uregulowane odpowiednimi rozporządzeniami. Do tych jednostek zaliczyć należy: banki, ubezpieczycieli, stowarzyszenia nieprowadzące działalności gospodarczej, jednostki sektora finansów publicznych itp.

Przepisy ustawy o rachunkowości zobowiązane są stosować podmioty zwane przez ustawę jednostkami, do których zalicza się mające siedzibę lub miejsce sprawowania zarządu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej:

- spółki handlowe (osobowe i kapitałowe, w tym również w organizacji), a także inne osoby prawne, z wyjątkiem Skarbu Państwa i Narodowego Banku Polskiego,
- osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie, jeżeli prowadzą działalność gospodarczą, z której przychody netto z tytułu sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 1 200 000 euro,
- jednostki organizacyjne działające na podstawie prawa bankowego, prawa o publicznym obrocie papierami wartościowymi, przepisów o funduszach inwestycyjnych, przepisów o działalności ubezpieczeniowej lub przepisów o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, bez względu na wielkość przychodów,
- gminy, powiaty, województwa i ich związki, oraz państwowe, gminne, powiatowe i wojewódzkie jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej,
- zagraniczne osoby prawne, jednostki nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne, prowadzące na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalność osobiście, przez osobę upoważnioną, przy pomocy pracowników – w odniesieniu do działalności prowadzonej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, bez względu na wielkość przychodów,
- inne podmioty, jeżeli na realizację zadań zleconych otrzymują one dotacje lub subwencje z budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego lub funduszy celowych – od początku roku obrotowego, w którym dotacje lub subwencje zostały im przyznane.

Osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie prowadzące działalność gospodarczą i nieuzyskujące przychodów netto w wysokości równowartości co najmniej 1 200 000 euro mogą nie stosować przepisów ustawy o rachunkowości, prowadząc uproszczoną ewidencję do celów podatkowych.

Rachunkowość prowadzona przez każdą jednostkę, zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości, obejmuje całokształt spraw, na który składają się:

- przyjęte zasady rachunkowości,
- prowadzenie ksiąg rachunkowych,
- okresowe ustalanie lub sprawdzanie drogą inwentaryzacji rzeczywistego stanu aktywów i pasywów,
- wycenę aktywów i pasywów oraz ustalanie wyniku finansowego,
- sporządzanie sprawozdań finansowych,
- gromadzenie i przechowywanie dowodów księgowych oraz pozostałej dokumentacji przewidzianej ustawą,
- poddanie badaniu i ogłoszenie sprawozdań finansowych w przypadkach przewidzianych ustawą.

Do ksiąg rachunkowych, które prowadzi się w języku polskim i w walucie polskiej, wprowadza się w porządku chronologicznym i systematycznym zapisy o wszystkich zdarzeniach. Chronologiczny porządek prowadzenia ksiąg rachunkowych polega na podawaniu daty zdarzeń i zachowaniu kolejności zapisów o nich przy stosowaniu pewnych uproszczeń. Porządek systematyczny polega na wprowadzaniu zapisu o każdej operacji (zdarzeniu) na dwóch kontach księgi głównej po przeciwstawnych stronach tych kont w takiej samej wartości. Przedmiotem ewidencji w księgach rachunkowych jest każde zdarzenie mające wpływ na stan aktywów i pasywów oraz wyniku finansowego jednostki. Księgi rachunkowe obejmują zbiory zapisów księgowych, obrotów (sum zapisów) i sald, które tworzą:

- dziennik,
- księgę główną,
- księgi pomocnicze,
- zestawienia: obrotów i sald kont księgi głównej oraz sald kont ksiąg pomocniczych,
- wykaz składników aktywów i pasywów (inwentarz).

Przepisy proceduralne prowadzenia rachunkowości określają wymagania, jakie musi spełnić dokumentacja prowadzenia ksiąg, i ustanawiają odpowiedzialność za prowadzenie rachunkowości w zakresie przewidzianym ustawą.

Kierownik jednostki ponosi odpowiedzialność za wykonywanie określonych ustawą obowiązków w zakresie rachunkowości, w tym z tytułu nadzoru, również w przypadku, gdy określone obowiązki w zakresie rachunkowości zostaną powierzone innej osobie za jej zgodą. Przyjęcie odpowiedzialności przez inną osobę wymaga potwierdzenia w formie pisemnej. W praktyce częstym rozwiązaniem organizacyjnym jest przekazanie odpowiedzialności za prowadzenie rachunkowości osobie sprawującej funkcję głównego księgowego jednostki. Nie jest jednak możliwe przekazanie przez kierownika innej osobie odpowiedzialności za przeprowadzenie inwentaryzacji drogą spisu z natury. W przypadku, gdy kierownikiem jednostki jest organ wieloosobowy, a nie została wskazana osoba odpowiedzialna, odpowiedzialność ponoszą wszyscy członkowie tego organu.

Każda jednostka powinna posiadać opracowaną i zatwierdzoną przez kierownika jednostki dokumentację opisującą przyjęte zasady (politykę) rachunkowości, a w szczególności dotyczące:

- określenia roku obrotowego i wchodzących w jego skład okresów sprawozdawczych,
- metod wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego w zakresie, w jakim ustawa pozostawia jednostce prawo wyboru,
- sposobu prowadzenia ksiąg rachunkowych.

Dokumentacja sposobu prowadzenia ksiąg rachunkowych zgodnie z art. 10. ustawy o rachunkowości powinna składać się z:

- założowego planu kont, ustalającego wykaz kont księgi głównej, przyjęte zasady klasyfikacji zdarzeń, zasady prowadzenia kont ksiąg pomocniczych oraz ich powiązania z kontami księgi głównej,
- wykazu ksiąg rachunkowych, a przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera – wykazu zbiorów danych tworzących księgi rachunkowe na komputerowych nośnikach danych, z określeniem ich struktury, wzajemnych powiązań oraz ich funkcji w organizacji całości ksiąg rachunkowych i w procesach przetwarzania danych,
- opisu systemu przetwarzania danych, a przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera – opisu systemu informatycznego, zawierającego wykaz programów, procedur lub funkcji, w zależności od struktury oprogramowania, wraz z opisem algorytmów i parametrów oraz programowych zasad ochrony danych, w tym w szczególności metod zabezpieczenia dostępu do danych i systemu ich przetwarzania, a ponadto określenie wersji oprogramowania i daty rozpoczęcia jego eksploatacji,
- systemu służącego ochronie danych i ich zbiorów, w tym dowodów księgowych, ksiąg rachunkowych i innych dokumentów stanowiących podstawę dokonanych w nich zapisów.

Na podstawie danych ksiąg rachunkowych (obrotów i sald kont) sporządza się sprawozdanie finansowe jednostki za okres roku obrotowego. Sprawozdanie finansowe składa się z:

- bilansu,
- rachunku zysków i strat,
- informacji dodatkowej, obejmującej wprowadzenie do sprawozdania finansowego oraz dodatkowe informacje i objaśnienia.

Jednostki, o których mowa w art. 64, ustawy o rachunkowości, a więc jednostki zobowiązane do badania i ogłaszania sprawozdań finansowych są zobowiązane dodatkowo do sporządzenia następujących części sprawozdania:

- rachunku przepływów pieniężnych,
- zestawienia zmian w kapitale własnym.

Układ i forma poszczególnych części sprawozdania finansowego przedstawione są w załącznikach nr 1–3 do ustawy o rachunkowości. Zaprezentowane w tych załącznikach wzory części składowych sprawozdań podane są odrębnie dla banków, ubezpieczycieli i innych jednostek niezaliczanych do dwóch pierwszych grup. W tej książce omówione zostaną sprawozdania finansowe dla jednostek niebędących bankami lub ubezpieczycielami.

W rachunkowości banków i ubezpieczycieli stosowane są specjalne rozwiązania ewidencyjne dostosowane do specyfiki ich działalności. Wzory sprawozdań, w tym także bilansu dla jednostek niebędących bankami lub ubezpieczycielami, przedstawiono w załączniku nr 1 do tej książki.

Bilans jest podstawową częścią sprawozdania finansowego, informującą o stanie aktywów i źródłach ich pochodzenia (finansowania). Bilans jest sprawozdaniem dwustronnym, w którym przedstawia się z jednej strony aktywa jednostki, a drugiej strony pasywa – czyli źródła pochodzenia aktywów. Aktywa i pasywa prezentuje się według kategorii, które podlegają dalszemu podziałowi na bardziej szczegółowe grupy. Pasywa składają się z kapitałów (funduszy) własnych oraz zobowiązań i rezerw na zobowiązania. W bilansie musi być spełniona równość sumy aktywów z sumą pasywów. Aktywa przedstawione są według wzrastającego stopnia płynności, natomiast w pasywach w pierwszej kolejności wykazuje się kapitały (fundusze) własne a w następnej kapitały (fundusze) obce.

Aktywami jednostki gospodarczej są kontrolowane przez jednostkę zasoby majątkowe o wiarygodnie określonej wartości, powstałe w wyniku przeszłych zdarzeń, które będą miały w przyszłości wpływ na osiągnięcie przez jednostkę korzyści ekonomicznych. Aby zaliczyć składniki majątkowe do aktywów jednostki nie jest konieczne posiadanie w stosunku do nich prawa własności lub ograniczonego prawa rzeczowego, jakim jest prawo wieczystego użytkowania gruntu, gdyż wystarczy sprawowanie kontroli nad nimi. Szczególne przypadki kontroli nad zasobami majątkowymi, poza własnością i wieczystym użytkowaniem, muszą jednak wynikać z przepisów prawa, aby stanowić podstawę do kwalifikowania składników majątkowych do aktywów jednostki.

Aktywa jednostki dzielą się na aktywa trwałe i aktywa obrotowe. Przez aktywa trwałe rozumie się aktywa jednostki, które będą pod kontrolą jednostki przez okres dłuższy niż jeden rok od chwili nabycia lub wejścia w posiadanie w inny sposób. O zakwalifikowaniu do aktywów trwałych decyduje zamiar posiadania ich przez okres dłuższy niż jeden rok. Aktywa obrotowe mogą być w posiadaniu jednostki przez okres dłuższy niż jeden rok, ale stanowią zapasy podlegające zużyciu w normalnym cyklu produkcyjnym. Do aktywów trwałych zalicza się: środki trwałe, środki trwałe w budowie, inwestycje (długoterminowe aktywa finansowe lub inwestycje w nieruchomości i wartości niematerialne i prawne) oraz należności długoterminowe i długoterminowe rozliczenia międzyokresowe.

Pasywa jako źródła pochodzenia aktywów jednostki składają się z kapitałów (funduszy) własnych oraz zobowiązań i rezerw na zobowiązania. W rozdziałach II–XI tej książki przedstawiono wszystkie kategorie aktywów i pasywów.

Rozdział drugi

Środki trwałe

1. Środki trwałe jako kategoria aktywów

Środkami trwałymi są rzeczowe aktywa trwałe lub zrównane z nimi inne aktywa, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, kompletne, zdatne do użytku i przeznaczone na potrzeby jednostki. Zalicza się do nich w szczególności:

- nieruchomości – w tym grunty, prawo użytkowania wieczystego gruntu, budowle i budynki, a także będące odrębną własnością lokale, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego,
- maszyny, urządzenia, środki transportu i inne rzeczy,
- ulepszenia w obcych środkach trwałych,
- inwentarz żywy.

Oprócz długości zamierzonego okresu użytkowania rzeczowych aktywów, jako kryterium klasyfikacji ich jako środków trwałych stosuje się kryterium wartościowe. Przedmioty o nawet bardzo długim terminie użytkowania, ale niskiej wartości zalicza się do materiałów. Każda jednostka, kierując się zasadą istotności, powinna indywidualnie ustalić dolną granicę wartości przedmiotów zaliczanych do środków trwałych. Jednocześnie podkreślić należy, że wyznaczenie dolnej granicy wartości przedmiotów zaliczanych do środków trwałych jest innym zagadnieniem niż ustalenie granicy wartości środków trwałych, poniżej której środki trwałe podlegają jednorazowej amortyzacji. W przepisach podatkowych ta granica wynosi 3500 zł. W każdej jednostce może występować grupa środków trwałych o wartości nie wyższej niż 3500 zł objęta jednorazowym całkowitym umorzeniem.

Środki trwałe mogą być wykorzystane na własne potrzeby lub oddane w najem, dzierżawę, leasing. Środki trwałe oddane do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy lub innej umowy o podobnym charakterze zalicza się do aktywów trwałych jednej ze stron umowy, zgodnie z warunkami określonymi w art. 3. ust. 4. ustawy o rachunkowości.

Zasoby środków trwałych w jednostce gospodarczej zależą od rodzaju i skali prowadzonej działalności. Działalność wytwórcza wymaga stosunkowo największego wyposażenia w środki trwałe. Gałęzie przemysłu ciężkiego i przemysł wydobywczy mają w swojej strukturze aktywów największy udział środków trwałych. Relatywnie mniejsze znaczenie mają one w handlu i usługach.

Racjonalne wykorzystanie środków trwałych jest warunkiem efektywności działalności gospodarczej, gdyż finansowanie środków trwałych jest dużym obciążeniem dla jednostki gospodarczej. Ponoszenie nakładów na nabycie środków trwałych wiąże się też z ryzykiem ich pełnego wykorzystania w przyszłości, co z kolei zależy od możliwości i uwarunkowań rynkowych dla prowadzenia rentownej działalności z wykorzystaniem bazy posiadanych

środków trwałych. Zmiana rodzaju produkcji w jednostce gospodarczej jest ograniczona właśnie ze względu na posiadany specjalistyczny park maszynowy.

Dla celów analizy finansowo-ekonomicznej, ewidencji rachunkowej lub statystyki stosuje się klasyfikację środków trwałych. Klasyfikacja środków trwałych dzieli zbiorowość obiektów zaliczanych do środków trwałych na jednorodne podzbiory z punktu widzenia przyjętego kryterium podziału. Gdy jako kryterium podziału zastosujemy zaangażowanie środków trwałych w procesie produkcji, klasyfikacja środków trwałych obejmie dwa podzbiory, a mianowicie produkcyjne i nieprodukcyjne środki trwałe.

W rachunkowości podstawową klasyfikację środków trwałych przedstawiono w rozporządzeniu Rady Ministrów z 30 grudnia 1999 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT)¹. W tym akcie prawnym przyjęto podział środków trwałych na grupy, podgrupy i rodzaje. Ten oparty na kryterium przedmiotowym podział ma zastosowanie do ewidencji środków trwałych, jak również wykorzystywany jest do ustalenia stawek amortyzacji dla jednorodnych grup środków trwałych. W przepisach prawa podatkowego dla środków trwałych zaliczanych do poszczególnych klas (rodzajów) podziału środków trwałych, przedstawionego w rozporządzeniu, ustala się stawki amortyzacyjne.

Klasyfikacja Środków Trwałych przyjmuje trójstopniowy podział środków trwałych na grupy, podgrupy i rodzaje. Pierwszym stopniem podziału jest podział na grupy, który przedstawiono poniżej.

Grupa 0 – Grunty

Grupa 1 – Budynki i lokale, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz spółdzielcze prawo do lokalu niemieszkalnego

Grupa 2 – Obiekty inżynierii lądowej i wodnej

Grupa 3 – Kotły i maszyny energetyczne

Grupa 4 – Maszyny, urządzenia i aparaty ogólnego zastosowania

Grupa 5 – Specjalistyczne maszyny, urządzenia i aparaty

Grupa 6 – Urządzenia techniczne

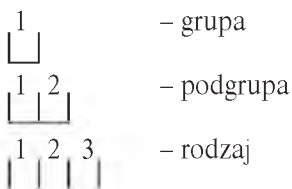
Grupa 7 – Środki transportu

Grupa 8 – Narzędzia, przyrządy, ruchomości i wyposażenie

Grupa 9 – Inwentarz żywy

Grupy środków trwałych w drugim stopniu podziału dzielą się na podgrupy, którym nadane są symbole dwucyfrowe, natomiast trzeci stopień podziału klasyfikacyjnego środków trwałych wyodrębnia w ramach poszczególnych podgrup rodzaje obiektów, którym nadano symbole trzycyfrowe. Nie wszystkie podgrupy dzielą się na rodzaje.

Struktura symboli KŚT jest następująca:

¹ Dz.U. Nr 112, poz. 1317. z 1999 r.

Dla przykładu podano klasyfikację niektórych budynków.

Grupa	1	– Budynki i lokale
Podgrupa	10	– Budynki niemieszkalne
Rodzaj	101	– Budynki przemysłowe
	102	– Budynki transportu i łączności
	103	– Budynki handlowo-usługowe

2. Ewidencja i wycena środków trwałych

Środki trwałe są ewidencjonowane w księdze głównej na koncie księgowym „Środki trwałe” w wartości początkowej przez cały okres użytkowania. Na koncie „Umorzenie środków trwałych” księguje się narastająco od początku eksploatacji wartość dotychczasowego umorzenia. Do ewidencji środków trwałych wprowadza się środki trwałe zdadne do użytku na podstawie odpowiedniego dokumentu odbioru, którym może być protokół odbioru lub standardowy druk OT – odbiór środka trwałego. Na koncie „Środki trwałe” wykazuje się środki trwałe do czasu ich faktycznej fizycznej likwidacji. Zrównanie wartości umorzenia środków trwałych z jego wartością początkową nie powoduje jego wyksięgowania z ewidencji środków trwałych. Likwidację środków trwałych dokumentuje się drukami LT – likwidacja środka trwałego – lub innymi przewidzianymi w zakładowym planie kont. W księgach pomocniczych należy ewidencjonować na odrębnym koncie każdy środek trwały i jego umorzenie.

W ewidencji szczegółowej prowadzonej w księgach pomocniczych dla każdego środka trwałego podaje się informacje charakteryzujące i identyfikujące środek trwały oraz jego symbol kwalifikacji według KŚT. Zbiór wszystkich kont środków trwałych księgi pomocniczej stanowi księgę inwentarzową środków trwałych. Do ewidencji środków trwałych w księdze inwentarzowej wprowadza się na poszczególne konta środki trwałe jako odrębne obiekty inwentarzowe, wykorzystując klasyfikację środków trwałych. W niektórych przypadkach mogą wystąpić trudności w identyfikacji oddzielnych obiektów inwentarzowych środków trwałych, co może dotyczyć zespołów urządzeń współpracujących. Przyjmuje się, że oddzielnym obiektem inwentarzowym środka trwałego jest urządzenie stanowiące funkcjonalną całość, więc urządzenia peryferyjne należy zaliczać do jednego obiektu inwentarzowego łącznie z urządzeniem głównym, np. zestaw komputerowy, w skład którego wchodzi drukarka, monitor. Ustalenie obiektów inwentarzowych ma wpływ na wielkość obciążeń podatkowych. Urządzenia o wartości jednostkowej nie wyższej niż 3500 zł podlegają jednorazowej amortyzacji w miesiącu oddania do użytku, zgodnie z przepisami podatkowymi. Jeśli kilka urządzeń o jednostkowych wartościach nie wyższych niż 3500 zł stanowi funkcjonalną całość np. zestaw komputerowy – to jako cały zespół urządzeń, stanowiący jeden obiekt inwentarzowy – będzie miał wartość wyższą niż 3500 zł i zostanie objęty amortyzacją rozłożoną w czasie, co w konsekwencji spowoduje odroczenie terminu wystąpienia kosztów uzyskania przychodu z tytułu amortyzacji.

Pozykanie środków trwałych może dokonać się drogą nabycia, darowizny, objęcia w ramach umowy leasingu finansowego, w wyniku procesu budowy środka trwałego lub

4. Odebrano środek trwały, wystawiając dokument OT. Wartość środka trwałego wynosi 12 300 zł.
5. Otrzymano od kontrahenta fakturę za środek trwały. Według faktury wartość środka trwałego wynosi $8000 \text{ zł} + 1760 \text{ zł VAT} = 9760 \text{ zł}$. Fakturę opłacono przelewem z rachunku bankowego. Środek trwały nie wymaga montażu.
6. Zapłacono za transport środka trwałego przelewem z rachunku bankowego $200 \text{ zł} + 44 \text{ zł VAT} = 244 \text{ zł}$.
7. Odebrano środek trwały – urządzenie, wyceniając go na kwotę 8200 zł.
8. Otrzymano środek trwały jako darowiznę. Wyceniono go na kwotę 5000 zł.
9. Na rachunek bankowy wpłynęła dotacja na zakup środka trwałego (samochodu) w kwocie 16 000 zł.
10. Zakupiono, płacąc z rachunku bankowego za samochód częściowo sfinansowany z dotacji. Cena samochodu wykazana na fakturze $30\,000 \text{ zł} + 6600 \text{ zł VAT} = 36\,600 \text{ zł}$. Wystawiono dokument OT
11. Zlikwidowano środek trwały o wartości początkowej 19 500 zł, całkowicie umorzony od 2 lat.
12. Zapłacono fakturę za usługi przy likwidacji środka trwałego $300 \text{ zł} + 66 \text{ zł VAT} = 366 \text{ zł}$.
13. Wystawiono fakturę za sprzedany środek trwały $7\,000 \text{ zł} + 1540 \text{ zł VAT} = 8540 \text{ zł}$.
14. Wycofano z ewidencji sprzedany środek trwały. Wartość początkowa sprzedanego środka trwałego 18 600 zł, dotychczasowe umorzenie 12 300 zł.
15. Zlikwidowano środek trwały o wartości początkowej 11 900 zł i dotychczasowym umorzeniu 8800 zł. Powodem likwidacji była nieprzydatność technologiczna urządzenia.
16. Przyjęto do magazynu materiały stanowiące odzysk z likwidowanego środka trwałego 980 zł.

Pożyteczne jest stosowanie dodatkowego konta „Rozliczenie zakupu środków trwałych”, co wykorzystano do ewidencji operacji na schemacie księgowym nr II.1. To konto ma zastosowanie w sytuacji, gdy faktura zakupu i środek trwały wpływają do jednostki w różnych okresach.

W bilansie środki trwałe wykazuje się w pozycji aktywów A.II.1. Środki trwałe z podziałem na grupy KŚT, według wartości bieżącej, inaczej określanej jako wartość netto, która równa jest różnicy pomiędzy wartością początkową a dotychczasowym umorzeniem. Środki trwałe całkowicie umorzone i użytkowane w dalszym ciągu nie znajdują odzwierciedlenia w wartości środków trwałych wykazanych w bilansie.

Do środków trwałych zalicza się także prawo wieczystego użytkowania gruntu i spółdzielcze prawo własności do lokalu, wcześniej zaliczane do wartości niematerialnych i prawnych. Wyceny prawa wieczystego użytkowania gruntu dokonuje się według pierwszej opłaty, jaką wnosi się przy nabyciu prawa. Następne roczne opłaty za wieczyste użytkowanie gruntu obciążają koszty bieżące.

Wartość początkowa i umorzenie środków trwałych mogą, na podstawie stosownego rozporządzenia ministra finansów, podlegać aktualizacji wyceny. Ustalona w wyniku aktualizacji wyceny wartość księgowa netto środka trwałego nie powinna być wyższa od jego wartości godziwej, której odpisanie w przewidywanym okresie jego dalszego używania jest

ekonomicznie uzasadnione. Aktualizacja wyceny środków trwałych jest zarządzana przez ministra finansów i przeprowadzana tylko w okresach silnego wzrostu inflacyjnego cen. Celem aktualizacji wyceny środków trwałych jest wykazanie realnej aktualnej wartości środków trwałych w księgach rachunkowych i bilansie oraz urealnienie wartości odpisów amortyzacyjnych stanowiących koszty działalności. Powstały w wyniku aktualizacji wyceny przyrost wartości netto środków trwałych odnosi się na kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny, który może być przeznaczony do podziału tylko w przypadkach przewidzianych przez przepisy prawa. Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny jest zmniejszany o różnicę z aktualizacji wyceny, zbywanych lub zlikwidowanych środków trwałych z przeznaczeniem na pokrycie nieumorzonych części wartości środka trwałego. Pozostałość tego kapitału po likwidacji lub zbyciu środka trwałego, niewykorzystana na pokrycie ewentualnych nieumorzonych wartości środka trwałego, jest przeznaczana na kapitał (fundusz) zapasowy lub inny o podobnym charakterze.

Na schemacie księgowym nr II.2 przedstawiono aktualizację wyceny środków trwałych i jej odzwierciedlenie w kapitale z aktualizacji wyceny.

Schemat nr II.2. Aktualizacja wyceny środków trwałych

Środki trwałe			Umorzenie środków trwałych			Kapitał z aktualizacji wyceny		
(1)	79 000		(2)	8 000	34 000	(1)	(3)	1 300
		(2)	(4)	15 000			(4)	2 000
		(4)	(6)	7 200			(5)	2 000
		(6)					(6)	2 300
			Pozostałe koszty operacyjne			Kapitał zapasowy		
			(6)	2 500			1 300	(3)
							2 000	(5)

Opis do schematu nr II.2

1. Przeprowadzono aktualizację wyceny środków trwałych, w wyniku czego ich wartość początkowa wzrosła o 79 000 zł, natomiast umorzenie o 34 000 zł.
2. Zlikwidowano środek trwały o wartości początkowej 8000 zł, całkowicie umorzony.
3. Przeniesiono kapitał wynikający z aktualizacji wyceny zlikwidowanego środka trwałego (dotyczy operacji 2) W wyniku wcześniej przeprowadzonej aktualizacji wyceny wartość netto środka trwałego wzrosła o 1300 zł.
4. Wycofano z ewidencji środek trwały o wartości początkowej 17 000 zł i dotychczasowym umorzeniu 15 000 zł. W wyniku wcześniejszej aktualizacji wyceny tego środka trwałego wzrósł kapitał z aktualizacji wyceny na kwotę 4000 zł. Nieumorzoną wartość środka trwałego 2000 zł odpisano z kapitału z aktualizacji wyceny.
5. Przesięgowano pozostałą część kapitału z aktualizacji wyceny po odpisaniu nieumorzonych wartości środka trwałego 2000 zł (dotyczy operacji 4).
6. Zlikwidowano środek trwały o wartości początkowej 12 000 zł i dotychczasowym umorzeniu 7200 zł. Wcześniej przeprowadzona aktualizacja wyceny tego środka trwałego podwyższyła jego wartości netto o 2300 zł.

3. Amortyzacja

Amortyzacja środków trwałych jest kosztem zużycia środków trwałych w toku prowadzonej działalności gospodarczej. Wprowadzić należy wyraźne rozróżnienie pomiędzy amortyzacją środków trwałych i ich umorzeniem. To drugie pojęcie oznacza utratę wartości bieżącej środka trwałego. Wartość początkowa środka trwałego przez cały okres jego użytkowania nie ulega zmianie, więc zmniejszenie jego wartości jest ewidencjonowane jako umorzenie na oddzielnym koncie księgowym „Umorzenie środków trwałych”.

Głównym powodem utraty wartości środka trwałego jest jego zużycie w działalności gospodarczej, pociągające za sobą koszty amortyzacji, ale mogą być też inne powody utraty wartości, np. zniszczenie lub uszkodzenie niezwiązane z działalnością gospodarczą. Utrata wartości środka trwałego spowodowana czynnikami niezwiązanymi z działalnością gospodarczą odzwierciedlona jest w pozostałych kosztach operacyjnych.

Inny podział przyczyn utraty wartości środków trwałych przyjmuje, że utrata wartości środka trwałego jest spowodowana czynnikami wywołującymi zużycie fizyczne środka trwałego, jak również upływem czasu, pociągającym za sobą „zużycie moralne” środka trwałego. Ten drugi rodzaj zużycia wywołany jest postępem technologicznym, powodującym zmniejszenie przydatności technicznej środka trwałego. W okresach eksploatacji środka trwałego „zużycie moralne” odzwierciedlone jest w amortyzacji środków trwałych. W przepisach podatkowych przyjmuje się, że środki trwałe nieczynne w sposób trwały nie są amortyzowane, co powinno być także stosowane w rachunkowości. W okresach trwałej bezczynności środków trwałych należy wprawdzie odliczać ich umorzenie spowodowane „zużyciem moralnym” i obciążyć nim pozostałe koszty operacyjne, ale nie można tych kosztów zaliczyć do podatkowych kosztów uzyskania przychodu.

Odpisów amortyzacyjnych od środka trwałego, zgodnie z art. 32. ustawy o rachunkowości, dokonuje się drogą systematycznego, planowego rozłożenia jego wartości początkowej na ustalony okres amortyzacji.

Rozpoczęcie amortyzacji następuje nie wcześniej niż po przyjęciu środka trwałego do używania, a jej zakończenie – nie później niż z chwilą zrównania wartości odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych z wartością początkową środka trwałego albo przeznaczenia go do likwidacji, sprzedaży albo też stwierdzenia jego niedoboru, z ewentualnym uwzględnieniem przewidywanej przy likwidacji ceny sprzedaży netto pozostałości środka trwałego.

Przy ustalaniu okresu amortyzacji i rocznej stawki amortyzacyjnej uwzględnia się okres ekonomicznej użyteczności środka trwałego, na długość którego, zgodnie z art. 32, ustawy o rachunkowości, mają wpływ w szczególności:

- liczba zmian, na których pracuje środek trwały,
- tempo postępu techniczno-ekonomicznego,
- wydajność środka trwałego mierzona liczbą godzin jego pracy lub liczbą wytworzonych produktów albo innym właściwym miernikiem,
- prawne lub inne ograniczenia czasu używania środka trwałego,
- przewidywana przy likwidacji cena sprzedaży netto istotnej pozostałości środka trwałego.

Przed rozpoczęciem użytkowania środka trwałego należy ustalić okres lub stawkę i metodę jego amortyzacji. Dla przykładu: jeśli ustalimy okres amortyzacji na „n” lat według metody liniowej amortyzacji to stawka amortyzacji rocznej wyniesie $(100/n)\%$.

Poprawność stosowanych okresów i stawek amortyzacji środków trwałych powinna być okresowo weryfikowana przez jednostkę, wprowadzając odpowiednią korektę w następnych latach obrotowych odpisów amortyzacyjnych.

Jednostki mogą stosować różne metody amortyzacji, a przepisy ustawy o rachunkowości w tym względzie nie narzucają żadnych ograniczeń poza wymienionymi wyżej, które sprowadzają się do tego, aby zastosowana metoda amortyzacji gwarantowała systematyczne odpisy amortyzacyjne, zapewniające wiarygodną wycenę wartości bieżącej środków trwałych. W literaturze fachowej² wymienia się najczęściej stosowane metody amortyzacji:

- metodę liniową, polegającą na równomiernym rozłożeniu w czasie odpisów amortyzacyjnych; ta metoda jest najczęściej stosowana, ze względu na małą pracochłonność i łatwość wykorzystania,
- metodę degresywną, która przyjmuje, że odpisy amortyzacyjne z upływem czasu eksploatacji środka trwałego są coraz mniejsze; metoda degresywna jest dopuszczona do stosowania przez przepisy prawa podatkowego obok metody liniowej,
- metodę naturalną, według której odpisy amortyzacyjne w kolejnych okresach czasu uzależnione są od ilości godzin pracy w okresie lub w inny sposób określonej intensywności wykorzystania środka trwałego w okresie,
- metody specjalne, wśród których wymienić należy metodę szacunkową, polegającą na indywidualnej ocenie zużycia, której stosowanie jest możliwe, gdy przyjęty sposób amortyzacji posiada cechę systematyczności odpisów amortyzacyjnych, o której mowa w art. 32. ustawy o rachunkowości.

Dla środków trwałych o niskiej jednostkowej wartości początkowej można ustalać odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe w sposób uproszczony, przez dokonywanie zbiorczych odpisów dla grup środków zbliżonych rodzajem i przeznaczeniem, lub jednorazowo, odpisując wartość tego rodzaju środków trwałych. W założowym planie kont należy ustalić graniczną wartość początkową środków trwałych, poniżej której środki trwałe umarza się jednorazowo z chwilą oddania ich do eksploatacji. W przepisach podatkowych wartość ta wynosi 3500 zł i, dla uproszczenia, może być przyjęta także w ewidencji księgowej.

Baza normatywna rachunkowości w zakresie amortyzacji jest ograniczona. Jednostki mogą więc przyjmować własne indywidualne zasady amortyzacji, spełniające wymagania wynikające z przedstawionych wyżej przepisów ustawy o rachunkowości lub konsekwentnie stosować przepisy podatkowe do ustalania odpisów amortyzacyjnych. Tak też postępuje zdecydowana większość jednostek, unikając dzięki temu równoległego prowadzenia ewidencji umorzenia i amortyzacji środków trwałych, zgodnie z indywidualnie przyjętymi zasadami rachunkowości i według przepisów podatkowych. Z tego właśnie powodu przedstawiono szczegółowe uregulowania prowadzenia amortyzacji w przepisach prawa podatkowego.

Przepisy art. 16a–16m ustawy z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych³ oraz analogiczne przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych

² M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska, I. Olechnowicz, *Rachunkowość finansowa*, Warszawa 1996, s. 59.

³ Dz.U. Nr 54, poz. 654. z 2000 r. tekst jednolity z późn. zm.

szczegółowo regulują sposób naliczania amortyzacji dla celów ustalenia dochodu do opodatkowania. Zgodnie z tymi przepisami do podatkowych kosztów uzyskania przychodu zalicza się amortyzację środków trwałych, stanowiących własność lub współwłasność podatnika, nabytych lub wytworzonych we własnym zakresie, kompletnych i zdalnych do użytku w dniu przyjęcia do używania o przewidywanym okresie używania dłuższym niż rok, wykorzystywane przez podatnika na potrzeby związane z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą albo oddane do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy albo też otrzymane na podstawie umowy leasingu finansowego spełniających warunki określone w przepisach art. 17a ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

Przepisy prawa podatkowego w zakresie amortyzacji środków trwałych w szczególnych przypadkach, wobec braku odpowiednich regulacji w ustawie o rachunkowości, mogą być z powodzeniem stosowane w rachunkowości jednostki, pod warunkiem wprowadzenia ich do zakładowego planu kont. Alternatywne rozwiązanie, polegające na ustaleniu indywidualnych zasad amortyzacji środków trwałych w szczególnych przypadkach, jest w praktyce bardzo trudne do realizacji i wymaga dużej pracochłonności. Poniżej przedstawiono najczęściej występujące szczególne przypadki naliczania amortyzacji w świetle przepisów prawa podatkowego.

Amortyzacji podatkowej i rachunkowej podlegają również, niezależnie od przewidywanego okresu używania:

- przyjęte do używania inwestycje w obcych środkach trwałych, zwane dalej „inwestycjami w obcych środkach trwałych”, które w rachunkowości są określane jako ulepszenia w obcych środkach trwałych,
- budynki i budowle wybudowane na cudzym gruncie.

Według art. 16j ust. 4. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, podatnicy mogą indywidualnie ustalić stawki amortyzacyjne dla przyjętych do używania inwestycji w obcych środkach trwałych, pod warunkiem, że dla:

- inwestycji w obcych budynkach (lokalach) lub budowlach okres amortyzacji nie może być krótszy niż 10 lat,
- inwestycji w obcych środkach trwałych innych niż wymienione wyżej, okres amortyzacji ustala się według zasad określonych w art. 16j ust. 1. pkt 1. i 2. ustawy dla używanych i zmodernizowanych środków trwałych.

Jak zatem widać, przedmiotowy zakres środków trwałych objętych amortyzacją podatkową jest zbliżony do zbiorowości środków trwałych uznawanych w rachunkowości za podlegające amortyzacji. Amortyzację w rachunkowości można rozpoczynać od miesiąca, w którym oddano do użytku środki trwałe, natomiast według przepisów podatkowych od miesiąca następnego po oddaniu do użytku środka trwałego.

Nie amortyzuje się w rachunkowości, podobnie jak przy ustaleniu dochodu do opodatkowania następujących rodzajów środków trwałych:

- gruntów i prawa wieczystego użytkowania gruntów,
- budynków, lokali, budowli i urządzeń zaliczanych do spółdzielczych zasobów mieszkaniowych lub służących działalności społeczno-wychowawczej prowadzonej przez spółdzielnie mieszkaniowe,
- dzieł sztuki i eksponatów muzealnych.

Zgodnie z art. 16i ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, odpisów amortyzacyjnych od środków trwałych dokonuje się przy zastosowaniu stawek amortyzacyjnych określonych w załączonym do ustawy „Wykazie stawek amortyzacyjnych”. Jednocześnie przywołany przepis zezwala na podwyższanie stawek amortyzacyjnych podanych w „Wykazie stawek amortyzacyjnych” w następujących przypadkach:

1. Dla budynków i budowli używanych w warunkach:
 - a) pogorszonych – przy zastosowaniu współczynników nie wyższych niż 1,2,
 - b) złych – przy zastosowaniu współczynników nie wyższych niż 1,4.
2. Dla maszyn, urządzeń i środków transportu, z wyjątkiem morskiego taboru pływającego, używanych bardziej intensywnie w stosunku do warunków przeciętnych albo wymagających szczególnej sprawności technicznej, przy zastosowaniu w tym okresie współczynników nie wyższych niż 1,4.
3. Dla maszyn i urządzeń zaliczonych do grupy 4.–6. i 8. Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT), poddanych szybkiemu postępowi technicznemu, przy zastosowaniu współczynników nie wyższych niż 2,0.

Z kolei według art. 16j ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych podatnicy mogą indywidualnie ustalić stawki amortyzacyjne dla używanych lub ulepszonych środków trwałych, po raz pierwszy wprowadzonych do ewidencji danego podatnika, ale okres amortyzacji nie może być krótszy niż:

1. Dla środków trwałych zaliczonych do grupy 3.–6. i 8. klasyfikacji środków trwałych:
 - a) 24 miesiące – gdy ich wartość początkowa nie przekracza 25 000 zł,
 - b) 36 miesięcy – gdy ich wartość początkowa jest wyższa niż 25 000 zł i nie przekracza 50 000 zł,
 - c) 60 miesięcy – w pozostałych przypadkach.
2. Dla środków transportu, w tym samochodów osobowych – 30 miesięcy.
3. Dla budynków (lokalii) i budowli – 10 lat, z wyjątkiem budynków wymienionych w rodzajach 103. i 109. klasyfikacji, trwale związanych z gruntem, kiosków towarowych o kubaturze poniżej 500 m³, domków kempingowych oraz budynków zastępczych, dla których okres ten nie może być krótszy niż 36 miesięcy.

Środki trwałe, o których mowa wyżej, ale inne niż budynki, uznaje się za używane, jeżeli podatnik udowodni, że przed ich nabyciem były wykorzystywane przez co najmniej okres 6 miesięcy, natomiast traktuje się je jako ulepszone, jeżeli przed wprowadzeniem do ewidencji wydatki poniesione przez podatnika na ich ulepszenie stanowiły co najmniej 20% wartości początkowej.

W przepisach prawa podatkowego budynki uznaje się za używane, jeżeli podatnik wykaże, że przed ich nabyciem były wykorzystywane przez co najmniej okres 60 miesięcy, natomiast za budynki ulepszone, jeżeli przed wprowadzeniem do ewidencji wydatki poniesione przez podatnika na ulepszenie stanowiły co najmniej 30% wartości początkowej.

Zasady stosowania metody degresywnej zostały określone w art. 16k ust. 1. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, w ten sposób, że odpisów amortyzacyjnych można dokonywać od wartości początkowej maszyn i urządzeń zaliczonych do grup 3–6 i 8. klasyfikacji środków trwałych oraz środków transportu, z wyjątkiem samochodów oso-

bowych, w pierwszym podatkowym roku ich używania przy zastosowaniu stawek podanych w „Wykazie stawek amortyzacyjnych” podwyższonych o współczynnik nie wyższy niż 2,0 (w zakładach położonych na terenie gmin o szczególnym zagrożeniu wysokim bezrobociem, recesją i degradacją społeczną współczynnik ten nie może być wyższy niż 3,0), a w następnych latach podatkowych od ich wartości początkowej pomniejszonej o dotychczasowe odpisy amortyzacyjne, ustalonej na początek kolejnych lat ich używania. Począwszy od roku podatkowego, w którym tak określona roczna kwota amortyzacji miałaby być niższa od rocznej kwoty amortyzacji obliczonej przy zastosowaniu metody liniowej, podatnicy dokonują dalszych odpisów amortyzacyjnych według metody liniowej. Poniżej podano przykład obliczania odpisów amortyzacyjnych zgodny z przedstawionymi wyżej przepisami prawa podatkowego.

PRZYKŁAD NR 1

Założenia:

15 maja 2002 r. zakupiono i oddano do eksploatacji samochód ciężarowy o ładowności 12 ton. Jego cena nabycia wyniosła 300 000 zł i stanowi wartość początkową. Roczna stawka amortyzacyjna dla samochodów ciężarowych (KŚT 742) podana w pozycji 7. wykazu stawek amortyzacyjnych wynosi 20%.

Amortyzacja liniowa:

Odpisy amortyzacyjne rozpoczyna się od czerwca 2002 r. Wysokość rocznego odpisu amortyzacyjnego wynosi 60 000 zł, co daje odpis miesięczny w wysokości 5000 zł. Miesięczne odpisy są równe przez cały okres amortyzacji. Okres amortyzacji wynosi pełne 5 lat – czyli ostatni odpis amortyzacyjny dokonany zostanie w maju 2007 r.

Amortyzacja degresywna:

(Przy zastosowaniu współczynnika zwiększającego 2,0)

Odpisy amortyzacyjne rozpoczyna się od czerwca 2002 r. przy zastosowaniu stawki amortyzacyjnej 40%.

W pierwszym podatkowym roku używania czerwiec–grudzień 2002 (przyjęto, że rok podatkowy pokrywa się z rokiem kalendarzowym) amortyzację liczy się od wartości początkowej. Wynosi ona w pierwszym roku podatkowym używania (od czerwca do grudnia) 70 000 zł (7/12 stawki rocznej), co oznacza, że miesięczny odpis amortyzacyjny w pierwszym podatkowym roku użytkowania wyniesie 10 000 zł. Wobec tego za ten okres koszty uzyskania przychodu przy zastosowaniu metody degresywnej będą większe o 35 000 zł niż w przypadku metody liniowej.

W drugim podatkowym roku użytkowania, 2003, odpisy amortyzacyjne nalicza się od wartości netto samochodu czyli 230 000 zł. Odpis amortyzacyjny za drugi rok podatkowy używania wyniesie $230\,000\text{ zł} \times 40\% / 100\% = 92\,000\text{ zł}$, czyli miesięczna wielkość amortyzacji wynosi 7667 zł. W tym samym czasie roczna amortyzacja liniowa wynosi 60 000 zł, a więc amortyzacja degresywna za okres 2003 r. jest o 32 000 zł wyższa niż amortyzacja liniowa.

W trzecim roku podatkowym używania środka trwałego, 2004, odpisy amortyzacyjne według metody degresywnej liczone byłyby od wartości netto samochodu ciężarowego, która 1 stycznia 2004 r. wynosi $300\,000\text{ zł} - 70\,000\text{ zł} - 92\,000\text{ zł} = 138\,000\text{ zł}$. W trzecim

roku podatkowym używania samochodu ciężarowego roczny odpis amortyzacji degresywnej wyniesie $138\,000 \text{ zł} \times 40\% / 100\% = 55\,200 \text{ zł}$. Miesięczne odpisy amortyzacyjne w tym okresie wyniosą 4600 zł. Wobec tego w trzecim roku używania samochodu amortyzacja liniowa jest większa o 4800 zł od amortyzacji liczonej metodą degresywną. W związku z tym do naliczania amortyzacji samochodu ciężarowego w 2004 r. nie należy stosować już metody degresywnej, gdyż takie są zasady. Według art. 16k ust. 1. ustawy z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych począwszy od roku podatkowego, w którym roczna kwota amortyzacji obliczona metodą degresywną miałaby być niższa od rocznej kwoty amortyzacji obliczonej przy zastosowaniu metody liniowej, podatnicy dokonują dalszych odpisów amortyzacyjnych według metody liniowej.

Od 1 stycznia 2004 r. stosuje się metodę liniową z odpisem amortyzacyjnym 5000 zł miesięcznie. Po 28 miesiącach od daty 1 stycznia 2004 r. stosowania metody liniowej nastąpi całkowite umorzenie wartości samochodu ciężarowego w warunkach podanych w przykładzie.

Według art. 41. ust. 1. i 2. ustawy o rachunkowości, środki pieniężne otrzymane na sfinansowanie nabycia lub wytworzenia środków trwałych, w tym także środków trwałych w budowie, lub otrzymanie ich nieodpłatnie, jeżeli stosownie do innych ustaw nie zwiększają one kapitałów (funduszy) własnych, zalicza się do rozliczeń międzyokresowych przychodów, które zwiększają stopniowo pozostałe przychody operacyjne, równoległe do odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od środków trwałych sfinansowanych z tych źródeł. Powyższa zasada nie dotyczy otrzymanych w formie darowizny środków trwałych. Na schemacie księgowym nr II.3 – przedstawiono księgowania związane z rozliczeniem amortyzacji i umorzeniem.

Schemat nr II.3. Amortyzacja i umorzenie środków trwałych

Środki trwałe		Umorzenie środków trwałych		Amortyzacja	
(4)	10 000		3 750 (1) 1 550 (2) 300 (5)	(1) 3 750 (5) 300	
Rachunek bankowy		Rozliczenie międzyokresowe przychodów		Pozostałe koszty operacyjne	
(3)	10 000	12 200 (4)	(6) 300	10 000 (3)	(2) 1 550
Pozostałe przychody operacyjne		Rozrachunki z tyt. VAT			
	300 (6)	(4) 2 200			

Operacje gospodarcze na schemacie nr II.3

1. Naliczono amortyzację środków trwałych za okres sprawozdawczy (miesiąc) w kwocie 3750 zł.
2. Dokonano wyceny okresowej środków trwałych trwale nieczynnych, od których nie nalicza się amortyzacji. Oceniono, że ich wartość bieżąca zmniejszyła się o 1550 zł.
3. Otrzymano dotację na zakup zbiorników, które mają być przeznaczone na przechowywanie rezerw strategicznych państwa, kwota dotacji – 10 000 zł.

4. Zakupiono zbiorniki, płacąc z rachunku bieżącego za fakturę 10 000 zł + 2200 zł VAT = 12 200 zł. Zbiorniki zamontowano i oddano do użytku.
5. Naliczono amortyzację zbiorników za okres sprawozdawczy – 300 zł.
6. Zaksięgowano przychody odpowiadające wartości amortyzacji zbiorników za dany okres sprawozdawczy – 300 zł.

W przypadku zmiany technologii produkcji, przeznaczenia do likwidacji, wycofania z używania lub innych przyczyn powodujących trwałą utratę wartości środka trwałego, dokonuje się, zgodnie z art. 32. ust. 4. ustawy o rachunkowości, w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych umorzeniowego odpisu aktualizującego jego wartość. Odpisy te, dotyczące środków trwałych, których wycena została zaktualizowana na podstawie odrębnych przepisów, zmniejszają odniesione na kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny różnice spowodowane aktualizacją wyceny. Ewentualną nadwyżkę odpisu aktualizującego nad różnicami z aktualizacji wyceny zalicza się do pozostałych kosztów operacyjnych.

4. Środki trwałe w budowie

Definicję środków trwałych w budowie przedstawiono w art. 3 ust. 1. pkt 16. ustawy o rachunkowości, jako środki trwałe w okresie ich budowy, montażu lub ulepszenia już istniejącego środka trwałego. Środki trwałe w budowie są zaliczane do aktywów trwałych. W bilansie wykazuje się je w pozycji aktywów A.II.2. Środki trwałe w budowie.

Jednostki mogą pozyskiwać środki trwałe poprzez zakup lub drogą otrzymania na podstawie innej umowy cywilno-prawnej gotowych, zdalnych do użytku urządzeń i innych przedmiotów materialnych posiadających cechy środków trwałych, jak również w wyniku ponoszenia nakładów na budowę środków trwałych w określonym czasie. Proces budowy środków trwałych jest rozłożony w czasie i składa się z wielu operacji, co powoduje konieczność prowadzenia wyodrębnionej ewidencji kosztów budowy. Ewidencję tę prowadzi się na koncie „Środki trwałe w budowie”. Zasady ewidencji na tym koncie wynikają z przyjętych metod wyceny środków trwałych w budowie. Taką wycenę przeprowadza się w oparciu o metody ustalania ceny nabycia lub kosztów wytworzenia środków trwałych w budowie, które określono w art. 28. ust. 8. ustawy o rachunkowości. W myśl tego przepisu, cena nabycia i koszt wytworzenia środków trwałych w budowie, środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych obejmuje ogół kosztów poniesionych przez jednostkę za okres budowy, montażu, przystosowania i ulepszenia, do dnia bilansowego lub przyjęcia do używania, w tym również koszt:

- niepodlegający odliczeniu podatek od towarów i usług oraz podatek akcyzowy,
- obsługi zobowiązań zaciągniętych w celu ich finansowania i związane z nimi różnice kursowe, pomniejszony o przychody z tego tytułu.

Koszty budowy środka trwałego nie są zaliczane do kosztów działalności jednostki. W tym przypadku używanie pojęcia koszty budowy środka trwałego nie odpowiada defini-

cji kosztów działalności jednostki, ale oznacza nakłady na budowę. Obszary działalności eksploatacyjnej i budowy środków trwałych są rozdzielone w ewidencji księgowej każdej jednostki. Przepływy składników majątkowych oraz wzajemne świadczenie usług pomiędzy działalnością operacyjną i działalnością związaną z budową środków trwałych podlegają rozliczeniu. Świadczenie usług przez wydział prowadzący działalność operacyjną na rzecz budowy środków trwałych jest rozliczane jako przychód działalności operacyjnej i koszty budowy środka trwałego

W ramach jednego zadania budowy środka trwałego może być realizowanych kilka obiektów, które po zakończeniu budowy będą wykazane w ewidencji jako odrębne obiekty inwentarzowe środków trwałych. Przy realizacji zadania ponoszone są bezpośrednie koszty budowy, które można odnieść bezpośrednio do poszczególnych obiektów, oraz koszty wspólne budowy wszystkich obiektów. W ewidencji szczegółowej prowadzonej do konta „Środki trwałe w budowie” wykazane muszą być odrębnie koszty bezpośrednie budowy każdego obiektu oraz koszty wspólne. Wycena każdego środka trwałego stanowiącego odrębny obiekt inwentarzowy obejmuje koszty bezpośrednie budowy oraz narzut kosztów wspólnych, odpowiadający udziałowi każdego obiektu w kosztach wspólnych. Do ustalenia wysokości tego narzutu stosuje się różne kryteria podziału kosztów wspólnych. Wysoką wiarygodnością odznacza się metoda proporcjonalnego podziału kosztów wspólnych w stosunku do wartości kosztów bezpośrednich budowy każdego obiektu. Tę metodę zaprezentowano w przykładzie nr 2.

PRZYKŁAD NR 2

Założenia:

Zadanie obejmuje budowę trzech obiektów: hali produkcyjnej, budynku socjalno-biurowego i magazynu. Koszty bezpośrednie poszczególnych obiektów wyniosły odpowiednio: hala produkcyjna – 170 000 zł, budynek socjalno-biurowy 100 000 zł, magazyn 30 000 zł. Koszty wspólne zadania (ochrona budowy, nietechnologiczna energia elektryczna, utrzymanie zaplecza budowy przez inwestora) wyniosły 60 000 zł.

Koszty wspólne dzieli się proporcjonalnie do kosztów bezpośrednich budowy poszczególnych obiektów. W tym celu obliczamy wskaźnik narzutu kosztów wspólnych do kosztów bezpośrednich:

$$\text{Wskaźnik narzutu kosztów wspólnych} = \frac{\text{koszty wspólne}}{\text{suma kosztów bezpośrednich}} = \frac{60\,000\text{ zł}}{300\,000\text{ zł}} = 0,2$$

Narzut kosztów wspólnych wynosi:

- dla hali produkcyjnej $0,2 \times 170\,000\text{ zł} = 34\,000\text{ zł}$
- dla budynku socjalno-biurowego $0,2 \times 100\,000\text{ zł} = 20\,000\text{ zł}$
- dla magazynu $0,2 \times 30\,000\text{ zł} = 6\,000\text{ zł}$

Całkowite koszty inwestycyjne poszczególnych obiektów realizowanych w ramach zadania inwestycyjnego i odpowiadające wartości początkowej obiektów wynoszą odpowiednio:

- hali produkcyjnej $170\,000\text{ zł} + 34\,000\text{ zł} = 204\,000\text{ zł}$
- budynku socjalno-biurowego $100\,000\text{ zł} + 20\,000\text{ zł} = 120\,000\text{ zł}$
- magazynu $30\,000\text{ zł} + 6\,000\text{ zł} = 36\,000\text{ zł}$

W przedstawionym wyżej przykładzie przyjęto dodatkowe założenie, że terminy budowy poszczególnych obiektów pokrywają się. Gdy takie założenie nie ma uzasadnienia, koszty wspólne należy rozliczać w okresach miesięcznych.

Zadanie budowy środka trwałego można powierzyć innej jednostce (system zleceń) lub realizować we własnym zakresie (system gospodarczy). System zleceń jest powszechnie stosowany, gdyż budowa środków trwałych – zarówno w sytuacji, gdy obejmuje roboty budowlano-montażowe, jak również inne prace specjalistyczne – nie może być wykonywana przez pracowników zatrudnionych w działalności eksploatacyjnej, natomiast utrzymanie specjalnych oddziałów wykonawstwa inwestycyjnego jest uzasadnione ekonomicznie jedynie w przypadku wielkich przedsiębiorstw. Tylko pewien zakres prac specjalistycznych może być wykonany przez wydziały działalności eksploatacyjnej na rzecz budowy środków trwałych, stanowiąc uzupełnienie systemu zleceń. System gospodarczy budowy środków trwałych może być stosowany w większym zakresie w takich przedsiębiorstwach jak huty, kopalnie, duże fabryki.

W przypadku systemu zleceń na koncie „Środki trwałe w budowie” ewidencji podlegają koszty budowy potwierdzone fakturami wykonawców. Niekiedy na budowie jednego obiektu może być zatrudnionych kilku wykonawców. Każda faktura powinna mieć załączony protokół wykonania robót potwierdzony przez inspektora nadzoru.

Na schemacie księgowym nr II.4 przedstawiono operacje występujące w procesie budowy środka trwałego.

Schemat nr II.4. Koszty budowy środka trwałego

Rachunek bankowy			Środki trwałe w budowie			Środki trwałe		
(1) 30 000	15 200 (5)		(2) 20 000	30 600 (6)		(6) 30 600		
	20 500 (11)		(3) 10 000	21 500 (12)		(12) 21 500		
	15 200 (7)		(4) 400					
			(5) 200					
			(8) 20 000					
			(10) 1 000					
			(11) 500					
Pozostałe rozrachunki			Rozrachunki z tyt. VAT			Kredyty bankowe		
(11) 20 000	24 400 (2)		(2) 4 400			(5) 15 000	30 000 (1)	
	12 200 (3)		(3) 2 200			(7) 15 000		
	488 (4)		(4) 88					
	20 000 (8)		(9) 4 400					
	1 220 (10)		(10) 220					
Koszty finansowe			Rozrachunki z Urzędem Celnym					
(7) 200				4 400 (9)				

Opis do schematu nr II.4

1. Zaciągnięto kredyt na zakup środka trwałego i jego przystosowanie do warunków działania w zakładzie. Kredyt wpłynął na rachunek bankowy jednostki w kwocie 30 000 zł.

2. Dostarczono urządzenie techniczne oraz fakturę zakupu urządzenia na kwotę 20 000 zł + 4400 zł VAT = 24 400 zł. Urządzenie wymaga przeprowadzenia robót budowlanych adaptujących urządzenie do warunków zakładu.
3. Otrzymano fakturę za roboty budowlane wykonane na budowie środka trwałego 10 000 zł + 2200 zł VAT = 12 200 zł.
4. Otrzymano fakturę za transport urządzenia technicznego będącego przedmiotem montażu. 400 zł + 88 zł VAT = 488 zł.
5. Spłacono pierwszą ratę kredytu w kwocie 15 000 zł oraz odsetki 200 zł.
6. Oddano do użytku urządzenie techniczne. Wystawiono OT dla urządzenia, wyceniając je na 30 600 zł.
7. Już po odbiorze urządzenia technicznego spłacono następną ratę kredytu 15 000 zł i odsetki na kwotę 200 zł.
8. Zakupiono u kontrahenta zagranicznego maszynę o wartości 5000 euro. Zobowiązanie potwierdzone fakturą zaksięgowano przy kursie 4,0 zł /euro, co daje wartość 20 000 zł. Maszyna wymaga montażu.
9. Zaksięgowano naliczony podatek VAT od zakupionej maszyny 4400 zł.
10. Wykonano prace montażowe przy maszynie, potwierdzone fakturą 1000 zł + 220 zł VAT = 1220 zł.
11. Uregulowano zobowiązanie wobec dostawcy zagranicznego. Zapłacono zobowiązanie z rachunku złotówkowego po kursie 4,1 zł/euro. Łącznie płatność wyniosła 20 500 zł, z czego 500 zł stanowią różnice kursowe obciążające koszty budowy środka trwałego.
12. Oddano do użytku maszynę – środek trwały, wystawiając OT i przyjmując jej wartość 21 500 zł.

Wartość początkową stanowiącą cenę nabycia lub koszt wytworzenia środka trwałego powiększają koszty jego ulepszenia, polegające na przebudowie, rozbudowie, modernizacji lub rekonstrukcji. Powodują one, że wartość użytkowa tego środka po zakończeniu ulepszenia przewyższa posiadaną przy przyjęciu do używania wartość użytkową, mierzoną okresem używania, zdolnością wytwórczą, jakością produktów uzyskiwanych za pomocą ulepszonego środka trwałego, kosztami eksploatacji lub innymi miarami. Koszty modernizacji i ulepszenia środka trwałego są kosztami budowy środka trwałego i w rezultacie, zwiększają wartość początkową środków trwałych. W przeciwieństwie do kosztów remontu środka trwałego nie są zaliczane do kosztów działalności operacyjnej. Z tego względu ważne jest ustanowienie dokładnych kryteriów klasyfikujących koszty albo do modernizacji, albo do remontu środka trwałego.

Przedstawiona wyżej ogólna reguła uznawania kosztów modernizacji, zgodna z przepisami prawa podatkowego, może być stosowana w rachunkowości, gdy określi się minimalną wartość wydatków modernizacyjnych, poniżej której wydatki te kwalifikowane są do kosztów bieżących. Takie podejście do zagadnienia jest praktyczną realizacją zasady istotności.

Przepisy podatkowe przy uznawaniu poniesionych nakładów na ulepszenie także stosują kryterium wartościowe. Zgodnie z art. 16g ust. 13. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, jeżeli środki trwałe uległy ulepszeniu w wyniku przebudowy, rozbudowy, rekonstrukcji, adaptacji lub modernizacji, wartość początkową tych środków powiększa się

o sumę wydatków na ich ulepszenie, w tym także o wydatki na nabycie części składowych lub peryferyjnych, których jednostkowa cena nabycia przekracza 3500 zł. Wobec tego podkreślić należy, że środki trwałe uważa się za ulepszone, w myśl przepisów art. 16g ust. 13. ustawy, gdy suma wydatków poniesionych na ich przebudowę, rozbudowę, rekonstrukcję, adaptację lub modernizację w danym roku podatkowym przekracza 3500 zł.

Natomiast w przypadku każdego urządzenia peryferyjnego lub części składowych dołączonych do środka trwałego, dodatkowym warunkiem jest, aby ich jednostkowe ceny nabycia były wyższe niż 3500 zł. W celu zachowania zgodności rozliczeń amortyzacji podatkowej i rachunkowej (zmniejszającej pracochłonność prowadzenia ewidencji) pożyteczne jest przeniesienie do ewidencji rachunkowej podatkowego kryterium wartościowego minimalnych wydatków uznanych za koszty ulepszenia i modernizacji. Według tej metody wydatki modernizujące o wartości nieprzekraczającej 3500 zł zalicza się do kosztów operacyjnych i nie stanowią one zwiększenia wartości początkowej środka trwałego.

Rozdział trzeci

Wartości niematerialne i prawne

W ustawie o rachunkowości wartości niematerialne i prawne zostały zdefiniowane jako prawa majątkowe nabyte przez jednostkę i zaliczane do aktywów trwałych, nadające się do gospodarczego wykorzystania, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, przeznaczone do używania na potrzeby jednostki. W szczególności są to:

- autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, licencje, koncesje,
- prawa do wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych oraz zdobniczych,
- *know-how*.

Do wartości niematerialnych i prawnych zalicza się także nabytą wartość firmy oraz koszty zakończonych prac rozwojowych.

W przypadku wartości niematerialnych i prawnych oddanych do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy lub innej umowy o podobnym charakterze, wartości niematerialne i prawne zalicza się do aktywów trwałych jednej ze stron umowy, zgodnie z kryteriami uznawania umów za umowy leasingu finansowego lub leasingu operacyjnego. W przypadku leasingu finansowego wartości niematerialne będące przedmiotem leasingu zalicza się do aktywów korzystającego (leasingobiorcy), natomiast w leasingu operacyjnym do aktywów finansującego (leasingodawcy).

W jednostkach gospodarczych najczęściej występującymi składnikami wartości niematerialnych i prawnych są licencje na programy komputerowe. W niektórych przypadkach łącznego zakupu komputerów lub innych urządzeń wyposażonych w technikę komputerową wraz z oprogramowaniem występują kontrowersje: czy oprogramowanie traktować jako element składowy środka trwałego, czy też jako odrębny składnik wartości niematerialnych i prawnych? Kryterium podziału, jakie stosuje się do rozstrzygnięcia powyższego problemu, stanowi możliwość samodzielnego funkcjonowania urządzenia (komputera) bez tego oprogramowania. Gdy taki warunek jest spełniony oprogramowanie należy potraktować jako odrębny składnik wartości niematerialnych i prawnych. W przeciwnym wypadku stanowi ono integralną część środka trwałego, np. oprogramowanie systemu operacyjnego komputera.

W bilansie wartości niematerialne i prawne prezentuje się w pozycji aktywów A.I Wartości niematerialne i prawne, w podziale na:

1. Koszty zakończonych prac rozwojowych.
2. Wartość firmy.
3. Inne wartości niematerialne i prawne.
4. Zaliczki na wartości niematerialne i prawne.

Ewidencję składników wartości niematerialnych i prawnych prowadzi się na koncie „Wartości niematerialne i prawne”. Na tym koncie wykazuje się wartości niematerialne i prawne

w wartości początkowej, którą ustala się w taki sam sposób, jak w przypadku środków trwałych. Na koncie „Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych” ewidencjonuje się umorzenie wartości niematerialnych i prawnych w rachunku narastającym. W bilansie wartości niematerialne i prawne wykazuje się w wartości netto stanowiącej różnicę pomiędzy saldami tych kont. Rozpoczęcie amortyzacji następuje nie wcześniej niż po przyjęciu składnika wartości niematerialnych i prawnych do używania, więc w miesiącu oddania do użytku. Pamiętać należy, że zgodnie z przepisami podatkowymi amortyzację nalicza się od następnego miesiąca po oddaniu do użytku.

Zrównanie umorzenia z wartością początkową składnika wartości niematerialnych i prawnych nie musi pociągać za sobą automatycznego odpisania z ewidencji. Gdy składnik wartości niematerialnych i prawnych jest, pomimo całkowitego umorzenia, nadal użytkowany, powinien pozostawać w ewidencji, co może dotyczyć programów komputerowych. W przypadku prawa do stosowania licencji, jego całkowite umorzenie i odpisanie z ewidencji jest równoczesne z upływem okresu, na który przysługiwało prawo do licencji.

Do kont „Wartości niematerialne i prawne” oraz „Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych” należy prowadzić ewidencję analityczną dla każdej pozycji inwentarzowej oddzielnie.

Do wartości niematerialnych i prawnych zalicza się również nabytą wartość firmy oraz koszty zakończonych prac rozwojowych. Wartość firmy stanowi różnicę między ceną nabycia całej jednostki lub zorganizowanej jej części a niższą od niej wartością godziwą przejętych aktywów netto. Jeżeli cena nabycia jednostki lub zorganizowanej jej części jest niższa od wartości godziwej przejętych aktywów netto, to różnica stanowi ujemną wartość firmy. Wartość firmy jest składnikiem aktywów, natomiast ujemną wartość firmy zalicza się do pasywów.

Jednostki mogą prowadzić także działalność o charakterze naukowo-badawczym. Wyróżnia się dwa rodzaje tej działalności: prace badawcze i prace rozwojowe. Prace badawcze są badaniami typowo naukowymi, a ich efektem jest nowa wiedza, niemająca bezpośredniego praktycznego zastosowania. Jeśli jednostki gospodarcze prowadzą badania podstawowe, koszty tych badań zalicza się do kosztów bieżących działalności.

Prace rozwojowe mają na celu stworzenie nowej technologii, produktu, wzoru użytkowego. Wyznacznikiem tych prac jest poszukiwanie i opracowanie rozwiązań w celu ich bezpośredniego zastosowania w działalności gospodarczej. Koszty prac rozwojowych w toku ich prowadzenia ewidencjonuje się na koncie „Rozliczenia międzyokresowe kosztów”. Koszty zakończonych prac rozwojowych, prowadzonych przez jednostkę na własne potrzeby, poniesione przed podjęciem produkcji lub zastosowaniem technologii, zalicza się do wartości niematerialnych i prawnych, jeżeli:

- produkt lub technologia wytwarzania są ściśle ustalone, a dotyczące ich koszty prac rozwojowych wiarygodnie określone,
- techniczna przydatność produktu lub technologii została stwierdzona i odpowiednio udokumentowana i na tej podstawie jednostka podjęła decyzję o wytwarzaniu tych produktów lub stosowaniu technologii,
- koszty prac rozwojowych zostaną pokryte, według przewidywań, przychodami ze sprzedaży tych produktów lub zastosowania technologii.

Gdy prace rozwojowe nie dały zamierzonego efektu, tzn. nie spełniają łącznie, wymienionych wyżej warunków kwalifikuje się je do pozostałych kosztów operacyjnych.

Należy zwrócić uwagę, że inne są zasady wyceny efektów prac rozwojowych realizowanych na własne potrzeby oraz tych prac, w wyniku których powstają produkty o charakterystyce wartości niematerialnych i prawnych przeznaczonych do zbycia, np. projektów typowych lub programów komputerowych, jak również innych niezwiązanych z pracami rozwojowymi, np. filmów. W tym drugim przypadku wyceny efektów prac rozwojowych w okresie przynoszenia korzyści ekonomicznych, nie dłuższym niż 5 lat, dokonuje się w wysokości nadwyżki kosztów wytworzenia nad przychodami ze sprzedaży według cen sprzedaży netto składników majątkowych powstałych w wyniku prac rozwojowych. Po tym okresie, zgodnie z przepisami art. 34. ust. 3. ustawy o rachunkowości, nieodpisane koszty wytworzenia prac rozwojowych i innych składników o charakterystyce wartości niematerialnych i prawnych zalicza się do pozostałych kosztów operacyjnych. Efekty takich prac rozwojowych zaliczane są jednak do majątku obrotowego, gdyż stanowią specyficzny rodzaj produktów.

W przypadku jednoczesnego wykorzystywania wytworzonych w ramach prac rozwojowych składników majątkowych do sprzedaży i na potrzeby własnej działalności o sposobie wyceny decyduje dominujący kierunek wykorzystania i zamiar, z jakim został wytworzony składnik wartości niematerialnych i prawnych. Dla przykładu można podać, że jeśli program komputerowy został w ramach prac rozwojowych wytworzony na potrzeby własnej działalności a jednocześnie przeprowadzono jednostkowe przypadki jego sprzedaży innym jednostkom, to w księgach rachunkowych będzie on wyceniany na zasadach ogólnych właściwych dla wartości niematerialnych i prawnych z zastosowaniem okresowych odpisów umorzeniowych. W sytuacji gdy jednostka gospodarcza opracowała program komputerowy w celu sprzedaży wielu odbiorcom a jednocześnie stosuje go we własnej działalności, wycena jego bieżącej wartości przebiega na zasadach określonych w art. 34. ust. 2. ustawy o rachunkowości z uwzględnieniem kosztów wykorzystania programu na własne potrzeby.

Metody amortyzacji wartości niematerialnych i prawnych są takie same jak stosowane w stosunku do środków trwałych, tzn. odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od wartości niematerialnych i prawnych dokonuje się drogą systematycznego, planowego rozłożenia ich wartości początkowej na ustalony okres amortyzacji, z ewentualnym uwzględnieniem przewidywanej przy likwidacji ceny sprzedaży netto pozostałości składnika wartości niematerialnych i prawnych. Z tego stwierdzenia można wyprowadzić wniosek, że do amortyzowania wartości niematerialnych i prawnych można stosować inne metody niż tylko metoda liniowa, ale w praktyce jednostki ograniczają się właśnie do stosowania metody liniowej, gdyż według przepisów podatkowych jest ona obowiązująca. Ze względu na indywidualny charakter każdego składnika wartości niematerialnych i prawnych, przepisy art. 16m ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych nie określają ścisłych okresów amortyzacji dla każdego rodzaju wartości niematerialnych i prawnych, ale tylko minimalne okresy ich amortyzowania, stanowiąc, że te okresy nie mogą być krótsze niż:

- od licencji (sublicencji) na programy komputerowe oraz od praw autorskich – 24 miesiące,
- od licencji na wyświetlanie filmów oraz na emisję programów radiowych i telewizyjnych – 24 miesiące,
- od poniesionych kosztów zakończonych prac rozwojowych – 36 miesięcy,
- od pozostałych wartości niematerialnych i prawnych – 60 miesięcy.

Jeżeli wynikający z umowy okres używania praw majątkowych jest krótszy od okresu ustalonego w przepisie art. 16m ustawy, podatnicy mogą dokonywać odpisów amortyzacyjnych w okresie wynikającym z umowy.

Odpisów amortyzacyjnych w stosunku do własnościowego spółdzielczego prawa do lokalu mieszkalnego, spółdzielczego prawa do lokalu użytkowego oraz prawa do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej, uznawanych w rachunkowości za środki trwałe zgodnie z przepisami art. 16m ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, dokonuje się przy zastosowaniu rocznej stawki amortyzacyjnej w wysokości 2,5%.

Z kolei przepisy ustawy o rachunkowości określają maksymalne okresy amortyzacji. Od wartości firmy jednostka dokonuje odpisów amortyzacyjnych w okresie nie dłuższym niż 5 lat. W uzasadnionych przypadkach kierownik jednostki może wydłużyć ten okres do lat 20. Wydłużenie okresu amortyzacji należy podać w informacji dodatkowej wraz z jego uzasadnieniem. Odpisów amortyzacyjnych od wartości firmy dokonuje się metodą liniową i zalicza się je do pozostałych kosztów operacyjnych. Okres dokonywania odpisów kosztów prac rozwojowych w rachunkowości nie może przekraczać 5 lat.

Na schemacie księgowym nr III.5 zaprezentowano przykładowe operacje z udziałem wartości niematerialnych i prawnych.

Schemat nr III.5. Wartości niematerialne i prawne

Wartości niematerialne i prawne				Pozostałe rozrachunki				Rozrachunki z tytułu VAT			
(1)	50 000	13 700	(5)	(6)	3 660	98 000	(7)	(1)	11 000	660	(6)
(2)	6 000							(2)	1 320		
(3)	23 000										
(7)	8 000										
Rachunek bankowy				Międzyokresowe rozliczenie kosztów				Środki trwałe			
		61 000	(1)	Sp.		23 000	(3)	(7)	83 000		
		7 320	(2)								
		98 000	(7)								
Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych				Amortyzacja				Materiały			
(5)	13 700	1 200	(4)	(4)	1 200			(7)	7 000		
				Pozostałe przychody operacyjne							

3. Zakończono prace rozwojowe, przyjmując do stosowania opracowaną technologię. Koszty prac rozwojowych, które wyniosły 23 000 zł. Z konta międzyokresowych rozliczeń kosztów przeksięgowano do wartości niematerialnych i prawnych.
4. Naliczono amortyzację wartości niematerialnych i prawnych 1200 zł.
5. Wycofano z ewidencji wartości niematerialne i prawne nieużywane i całkowicie umorzone o wartości początkowej 13 700 zł.
6. Wystawiono fakturę sprzedaży za przekazanie innej jednostce prawa do stosowania technologii opracowanej w ramach prac rozwojowych i zaliczonej do wartości niematerialnych i prawnych. Technologia została opracowana na własne potrzeby; udzielenie prawa użytkowania innej jednostce nie ogranicza prawa do jej stosowania we własnej jednostce. Wartość przekazanej licencji 3000 zł + 660 zł VAT. Przychody ze sprzedaży prawa do używania licencji nie są przychodami ze zwykłej działalności operacyjnej.
7. Nabyto zorganizowany zakład, za który z rachunku bankowego zapłacono kwotę 98 000 zł. Wycena według wartości godziwej przejętego majątku w ramach zakupionego zakładu była następująca: środki trwałe – 83 000 zł, materiały – 7000 zł, wobec tego wartość firmy wyniosła 8000 zł.

Na schemacie księgowym nr III.6 przedstawiono ewidencję składników majątkowych będących efektem prac rozwojowych przeznaczonych do sprzedaży licencyjnej.

Schemat nr III.6. Efekty prac rozwojowych przeznaczone do wielokrotnej sprzedaży

Rozliczenia międzyokresowe kosztów			Produkty – programy komputerowe			Przychody ze sprzedaży	
Sp:	70 000	70 000 (1)	(1) 70 000	50 000 (3)			50 000 (2)
				20 000 (4)			
Rozrachunki z odbiorcami			Koszt własny sprzedaży			Rozrachunki z tyt. VAT	
(2)	61 000		(3) 50 000				11 000 (2)
			Pozostałe koszty operacyjne				
			(4) 20 000				

Opis do schematu nr III.6

1. Zakończono prace nad programem komputerowym, który będzie przeznaczony do wielokrotnej sprzedaży. Przygotowanie programów komputerowych jest produkcją uboczną. Koszty wszystkich prac związanych z przygotowaniem programu wyniosły 70 000 zł.
2. Zaksięgowano faktury za sprzedaż licencji na użytkowanie programów. Łączna kwota faktur sprzedaży wyniosła 50 000 zł + 11 000 VAT = 61 000 zł (wprowadzono uproszczenie, gdyż faktycznie każda faktura sprzedaży jest obowiązkowo oddzielnie ewidencjonowana).

3. Odpisano koszty wytworzenia programu odpowiadające wartości sprzedaży netto licencji do użytkowania programu 50 000 zł (zastosowano uproszczenie jak w operacji 2).
4. Po upływie 5 lat zaliczono w koszty nieodpisane koszty wytworzenia programu komputerowego 20 000 zł.

Jeśli wytworzenie programów komputerowych, projektów typowych i innych produktów w celu wielokrotnej sprzedaży praw do ich używania byłoby działalnością statutową, to przychody ze sprzedaży i ich koszty kwalifikowane byłyby do kosztów działalności operacyjnej. W sytuacji, gdy jest to działalność uboczna, zalicza się je do pozostałych kosztów i przychodów operacyjnych. Jeśli program komputerowy oprócz sprzedaży odbiorcom zewnętrznym jest stosowany również na potrzeby własne jednostki, to należy wartość takiego programu zaewidencjonować na koncie wartości niematerialnych i prawnych w korespondencji z kontem „Produkty – programy komputerowe” według ceny, w jakiej ten produkt jest sprzedawany odbiorcom zewnętrznym.

Rozdział czwarty

Leasing

1. Leasing jako źródło pozyskania majątku trwałego

Dla jednostek nie posiadających możliwości sfinansowania zakupu składników majątku trwałego środkami własnymi jedną z form finansowania pozyskania tych składników jest leasing. Istotą leasingu jest wyposażenie korzystającego (leasingobiorcy) w przedmiot leasingu bez angażowania kapitałów (funduszy) własnych. W tej roli leasing może zastępować kredyty, pożyczki, i emisję obligacji. Ta forma finansowania środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych jest więc sposobem pokonywania bariery braku kapitału. Leasing, jako umowa cywilnoprawna, uregulowany został w art. 709¹ ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeksu cywilnego¹, który stanowi, że przez umowę leasingu finansujący zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w tej umowie i oddać tę rzecz korzystającemu do używania albo używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony, a korzystający zobowiązuje się zapłacić finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenie pieniężne, równe co najmniej cenie lub wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego.

Stronami umowy leasingowej są finansujący (leasingodawca), udostępniający przedmiot leasingu i korzystający (leasingobiorca), czyli strona przejmująca przedmiot leasingu do używania oraz, ewentualnie, do czerpania pożytków. Przedmiotem leasingu, według klasyfikacji stosowanej w rachunkowości, mogą być rzeczowe aktywa trwałe oraz wartości niematerialne i prawne. Chociaż przepisy Tytułu XVII¹ – Umowa leasingu mówią tylko o rzeczach jako przedmiocie leasingu, zakres przedmiotowy stosowania leasingu w rachunkowości jest szerszy niż regulacje umowy leasingu w prawie cywilnym. W praktyce najwięcej umów leasingu na rynku polskim dotyczy środków transportu, a w mniejszym stopniu sprzętu komputerowego.

Warunki zawarcia umowy leasingu zostały określone w Tytule XVII¹ – Umowa leasingu kodeksu cywilnego. Jednak wiele postanowień umowy leasingu przepisy kodeksu cywilnego pozostawiają do rozstrzygnięcia umawiającym się stronom. Bezwzględnie obowiązujący jest przepis art. 709¹ kodeksu cywilnego, ustanawiający, że umowa leasingu musi być zawarta na piśmie pod rygorem nieważności. Umowa leasingu musi więc respektować przepisy kodeksu cywilnego ustanawiające prawa i obowiązki stron oraz może mieć dołączone własne postanowienia umowne, które wynikają z wzajemnych uzgodnień i są przejawem wolności kształtowania stosunków cywilnoprawnych.

Jednostka gospodarcza może być stroną umów leasingowych zarówno jako finansujący, jak i korzystający. Dla niektórych jednostek świadczenie usług leasingowych jest działalnością podstawową. Jednostki te nabywają środki trwałe tylko w celu ich oddania w leasing.

¹ Dz.U. Nr 16, poz. 93 z 1964 r. z późn. zm.

Dla jednostek gospodarczych korzystających z usług leasingowych pozyskanie składników majątkowych drogą leasingu jest jednym z możliwych wariantów tworzenia bazy majątku trwałego. O wyborze najbardziej efektywnej metody rozstrzygać powinien rachunek ekonomiczny. Porównaniu podlegają koszty zaciągnięcia kredytu lub pożyczki, emisji obligacji na sfinansowanie zakupu składnika majątkowego z sumą opłat leasingowych w części stanowiącej odpowiednik oprocentowania. Finansujący wykazuje w bilansie należności z tytułu leasingu finansowego w pozycji aktywów bilansu A.IV.4. Inne inwestycje długoterminowe, gdy terminy wymagalności opłat leasingowych są dłuższe niż jeden rok od dnia bilansowego oraz w pozycji aktywów B.III.2. Inne inwestycje krótkoterminowe dla płatności opłat leasingowych wymaganych w najbliższym roku od dnia bilansowego.

2. Ewidencja księgowa operacji leasingowych

Ewidencję księgową należności z tytułu umów leasingowych prowadzi się na koncie „Należności leasingowe”, gdy usługi leasingowe należą do podstawowego zakresu działalności jednostki, lub na „Pozostałe należności”, gdy dotyczą działalności ubocznej.

W praktyce gospodarczej funkcjonuje wiele rodzajów umów leasingowych. Z punktu widzenia rachunkowości najważniejszy jest podział na leasing finansowy i operacyjny. Różnica pomiędzy tymi rodzajami leasingu jest zasadnicza, gdyż przedmiot leasingu finansowego zalicza się do składników majątkowych „korzystającego” (leasingobiorcy), natomiast w leasingu operacyjnym przedmiot leasingu zalicza się do aktywów „finansującego” (leasingodawcy). Dodatkowa trudność jest spowodowana różnicami w przepisach ustawy o rachunkowości i przepisach podatkowych w sprawie kryteriów kwalifikowania leasingu do jednej z tych dwóch kategorii.

Zgodnie z art. 3. ust. 4. ustawy o rachunkowości „korzystający” (leasingodawca) zalicza środki trwałe lub wartości niematerialne i prawne będące przedmiotem leasingu do swoich aktywów trwałych, jeżeli umowa spełnia co najmniej jeden z następujących warunków:

1. Przenosi własność jej przedmiotu na korzystającego po zakończeniu okresu, na który została zawarta.
2. Zawiera prawo do nabycia jej przedmiotu przez korzystającego, po zakończeniu okresu, na jaki została zawarta, po cenie niższej od wartości rynkowej z dnia nabycia.
3. Okres, na jaki została zawarta, odpowiada w przeważającej części przewidywanemu okresowi ekonomicznej użyteczności środka trwałego lub prawa majątkowego, przy czym nie może być on krótszy niż 3/4 tego okresu. Prawo własności przedmiotu umowy może być, po okresie, na jaki umowa została zawarta, przeniesione na korzystającego.
4. Suma opłat, pomniejszonych o dyskonto, ustalona w dniu zawarcia umowy i przypadająca do zapłaty w okresie jej obowiązywania, przekracza 90% wartości rynkowej przedmiotu umowy na ten dzień. W sumie opłat uwzględnia się wartość końcową przedmiotu umowy, którą korzystający zobowiązuje się zapłacić za przeniesienie na

niego własności tego przedmiotu. Do sumy opłat nie zalicza się płatności na rzecz korzystającego za świadczenia dodatkowe, podatków oraz składek na ubezpieczenie tego przedmiotu, jeżeli korzystający pokrywa je niezależnie od opłat za używanie.

5. Zawiera przyrzeczenie finansującego do zawarcia z korzystającym kolejnej umowy o oddanie w odpłatne używanie tego samego przedmiotu lub przedłużenia umowy dotychczasowej, na warunkach korzystniejszych od przewidzianych w dotychczasowej umowie.
6. Przewiduje możliwość jej wypowiedzenia, z zastrzeżeniem, że wszelkie powstałe z tego tytułu koszty i straty poniesione przez finansującego pokrywa korzystający.
7. Przedmiot umowy został dostosowany do indywidualnych potrzeb korzystającego. Może on być używany wyłącznie przez korzystającego, bez wprowadzania w nim istotnych zmian.

W przypadku spełnienia co najmniej jednego z warunków określonych wyżej, oddane do używania korzystającemu środki trwale lub wartości niematerialne i prawne zalicza się u finansującego do aktywów trwałych jako należności. Natomiast u korzystającego (leasingobiorcy) w ewidencji i w bilansie przedmiot leasingu zalicza się do środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych. Jednak przepisy ustawy o rachunkowości pozwalają na klasyfikację umów do jednego z dwóch rodzajów leasingu według zasad określonych w przepisach podatkowych z pominięciem przepisów art. 3. ust. 4. ustawy o rachunkowości, w przypadku, gdy roczne sprawozdanie finansowe korzystającego nie podlega obowiązkowi badania i ogłaszania w myśl art. 64 ust. 1. ustawy o rachunkowości. Dzięki tej regulacji wiele jednostek może uniknąć konieczności prowadzenia podwójnej ewidencji leasingu rachunkowej i podatkowej.

Skutki zakwalifikowania umowy leasingowej do leasingu operacyjnego lub leasingu finansowego są istotne dla wyniku finansowego i obciążeń podatkowych, gdyż strona umowy wykazująca przedmiot leasingu w swoich aktywach zalicza amortyzację przedmiotu leasingu do kosztów uzyskania przychodu.

Ewidencję składników majątkowych pozyskanych w ramach leasingu oraz zobowiązania i wydatki na opłaty leasingowe ewidencjonuje się księgach rachunkowych w jednostkach obejmujących te składniki majątkowe. Przykłady ewidencji operacji leasingowych przedstawione zostały na schematach ewidencyjnych oddzielnie dla leasingu operacyjnego i finansowego. Prezentację ewidencji leasingu operacyjnego u korzystającego (leasingobiorcy) i finansującego (leasingodawcy) przedstawiono na schematach księgowych nr IV.7 i IV. 8.

Schemat nr IV.7. Ewidencja leasingu operacyjnego u korzystającego

Rachunek bieżący				Pozostałe rozrachunki			Rozrachunki z tytułu VAT		
Sp:	X	8 000	(2)	(4)	2 440	2 440	(3)	440	
(6)	8 000	2 440	(4)						
Koszty w układzie rodzajowym – usługi obce				Należności leasingowe			Środki trwale w leasingu (konto pozabilansowe)		
(3)	2 000					8 000	(6)	(1) 60 000	60 000 (5)

Opis do schematu nr IV.7

1. Zawarto umowę leasingu operacyjnego na samochód dostawczy. Wartość początkowa otrzymanego samochodu w leasingu wynosi 60 000 zł.
2. Z rachunku bieżącego przekazano 8000 zł finansującemu kaucję gwarancyjną.
3. Otrzymano Fa VAT za bieżący okres sprawozdawczy: opłata leasingowa 2000 zł + 440 zł VAT = 2 440 zł.
4. Zapłacono z rachunku bieżącego zobowiązanie wobec finansującego 2440 zł.
5. Zwrócono samochód po zakończeniu okresu obowiązywania umowy leasingu.
6. Finansujący zwrócił na rachunek bankowy kaucję gwarancyjną 8000 zł.

Dla leasingu operacyjnego charakterystyczne jest ujmowanie przedmiotu leasingu u leasyn-gobiorky w ewidencji pozabilansowej, natomiast zobowiązania umowne ewidencjonowane są na bieżąco i dotyczą tylko okresowych faktur za usługi leasingowe². Finansujący może zastrzec w umowie kaucję gwarancyjną zabezpieczającą ewentualne naprawy składnika majątkowego spowodowane uszkodzeniami będącymi następstwem niewłaściwego użytkowania środka trwałego. Dodatkowo umowa leasingu może przewidywać wniesienie przez korzystającego opłaty wstępnej, którą należy zaksięgować na rozliczenia międzyokresowe kosztów i rozliczać w koszty rodzajowe proporcjonalnie do upływu czasu obowiązywania umowy leasingu. W przypadku uznania, że wysokość opłaty wstępnej nie jest istotnie wysoka, opłatę tę można zaliczyć w koszty bieżącego okresu.

Schemat nr IV.8. Ewidencja leasingu operacyjnego u finansującego

Rachunek bankowy depozytów		Pozostałe rozrachunki		Rozrachunki z tytułu VAT	
Sp: X	8 000 (7)	(3) 2 440	2 440 (4)		440 (3)
(2) 8 000					
(4) 2 440					
Przychody ze sprzedaży usług leasingowych		Zobowiązania leasingowe		Środki trwałe	
	2 000 (3)	(7) 8 000	8 000 (2)	Sp: X	60 000 (1)
				(6) 60 000	
Amortyzacja środków trwałych		Umorzenie środków trwałych		Środki trwałe w leasingu (konto bilansowe)	
(5) 1 870			Y Sp	(1) 60 000	60 000 (6)
			1870 (5)		

Opis do schematu nr IV.8

1. Zawarto umowę leasingu operacyjnego na samochód dostawczy. Wartość początkowa samochodu oddanego w leasing wynosi 60 000 zł. Jednocześnie przekazano samochód.

² *Rachunkowość i plan kont*, pod red. E. Jakubczyk-Cały, Warszawa 2002, s. 179.

2. Na rachunek bankowy wpłynęła kwota 8000 zł od korzystającego stanowiąca kaucję gwarancyjną.
3. Wystawiono i przekazano korzystającemu fakturę VAT za bieżący okres sprawozdawczy: opłata leasingowa 2 000 zł + 440 zł VAT = 2440 zł.
4. Na rachunek bieżący wpłynęła kwota 2440 zł z tytułu opłaty leasingu.
5. Naliczono amortyzację samochodu będącego przedmiotem leasingu za bieżący miesiąc sprawozdawczy 1870 zł.
6. Korzystający zwrócił samochód po zakończeniu okresu obowiązywania umowy leasingu.
7. Zwrócono z rachunku bankowego kaucję gwarancyjną 8000 zł korzystającemu.

Na schemacie księgowym nr 8 pokazano ewidencję środków trwałych oddanych w leasing operacyjny na oddzielnym koncie syntetycznym „Środki trwałe w leasingu”. Równoprawne jest rozwiązanie ewidencyjne polegające na ewidencji leasingowanych środków trwałych na koncie „Środki trwałe” i jednocześnie ewidencji przedmiotów leasingu na koncie pozabilansowym „Środki trwałe oddane w leasing”. Na schematach księgowych nr IV.9 i IV.10 przedstawiono ewidencję leasingu finansowego u korzystającego i finansującego.

Schemat nr IV.9. Ewidencja leasingu finansowego u korzystającego

Rachunek bieżący			Rozliczenie operacji leasingowych			Rozrachunki z tytułu VAT	
Sp:	X	30 800 (3) 3 200 (4)	(2) 140 000	140 000 (1)		(2) 30 800	
Środki trwałe w leasingu			Amortyzacja			Koszty finansowe	
(1) 140 000	140 000	(6)	(5) 2 200			(4) 900	
Umorzenie środków trwałych w leasingu			Zobowiązania z tyt. leasingu			Pozostałe koszty operacyjne	
(6) 126 000	2 200	(5)	(3) 30 800	170 800 (2)		(6) 4 000	
			(4) 2 300				
			(6) 10 000				

Opis do schematu nr IV.9

1. Przejęto do ewidencji środków trwałych urządzenie pozyskane umową leasingu finansowego. Wartość początkowa urządzenia odpowiadająca jego wartości godziwej – 140 000 zł. Fakturę otrzymano w późniejszym terminie.
2. Otrzymano Fa VAT wystawioną przez finansującego, obejmującą płatności podatku VAT za cały okres umowny korzystania z przedmiotu leasingu. Kwota faktury obejmuje całą wartość przedmiotu leasingu 140 000 zł + 30 800 zł VAT = 170 800 zł.
3. Zapłacono z rachunku bankowego zobowiązanie z tytułu podatku VAT 30 800 zł wobec leasingodawcy, wynikające z otrzymanej faktury. Wartość urządzenia wykazana na fakturze będzie regulowana w ratach w całym okresie realizacji umowy leasingowej.

4. Zapłacono z rachunku bankowego zobowiązania z tytułu raty kapitałowej przypadającej na bieżący okres sprawozdawczy 2300 zł wraz z opłatą dodatkową dotyczącą tego okresu 900 zł. W sumie zapłacono 3200 zł.
5. Naliczono amortyzację za bieżący miesiąc 2200 zł.
6. Zwrot środka trwałego po zakończeniu umowy do finansującego. W okresie realizacji umowy umorzenie środka trwałego, który był przedmiotem leasingu wyniosło 126 000 zł, natomiast nieopłacone ratami kapitałowymi zobowiązanie z tytułu leasingu wyniosło 10 000 zł. Różnica pomiędzy wartością bieżącą środka trwałego 140 000 zł – 126 000 zł = 14 000 zł i pozostałym niespłaconym zobowiązaniem z tytułu leasingu wartości 10 000 zł wynosi 4000 zł i jest kwalifikowana odpowiednio do pozostałych przychodów lub kosztów operacyjnych w tym przypadku pozostałych kosztów operacyjnych.

W przypadku leasingu finansowego, ze względu na odmienny stan prawny przedmiotu leasingu powinno stosować się konta syntetyczne: „Środki trwale w leasingu”, „Umorzenie środków trwałych w leasingu” oraz „Zobowiązania leasingowe”. Dodatkowo można stosować konto „Rozliczenie operacji leasingowych”, gdy otrzymanie przedmiotu leasingu i potwierdzenie rozpoczęcia leasingu odpowiednią fakturą odbywają się w innych okresach sprawozdawczych. Jak wynika to z przykładu ewidencji leasingu operacyjnego, zobowiązania z tytułu przyszłych płatności w leasingu operacyjnym w księgach rachunkowych w ogóle nie występują, natomiast w przypadku leasingu finansowego są zarejestrowane jako zobowiązania niewymagalne, w wysokości odpowiadającej niespłaconej w ratach kapitałowych wartości środka trwałego, będącego przedmiotem leasingu, natomiast opłaty dodatkowe będące częścią opłat leasingowych wykazuje się tylko jako zobowiązanie bieżące w terminach wymagalności³.

Schemat nr IV.10. Leasing finansowy – ewidencja u finansującego

Rachunek bieżący		Rozliczenie operacji leasingowych		Rozrachunki z tytułu VAT	
Sp:	X	(1) 140 000	140 000 (2)		30 800 (2)
(3)	30 800				
(4)	3 200				
Środki trwale		Środki trwale oddane w leasing (konto pozabilasowe)		Przychody finansowe	
Sp:	Y 140 000 (1)	(1*) 140 000	140 000 (5*)		900 (4)
(5)	140 000				
Umorzenie środków trwałych		Należności z tyt. leasingu		Pozostałe przychody operacyjne	
	126 000 (5)	(2) 170 800	30 800 (3)		4 000 (5)
			2 300 (4)		
			10 000 (5)		

³ A. Dębska-Rup, *Rachunkowość finansowa spółek kapitałowych*, Kraków 1999, s. 98.

Rozliczenie obejmuje ustalenie różnicy pomiędzy nieumorzoną wartością środka trwałego a tą częścią wartości środka trwałego, która nie jest objęta zapłaconymi ratami kapitałowymi. Różnicę tę kwalifikuje się do pozostałych przychodów lub kosztów operacyjnych.

Opis do schematu nr IV 10

1. Przekazano korzystającemu środek trwały – urządzenie będące przedmiotem umowy leasingu finansowego. Wartość początkowa urządzenia odpowiadająca jego wartości godziwej – 140 000 zł.
2. Wystawiono Fa VAT za oddane w leasing urządzenie. Kwota faktury obejmuje całą wartość przedmiotu leasingu 140 000 zł + podatek VAT 30 800 zł = 170 800 zł.
3. Na rachunek bankowy wpłynęła opłata za fakturę w części dotyczącej należnego podatku VAT 30 800 zł.
4. Otrzymano na rachunek bankowy należność z tytułu raty kapitałowej przypadającej na bieżący okres sprawozdawczy 2300 zł wraz z opłatą dodatkową dotyczącą tego okresu 900 zł. W sumie zapłacono 3200 zł.
5. Zwrot środka trwałego po zakończeniu umowy do finansującego. W okresie realizacji umowy umorzenie środka trwałego, który był przedmiotem leasingu, wyniosło 126 000 zł, natomiast nieopłacone ratami kapitałowymi należności z tytułu leasingu wyniosły 10 000 zł. Różnica pomiędzy wartością bieżącą środka trwałego 140 000 zł – 126 000 zł = 14 000 zł i pozostałym niespłaconym zobowiązaniem z tytułu leasingu 10 000 zł wynosi 4000 zł i jest kwalifikowana odpowiednio do pozostałych przychodów operacyjnych.

Należności leasingowe zostały określone w ewidencji leasingu finansowego u finansującego w wysokości niespłaconych rat kapitałowych przedmiotu leasingu. Pominęto, analogicznie w ewidencji, jak u korzystającego w zobowiązaniach, należności z tytułu opłat dodatkowych, które są wymagane w kolejnych okresach realizacji umowy leasingowej. Opłaty dodatkowe mają charakter rozliczeń międzyokresowych przychodów i nie powinny być wykazane w wycenie bilansowej należności lub zobowiązań leasingowych. Jeśli należności leasingowe określone w umowie jednoznacznie nie wydzielają z całkowitych opłat leasingowych opłat dodatkowych, to, w celu ujęcia w księgach rachunkowych należności w wartości nominalnej, należy zastosować procedury wyceny i ewidencji dla należności z odroczonym terminem płatności opisane w rozdziale VI książki.

Po zakończeniu umowy podstawowej leasingu finansowego korzystający może zwrócić lub nabyć leasingowany środek trwały. Księgowanie operacji zwrotu środka trwałego po zakończeniu umowy leasingu przedstawiono na schematach księgowych nr IV 9 i IV.10, natomiast na schemacie księgowym nr IV.11 zaprezentowano zakup środka trwałego przez korzystającego po zakończeniu umowy. Do przykładu przedstawionego na schemacie ewidencyjnym nr IV.11 przyjęto założenie, że po zakończeniu umowy leasingowej środek trwały nie został całkowicie umorzony i posiada znaczącą wartość netto, natomiast opłata za zakupiony środek trwały po okresie leasingu jest stosunkowo niska. Niewprowadzenie takiej opłaty, w sytuacji gdy umowa leasingu nie przewidywała przejęcia bez opłat środka trwałego, spowodowałoby, że ta operacja miałaby charakter darowizny środka trwałego.

Schemat nr IV.11. Przejęcie środka trwałego na własność przez korzystającego po zakończeniu leasingu finansowego (ewidencja u korzystającego)

Rachunek bieżący				Zobowiązania leasingowe		Rozrachunki z tytułu VAT		
Sp:	X	1 220	(1)	126 000	140 000	Sp	(1)	220
				(1) 1 000				
				(2) 13 000				
Pozostałe przychody operacyjne								
						13 000 (2)		

Opis do schematu nr IV.11

1. Zapłacono z rachunku bankowego za fakturę sprzedaży środka trwałego po zakończeniu leasingu 1000 zł + 220 zł VAT = 1220 zł.
2. Przeksięgowano niespłaconą część zobowiązania z tytułu leasingu na pozostałe przychody operacyjne 13 000 zł.

Środki trwałe i wartości niematerialne i prawne w chwili rozpoczęcia leasingu wprowadza się do ewidencji wg wartości godziwej. Zobowiązanie leasingowe po rozliczeniu wszystkich rat kapitałowych, jakie wystąpi po zakończeniu umowy leasingu finansowego, jeśli nie jest pokryte opłatą za ostateczną sprzedaż środka trwałego, zaliczane jest odpowiednio do pozostałych przychodów operacyjnych, natomiast gdy opłata z tytułu zakupu środka trwałego przewyższa niespłacone zobowiązanie z tytułu leasingu, różnica jest kwalifikowana do pozostałych kosztów operacyjnych.

W przypadku zwrotu środka trwałego po zakończeniu umowy leasingu finansowego, wartość netto środka trwałego wyksięgowuje się w korespondencji z kontem zobowiązań leasingowych, a ewentualne różnice odnosi się na pozostałe koszty lub przychody operacyjne.

Rozdział piąty

Inwestycje finansowe

1. Klasyfikacja, wycena i ewidencja aktywów finansowych

Aktywami finansowymi są aktywa pieniężne, instrumenty kapitałowe, wyemitowane przez inne jednostki, a także wynikające z umowy (kontraktu) prawo do otrzymania aktywów pieniężnych lub prawo do wymiany instrumentów finansowych na korzystnych warunkach, o czym stanowi art. 3. ust. 1. pkt 24. ustawy o rachunkowości. Aktywa finansowe dzielą się na długoterminowe i krótkoterminowe. Te drugie są aktywami finansowymi zaliczanymi do aktywów pieniężnych albo wymagalnymi i płatnymi lub przeznaczonymi do zbycia w ciągu 12 miesięcy od dnia bilansowego bądź od daty założenia, wystawienia, nabycia. Podział aktywów finansowych na krótkoterminowe i długoterminowe przeprowadza się przy sporządzeniu bilansu, a niektóre konta księgowe ewidencjonują obie kategorie aktywów finansowych razem, w związku z czym ustalenie ich stanu na koniec roku wymaga podziału salda konta.

Aktywa finansowe jednostki są wynikiem instrumentów finansowych – umów (kontraktów), które powodują powstanie aktywów finansowych u jednej ze stron i zobowiązania finansowego albo instrumentu kapitałowego u drugiej, pod warunkiem, że z kontraktu zawartego między dwiema lub więcej stronami jednoznacznie wynikają skutki gospodarcze, bez względu na to, czy wykonanie praw lub zobowiązań wynikających z kontraktu ma charakter bezwarunkowy czy warunkowy. W literaturze fachowej aktywa finansowe i zobowiązania finansowe będące wynikiem instrumentów finansowych są nazywane instrumentami finansowymi. Do instrumentów finansowych według art. 3. ust. 1. pkt 23. ustawy o rachunkowości nie zalicza się w szczególności:

- rezerw i aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego,
- umów o gwarancje finansowe, które ustalają wykonanie obowiązków z tytułu udzielonej gwarancji, w formie zapłacenia kwot odpowiadających stratom poniesionym przez beneficjenta na skutek niespłacenia wierzytelności przez dłużnika w wymaganym terminie,
- umów o przeniesienie praw z papierów wartościowych w okresie pomiędzy terminem zawarcia i rozliczenia transakcji, gdy wykonanie tych umów wymaga wydania papierów wartościowych w określonym terminie, również wtedy, gdy przeniesienie tych praw następuje w formie zapisu na rachunku papierów wartościowych, prowadzonym przez podmiot upoważniony na podstawie odrębnych przepisów,
- aktywów i zobowiązań z tytułu programów, z których wynikają udziały pracowników oraz innych osób związanych z jednostką w jej kapitałach,
- umów połączenia spółek, z których wynikają obowiązki określone w art. 44b ust. 9. ustawy o rachunkowości.

Specyficzną odmianą instrumentów finansowych są także instrumenty kapitałowe, rozumiane jako kontrakty, z których wynika prawo do majątku jednostki, pozostałego po zaspokojeniu lub zabezpieczeniu wszystkich wierzycieli, a także zobowiązanie się jednostki do wyemitowania lub dostarczenia własnych instrumentów kapitałowych, a w szczególności udziały, opcje na akcje własne lub warranty,

Aktywa finansowe są częścią składową innej kategorii rachunkowości jaką są inwestycje. Należy zwrócić uwagę, że w polskiej rachunkowości inwestycje są nową kategorią, wprowadzoną wraz z nowelizacją ustawy o rachunkowości w 2001 r. Tę kategorię należy odróżnić od pojęcia inwestycji, stosowanego wcześniej na oznaczenie obecnie klasyfikowanej kategorii, jaką stanowią środki trwałe w budowie. W niektórych dziedzinach prawa pojęcie inwestycji zarezerwowane jest w dalszym ciągu dla środków trwałych w budowie czego przykładem jest ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych¹. Zgodnie z art. 3. ust. 1. pkt 17. ustawy o rachunkowości, inwestycje są aktywami nabytymi w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych wynikających z przyrostu wartości tych aktywów, uzyskania z nich przychodów w formie odsetek, dywidend (udziałów w zyskach) lub innych pożytków, w tym również z transakcji handlowej, a w szczególności aktywa finansowe oraz te nieruchomości i wartości niematerialne i prawne, które nie są użytkowane przez jednostkę, lecz zostały nabyte w celu osiągnięcia tych korzyści. W przypadku zakładów ubezpieczeń przez inwestycje rozumie się lokaty.

W większości jednostek gospodarczych aktywa finansowe stanowią główną część inwestycji. Zaliczenie niektórych nieruchomości i wartości niematerialnych i prawnych do inwestycji skutkuje ich odrębną ewidencją, wyceną i prezentacją w sprawozdaniach finansowych.

W bilansie inwestycje są prezentowane w podziale na inwestycje długoterminowe – pozycja aktywów A.IV. oraz inwestycje krótkoterminowe – pozycja aktywów B.III. W ramach inwestycji długoterminowych w odrębnych pozycjach bilansu wyszczególnieniu podlegają nieruchomości, wartości niematerialne i prawne oraz długoterminowe aktywa finansowe. Te ostatnie są prezentowane oddzielnie dla jednostek powiązanych i pozostałych z podziałem na następujące grupy:

- udziały lub akcje,
- inne papiery wartościowe,
- udzielone pożyczki,
- inne długoterminowe aktywa finansowe.

Do głównych pozycji długoterminowych aktywów finansowych zalicza się akcje i udziały, które są określane jako udziałowe papiery wartościowe oraz obligacje będące dłużnymi papierami wartościowymi.

Krótkoterminowe aktywa finansowe również prezentuje się w bilansie oddzielnie dla jednostek powiązanych i pozostałych jednostek w podziale na takie same grupy, jak przedstawione wyżej grupy długoterminowych aktywów finansowych.

Papiery wartościowe przeznaczone do obrotu stanowią elementy składowe majątku obrotowego i, pomimo że częściowo dotyczą tych samych grup składników co akcje i obligacje, zaliczanych do długoterminowych aktywów finansowych, pełnią inną funkcję w aktywach jednostki gospodarczej. W przypadku akcji i udziałów zaliczanych do długoterminowych

¹ Dz.U. Nr 249, poz. 2104 z 2005 r.

aktywów finansowych występuje zamiar posiadania ich celem kontrolowania lub oddziaływania na działalność innej spółki kapitałowej. Posiadanie obligacji zaliczanych do majątku trwałego stanowi długoterminową lokatę finansową, ze względu na odległy termin ich wykupienia wyżej oprocentowaną niż lokaty bieżące. Funkcją krótkoterminowych papierów wartościowych, czyli spełniających warunek zbycia w terminie krótszym niż jeden rok licząc od dnia bilansowego, jest tworzenie lokat krótkoterminowych, dających możliwość utrzymania pożądanego poziomu płynności. Papiery wartościowe wykazane w bilansie w pozycjach krótkoterminowych aktywów finansowych nie obejmują udziałów i akcji własnych do zbycia, gdyż te stanowią zmniejszenie kapitałów własnych i są prezentowane w bilansie po stronie pasywów ze znakiem ujemnym.

Do papierów wartościowych przeznaczonych do obrotu zalicza się akcje i udziały w innych spółkach, certyfikaty inwestycyjne, które, ze względu na zamiar posiadania przez okres krótszy niż rok, zaliczamy do majątku obrotowego. Innymi składnikami tej grupy są bony skarbowe i bony Narodowego Banku Polskiego, których termin wykupu jest zawsze krótszy niż rok. Jeszcze innym składnikiem papierów wartościowych mogą być weksle obce, jeśli są płatne w terminie dłuższym niż 3 miesiące od daty wystawienia.

Należy zwrócić uwagę na to, że użyty w nazwie odrębnej grupy aktywów finansowych termin „papiery wartościowe”, jest terminem umownym, gdyż zalicza się do tej kategorii również składniki nie będące papierami wartościowymi, np. udziały w spółkach z o.o. Weksle w myśl ustawy o publicznym obrocie papierami wartościowymi również nie spełniają definicji papierów wartościowych. Różnic jest więcej – chociażby zaliczane do dłużnych papierów wartościowych losy loteryjne czy też polisy ubezpieczeniowe, które w myśl ustawy o publicznym obrocie papierami wartościowymi także nimi nie są.

Zasady wyceny bilansowej aktywów finansowych określają przepisy art. 28. ust. 1. ustawy o rachunkowości. W myśl tych przepisów wycenia się:

- udziały w innych jednostkach oraz inwestycje w aktywa finansowe zaliczone do aktywów trwałych – według ceny nabycia, pomniejszonej o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości lub według wartości godziwej, wartość w cenie nabycia można przeszacować do wartości w cenie rynkowej,
- udziały w jednostkach podporządkowanych – według zasad określonych wyżej, z tym, że udziały zaliczane do aktywów trwałych mogą być wycenione metodą praw własności,
- inwestycje krótkoterminowe – według ceny (wartości) rynkowej albo według ceny nabycia lub ceny (wartości) rynkowej, zależnie od tego, która z nich jest niższa, co należy rozumieć jako wybór metody wyceny pomiędzy wartością rynkową albo mniejszą z dwóch wartości ceny rynkowej i ceny nabycia; inwestycje krótkoterminowe, dla których nie istnieje aktywny rynek wycenia się w wartości godziwej określonej w inny sposób.

Nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne zaliczane do inwestycji wycenia się na dzień bilansowy według zasad stosowanych do środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych lub według ceny rynkowej, bądź inaczej określonej wartości godziwej. Jeśli do wyceny inwestycji w nieruchomości przyjęto zasady wyceny obowiązujące dla środków trwałych, to nalicza się umorzenie, które zalicza się do pozostałych kosztów operacyjnych. Amortyzacji od inwestycji nie nalicza się.

Zasady ujęcia w księgach rachunkowych skutków wyceny, przeszacowania wartości lub wyniku operacji rozchodu aktywów finansowych określają przepisy art. 35. ustawy o rachunkowości, które stanowią, że przeszacowanie inwestycji zaliczonych do aktywów trwałych, powodujące wzrost ich wartości do poziomu cen rynkowych, zwiększa kapitał z aktualizacji wyceny. Obniżenie wartości inwestycji uprzednio przeszacowanej do wysokości kwoty, o którą podwyższono z tego tytułu kapitał z aktualizacji wyceny zmniejsza ten kapitał, jeżeli kwota różnicy z przeszacowania nie była do dnia wyceny rozliczona. W pozostałych przypadkach skutki obniżenia wartości inwestycji zalicza się do kosztów finansowych. Wzrost wartości danej inwestycji, bezpośrednio wiążący się z uprzednim obniżeniem jej wartości, zaliczonym do kosztów finansowych, ujmuje się do wysokości tych kosztów jako przychody finansowe.

W przypadku zbycia inwestycji zaliczonej do aktywów trwałych, wycenionej lub przeszacowanej do ceny rynkowej, dla której wzrost wartości odniesiono na kapitał z aktualizacji wyceny, wynik sprzedaży inwestycji ustala się po wcześniejszym zmniejszeniu wartości sprzedanej inwestycji o nadwyżkę z przeszacowania odniesioną na kapitał z aktualizacji wyceny.

Skutki wzrostu lub obniżenia wartości inwestycji krótkoterminowych wycenionych według cen (wartości) rynkowych zalicza się odpowiednio do przychodów lub kosztów finansowych. W przypadku stosowania zasad wyceny krótkoterminowych inwestycji, według wartości godziwej, określonej inaczej niż cena nabycia lub cena rynkowa, skutki obniżenia ich wartości zalicza się do kosztów finansowych w pełnej wysokości, natomiast skutki wzrostu ich wartości zalicza się do przychodów finansowych w wysokości nie większej niż kwota różnic uprzednio odpisanych w koszty finansowe.

Jeżeli ceny nabycia jednakowych albo uznanych za jednakowe ze względu na podobieństwo rodzaju i przeznaczenie składników inwestycji są różne, to ich rozchód wycenia się według metody wybranej przez jednostkę spośród metod stosowanych do wyceny rozchodu zapasów czyli średniej ważonej, LIFO (ostatnie weszło – pierwsze wyszło), FIFO (pierwsze weszło – pierwsze wyszło).

Ewidencję aktywów finansowych (inwestycji finansowych) prowadzi się na kontach „Długoterminowe aktywa finansowe” i „Krótkoterminowe papiery wartościowe” oraz na koncie „Różnice z wyceny aktywów długoterminowych”. Na koncie Długoterminowe aktywa finansowe wykazuje się składniki aktywów finansowych w cenie nabycia lub zakupu (jeśli koszty transakcji są nieistotne), natomiast na koncie Różnice z wyceny aktywów długoterminowych wykazuje się wzrost lub spadek wartości poszczególnych składników aktywów finansowych. Niekiedy podaje się tradycyjną nazwę dla tego konta „Odpisy aktualizujące aktywa finansowe”², co uznać należy za nazwę nieprecyzyjną a nawet mylącą, gdyż przez odpisy rozumie się tylko zmniejszenie wartości, podczas gdy na tym koncie rejestruje się również wzrost wartości aktywów finansowych, szczególnie w przypadku, gdy wycena jest prowadzona w cenach rynkowych. Na koncie „Krótkoterminowe papiery wartościowe” wykazuje się jednocześnie papiery wartościowe w cenie nabycia i zmiany późniejsze tej wartości, ale w praktyce można także zastosować odrębne konto rejestrujące zmiany wartości początkowej. Do wszystkich tych kont prowadzi się ewidencję analityczną dla każdego rodzaju składnika inwestycji oddzielnie. Wycenę aktywów finansowych przeprowadza się nie rzadziej niż na koniec roku obrotowego, natomiast trwałą utratę wartości składnika aktywów finansowych należy zaewidencjonować w księgach rachunkowych nie później niż na koniec okresu sprawozdawczego.

² *Wzorcowy wykaz kont*, „Rachunkowość” 2000, s. 15.

Na schemacie księgowym nr V.12 przedstawiono ewidencję aktywów finansowych długoterminowych i krótkoterminowych w zakresie wierzytelności papierów wartościowych, na które składają się nabyte akcje innych spółek. Dodatkowo do aktywów finansowych zalicza się udziały w innych spółkach, które nie są papierami wartościowymi.

Schemat nr V.12. Aktywa finansowe (udziałowe papiery wartościowe)

Długoterminowe aktywa finansowe				Krótkoterminowe papiery wartościowe				Rachunek bankowy			
(1)	21 200	21 200	(5)	(10)	7 400	8 150	(13)	(4)	27 500	21 200	(1)
(7)	5 700			(11)	750			(12)	7 700	5 700	(7)
										7 400	(10)
Różnice z wyceny długoterminowych aktywów finansowych				Rozliczenie sprzedaży aktywów finansowych				Kapitał z aktualizacji wyceny			
(2)	6 800	2 000	(3)	(5)	21 200	27 500	(4)	(3)	2 000	6 800	(2)
(8)	1 100	4 800	(5*)	(6)	6 300	7 700	(12)	(5*)	4 800	1 100	(8)
		1 600	(9)	(13)	8 150	450	(14)	(9)	1 100		
Koszty finansowe				Przychody finansowe							
(9)	500					6 300	(6)				
(14)	450					750	(11)				

Opis do schematu nr V.12

Jednostka prowadzi ewidencję i wycenę składników długoterminowych aktywów finansowych i krótkoterminowych papierów wartościowych w cenach rynkowych.

1. Zakupiono, płacąc z rachunku bankowego 20 000 zł za akcje spółki X o wartości nominalnej 17 000 zł. Jednocześnie zapłacono koszty transakcji zaliczone do ceny nabycia 1200 zł. Nabyte akcje zaliczono do długoterminowych aktywów finansowych. Cena nabycia odpowiadała cenie rynkowej w dniu transakcji.
2. Dokonano wyceny zakupionych akcji, w wyniku której ustalono, że ich wartość rynkowa wynosi 28 000 zł. Zaksięgowano różnice z aktualizacji wyceny w kwocie 6800 zł.
3. Następną wycena akcji X wykazała spadek wartości ich wartości do 26 000 zł, czyli o 2000 zł.
4. Sprzedano akcje X uzyskując za nie kwotę 27 500 zł, którą nabywca wpłacił na rachunek bankowy.
5. Wycofano z ewidencji długoterminowych aktywów finansowych akcje spółki X i jednocześnie 5*. Rozliczono kapitał z aktualizacji wyceny przypadający na sprzedane akcje.
6. Zaksięgowano jako przychody finansowe zyski z transakcji sprzedaży akcji spółki X 6300 zł.

7. Zakupiono akcje spółki Y za kwotę 5700 zł. Za akcje zapłacono z rachunku bankowego. Akcje zaliczono do finansowych aktywów długoterminowych.
8. Dokonano wyceny akcji spółki Y, ustalając ich aktualną cenę rynkową na kwotę 6800 zł, notując wzrost o 1100 zł.
9. Przy kolejnej wycenie akcji spółki Y okazało się, że ich wartość wynosi 5200 zł, co oznacza, że wartość akcji spadła o 1600 zł w stosunku do poprzedniej wyceny i o 500 zł w stosunku do ceny nabycia.
10. Zakupiono akcje spółki Z o wartości 7400 zł, za które zapłacono z rachunku bankowego. Akcje spółki Z zostały zakwalifikowane do krótkoterminowych papierów wartościowych.
11. Na koniec roku przeprowadzono wycenę akcji spółki Z. Wartość akcji spółki Z wzrosła o 750 zł.
12. Sprzedano akcje spółki Z, uzyskując na akcje 7700 zł.
13. Wycofano z ewidencji krótkoterminowych papierów wartościowych akcje spółki Z.
14. Zaksięgowano wynik na sprzedaży akcji spółki Z – 450 zł.

Do ewidencji operacji sprzedaży aktywów finansowych przedstawionej na schemacie księgowym nr 12 zastosowano konto „Rozliczenie sprzedaży aktywów finansowych”, co ułatwia ewidencję i rozliczenie takich operacji. Pamiętać należy, że do przychodów lub kosztów finansowych zalicza się wynik netto operacji sprzedaży aktywów finansowych. Wpływy ze sprzedaży nie stanowią przychodu finansowego, tak samo jak wartość sprzedanych aktywów finansowych nie stanowi kosztu finansowego; różnica pomiędzy nimi jest zaliczana albo do przychodów albo do kosztów finansowych, w zależności od tego, która z tych wielkości jest większa.

Do najważniejszych pozycji wśród dłużnych papierów wartościowych należą obligacje. Emitentem obligacji mogą być: Skarb Państwa, jednostki samorządu terytorialnego i inne osoby prawne, takie jak banki, spółki. Ze względu na rodzaj wynagrodzenia otrzymywanego przez nabywcę obligacji, wyróżnia się obligacje:

- kuponowe, gwarantujące okresowe wypłaty odsetek,
- zerokuponowe, inaczej nazywane dyskontowymi, gdyż nabywca obligacji przy zakupie obligacji płaci ich wartość nominalną pomniejszoną o dyskonto, natomiast otrzymuje w terminie wykupu obligacji ich wartość nominalną,
- konsole bez wykupu – obligacji dające nieskończony strumień płatności, o zmiennym oprocentowaniu, które jest uzależnione od innych wielkości ekonomicznych, np. poziomu inflacji rentowności bonów skarbowych,
- premiowe, które zamiast oprocentowania lub dyskontowania obligacji gwarantują nabywcy udział w losowaniu premii – nagród dla nabywcy obligacji.

Obligacje mają najczęściej ustalony jednorazowy termin wykupu, ale występują także obligacje w kilku terminach wykupu lub zamienne. Te ostatnie dają nabywcy obligacji prawo do otrzymania akcji spółki emitującej obligacje.

Na schemacie księgowym nr V.13 przedstawiono ewidencję obligacji w księgach rachunkowych nabywcy obligacji.

Schemat nr V.13. Dłużne papiery wartościowe (ewidencja u nabywcy)

Długoterminowe aktywa finansowe			Różnice z wyceny aktywów finansowych			Rachunek bankowy		
(4)	100 000	100 000 (7)	(7)	60 000	60 000 (5)	(2) 3 700	78 000 (1)	
						(3) 80 000	100 000 (4)	
						(6) 55 000		
Krótkoterminowe papiery wartościowe			Przychody finansowe			Koszty finansowe		
(1)	78 000	78 000 (3)			3 700 (2)	(5) 60 000		
					2 000 (3)			
					15 000 (8)			
			Rozliczenie sprzedaży aktywów finansowych					
			(7) 100 000	55 000 (6)				
			(8) 15 000	60 000 (7)				

Opis do schematu V.13

Wycenę długoterminowych aktywów finansowych prowadzi się w cenach nabycia pomniejszonych o ewentualną trwałą utratę wartości, natomiast krótkoterminowych papierów wartościowych w cenach nabycia lub niższych od nich cenach rynkowych.

1. Nabyto obligacje A o stałym oprocentowaniu o wartości nominalnej 80 000 zł, za które zapłacono 78 000 zł z rachunku bankowego. Obligacje przeznaczone są do obrotu.
2. Otrzymano odsetki od posiadanych obligacji A w kwocie 3700 zł.
3. Sprzedano obligacje A, uzyskując na rachunek bankowy 80 000 zł (zaksięgowano z pominięciem konta „Rozliczenie sprzedaży aktywów finansowych”).
4. Zakupiono obligacje B zerokuponowe od emitenta. Wartość nominalna tych obligacji wynosi 120 000 zł, zapłacono za nie z rachunku bankowego 100 000 zł.
5. Okresowa wycena obligacji wykazała, że z powodu niepewnej sytuacji finansowej emitenta obligacje B są notowane na rynku w kwocie 40 000 zł.
6. Sprzedano obligacje B, uzyskując za nie kwotę 55 000 zł, która wpłynęła na rachunek bankowy.
7. Wycofano z ewidencji sprzedane obligacje.
8. Zaksięgowano wynik na sprzedanych obligacjach.

Sprzedaż długoterminowych aktywów finansowych, których wartość została uprzednio obniżona ze względu na spadek ich cen rynkowych, jest rozliczana w odniesieniu do niższej wartości tych sprzedanych aktywów, jaka występuje w ewidencji. W związku z tym ponowny wzrost ich wartości może spowodować zysk z ich sprzedaży, pomimo uzyskania przy sprzedaży ceny niższej niż wynosiła cena nabycia sprzedanych aktywów. Faktyczny wynik na sprzedaży będzie wypadkową obniżki wartości w poprzednim okresie i wyniku na sprzedaży w bieżącym okresie.

Do wyceny i ewidencji obligacji w księgach rachunkowych emitenta stosuje się przepisy art. 39. ust. 4. ustawy o rachunkowości, według których jeżeli zgodnie z umową wartość otrzymanych finansowych składników aktywów jest niższa od zobowiązania zapłaty za nie, w tym również z tytułu emitowanych przez jednostkę papierów wartościowych, to różnica stanowi czynne rozliczenie międzyokresowe kosztów, które odpisuje się w koszty finansowe w równych ratach, w ciągu okresu, na jaki zaciągnięto zobowiązanie.

Ewidencja obligacji u emitenta przedstawiona została na schemacie księgowym nr V.14.

Schemat nr V.14. Obligacje w księgach rachunkowych emitenta

Międzyokresowe rozliczenie kosztów				Zobowiązania finansowe z tytułu obligacji			Koszty finansowe		
(1)	25 000		(2)	(3)	100 000	100 000	(1)	(2)	5 000
		5 000		(6)	60 000	60 000	(4)	(5)	2 600

Rachunek bankowy					
Sp:		X		100 000	(3)
(1)	75 000			2 600	(5)
(4)	60 000			60 000	(6)

Opis do schematu nr V.14:

- Otrzymano z tytułu wyemitowanych obligacji zerokuponowych na rachunek bankowy 75 000 zł. wartość nominalna wyemitowanych obligacji 100 000 zł.
- Naliczono w koszty finansowe część dyskonta przypadające na dany okres sprawozdawczy 5000 zł dotyczy obligacji zerokuponowych.
- Wykupiono obligacje zerokuponowe w terminie wykupu, płacąc z rachunku bankowego 100 000 zł.
- Wyemitowano obligacje o stałym oprocentowaniu, sprzedając je po cenie nominalnej 60 000 zł.
- Wyplacono okresowe oprocentowanie dla nabywców obligacji 2600 zł.
- Wykupiono od nabywców obligacje o stałym oprocentowaniu.

2. Pochodne instrumenty finansowe

W jednostkach, szczególnie tych prowadzących działalność na dużą skalę, istotnym elementem ich gospodarki finansowej są pochodne instrumenty finansowe. Celem nabycia tych instrumentów jest przede wszystkim zmniejszenie ryzyka operacji gospodarczych, w szczególności operacji finansowych. Pochodne instrumenty finansowe charakteryzują się

tym, że ich wartość zależna jest od instrumentu bazowego, którym może być cena towaru lub akcji, stopa procentowa lub inna podobna wielkość rynkowa. Nabycie lub wystawienie i sprzedaż instrumentów pochodnych nie powoduje bezpośrednio wydatków lub pociąga za sobą wydatki stosunkowo niskie w porównaniu z korzyściami lub stratami, jakie mogą wystąpić w dniu rozliczenia instrumentu bazowego, którego dotyczy instrument pochodny. W przyszłości w terminie określonym w instrumencie pochodnym następuje rozliczenie go w stosunku do wartości instrumentu bazowego. Do instrumentów pochodnych zalicza się następujące transakcje terminowe¹:

- kontrakt forward – nakładający na jedną stronę obowiązek dostarczenia, a na drugą – odbioru aktywów o określonej ilości, w określonym terminie w przyszłości i po określonej cenie, ustalonej w momencie zawierania kontraktu,
- kontrakt futures, czyli umowę standardową, będącą przedmiotem publicznego obrotu, nakładającą na jedną stronę obowiązek dostarczenia, a na drugą – odbioru aktywów o określonej ilości, w określonym terminie w przyszłości i po określonej cenie, ustalonej w momencie zawierania kontraktu; kontrakty futures mają podobną charakterystykę jak kontrakty forward, ale ze względu na ich standaryzację są przedmiotem obrotu na rynkach finansowych
- opcję, kontrakt, w wyniku którego jednostka nabywa prawo kupna; opcja kupna (call) lub opcja sprzedaży (put) aktywów podstawowych po określonej z góry cenie i w określonym czasie,
- kontrakt swap, dotyczący zamiany przyszłych płatności na warunkach z góry określonych przez strony. Do podstawowych rodzajów swapów należą: swap odsetkowy (zamiana oprocentowania ze stałego na zmienne lub odwrotnie), swap walutowy (strony kontraktu zobowiązują się do zamiany zobowiązań wyrażonych w innych walutach) i swap towarowy (zamiana płatności za dostawy towaru).

W podanych niżej przykładach przedstawiono obliczenia i księgowania związane z nabyciem, wyceną i rozliczeniem instrumentów pochodnych. Kwestia ewidencji kontraktów terminowych jest złożona. W literaturze prezentowany jest pogląd, że ewidencji bilansowej podlegają nie tylko skutki finansowe ostatecznego rozliczenia kontraktu, gdyż, ze względu na konieczność ujęcia wszystkich aktywów i zobowiązań w toku okresowej wyceny, właściwe wydaje się twierdzenie o objęciu wyceną bieżących skutków kontraktu². W odróżnieniu jednak od innych autorów³, w prezentowanych w tej książce przykładach przyjęto zasadę ewidencji tylko wyniku netto wyceny aktywów i pasywów kontraktu. W dniu zawarcia kontraktu, jeśli nie będą ponoszone wydatki na jego nabycie kontrakt nie będzie podlegał ewidencji, gdyż przewidywania stron kontraktu, zresztą przeciwstawne, nie dają wiarygodnej podstawy do oceny przyszłych skutków kontraktu. Jednak w miarę upływu czasu kształtowanie się tendencji cenowych instrumentu bazowego pozwala dokonać wyceny instrumentu na koniec kolejnych okresów.

Zasady ujmowania w księgach rachunkowych jednostki bieżącej wyceny kontraktów powinny być określone w zakładowym planie kont jednostki.

¹ J. Kudła, *Instrumenty finansowe*, Warszawa 2002, s. 105.

² *Konsultacje*, „Rachunkowość” 2002, nr 9, s. 23.

³ M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska, *Rachunkowość finansowa*, Warszawa 2002, s. 326.

PRZYKŁAD NR 3**Kontrakt forward**

Jednostka wyemitowała kontrakt forward na sprzedaż 1000 ton towaru np. zboża za cenę 110 zł/t z dostawą za 3 miesiące od dnia zawarcia umowy. Jednostka zajęła pozycję krótką, tzn. jest sprzedawcą instrumentu bazowego, jakim jest dostawa zboża. Kontrakt przewiduje prawo odstąpienia każdej ze stron od faktycznej dostawy towaru w oznaczonym terminie i rozliczenie kontraktu tylko w zakresie różnicy cen zboża. Jednak według postanowień kontraktu, jeśli kontrahent zażąda dostawy, jednostka w celu realizacji będzie musiała zakupić towar z dostawą na dzień rozliczenia kontraktu. Jednostka emitująca kontrakt, zawierając kontrakt kierowała się prognozą, według której cena rynkowa tony zboża wzrośnie w oznaczonym terminie dostawy do poziomu poniżej 110 zł/t. Jednostka nie posiada zapasów towaru będącego przedmiotem kontraktu. Faktyczna cena w dniu rozliczenia kontraktu wyniosła 106 zł/t, a kontrahent zażądał dostawy towaru.

W dniu zawarcia kontraktu nie wprowadza się do ksiąg rachunkowych zapisów o nim, gdyż jego cena nabycia jest równa zero. Ten kontrakt powinien jednak być ujęty w rejestrze kontraktów finansowych, który jednostka jest zobowiązana prowadzić.

Schemat nr V.15. Kontrakt forward – ewidencja u sprzedawcy

Krótkoterminowe papiery wartościowe – umowy forward			Rachunek bankowy			Przychody finansowe		
(1)	3 000	4 000 (5)	(5)	110 000	106 000 (3)		3 000 (1)	
(2)	1 000						1 000 (2)	
Rozrachunki z odbiorcami			Rozliczenie dostaw towaru					
(4)	106 000	106 000 (5)	(3)	106 000	106 000 (4)			

Opis do schematu nr V.15

1. Ustalono w dniu wyceny kontraktu, przypadającym na ostatni dzień okresu sprawozdawczego, że wycena instrumentu bazowego – towaru wyniosła 107 zł/t. W związku z tym przychód z tytułu kontraktu wynosi 3000 zł, gdyż kontrahent zobowiązał się do nabycia towaru po cenie 110 zł/t.
2. W dniu ostatecznego rozliczenia kontraktu ustalono, że wartość sprzedanego towaru wynosi 106 000 zł, gdyż od ostatniej wyceny cena rynkowa zboża – instrumentu bazowego zmieniła się i wynosi 106 zł/t, czyli zwiększyła się wycena kontraktu o 1000 zł w stosunku do poprzedniej wyceny.
3. W celu wywiązania się ze zobowiązań kontraktowych po informacji od kontrahenta, że zamierza nabyć towar, zakupiono zboże, płacąc z rachunku bankowego 106 000 zł.
4. Dostawa towaru do kontrahenta po cenie 106 zł/t. W przypadku opisanym w tym przykładzie dostawę przeprowadza się bezpośrednio od nabywcy, z pominięciem magazynów jednostki. Konto Rozliczenie dostaw towarów służy tylko do ewidencji rozliczeń z tego tytułu. Ten rodzaj obrotu towarowego, z pominięciem magazynu własnego powinien być wyodrębniony w ewidencji.

5. Wpływ na rachunek bankowy należności z tytułu kontraktu i dostawy zboża 110 000 zł. Pominęto rozliczenia z tytułu podatku VAT, jednak podatek będzie dotyczyć dostawy po cenach rynkowych i na tę kwotę 106 000 zł jednostka wystawia fakturę w której nalicza podatek VAT od tej kwoty.

PRZYKŁAD NR 4

Kontrakt futures

Jednostka nabyła kontrakt futures na zakup 1000 USD po kursie 4,15 zł/USD po upływie 4 miesięcy, zajęła więc pozycję długą w kontrakcie. W dniu zawarcia kontraktu do izby rozliczeniowej jednostka wpłaciła depozyt zabezpieczający kontrakt w kwocie 200 zł. W dniu zawarcia kontraktu jego cena nabycia wynosi zero, więc, podobnie jak w przypadku kontraktu forwad, ujmuje się tylko informację o kontrakcie w rejestrze kontraktów finansowych, nie wprowadzając zapisu do ksiąg rachunkowych.

Jednostka może odstąpić od faktycznego zakupu waluty i rozliczyć kontrakt tylko w wielkościach netto, z czego ma zamiar skorzystać.

Na koniec kwartału, który wystąpił w ciągu okresu od zawarcia kontraktu do jego rozliczenia, kurs USD do złotówki wyniósł 3,8 zł/USD, co stanowi podstawę wyceny kontraktu i ujęcia go w księgach rachunkowych. Skutkowało to potrzebą uzupełnienia depozytu.

Ponieważ kurs kształtuje się niekorzystnie dla nabywcy kontraktu w stosunku do założonego rozliczenia, w kontrakcie wystąpią zobowiązania finansowe z tytułu kontraktu a nie aktywa finansowe, jak w poprzednim przykładzie.

W dniu rozliczenia kontraktu kurs wyniósł 3,5 zł/USD.

Schemat nr V.16. Kontrakt futures – ewidencja u nabywcy

Należności i zobowiązania finansowe z tyt. kontraktów terminowych				Rachunek bankowy			Koszty finansowe		
(6)	300	350	(2)		200	(1)	(2)	350	
(5)	350	300	(4)		150	(3)	(4)	300	
					300	(6)			
Rozrachunki z tytułu depozytu									
(1)	200	350	(5)						
(3)	150								

Opis do schematu nr V.16

1. Z rachunku bankowego wpłacono depozyt zabezpieczający kontrakt do izby rozliczeniowej 200 zł.
2. Wycena kontraktu na koniec kwartału po kursie instrumentu bazowego 3,8 zł, co oznacza, że jednostka ma zobowiązanie finansowe w kwocie 350 zł, gdyż kurs przyjęty w kontrakcie do rozliczenia wynosi 4,15 zł/USD.
3. Uzupełniono depozyt wpłacając z rachunku bankowego 150 zł.

4. W dniu rozliczenia kontraktu kurs wyniósł 3,5 zł/USD. W związku z tym wycena ostateczna zobowiązania finansowego z tytułu kontraktu wyniosła 650 zł i jednocześnie wystąpił wzrost zobowiązania o 300 zł.
5. Przeksięgowano depozyt na poczet rozliczenia zobowiązania 350 zł.
6. Zapłacono z rachunku bankowego pozostałą część zobowiązania 300 zł w ramach rozliczenia kontraktu.

Opcje są szczególnym rodzajem kontraktu terminowego, gdyż za prawo do sprzedaży lub nabycia w przyszłości aktywów, najczęściej aktywów finansowych – stanowiących instrument bazowy, na określonych w kontrakcie na opcje warunkach – należy zapłacić emitentowi opcji cenę opcji. Emitent opcji jest stroną kontraktu. Wycena opcji powinna być prowadzona w cenach nabycia, z ewentualną korektą zmiany wartości kontraktu, powstałą w wyniku zmiany bieżących notowań instrumentu bazowego.

PRZYKŁAD NR 5

Opcje

Jednostka nabyła opcję kupna 1000 akcji spółki X po cenie 60 zł za akcję w terminie za 5 miesięcy. Cena opcji wyniosła 2300 zł. Jednostka skorzystała z opcji i w terminie wykupiła akcje spółki X, gdyż ich cena rynkowa wyniosła w tym czasie 68 zł. Ponadto jednostka nabyła opcję sprzedaży obligacji 500 szt po 100 zł za 3 miesiące od daty nabycia opcji. Za opcję jednostka zapłaciła 450 zł. W tym drugim przypadku jednostka zrezygnowała z praw do sprzedaży obligacji, gdyż rzeczywiste ceny rynkowe obligacji wyniosły 110 zł.

Schemat nr V.17. Opcje – ewidencja u nabywcy

Krótkoterminowe papiery wartościowe – opcje				Rachunek bankowy		Koszty finansowe	
(1)	2 300	2 550	(3)		2 300	(1)	
(2)	250	450	(5)		60 000	(3)	
(4)	450				450	(4)	
Długoterminowe aktywa finansowe				Przychody finansowe			
(3)	68 000					250	(2)
						5 450	(3)

Opis do schematu V.17

1. Nabycie opcji kupna akcji spółki X za kwotę 2300 zł, opłacone z rachunku bankowego.
2. Okresowa wycena opcji wykazała wzrost ich wartości rynkowej do kwoty 2550 zł, czyli wzrost wartości o 250 zł.
3. Realizacja praw z opcji zakupu poprzez faktyczny zakup akcji spółki X za cenę 60 000 zł, podczas gdy rynkowa wartość wyniosła 68 000 zł. Zakupione akcje spółki X zakwalifikowano do długoterminowych aktywów finansowych.
4. Zakup opcji sprzedaży obligacji spółki Y za kwotę 450 zł.
5. Rozliczenie opcji sprzedaży w terminie realizacji poprzez rezygnację z prawa sprzedaży.

3. Szczególne zasady wyceny i prezentacji instrumentów finansowych

Zagadnienia wyceny, ujmowania w księgach rachunkowych i prezentacji w sprawozdaniach finansowych instrumentów finansowych, oprócz przepisów ustawy o rachunkowości, regulują przepisy rozporządzenia ministra finansów z 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych⁵.

Obowiązek stosowania przepisów rozporządzenia mają jednostki, których sprawozdania finansowe podlegają obowiązkowemu badaniu przez biegłego rewidenta, zgodnie z art. 64. ust. 1. ustawy. Wszystkie inne jednostki mogą wycenę i ewidencję instrumentów finansowych oprzeć wyłącznie na przepisach ustawy o rachunkowości, pomijając wymagania rozporządzenia jeżeli nie wywiera to istotnie ujemnego wpływu na realizację obowiązku rzetelnego przedstawienia sytuacji majątkowej i poprawnego obliczenia wyniku finansowego. Rozporządzenie stosuje inną niż ustawa o rachunkowości klasyfikację instrumentów finansowych. Zgodnie § 5. ust. 1 rozporządzenia instrumenty finansowe jednostka w dniu ich nabycia lub powstania zalicza do następujących kategorii:

- aktywa finansowe i zobowiązania finansowe przeznaczone do obrotu, to aktywa nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych, wynikających z krótkoterminowych zmian cen oraz wahań innych czynników rynkowych albo krótkiego czasu trwania nabytego instrumentu. W stosunku do aktywów finansowych przeznaczonych do obrotu występuje wysokie prawdopodobieństwo zbycia w krótkim okresie czasu. Do aktywów finansowych lub zobowiązań finansowych przeznaczonych do obrotu zalicza się także pochodne instrumenty finansowe (derywaty), z wyjątkiem przypadku, gdy jednostka uznaje zawarte kontrakty za instrumenty zabezpieczające. Ponadto, do zobowiązań finansowych przeznaczonych do obrotu zalicza się również zobowiązanie do dostarczenia pożyczonych papierów wartościowych oraz innych instrumentów finansowych, w przypadku zawarcia przez jednostkę umowy sprzedaży krótkiej. Do tej kategorii zalicza się także pożyczki udzielone i należności własne, które jednostka przeznacza do sprzedaży w krótkim terminie,
- pożyczki udzielone i należności własne, na które składają się, niezależnie od terminu ich wymagalności (zapłaty), aktywa finansowe powstałe na skutek wydania bezpośrednio drugiej stronie kontraktu środków pieniężnych, w tym także z tytułu nabytych za środki pieniężne obligacji i innych dłużnych instrumentów finansowych, jeżeli z zawartego kontraktu jednoznacznie wynika, że zbywający nie utracił kontroli nad wydanymi instrumentami finansowymi. Warunek sprawowania kontroli nad wydanymi obligacjami określają przepisy § 11. ust. 2. rozporządzenia,
- aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności, w skład których wchodzi niezakwalifikowane do pożyczek udzielonych i należności własnych aktywa finansowe, dla których zawarte kontrakty ustalają termin wymagalności spłaty wartości

⁵ Dz.U. Nr 149, poz.1674, z 2001 r.

nominalnej oraz określają prawo do otrzymania w ustalonych terminach korzyści ekonomicznych, na przykład oprocentowania, w stałej lub możliwej do ustalenia kwocie, pod warunkiem, że jednostka zamierza i może utrzymać te aktywa do czasu, gdy staną się one wymagalne. W szczególnych przypadkach do aktywów utrzymywanych do terminu wymagalności można zaliczyć także nabyte dłużne instrumenty finansowe z opcją sprzedaży (put) lub opcją kupna (call), które dają stronom kontraktu odpowiednio: prawo wykupu instrumentu przed upływem terminu wymagalności, pod warunkiem, że jednostka – pomimo posiadania opcji sprzedaży – zamierza i może utrzymać instrument do terminu wymagalności lub fakt, że opcji kupna związanej z instrumentem kwoty otrzymane od emitenta we wcześniejszym terminie nie będą istotnie odbiegały od wartości tego instrumentu wynikającej z ksiąg rachunkowych,

- aktywa finansowe dostępne do sprzedaży, do których zalicza się pozostałe aktywa finansowe niespełniające warunków zakwalifikowania do innych kategorii instrumentów finansowych. Przykładem tych aktywów mogą być akcje posiadane przez jednostkę, w stosunku do których istnieje duże prawdopodobieństwo sprzedaży w późniejszym terminie.

Aktywa finansowe wprowadza się do ksiąg rachunkowych na dzień zawarcia kontraktu w cenie nabycia, to jest w wartości godziwej poniesionych wydatków lub przekazanych w zamian innych składników majątkowych, zaś zobowiązania finansowe – w wartości godziwej uzyskanej kwoty lub wartości otrzymanych innych składników majątkowych.

Tabela nr 1. Wycena instrumentów finansowych

Kategoria instrumentów finansowych	Metody wyceny	Uwagi
Aktywa finansowe przeznaczone do obrotu, w tym instrumenty pochodne	W wartości godziwej	Jeśli nie można ustalić wartości godziwej, można zastosować skorygowaną cenę nabycia
Aktywa finansowe dostępne do sprzedaży	W wartości godziwej	Jeśli nie można ustalić wartości godziwej w cenie nabycia pomniejszonej o trwałą utratę wartości
Pożyczki udzielone i należności własne	W skorygowanej cenie nabycia	Należności o terminie wykupu krótszym niż 3 miesiące o nie ustalonej stopie procentowej można wyceniać w kwocie wymagającej zapłaty bez dyskonta
Aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności	W skorygowanej cenie nabycia	
Zobowiązania finansowe przeznaczone do obrotu oraz instrumenty pochodne	W wartości godziwej	
Pozostałe zobowiązania finansowe	W skorygowanej cenie nabycia	

Źródło: J. Wasilewska, *Instrumenty finansowe – wybrane zagadnienia*, „Rachunkowość” 2004, nr 9.

Przy ustalaniu wartości godziwej na ten dzień uwzględnia się poniesione przez jednostkę koszty transakcji.

Wycena instrumentów finansowych na koniec okresu sprawozdawczego, a w szczególności na koniec roku obrotowego, w jednostkach stosujących przepisy rozporządzenia jest uzależniona od przedstawionej wyżej klasyfikacji instrumentów finansowych. W tabeli nr 1 podano zasady wyceny instrumentów finansowych.

Przepisy rozporządzenia wprowadzają nową metodę wyceny instrumentów finansowych, skorygowaną cenę nabycia, która została uwzględniona także w ustawie o rachunkowości. W niektórych przepisach ustawy o rachunkowości stosuje się pojęcie skorygowanej ceny nabycia, a jej definicję zawiera art. 28 ust. 8a ustawy.

Definicja ta jest zgodna z § 3. pkt 12. rozporządzenia, w myśl którego **skorygowana cena nabycia (zamortyzowany koszt)** aktywów i zobowiązań stanowi cenę nabycia, w jakiej składnik aktywów finansowych lub zobowiązań finansowych został po raz pierwszy wprowadzony do ksiąg rachunkowych jako wartość początkowa, pomniejszoną o spłaty wartości nominalnej (kapitału podstawowego), odpowiednio skorygowaną o skumulowaną kwotę zdyskontowanej różnicy między wartością początkową składnika i jego wartością w terminie wymagalności, wyliczoną za pomocą efektywnej stopy procentowej, a także pomniejszoną o odpisy aktualizujące wartość.

Dyskontowanie do bieżącej wartości przyszłych wpływów i płatności związanych z posiadaniem instrumentów otrzymanych lub wypłaconych do terminu wymagalności przeprowadza się przy zastosowaniu efektywnej stopy procentowej, a w przypadku instrumentów o zmiennej stopie procentowej – do terminu następnego oszacowania przez rynek poziomu odniesienia. Efektywna stopa procentowa stanowi wewnętrzną stopę zwrotu składnika aktywów lub zobowiązania finansowego za dany okres. Przy wyliczeniu skumulowanej kwoty dyskonta aktywów finansowych i zobowiązań finansowych za pomocą efektywnej stopy procentowej uwzględnia się wszelkie opłaty płacone lub otrzymywane przez strony kontraktu.

Koszty transakcji stanowią koszty poniesione bezpośrednio w związku z przeniesieniem, nabyciem lub zbyciem aktywów finansowych oraz zobowiązań finansowych. Do kosztów transakcji zalicza się w szczególności prowizje maklerskie, w tym za pośrednictwo w nabywaniu lub zbywaniu instrumentów finansowych, opłaty giełdowe i inne nałożone przez uprawnione instytucje w związku z zawarciem transakcji, prowizje za doradztwo, podatki i opłaty wynikające z obowiązujących przepisów. Prezentację ustalania skorygowanej ceny nabycia w praktyce zwiera podany niżej przykład liczbowy.

PRZYKŁAD NR 6

Założenia:

Udzielono pożyczki o wartości nominalnej 600 000 zł. Pożyczkobiorca bezpośrednio po podpisaniu umowy otrzymuje na początku roku obrotowego 550 000 zł w gotówce, natomiast 50 000 zł stanowi opłatę wstępną, którą potrąca się z chwilą udzielenia pożyczki. Pożyczka będzie spłacana na koniec każdego roku obrotowego w trzech ratach po 200 000 zł wraz z oprocentowaniem 20 000 zł. Łączna płatność na koniec każdego z trzech kolejnych lat wyniesie więc 220 000 zł.

W pierwszej kolejności należy obliczyć efektywną stopę zwrotu (IRR) dla całego przedsięwzięcia – udzielenia pożyczki i uzyskania z tego tytułu dochodów. Efektywna stopa zwrotu

stanowi stopę dyskontowaną, przy której obecna wartość pożyczki jest równa wszystkim wpływom zdyskontowanym do obecnej wartości według efektywnej stopy zwrotu.

Efektywną stopę zwrotu IRR stanowi wielkość r , która jest rozwiązaniem poniższego równania.

$$600\,000 = \frac{50\,000}{(1+r)^0} + \frac{220\,000}{(1+r)^1} + \frac{220\,000}{(1+r)^2} + \frac{220\,000}{(1+r)^3}$$

Opracowano specjalne techniki rozwiązywania takich równań, czyli wyznaczania IRR. Najczęściej stosowana jest metoda kolejnych przybliżeń, polegająca na przyjęciu na próbę wielkości r i ustaleniu znaku odchylenia w stosunku do wartości niewiadomej. Następnie przyjmuje się losowo inną wartość r , starając się, aby dla tej wartości odchylenie miało znak przeciwny. W kolejnej czynności stosuje się metodę interpolacji, polegającą na tym, że z przedziału pomiędzy wielkościami podstawionymi losowo na początku dobieramy następną wartość r , wykorzystując do tego wartości błędów w dwóch poprzednich podstawieniach. Powyższe czynności powtarza się do uzyskania wymaganej dokładności obliczenia poszukiwanej wartości r .

Dla przedstawionego wyżej równania rozwiązaniem jest $r = 9,7$.

Obliczenie wartości bilansowej pożyczki (W_{bn}) według skorygowanej ceny nabycia na koniec kolejnych lat obrotowych będzie przebiegało według algorytmu: od wartości bilansowej pożyczki z poprzedniego okresu (W_{bn-1}) odjąć należy umowną wartość spłacanej raty kredytu wraz z odsetkami (U_n) na koniec okresu i dodać zdyskontowaną według obliczonej efektywnej stopy zwrotu wartość przychodów ($D_n = W_{bn-1} \times r$). Wartość bilansowa pożyczki na koniec n -tego roku będzie się przedstawiać wzorem:

$$W_{bn} = W_{bn-1} - U_n + D_n$$

W tabeli nr 2 przedstawiono wyniki obliczeń wartości bilansowej pożyczki na koniec kolejnych lat według skorygowanej ceny nabycia.

Przychody finansowe danego okresu D_n stanowią odsetki od stanu zadłużenia na koniec poprzedniego okresu, liczone według efektywnej stopy zwrotu. W ten sposób

Tabela nr 2. Wartość bilansowa pożyczki

Rok	Płatności umowne U_n	Wartość obecna przyszłych płatności	Przychody finansowe okresu D_n	Wartość bilansowa pożyczki W_{bn}
Początek 1	- 550 000			550 000
Koniec 1	220 000	202 530	53 350	383 350
Koniec 2	220 000	180 840	37 200	200 550
Koniec 3	220 000	166 630	19 450	0
Razem	110 000	550 000	110 000	

w zależności od stanu niespłaconej pożyczki ustala się przychód poszczególnych okresów obliczeniowych.

Na koniec 1 roku wartość bilansowa pożyczki wyniesie:

$$W_{bI} = 550\,000 + 53\,350 - 220\,000 = 383\,350.$$

Na koniec 2 roku wartość bilansowa pożyczki wyniesie:

$$W_{bII} = 383\,350 + 37\,200 - 220\,000 = 200\,550.$$

Na koniec 3 roku wartość pożyczki wyniesie 0, gdyż pożyczka będzie spłacona. Jednak dzięki stosowaniu skorygowanej ceny nabycia przychody finansowe z pożyczki zostały równomiernie rozłożone w czasie z uwzględnieniem wartości kapitału pozostałego do spłaty i dyskonta okresu, w którym występuje przychód.

4. Wycena udziałów w jednostkach podporządkowanych metodą praw własności

Udziały w jednostkach podporządkowanych, czyli jednostkach zależnych, współzależnych i stowarzyszonych, mogą być wycenione metodą praw własności, jeśli są zaliczane do aktywów trwałych jednostki.

Metoda praw własności jest metodą wyceny udziałów w jednostkach podporządkowanych, którą mogą stosować jednostki dominujące, wspólnicy jednostek współzależnych lub znaczący inwestorzy. Wszystkie przytoczone tu kategorie jednostek wchodzących w skład grup kapitałowych zostały zdefiniowane w art. 3. ustawy o rachunkowości. Metoda praw własności polega na wycenie udziałów w jednostce podporządkowanej na podstawie udziału w aktywach netto jednostki podporządkowanej, z uwzględnieniem wartości firmy lub ujemnej wartości firmy, ustalonych na dzień objęcia kontroli, współkontroli lub wywierania znaczącego wpływu. Wartość początkową udziału aktualizuje się na dzień bilansowy, na który sporządza się sprawozdanie finansowe, o zmiany wartości aktywów netto jednostki podporządkowanej, jakie nastąpiły w okresie sprawozdawczym, wynikające zarówno z osiągniętego wyniku finansowego, skorygowanego o odpis raty wartości firmy lub ujemnej wartości firmy, przypadający na dany okres sprawozdawczy, jak i wszelkie inne zmiany, w tym wynikające z rozliczeń z jednostką dominującą lub znaczącym inwestorem.

W celu ustalenia wartości udziałów w jednostce podporządkowanej, należy ustalić wartość godziwą aktywów netto jednostki podporządkowanej. Wartość aktywów netto jednostki jest równa różnicy pomiędzy wartością całkowitą aktywów i zobowiązań jednostki.

Wartość aktywów netto jednostki odpowiada wartości kapitału własnego jednostki. Metody ustalania wartości godziwej poszczególnych składników aktywów określono w art. 44b ustawy o rachunkowości.

W wyniku zastosowania wyceny udziałów w jednostkach podporządkowanych metodą praw własności w aktywach lub pasywach jednostki posiadającej, udziały mogą wystąpić dodatkowo obok finansowych aktywów trwałych inne pozycje – tzn. wartość firmy zaliczana do aktywów lub ujemna wartość firmy wchodząca w skład pasywów. Wartość firmy ustalona na dzień objęcia udziałów w jednostce podporządkowanej wystąpi wtedy, gdy cena nabycia tych udziałów jest wyższa niż udział jednostki posiadającej udziały w aktywach netto jednostki podporządkowanej, odpowiadający procentowemu udziałowi w kapitale zakładowym jednostki. W przypadku, gdy cena nabycia jest niższa niż wartość aktywów netto przypadająca na posiadane udziały, wystąpi ujemna wartość firmy. Powstanie wartości firmy lub ujemnej wartości firmy w chwili objęcia udziałów w jednostce podporządkowanej nie znajduje odzwierciedlenia w rachunku zysków i strat jednostki obejmującej udziały.

Rozłożone w czasie w ciągu kolejnych lat odpisy wartości firmy lub ujemnej wartości firmy powinny jednak stanowić element rachunku zysków i strat w kolejnych latach dokonywania odpisów. Takie stanowisko wynika z ogólnych zasad ustalania wyniku finansowego, natomiast przepisy mogą w tym zakresie wydawać się niejednoznaczne. Według przepisów art. 3. ust. 1. pkt 47. ustawy o rachunkowości odpisy wartości firmy lub ujemnej wartości firmy stanowią korektę wyceny posiadanych udziałów w jednostce podporządkowanej. Odpis wartości firmy lub ujemnej wartości firmy powinien być odniesiony na koszty lub przychody okresu, a nie bezpośrednio zaliczony do zmiany wartości udziałów, co mógłby sugerować przywołany przepis. Kwalifikowanie corocznych odpisów wartości firmy lub ujemnej wartości firmy bezpośrednio do korekty wyceny udziałów powodowałoby trwałe odchylenia ich wyceny bilansowej od ich rzeczywistej wartości właśnie o wartość skumulowanych odpisów. W sytuacji trwałej utraty istotnej części aktywów trwałych przez jednostkę podporządkowaną powstała z tego tytułu strata podlega rozliczeniu w pierwszej kolejności z wartością firmy lub ujemną wartością firmy, ale za pośrednictwem rachunku zysków i strat. Zasady stosowania wyceny metodą praw własności przedstawiono w przykładach nr 7 i 8.

PRZYKŁAD NR 7

Założenia:

Jednostka z końcem 2005 r. nabyła udziały w spółce akcyjnej, która została zaliczona do jednostek podporządkowanych. Cena nabycia akcji wyniosła 360 000 zł. Udział w kapitale akcyjnym nabytych akcji, liczony według wartości nominalnej akcji, wynosi 10% wartości kapitału akcyjnego. Ustalona na dzień objęcia udziałów wartość aktywów netto jednostki podporządkowanej wynosi 3 000 000 zł, co oznacza, że wartość aktywów netto przydająca na objęte akcje wynosi 300 000 zł.

W 2006 r. jednostka podporządkowana wypłaciła dywidendy z zysku netto roku poprzedniego o łącznej wartości 60 000 zł, z czego 6000 zł otrzymała jednostka, która nabyła udziały.

Zysk netto osiągnięty w 2006 r. przez jednostkę podporządkowaną wyniósł 200 000 zł.

W 2007 r. jednostka podporządkowana wypłaciła dywidendy w sumie na kwotę 100 000 zł (10 000 zł przypada na jednostkę posiadającą 10% udziałów) i osiągnęła zysk netto w wysokości 80 000 zł.

Na podstawie analizy prognozowanych korzyści z objęcia aktywów, których wycena spowodowała powstanie wartości firmy, ustalono 5-letni okres odpisów wartości firmy.

Wycena na dzień objęcia udziałów 31 grudnia 2005 r.

Wartość finansowych aktywów długoterminowych = aktywa netto przypadające na objęte udziały 300 000 zł.

Wartość firmy = cena nabycia udziałów 360 000 zł – aktywa netto przypadające na objęte udziały 300 000 zł = 60 000 zł.

Wycena na 31 grudnia 2006 r.

Wycena aktywów netto ogółem jednostki podporządkowanej:

aktywa netto na 31 grudnia 2005 r.	+ 3 000 000 zł
wypłacone dywidendy w 2005 r.	– 60 000 zł
zysk netto za 2006 r.	+ 200 000 zł
aktywa netto ogółem	= 3 140 000 zł

Odpis wartości firmy za 2006 r. (60 000 zł: 5) – 12 000 zł.

Wartość aktywów netto przypadająca na 10% kapitału akcyjnego 314 000 zł.

Wartość firmy na koniec 2006 r. wynosi 60 000 zł – 12 000 zł = 48 000 zł.

Odpis wartości firmy w przypadku wyceny udziałów w jednostce posiadającej udziały zmniejsza wartości finansowych aktywów długoterminowych tej jednostki, jak to ma miejsce w przypadku sprawozdań skonsolidowanych.

Wycena na 31 grudnia 2007 r.

Wycena aktywów netto ogółem jednostki podporządkowanej:

aktywa netto na dzień 31 grudnia 2006 r.	+ 3 140 000 zł
wypłacone dywidendy w 2007 r.	– 100 000 zł
zysk netto za 2007 r.	+ 80 000 zł
aktywa netto ogółem	= 3 120 000 zł

Odpis wartości firmy za okres 2006– 2007 r. (60 000 zł: 5 × 2) = 24 000 zł.

Wartość aktywów netto przypadająca na 10% kapitału akcyjnego 312 000 zł.

Wartość firmy na koniec 2007 r. wynosi 48 000 zł – 12 000 zł = 36 000 zł.

PRZYKŁAD NR 8

Założenia:

Jednostka z końcem 2005 r. nabyła udziały w spółce akcyjnej, która została zaliczona do jednostek podporządkowanych. Cena nabycia akcji wyniosła 285 000 zł. Udział w kapitale akcyjnym nabytych akcji, liczony według wartości nominalnej akcji, wynosi 10% wartości kapitału akcyjnego. Ustalona na dzień objęcia udziałów wartość aktywów netto jednostki podporządkowanej wynosi 3 000 000 zł, co oznacza, że wartość aktywów netto przydająca na objęte akcje wynosi 300 000 zł.

W 2006 r. jednostka podporządkowana wypłaciła dywidendy z zysku netto o łącznej wartości 60 000 zł, z czego 6000 zł otrzymała jednostka, która nabyła udziały.

Zysk netto osiągnięty w 2006 r. przez jednostkę podporządkowaną wyniósł 200 000 zł.

W 2007 r. jednostka podporządkowana wypłaciła dywidendy w sumie na kwotę 100 000 zł (10 000 zł przypada na jednostkę posiadającą 10% udziałów) i poniosła stratę netto w wysokości 600 000 zł.

Na podstawie analizy prognozowanych korzyści z objęcia aktywów, których wycena spowodowała powstanie ujemnej wartości firmy, ustalono 5-letni okres odpisów wartości firmy. Prognoza odpisów ujemnej wartości firmy nie zostanie w praktyce zrealizowana ze względu na wysoką stratę, która wystąpiła w 2007 r.

Ujemną wartość firmy, czyli nadwyżkę wartości godziwej aktywów netto nad ceną przejęcia do wysokości nieprzekraczającej wartości aktywów trwałych z włączeniem długoterminowych aktywów finansowych notowanych na regularnych rynkach, zalicza się do międzyokresowych rozliczeń przychodów. Ujemna wartość firmy w wysokości przekroczenia wartości godziwej aktywów trwałych, z wyłączeniem długoterminowych aktywów finansowych notowanych na regularnych rynkach jest zaliczana do przychodów w dniu przyjęcia. W omawianym przykładzie przyjęto założenie, że ujemna wartość firmy nie przekracza wartości godziwej aktywów trwałych z wyłączeniem długoterminowych aktywów finansowych notowanych na regularnych rynkach. W związku z tym cała ujemna wartość firmy jest zaliczana do międzyokresowych rozliczeń przychodów.

Wycena na dzień objęcia udziałów 31 grudnia 2005 r.

Wartość finansowych aktywów długoterminowych = aktywa netto przypadające na objęte udziały 300 000 zł.

Ujemna wartość firmy = cena nabycia udziałów 285 000 zł – aktywa netto przypadające na objęte udziały 300 000 zł = – 15 000 zł.

Wycena na dzień 31 grudnia 2006 r.

Wycena aktywów netto ogółem jednostki podporządkowanej:

aktywa netto na dzień 31 grudnia 2005 r.	+ 3 000 000 zł
wypłacone dywidendy w 2005 r.	– 60 000 zł
zysk netto za 2006 r.	+ 200 000 zł
aktywa netto ogółem	= 3 140 000 zł

Odpis ujemnej wartości firmy za 2006 r. 15 000 zł: 5 = 3000 zł

Wartość aktywów netto przypadająca na 10% kapitału akcyjnego wynosi 314 000 zł.

Ujemna wartość firmy na koniec 2006 r. wynosi 15 000 zł – 3000 zł = 12 000 zł.

Wycena na dzień 31 grudnia 2007 r.

Wycena aktywów netto ogółem jednostki podporządkowanej:

aktywa netto na dzień 31 grudnia 2006 r.	+ 3 140 000 zł
wypłacone dywidendy w 2007 r.	– 100 000 zł
strata netto za 2007 r.	– 600 000 zł
aktywa netto ogółem	= 2 440 000 zł

Ujemna wartość firmy odpisywana jest w całości w związku z poniesieniem przez jednostkę podporządkowaną wysokiej straty netto.

Rozdział szósty

Należności

1. Charakterystyka należności

Ważnymi grupami aktywów i pasywów jednostki gospodarczej są rozrachunki, na które składają się należności zaliczane do aktywów i zobowiązania będące pasywami. Pojęcie należności w rachunkowości odpowiada w prawie cywilnym wierzytelnościom wynikającym z realizacji umowy, czy też innego stosunku prawnego. Ponadto należności mogą wynikać ze stosunków publicznoprawnych, tzn. stroną zobowiązaną są organy administracji publicznej. Należności i zobowiązania są pojęciami przeciwstawnymi. Cechą charakterystyczną należności w rachunkowości jest zwymiarowanie każdej należności w jednostkach pieniężnych, co nie jest warunkiem koniecznym w przypadku wierzytelności w stosunkach prawnych. Występowanie należności jest skutkiem funkcjonowania w gospodarce rozliczeń bezgotówkowych oraz odroczenia terminów płatności za sprzedane składniki majątkowe, towary i wyroby gotowe. Ponadto należności dotyczyć mogą udzielonych pożyczek, umów leasingowych i innych operacji finansowych, w których jednostka udostępniająca składniki majątkowe innej jednostce wykazuje w swoich aktywach należności z tego tytułu. W miejsce przekazanych lub sprzedanych składników majątkowych do czasu zapłaty jednostka wprowadza do swoich aktywów należności. Z kolei jednostka otrzymująca składniki majątkowe wprowadza do swoich pasywów zobowiązania odpowiadające wartości otrzymanych składników majątkowych.

Należności w bilansie, oprócz tych zaliczanych do składników aktywów finansowych, które są wynikiem operacji finansowych, np. udzielone pożyczki, prezentuje się w pozycjach:

A.III. Należności długoterminowe.

1. Od jednostek powiązanych.
2. Od pozostałych jednostek.

B.II. Należności krótkoterminowe:

1. Należności od jednostek powiązanych:

- a) z tytułu dostaw i usług, o okresie spłaty:
 - do 12 miesięcy,
 - powyżej 12 miesięcy;
- b) inne.

2. Należności od pozostałych jednostek:

- a) z tytułu dostaw i usług, o okresie spłaty:
 - do 12 miesięcy,
 - powyżej 12 miesięcy,
- b) z tytułu podatków, dotacji, ceł, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz innych świadczeń;
- c) inne;
- d) dochodzone na drodze sądowej.

Do należności długoterminowych zalicza się te, których termin płatności od dnia bilansowego jest dłuższy niż jeden rok. W przypadku spłaty należności ratami do należności długoterminowych zalicza się sumę wartości rat płatnych w terminach dłuższych niż jeden rok, natomiast raty płatne w przeciągu roku od dnia bilansowego wykazuje się w bilansie jako należności krótkoterminowe. Do należności długoterminowych zalicza się m.in. należności z tytułu kaucji gwarancyjnych, o okresie realizacji dłuższym niż jeden rok. Należności długoterminowe ewidencjonuje się w księdze rachunkowej na tych samych kontach, co należności krótkoterminowe. Stan należności długoterminowych i krótkoterminowych ustala się na podstawie podziału sald poszczególnych kont ewidencjonujących należności wg kryterium wymagalności: do roku czasu od dnia bilansowego, jako krótkoterminowe i o dłuższym terminie wymagalności jako długoterminowe.

2. Wycena należności

Należności i udzielone pożyczki, zgodnie z art. 28. ust. 1. pkt 7. ustawy o rachunkowości wycenia się na dzień bilansowy w kwocie wymagającej zapłaty, z zachowaniem zasady ostrożnej wyceny. Przepis ten stanowi jednak tylko bardzo ogólną zasadę, a co więcej, może być potraktowany jako przydatny w praktyce w ograniczonym zakresie, gdyż zapłata należności dotyczy przyszłych okresów, co powoduje, że często wiąże się to z doliczaniem do należności odsetek z tytułu odroczenia płatności. Powstaje pytanie: czy wycena należności na dzień bilansowy obejmuje odsetki w wysokości ustalonej w umowie za cały okres umowny, a więc wymagającej zapłaty w przyszłości. Czy też wycena należności dotyczy tylko tych niezapłaconych odsetek z tytułu odroczenia terminu płatności za okres do dnia wyceny? Dodatkowe trudności mogą być związane z wyceną należności z tytułu realizacji umów, w których odsetki z tytułu odroczenia płatności nie są wydzielone i stanowią część całkowitej ceny za dostawę towarów, wyrobów lub usług. Z ogólnych zasad rachunkowości min. współmierności przychodów i kosztów można wyprowadzić regułę wyceny przyszłych płatności, ustalającą, że, o ile przepisy szczegółowe nie stanowią inaczej do wyceny należności i innych przyszłych płatności stanowiących aktywa finansowe zalicza się odsetki należne proporcjonalnie do upływu czasu trwania odroczenia spłaty, bez względu na przyjęty w umowie termin ich płatności. Przykładem stosowania powyżej reguły wyceny jest skorygowana cena nabycia inwestycji finansowych, ustalana na podstawie algorytmu wykorzystującego wewnętrzną stopę zwrotu do obliczania przychodów okresowych z tytułu inwestycji.

Odsetki z tytułu odroczenia płatności mogą jednak stanowić zwiększenie wartości należności (kapitalizację aktywów finansowych) lub stanowić bezpośredni przychód płatny na koniec okresu, za który obliczane są odsetki. Ta sprawa zależy od postanowień umownych i wiąże się z przyjętymi w umowie okresami płatności odsetek. Inny sposób wyceny bilansowej należności, oparty na wartości nominalnej należności, jest wynikiem uproszczenia, które w rezultacie pozwala uniknąć stosowania pracochłonnych technik podziału przychodów z tytułu odroczenia płatności na kolejne okresy sprawozdawcze.

Sposób wyceny należności, respektujący zasadę współmierności kosztów i przychodów, ma zastosowanie przede wszystkim do wyceny należności z odroczonym terminem płatności określanych jako kredyt kupiecki.

Jeśli chodzi o wycenę bieżącą należności z odroczonym terminem płatności, to niewątpliwie powinny być uwzględnione konsekwencje wynikające z przepisu art. 28. ust. 11. ustawy o rachunkowości, w myśl którego należności i zobowiązania wprowadza się do ksiąg rachunkowych według wartości nominalnej. Ten sposób wyceny bieżącej w praktyce przekłada się często na wycenę bilansową należności, ale jeśli kwota dotycząca odsetek z tytułu odroczenia płatności jest wysoka i dotyczy długiego okresu, do wyceny bilansowej takich należności powinno się zastosować zasadę naliczania proporcjonalnie do upływu czasu opłat z tytułu odroczenia. Ewidencja księgowa powinna zapewnić także możliwość ujęcia na odpowiednich kontach księgowych skutków wyceny bilansowej. Powyższe zależności zostały zilustrowane przykładem nr 9 i jego ewidencją na schemacie nr VI.18.

PRZYKŁAD NR 9

Założenia:

Jednostka sprzedała w ostatnim dniu 200X r. kontrahentowi wyroby gotowe za cenę 6050 zł. Ustalono odroczenie terminu płatności o dwa lata. Sprzedane wyroby według cen bieżących płatności są warte 5000 zł. Do ustalenia ceny w odroczonym terminie płatności zastosowano oprocentowanie w wysokości 10% w skali roku. Wystawiono fakturę VAT za sprzedane wyroby:

$$6050 \text{ zł} + 1331 \text{ zł VAT} = 7381 \text{ zł}.$$

Podatek VAT został zapłacony w całości po dostarczeniu wyrobów gotowych i przekazaniu faktury.

Na koniec 200(X + 1) roku dokonano wyceny bilansowej należności:

$$5000 \text{ zł} + 10\% \times 5000 \text{ zł} = 5500 \text{ zł}.$$

Na koniec 200(X + 2) roku wycena bilansowa wynosi:

$$5500 \text{ zł} + 10\% \times 5500 \text{ zł} = 6050 \text{ zł}$$

i odpowiada wartości umownej.

Na schemacie księgowym nr VI.18 przedstawiono operacje związane z ewidencją i wyceną bilansową należności, o której mowa w powyższym przykładzie. Przyjęto, że wynagrodzenie z tytułu odroczenia terminu płatności zawarte jest w cenie wykazanej w fakturze. Przy kontraktach o długim terminie rozliczenia znacznych kwot stosuje się weksle.

Schemat nr VI.18. Ewidencja i wycena należności o odroczonym terminie płatności

Rachunek bankowy		Rozrachunki z tyt. dostaw i usług				Odpisy aktualizujące należności			
(2)	1 331	(1)	7 381	1 331	(2)	(4)	1 050	1 050	(3)
(9)	6 050			6 050	(9)	(7)	550	550	(6)
Przychody ze sprzedaży		Rozrachunki z tyt. VAT				Rozliczenia międzyokresowe przychodów			
	5 000 (1)			1 331 (1)		(3)	1 050	1 050 (1)	
						(5)	500	1 050 (4)	
						(6)	550	550 (7)	
						(8)	550		
		Przychody finansowe							
				500 (5)					
				550 (8)					

Opis do schematu nr VI.18

1. Wystawiono fakturę VAT odbiorcy wyrobów gotowych, wartość wyrobów gotowych w Fa 5000 zł + 1331 zł podatek VAT.
2. Nabywca wyrobów zapłacił należny podatek VAT 1331 zł.
3. Zaksięgowano skutki wyceny bilansowej na koniec 200X r. Wartość bilansowa należności w tym przypadku odpowiada wartości wyrobów gotowych w cenach bieżących 5000 zł.
4. Na początku następnego roku wyksięgowano skutki wyceny bilansowej.
5. Na koniec 200(X + 1) roku zaksięgowano odsetki z tytułu odroczonej płatności 500 zł.
6. Zaksięgowano wycenę bilansową należności na koniec 200(X + 1) roku, która wynosi 5500 zł.
7. Na początku 200(X + 2) roku wyksięgowano skutki wyceny bilansowej roku poprzedniego.
8. Zaksięgowano na koniec 200(X + 2) roku przychody finansowe związane odroczeniem terminu płatności przypadające na rok 200(X + 2) – 550 zł.
9. Kontrahent zapłacił należność 6050 zł.

Zaprezentowany w przykładzie nr 9 sposób wyceny bilansowej należności o odroczonym terminie płatności stanowi konsekwentne stosowanie zasady współmierności przychodów i kosztów oraz odzwierciedla przedstawioną przez autorkę interpretację przepisu art. 28. ust. 1. pkt 7. ustawy o rachunkowości o wycenie bilansowej należności w kwocie wymagającej zapłaty. Według tej metody wyceny i ewidencji, rozliczenia międzyokresowe przychodów (przychody przyszłych okresów) w wycenie bilansowej nie występują. Natomiast konto o tej samej nazwie służy do rozliczenia w czasie wynagrodzenia z tytułu odroczonej płatności. W opisaney metodzie wyceny zapewniono ewidencję należności w księgach rachunkowych według wartości nominalnej oraz wycenę bilansową tych należności bez potrzeby wykazywania w bilansie rozliczeń międzyokresowych przychodów, które w dniu bilansowym

faktycznie nie występują. Powyższą metodę wyceny należy stosować do kontraktów o istotnych kwotach wynikających z odroczonej terminowości płatności. Jednocześnie księgowanie operacji wyceny bilansowej należności z odroczonej terminowością na koncie „Odpisy aktualizujące należności” ma charakter zapisu technicznego związanego z wyceną bilansową i nie oznacza aktualizacji wiążącej się z trwałą utratą wartości należności o odroczonej terminowości płatności.

Jeśli odsetki z tytułu odroczenia terminowości płatności nie są objęte nominalną wartością należności, a są wymagalne w terminie wymagalności należności, to przychody w kolejnych okresach powinny być zaewidencjonowane jako rozliczenia międzyokresowe przychodów (czynne) na koncie o tej samej nazwie. W dniu wymagalności, gdy takie rozliczenia międzyokresowe przychodów (czynne) zostaną potwierdzone fakturą, przeksięgowuje się je na konto ewidencjonujące należności. Ten przypadek ewidencji należności i równoległe powstających w kolejnych okresach rozliczeń międzyokresowych przychodów czynnych byłby ewidencjonowany tak, jak na schemacie księgowym nr VI.18. z pominięciem operacji nr 1, 3, 4, 6, 7.

Z wyceną należności stanowiących potencjalne płatności w przyszłości wiąże się także przeciwstawne zjawisko – możliwość obniżenia ich wartości, co jest związane z ryzykiem niewywiązania się dłużników z ciążących na nich zobowiązań. Aby wycena należności była wiarygodna, oszacowanie musi zostać ryzyko i ustalone w wielkościach pieniężnych jego skutki. W ten sposób można zapewnić przestrzeganie zasady ostrożnej wyceny należności. Realizacją zasady ostrożnej wyceny należności są procedury aktualizacji wyceny należności określone w art. 35b ustawy o rachunkowości, stanowiące, że wartość należności aktualizuje się, uwzględniając stopień prawdopodobieństwa ich zapłaty poprzez dokonanie odpisu aktualizującego w odniesieniu do:

- należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości – do wysokości należności nieobjętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności, zgłoszonej likwidatorowi lub sędziemu komisarzowi w postępowaniu upadłościowym,
- należności od dłużników w przypadku oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego – w pełnej wysokości należności,
- należności kwestionowanych przez dłużników oraz tych z których zapłatą dłużnik zalega, a według oceny sytuacji majątkowej i finansowej dłużnika spłata należności w umownej kwocie nie jest prawdopodobna – do wysokości niepokrytej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności,
- należności stanowiących równowartość kwot podwyższających należności, w stosunku do których uprzednio dokonano odpisu aktualizującego – w wysokości tych kwot, do czasu ich otrzymania lub odpisania,
- należności przeterminowanych lub nieprzeterminowanych o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności, w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców – w wysokości wiarygodnie oszacowanej kwoty odpisu, w tym także ogólnego, na nieściągalne należności.

Odpisy aktualizujące wartość należności zalicza się odpowiednio do pozostałych kosztów operacyjnych lub do kosztów finansowych, w zależności od rodzaju należności, której dotyczy odpis aktualizujący. Odpisane należności umorzone, przedawnione lub nieściągal-

ne zmniejszają dokonane uprzednio odpisy aktualizujące ich wartość. Jednocześnie przepis art. 35c ustawy o rachunkowości rozstrzyga, że w przypadku ustania przyczyny, dla której dokonano odpisu aktualizującego, wartość aktywów, w tym również odpisu z tytułu trwałej utraty wartości, równowartość całości lub odpowiedniej części uprzednio dokonanego odpisu aktualizującego – zwiększa wartość danego składnika aktywów i podlega zaliczeniu odpowiednio do pozostałych przychodów operacyjnych lub przychodów finansowych.

W świetle przedstawionych wyżej przepisów 35b ust. 1. pkt 4. ustawy o rachunkowości wyjaśnienia wymaga kwestia ewidencji odsetek od nieterminowej zapłaty należności w sytuacji, gdy w stosunku do należności podstawowej zastosowano odpisy aktualizacyjne. W literaturze prezentowany jest pogląd, że odsetki z tytułu zalegania z płatnością od należności objętej aktualizacją wyceny należy ewidencjonować jako rozliczenia międzyokresowe przychodów. Nie można z tym poglądem się zgodzić, gdyż wymowa przytoczonego wcześniej przepisu ustawy o rachunkowości jest jednoznaczna – tzn. zarachowaniu należności z tytułu odsetek za zwłokę w zapłacie stanowiącej przychód finansowy towarzyszyć musi równoległy zapis polegający na odpisie aktualizacyjnym tej kwoty odsetek. Dzięki temu w ewidencji księgowej wykazuje się całą kwotę podwyższającą należność z tytułu odsetek i jednocześnie prezentuje się ich faktyczną wartość bilansową.

W księgach rachunkowych należności wykazuje się na kontach ewidencjonujących należności w wartości nominalnej do czasu ich spłacenia lub odpisania, natomiast odpisy aktualizujące wartość należności rejestruje się na koncie Odpisy aktualizujące należności.

W bilansie należności wykazuje się w wartości netto, tzn. ich wartość nominalna wykazana na odpowiednim koncie należności jest pomniejszona o odpis aktualizujący należności a zaewidencjonowanym na koncie o tej samej nazwie.

3. Ewidencja należności

Wykaz kont księgi głównej ewidencjonujących należności ustalają samodzielnie jednostki w zakładowym planie kont w zależności od potrzeb ewidencyjnych wynikających z rodzaju prowadzonej działalności. Uwaga ta dotyczy również innych obszarów ewidencji, jednak w przypadku należności zróżnicowanie tytułów należności może skutkować różnorodnością kont do ich ewidencji. W tej książce przedstawione zostaną typowe konta.

Główną grupą należności krótkoterminowych, wykazywanych zresztą w bilansie w odrębnej pozycji bilansu są należności z tytułu dostaw i usług. Wszystkie należności z tytułu dostaw i usług bez względu na termin wymagalności zalicza się do należności krótkoterminowych.

Ten rodzaj należności powinien być ewidencjonowany na odrębnym koncie o nazwie **„Rozrachunki z tytułu dostaw i usług”**. Na tym koncie wykazuje się także należności z tytułu kaucji za opakowania i należności sporne z tytułu dostaw i usług, ale nieskierowane na drogę sądową, należności z tytułu leasingu operacyjnego.

Inne należności zaliczane w całości do krótkoterminowych, bez względu na termin płatności to należności objęte zgłoszonymi przez jednostkę lub jej kontrahentów rosze-

niami. Te sporne należności wskazane jest ewidencjonować w księdze głównej na koncie **„Należności sporne”** w przypadku skierowania ich na drogę sądową. Dla tych należności w bilansie przeznaczona jest odrębna pozycja B.II.2.d. Należności dochodzone na drodze sądowej.

Należności dotyczące funduszy specjalnych w całości prezentuje się także w bilansie jako należności krótkoterminowe. Wszelkie pożyczki dla pracowników z zakładowego funduszu świadczeń socjalnych bez względu na termin wymagalności zalicza się do należności krótkoterminowych i wykazuje na koncie księgi głównej **„Pozostałe rozrachunki z pracownikami”** oraz odpowiednio na odrębnym koncie analitycznym rejestrującym te rozrachunki. Inne należności funduszu świadczeń socjalnych bez względu na termin wymagalności ewidencjonuje się na koncie **„Pozostałe należności”** a wszystkie należności funduszy specjalnych prezentuje w bilansie w pozycji B.II.c Inne należności krótkoterminowe.

Zaliczki na zakup majątku trwałego są ewidencjonowane na koncie **„Pozostałe należności (rozrachunki)”**, ale w bilansie są prezentowane w pozycji A.I.4. Zaliczki na wartości niematerialne i prawne lub A.II.3. Zaliczki na środki trwałe w budowie

W pozycji bilansu B.II.b. Należności od pozostałych jednostek z tytułu podatków, dotacji, ceł, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz innych świadczeń prezentowane są należności, które obejmują wszystkie należności publicznoprawne. Z tytułu dotacji podatków, świadczeń społecznych i ubezpieczenia zdrowotnego, ceł i innych opłat publicznoprawnych należności publicznoprawne ewidencjonuje się na koncie **„Rozrachunki publicznoprawne”** i na odpowiednich kontach ewidencji szczegółowej rozrachunków, ale ewidencja w tym zakresie może być rozbudowana w księdze głównej i prowadzona na takich kontach jak: **„Rozrachunki z ZUS”, „Rozrachunki z Urzędem Skarbowym”, „Rozrachunki z tytułu VAT”**.

Różnorodną grupę należności krótkoterminowych prezentuje się w bilansie w pozycjach bilansu B.II.1.b i B.II.2.c Inne należności, a zalicza się do nich należności od pracowników z tytułu zaliczek, pożyczek z funduszu socjalnego, należności z tytułu sprzedaży składników majątku trwałego, należności od akcjonariuszy i udziałowców, należności od zakładów ubezpieczeń z tytułu odszkodowań.

Należności z tytułu wynagrodzeń (nadpłaty i zaliczki na wynagrodzenia) ewidencjonuje się na koncie **„Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń”**, a wszystkie inne należności od pracowników na koncie **„Pozostałe rozrachunki z pracownikami”**. Do ewidencji innych należności krótkoterminowych służy konto **„Pozostałe rozrachunki”**.

Na schemacie księgowym nr 19 (na s. 96) przedstawiono ewidencję typowych operacji powstawania, wyceny i spłaty lub innej formy likwidacji należności.

Schemat nr VI.19. Należności

Rozrachunki z tyt. dostaw i usług				Odpisy aktualizujące należności				Pozostałe koszty operacyjne			
(1)	2 440	1 940	(3)	(4)	500	700	(2)	(2)	700		
		500	(4)	(5)	200	2 200	(12)	(12)	2 200		
Rozrachunki publicznoprawne				Rozrachunki z pracownikami z tyt. wynagrodzeń				Pozostałe przychody operacyjne			
(8)	4 520	2 700	(6)	(6)	15 600				200	(5)	
		2 550	(6)						6 000	(10)	
		1 970	(7)								
		(300)	(9)								
Rozrachunki (należności) sporne				Pozostałe rozrachunki				Przychody ze sprzedaży			
(11)	7 320			(10)	7 320	7 320	(11)		2 000	(1)	
Rozrachunki z tyt. VAT				Rachunek bankowy Kasa				Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia na rzecz pracowników			
		440	(1)	(3)	1 940	10 350	(6)	(7)	1 970		
		1 320	(10)			4 520	(8)	(9)	(300)		

Opis do schematu nr VI.19

1. Wystawiono fakturę VAT odbiorcy wyrobów gotowych 2000 zł + 440 zł = 2440 zł.
2. W związku z opóźnieniem zapłaty należności przez odbiorcę wyrobów dokonano odpisu aktualizującego należności w kwocie 700 zł.
3. Odbiorca wyrobów gotowych, po negocjacjach w postępowaniu ugodowym, zapłacił za fakturę (dotyczy operacji 1.) 1940 zł, resztę należności, w kwocie 500 zł umorzone.
4. Odpisano należności w kwocie 500 zł w związku z umorzeniem należności na tę kwotę.
5. Zlikwidowano odpis należności w kwocie 200 zł w związku z zapłatą należności.
6. Na podstawie sporządzonej listy płac wypłacono zaliczki na poczet przyszłych wynagrodzeń dla pracowników jednostki, na której wykazano wynagrodzenia brutto 15 600 zł, w tym zaliczka na podatek dochodowy od osób fizycznych 2700 zł i składki ubezpieczenia społecznego płacone przez pracownika 2550 zł.
7. Zaksięgowano składki ZUS płacone przez pracodawcę 1970 zł od wynagrodzeń wypłaconych.
8. Przelewem bankowym zapłacono z rachunku bankowego zobowiązanie wobec ZUS 4520 zł.
9. Sprawdzone deklaracje składek ZUS i ustalono, że nadpłacono 300 zł w wyniku pomyłki popełnionej przy sporządzaniu deklaracji. Sporządzono korektę deklaracji.
10. Wystawiono odbiorcy sprzedanego środka trwałego fakturę VAT 6000 zł + 1320 zł = 7320 zł.

11. W związku z zaleganiem z płatnością i kwestionowaniem wartości sprzedaży przez odbiorcę środka trwałego skierowano sprawę do postępowania sądowego 7320 zł.
12. Utworzono odpis z aktualizacji wartości należności na kwotę 2200 zł.

4. Faktoring

Specyficznym rodzajem należności są te odkupione od innych jednostek. W obrocie gospodarczym występują dwa rodzaje przeniesienia wierzytelności między jednostkami gospodarczymi. Pierwszy polega na sprzedaży należności, pod warunkiem, że podmiot sprzedający te należności ponosi odpowiedzialność i ryzyko za skuteczność egzekucji sprzedanych wierzytelności, jeśli egzekucja ich od dłużnika będzie niemożliwa, to podmiot sprzedający należności jest zobowiązany wywiązać się w zastępstwie za dłużnika z jego zobowiązań wobec podmiotu, który nabył wierzytelności.

Drugi rodzaj sprzedaży wierzytelności polega na przeniesieniu na kupującego także ryzyka związanego z egzekucją należności od dłużnika. W wyniku tej transakcji sprzedawca wierzytelności nie ponosi odpowiedzialności za skuteczność egzekucji należności przez nabywcę tych wierzytelności. Ten drugi rodzaj sprzedaży wierzytelności nazywany jest faktoringiem i jest coraz bardziej powszechny w obrocie gospodarczym. Celem nabycia wierzytelności może być kompensata wzajemnych zobowiązań z dłużnikiem, jakie ma nabywca wierzytelności, zamiar przejęcia przedsiębiorstwa dłużnika lub nabycie w nim udziałów w zamian za skupione wierzytelności. Dla firm zajmujących się obrotem wierzytelnościami celem ich zakupu jest odsprzedaż innym jednostkom, które chcą realizować powyższe cele. Z reguły opłata za sprzedane wierzytelności jest mniejsza od ich nominalnej wartości.

Wycena nabytych należności, zgodnie z art. 28. ust 11. ustawy o rachunkowości, powinna być przeprowadzona według wartości nominalnej nabytej należności i w takiej wysokości należy te zakupione należności wykazać w księgach rachunkowych nabywcy. Niekiedy w literaturze prezentowany jest pogląd, że należności nabyte w ramach factoringu powinny być wycenione i zaewidencjonowane w księgach rachunkowych w cenach nabycia, które są niższe od wartości nominalnej. W świetle przedstawionych w tej książce zasad wyceny ten pogląd należy potraktować za zbyt daleko idące uproszczenie, niemające oparcia w obowiązujących przepisach ustawy o rachunkowości. Nie podlega dyskusji obowiązek ujęcia w ewidencji zakupionych należności w wartościach nominalnych, natomiast różnica pomiędzy wartością nominalną a niższą ceną nabycia powinna być odniesiona na przychody finansowe. Jednocześnie należy do wyceny zakupionych należności zastosować odpis aktualizujący ich wartość, ale wysokość odpisu nie musi być równa różnicy pomiędzy wartością nominalną należności a ich ceną nabycia.

Takie podejście jest podyktowane różnorodnością okoliczności i celów, dla jakich prowadzony jest faktoring, np. kompensata wzajemnych należności i zobowiązań nie musi pociągać za sobą utraty wartości zakupionych należności. Wielkość odpisu powinna wynikać z oceny stopnia prawdopodobieństwa ich zapłaty. Rozdzielenie przychodów finansowych,

wynikających z różnicy wartości nominalnej i ceny nabycia należności od wartości odpisu aktualizującego należności, dobrze odzwierciedla stan faktyczny operacji i wycenę zakupionych należności. Przychody i koszty wynikające z operacji faktoringu zaliczono do przychodów i kosztów finansowych, traktując faktoring jako operacje finansowe. Na schemacie księgowym nr VI.20 przedstawiono operacje związane z nabyciem należności ich wyceną i spłatą.

Schemat nr VI.20. Faktoring

Rachunek bankowy				Pozostałe należności				Odpisy aktualizujące należności			
(6)	50 000	19 500	(1)	(1)	25 000	25 000	(3)	(7)	20 000	20 000	(5)
		54 000	(4)	(4)	78 000	50 000	(6)				
						20 000	(7)				
						8 000	(8)				
Przychody finansowe				Koszty finansowe				Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami			
		5 500	(1)	(5)	20 000			(3)	25 000	X	Sp
		24 000	(4)	(8)	8 000						

Opis do schematu nr VI.20

1. Nabyto za cenę 19 500 zł od innej jednostki należność od podmiotu A o wartości nominalnej 25 000 zł.
2. Przeprowadzono wycenę należności od podmiotu A ustalając jego wartość nominalną jako podstawę wyceny, co oznacza, że odpis aktualizujący nie wystąpi. Ten sposób wyceny wynika z potwierdzonego przez podmiot A zamiaru kompensaty wzajemnych należności z tym podmiotem (ta operacja nie podlega księgowaniu).
3. Zaksięgowano kompensatę wzajemnych należności z podmiotem A na kwotę 25 000 zł.
4. Nabyto należności od innej jednostki od podmiotu Z o wartości nominalnej 78 000 zł. Za tę należność zapłacono 54 000 zł.
5. Przeprowadzono wycenę nabytej należności, ustalając jej realną wartość na kwotę 58 000 zł. Wprowadzono do ksiąg rachunkowych odpis aktualizujący na kwotę 20 000 zł.
6. Podmiot Z zapłacił tylko 50 000 zł za należność.
7. Umorzono pozostałą część należności od podmiotu Z. Wyksięgowano należność umorzoną do wysokości odpisu aktualizującego 20 000 zł.
8. Wyksięgowano część należności umorzonej, na którą nie było pokrycia w odpisie aktualizującym – 8000 zł.

Rozdział siódmy

Rzeczowe aktywa obrotowe

1. Kategorie rzeczowych aktywów obrotowych i ich wycena

Aktywa obrotowe charakteryzują się wyższym stopniem płynności oraz zużywają się w krótkich okresach czasu, a ich wymienialność związana jest z cyklem obrotowym działalności gospodarczej, który obejmuje następujące fazy: zaopatrzenie, produkcję i zbycie. Generalnym kryterium kwalifikowania składników majątkowych do aktywów obrotowych jest okres, przez jaki majątek będzie w dyspozycji i pod kontrolą jednostki. Przy czym chodzi tu o zamiar, a nie faktyczny czas dysponowania składnikami majątku przez okres krótszy niż jeden rok liczony od dnia bilansowego.

Zgodnie z art. 3. ust. 1. pkt 18. ustawy o rachunkowości do aktywów obrotowych jednostki zalicza się:

- aktywa rzeczowe, które są przeznaczone do zbycia lub zużycia w ciągu 12 miesięcy od dnia bilansowego lub w ciągu normalnego cyklu operacyjnego właściwego dla danej działalności, jeżeli trwa on dłużej niż 12 miesięcy,
- aktywa finansowe płatne i wymagalne lub przeznaczone do zbycia w ciągu 12 miesięcy od dnia bilansowego lub od daty ich założenia, wystawienia lub nabycia, albo stanowiące aktywa pieniężne,
- należności krótkoterminowe, na które składają się wszystkie należności z tytułu dostaw i usług oraz tę część należności z innych tytułów niezaliczonych do aktywów finansowych i jednocześnie wymagalnych w ciągu 12 miesięcy od dnia bilansowego,
- rozliczenia międzyokresowe trwające nie dłużej niż 12 miesięcy od dnia bilansowego.

Przedmiotem wykładu w niniejszym rozdziale będą rzeczowe aktywa obrotowe, określane jako zapasy. W skład rzeczowych aktywów obrotowych wchodzi materiały nabyte w celu zużycia na własne potrzeby, wytworzone lub przetworzone przez jednostkę produkty gotowe (wyroby i usługi) zdolne do sprzedaży lub w toku produkcji, półprodukty oraz towary nabyte w celu odsprzedaży w stanie nieprzetworzonym. Stan rzeczowych aktywów obrotowych określa się jako zapasy.

Jednostki gospodarcze produkcyjne, handlowe i usługowe dla normalnego toku prowadzenia swojej działalności muszą gromadzić zapasy. Poziom zapasów i ich udział w strukturze majątku jednostki są uzależnione od profilu prowadzonej działalności gospodarczej. Zakłady zaliczane do wytwórczości wysokiej technologii mają relatywnie niski poziom zapasów materiałów w porównaniu z działami tradycyjnej wytwórczości (jak przemysł ciężki i budownictwo). W jednostkach świadczących usługi materialne wyposażenie w zapasy jest zazwyczaj mniejsze niż w innych rodzajach działalności, gdyż materiałochłon-

ność działalności w usługach materialnych jest mniejsza niż w produkcji wyrobów. Ponadto, jednostki świadczące usługi nie gromadzą zapasów produktów gotowych i towarów. Z kolei w działalności handlowej poziom zapasów towarów wynika ze strategii marketingowej jednostki handlowej oraz asortymentu towarów objętych działalnością handlową. Działalność handlowa odznacza się wysokim udziałem zapasów w strukturze majątku jednostki gospodarczej. W działalności produkcyjnej zapasy występują we wszystkich fazach cyklu produkcyjnego, ulegając w jego trakcie przekształceniu. W fazie zaopatrzenia występują materiały, w fazie produkcji – półprodukty i produkty w toku, natomiast w fazie zbytu – wyroby gotowe. Racjonalna gospodarka zapasami wymaga, aby ich poziom był możliwie jak najniższy, gdyż finansowanie zapasów jest istotnym kosztem działalności jednostki gospodarczej. Z drugiej strony utrzymanie pewnego minimalnego poziomu zapasów gwarantuje utrzymanie ciągłości produkcji i sprzedaży, której zerwanie wywołałoby dużo większe straty niż koszty utrzymania i finansowania zapasów. Ważnym elementem gospodarki zapasami jest szybkość obrotu nimi. Szybkość obrotu zapasami, mierzona krotnością ich obrotu w ciągu roku, jest oznaczona przez stosunek produkcji uzyskanej w ciągu roku do średniego poziomu zapasów. Im wyższa jest krotność obrotów zapasami, tym lepsza jest gospodarka zapasami. Negatywnymi zjawiskami w gospodarce zapasami są zapasy nadmierne i zbędne powodujące powstawanie kosztów nieuzasadnionych.

Przedstawione wyżej problemy gospodarki zapasami znajdują swoje odzwierciedlenie w rachunkowości. Prezentacja w rachunkowości zapasów obejmować musi zagadnienia wyceny oraz ewidencję księgową gospodarki zapasami.

Zapasy rzeczowych składników majątku obrotowego prezentuje się w bilansie w cenach nabycia lub cenach zakupu albo kosztach wytworzenia, nie wyższych od cen sprzedaży netto. W ciągu roku obrotowego w księgach rachunkowych zapasy rzeczowych składników obrotowych wycenia się w cenach nabycia lub kosztach wytworzenia, ale do wyceny materiałów i towarów jednostki mogą stosować także ceny zakupu. Produkty w toku o cyklu produkcji nieprzekraczającym 3 miesięcy mogą być wyceniane w ciągu roku, w bilansie w bezpośrednich kosztach wytworzenia lub tylko kosztach materiałów bezpośrednich bądź nie być wyceniane w ogóle, jeśli nie zniekształca to stanu aktywów lub wyniku finansowego jednostki.

Dodatkowo przepisy art. 34. ust. 2. ustawy o rachunkowości dają również możliwość ewidencji w ciągu roku obrotowego składników rzeczowego majątku obrotowego w cenach przyjętych do ewidencji, z jednoczesną ewidencją na odrębnym koncie księgowym różnic pomiędzy tymi cenami a rzeczywistymi cenami ich nabycia, zakupu lub kosztami wytworzenia. Nie później jednak niż na dzień bilansowy należy wartość wykazanych w cenach ewidencyjnych składników rzeczowego majątku obrotowego doprowadzić do poziomu cen bilansowych. Powyższy wymóg nie dotyczy produktów gotowych, produkcji w toku i półproduktów, jeśli do ich ewidencji stosuje się koszty planowe (normatywne), a różnice pomiędzy kosztami planowanymi i rzeczywistymi są nieznaczne.

Jak widać z powyższego, jednostka gospodarcza może stosować różne warianty wyceny składników majątku obrotowego w ciągu roku. W przypadku zróżnicowania cen takich samych materiałów, towarów lub innych zapasów, praktycznym rozwiązaniem jest zastosowanie cen ewidencyjnych. Podobne możliwości występują w ewidencji produktów gotowych, półproduktów i produkcji w toku, która w ciągu roku może być przeprowadzona według kosztów planowanych lub normatywnych. Ceny ewidencyjne ustala się na poziomie cen (kosztów planowanych) najczęściej występujących dla jednakowych materiałów, towarów, wyrobów gotowych. W przypadku wystąpienia tendencji zmiany cen rynkowych

poszczególnych materiałów czy towarów ceny ewidencyjne należy zmienić. Produkty gotowe ewidencjonuje się w kosztach wytworzenia lub w kosztach planowanych, będących odzwierciedleniem kosztów wytworzenia. Należy zwrócić uwagę na fakt, że ceny zbytu w ewidencji rzeczowych składników majątku obrotowego nie mają zastosowania. Wyjątek w tym względzie stanowią towary, dla których ceny zbytu mogą być wykorzystane jako ceny ewidencyjne w obrocie detalicznym.

Naliczony podatek od towarów i usług, jaki występuje przy transakcji zakupu, nie jest składnikiem ceny nabycia składników majątku obrotowego. W przypadku materiałów i towarów, inaczej niż w przypadku środków trwałych, niepodlegający zwrotowi podatek od towarów i usług zapłacony od zakupionych materiałów i towarów również nie jest składnikiem wyceny ich zapasu, a obciąża koszty działalności.

Cenę zakupu stanowi tylko kwota należna sprzedającemu, pomniejszona o należny podatek od towarów i usług oraz podatek akcyzowy. Wszystkie inne koszty związane z zakupem i przystosowaniem składnika majątku do użytku nie są zaliczane do ceny zakupu a zwiększają lub zmniejszają cenę nabycia w stosunku do ceny zakupu. Tak samo rabaty i upusty otrzymane od sprzedającego oraz opłaty publicznoprawne związane z importem nie wchodzi w skład ceny zakupu a są zaliczane do ceny nabycia. W przypadku materiałów i towarów różnica pomiędzy ceną nabycia i ceną zakupu stanowi głównie koszty zakupu.

Gdy stosuje się ewidencję w księgach rachunkowych i wycenę bilansową materiałów i towarów w cenach zakupu, konieczne jest ewidencjonowanie na oddzielnym koncie kosztów zakupu, które stanowią odrębny składnik aktywów, zaliczany do czynnych międzyokresowych rozliczeń kosztów. Międzyokresowe koszty zakupu zalicza się w koszty okresu lub koszty produktu proporcjonalnie do rozchodu materiałów lub towarów. W przypadku zapasów takich jak materiały budowlane, koszty zakupu mogą stanowić w stosunku do wartości materiału istotny koszt (w przypadku materiałów masowych takich jak piasek czy żwir mogą przekraczać nawet 50% wartości materiału), co oznacza, że przyjęty sposób wyceny bilansowej w cenach nabycia albo cenach zakupu będzie miał istotny wpływ na strukturę aktywów jednostki gospodarczej. Na wynik finansowy sposób wyceny bilansowej materiałów i towarów w cenach zakupu albo cenach nabycia nie ma jednak istotnego wpływu.

Szczególnym sposobem wyceny rzeczowych składników aktywów obrotowych, mającym zastosowanie, gdy nie jest możliwe ustalenie ich ceny nabycia lub kosztu wytworzenia, jest przyjęcie cen sprzedaży netto takich samych lub podobnych składników majątku obrotowego. Wycena w cenach sprzedaży netto ma zastosowanie również do wyceny aktywów jednostki, w stosunku do której założenie o kontynuacji działalności nie jest zasadne, jednak pod warunkiem, że możliwe do uzyskania za te składniki aktywów, w tym rzeczowych aktywów (majątek) obrotowych, ceny sprzedaży netto nie są wyższe niż ceny nabycia pomniejszone o dotychczasowe odpisy umorzeniowe lub odpisy z tytułu trwałej utraty wartości.

Zapasy rzeczowych składników aktywów obrotowych, które utraciły swoje cechy użytkowe lub przydatność (np. zapasy zbędne) wycenia się także według cen sprzedaży netto nie później niż na dzień bilansowy. Zmniejszenie wartości aktywów obrotowych w związku z ich wyceną bilansową odnosi się do pozostałych kosztów operacyjnych, natomiast w przypadku krótkoterminowych papierów wartościowych do kosztów finansowych. Utrata wartości przez rzeczowe składniki majątku obrotowego, w związku ze zmniejszeniem ich przydatności lub utratą cech użytkowych, jak również spadkiem ich cen rynkowych, nie stanowi kosztów

uzyskania przychodu w myśl przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych. Podatkowymi kosztami uzyskania przychodu, są wprawdzie straty spowodowane zdarzeniami losowymi takimi jak kradzież, pożar, ale do wysokości nieobjętej ubezpieczeniem, które w rachunkowości kwalifikuje się do strat nadzwyczajnych.

Wycena zapasu rzeczowych składników aktywów obrotowych, jak również ustalenie wyniku finansowego działalności, zależy od przyjętych przez jednostkę gospodarczą i stosowanych metod wyceny rozchodu (zużycia lub wydania do sprzedaży) jednakowych ze względu na podobieństwo lub przeznaczenie składników majątku obrotowego, których ceny zakupu lub koszty wytworzenia są zróżnicowane. Przepisy art. 34. ust. 4. ustawy o rachunkowości dopuszczają następujące metody obliczania wartości rozchodu składników majątku obrotowego:

1. Według przeciętnych cen, ustalonych w wysokości średniej ważonej cen (kosztów) danego składnika majątku.
2. Przyjmując, że rozchód składnika majątku wycenia się kolejno po cenach (kosztach) tych składników majątku, które jednostka nabyła (wytworzyła) najwcześniej. W literaturze rachunkowości na oznaczenie tej metody wyceny rozchodu stosuje się skrót angielskiego wyrażenia FIFO (*first in – first out*; pierwsze weszło – pierwsze wyszło).
3. Przyjmując, że rozchód składnika majątku wycenia się kolejno po cenach (kosztach) tych składników, które jednostka nabyła najpóźniej. Tą metodę oznacza się LIFO (*last in – first out*; ostatnie weszło – pierwsze wyszło).
4. W drodze szczegółowej identyfikacji rzeczywistych cen (kosztów) tych składników majątkowych, które dotyczą ściśle określonych przedsięwzięć, niezależnie od daty ich zakupu (wytworzenia).

Metody wyceny rozchodu składników aktywów obrotowych, określone ustawą o rachunkowości, mają zastosowanie w sytuacji, gdy do ewidencji księgowej stosujemy rzeczywiste ceny (koszty) nabycia, zakupu, jak również stałe ceny ewidencyjne. W przykładzie liczbowym zamieszczonym poniżej przedstawiono poszczególne metody wyceny rozchodu składników majątku obrotowego, w sytuacji, gdy prowadzona jest ewidencja składników aktywów obrotowych w stałych cenach ewidencyjnych.

PRZYKŁAD NR 10

Stan początkowy konta materiały na składzie 1 lipca wyniósł 60 000 zł, natomiast na koncie odchylenia od cen ewidencyjnych 12 000 zł (dt), co oznacza, że wartość bilansowa materiałów odpowiadająca ich rzeczywistej cenie nabycia (zakupu) wynosi 72 000 zł.

W lipcu zakupiono materiały:

- 3 lipca – 36 000 zł (wg cen ewidencyjnych 30 000 zł),
- 10 lipca – 45 000 zł (wg cen ewidencyjnych 33 000 zł),
- 20 lipca – 43 000 zł (wg cen ewidencyjnych 24 000 zł).

W lipcu dokonano rozchodu materiałów o wartości 114 000 zł wg cen ewidencyjnych.

Poniżej przytaczamy, ile wyniosła wartość rzeczywistego rozchodu materiałów i zapasu końcowego wg poszczególnych metod wyceny:

1. Metoda średniej ważonej

Łączna wartość materiałów, jakie były na początku okresu i jakie zakupiono w lipcu, wynosi wg cen ewidencyjnych 147 000 zł, natomiast odchylenia od cen ewidencyjnych odnoszące się do tych materiałów wyniosły 49 000 zł.

$$\text{Wskaźnik narzutu odchyleń od cen ewidencyjnych} = \frac{49\,000}{147\,000} = 0,3333$$

Odchylenia przypadające na rozchodowane materiały wynoszą:

$$114\,000 \text{ zł} \times 0,33 = 38\,000 \text{ zł.}$$

Rozchód materiałów wg cen rzeczywistych wynosi:

$$114\,000 \text{ zł} + 38\,000 \text{ zł} = 152\,000 \text{ zł.}$$

Stan końcowy materiałów w cenach ewidencyjnych wynosi: 33 000 zł.

Stan końcowy odchyleń od cen ewidencyjnych materiałów wynosi: 11 000 zł.

Stan końcowy materiałów wg cen rzeczywistych wynosi: 44 000 zł.

2. Metoda FIFO (pierwsze weszło – pierwsze wyszło)

Stan początkowy materiałów wg cen ewidencyjnych i odchyleń od cen ewidencyjnych jak wyżej.

Stan końcowy materiałów wg cen ewidencyjnych wyniósł 33 000 zł i obejmował materiały wycenione wg ostatniej dostawy w całości 24 000 zł (wg cen ewidencyjnych), częściowo z drugiej dostawy 9000 zł. Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów, przypadające na stan końcowy materiałów, będą składały się z odchyleń ostatniej dostawy w całości (19 000) zł) i częściowo z odchyleń od cen ewidencyjnych z przedostatniej dostawy, proporcjonalnie do części materiałów przypadających na stan końcowy materiałów w ostatniej dostawie, które wynoszą:

$$\frac{12\,000 \text{ zł}}{33\,000 \text{ zł}} \times 9\,000 \text{ zł} = 3\,273 \text{ zł}$$

Odchylenia od cen ewidencyjnych przypadające na stan końcowy materiałów wynoszą:

$$19\,000 \text{ zł} + 3\,273 \text{ zł} = 22\,273 \text{ zł.}$$

Odchylenia od cen ewidencyjnych przypadające na rozchodowane materiały wynoszą:

$$49\,000 \text{ zł} - 22\,273 \text{ zł} = 26\,727 \text{ zł.}$$

Stan końcowy materiałów w cenach rzeczywistych wynosi:

$$33\,000 \text{ zł} + 22\,273 \text{ zł} = 55\,273 \text{ zł.}$$

Rozchód materiałów wg cen rzeczywistych wynosi:

$$114\,000 \text{ zł} + 26\,727 \text{ zł} = 140\,727 \text{ zł.}$$

3. Metoda LIFO (ostatnie weszło – pierwsze wyszło)

Stany początkowe materiałów wg cen ewidencyjnych i odchyleń od cen ewidencyjnych jak wyżej.

Stan końcowy materiałów jest wyceniony w cenach, jakie wystąpiły w przypadku materiałów ze stanu początkowego.

Odchylenia od cen ewidencyjnych przypadające na stan końcowy materiałów:

$$33\,000 \text{ zł} \times \frac{12\,000 \text{ zł}}{60\,000 \text{ zł}} = 6600 \text{ zł}$$

Odchylenia od cen ewidencyjnych przypadające na rozchód materiałów:

$$49\,000 \text{ zł} - 6600 \text{ zł} = 42\,400 \text{ zł}.$$

Stan końcowy materiałów wg cen rzeczywistych wynosi:

$$33\,000 \text{ zł} + 6600 \text{ zł} = 39\,600 \text{ zł}.$$

Rozchód materiałów wg cen rzeczywistych wynosi

$$114\,000 \text{ zł} + 42\,400 \text{ zł} = 156\,400 \text{ zł}.$$

Przedstawione w przykładzie nr 10 metody wyceny rozchodu zapasów dzięki przyjętym hipotetycznym danym liczbowym odpowiadają warunkom inflacyjnego wzrostu cen. Zastosowanie metody LIFO skutkowało najwyższą wyceną rozchodu materiałów i ich najniższym stanem końcowym. W sytuacji, gdy gospodarkę cechuje duża inflacja, największe korzyści podatkowe uzyskują te jednostki, które stosują metodę LIFO, co wynika z wykazywania relatywnie większych kosztów zużycia materiałów, które są kosztami uzyskania przychodu, w porównaniu z jednostkami stosującymi inne metody wyceny rozchodu składników majątku obrotowego. Na tym przykładzie widać, jak zastosowanie metod rachunkowości może wpłynąć na ustalenie wyniku finansowego i wartość aktywów jednostki, nie zmieniając jej rzeczywistej sytuacji finansowej. Stosowanie rozchodu rzeczowych składników majątku obrotowego w warunkach inflacji według metody LIFO pozwala zmniejszyć wynik finansowy, a w konsekwencji – dochód do opodatkowania podatkiem dochodowym. W ten sposób jednostka mająca duży udział zapasów w strukturze aktywów może w istotny sposób zmniejszyć obciążenia podatkowe.

2. Ewidencja składników rzeczowych aktywów obrotowych

Materiały, czyli przedmioty zużywane w procesie działalności gospodarczej objęte gospodarką magazynową, ewidencjonuje się na koncie „Materiały na składzie”. Towary, będące produktami nabytymi w celach handlowych, a więc z zamiarem dalszej odsprzedaży, ewidencjonuje się na koncie „Towary”, natomiast wyroby gotowe na koncie o tej samej nazwie „Wyroby gotowe”. Do tych kont prowadzi się księgi pomocnicze. Ewidencja analityczna dla poszczególnych rzeczowych składników majątku obrotowego zgodnie z art. 17. ust. 2. ustawy o rachunkowości może być prowadzona wg jednego z następujących zakresów:

- ewidencji ilościowo-wartościowej, w której dla każdego składnika ujmuje się obroty i stany w jednostkach naturalnych i pieniężnych,

- ewidencji ilościowej, prowadzonej dla poszczególnych składników i ich jednorodnych grup wyłącznie w jednostkach naturalnych,
- ewidencji wartościowej, w której przedmiotem ewidencji są tylko obroty i stany poszczególnych składników ujęte wartościowo.

Gdy stosuje się stałe ceny ewidencyjne materiałów, należy prowadzić konto „Odchylenia od cen ewidencyjnych”. Rozliczenia odchyleń od cen ewidencyjnych dokonuje się przynajmniej co miesiąc, jednak obecnie stosowane programy komputerowe dla gospodarki magazynowej mogą ustalać wartość średnich cen ważonych po każdej dostawie poszczególnych materiałów. Zdecydowanie dominuje stosowanie metody ustalania wartości rozchodu materiałów (innych grup majątku obrotowego) wg ceny średniej ważonej. Na poniższym schemacie księgowym nr VII.21 przedstawiono podstawowe operacje z zakresu gospodarki materiałowej, gdy stosuje się ewidencję materiałów w toku składowania.

Schemat nr VII.21. Gospodarka materiałowa

Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami		Rozliczenie zakupu		Materiały na składzie	
	122 000 (1) 6 100 (5)	(1) 100 000	96 000 (2) 4 000 (3)	Sp X (2) 96 000 (7) 29 000 (8) 4 000	24 000 (4) 47 000 (6) 7 000 (10) 2 500 (11)
Materiały w przerobie obcym		Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów		Zużycie materiałów	
(4) 24 000 (5) 5 000	29 000 (7)	Sp: X (3) 4 000	2 825 (12)	(6) 47 000 (12) 2 350	
Pozostałe koszty operacyjne		Pozostałe przychody operacyjne		Rozrachunki z tytułu VAT	
(10) 7 000 (11) 2 500 (12) 350 (12) 125			4 000 (9)	(1) 22 000 (5) 1 100	
Rozliczenie niedoborów i nadwyżek inwentaryzacyjnych					
		(9) 4 000	4 000 (8)		

Opis do schematu nr VII.21

1. Otrzymano fakturę VAT od firmy X za zakupione materiały. Wartość materiałów 100 000 zł + 22 000 zł VAT = 122 000 zł.
2. Otrzymano zakupione materiały od dostawcy X, których wartość wg cen ewidencyjnych wynosi 96 000 zł. Materiały przyjęto do magazynu.
3. Zaksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych dotyczące przyjętych do magazynu materiałów – 4000 zł.

4. Wydano do przerobu obcego materiały o wartości 24 000 zł.
5. Otrzymano od firmy Y fakturę VAT za wykonaną usługę przerobu: wartość netto usługi 5000 zł + podatek VAT 1100 zł = 6100 zł.
6. Wydano do produkcji z magazynu materiały o wartości 47 000 zł.
7. Przyjęto do magazynu materiały o wartości 29 000 zł po zakończeniu ich przerobu.
8. W wyniku inwentaryzacji ujawniono nadwyżkę materiałów w magazynie o wartości 4000 zł.
9. Komisja inwentaryzacyjna zakwalifikowała nadwyżki materiałów do pozostałych przychodów operacyjnych.
10. W związku z utratą przydatności materiałów zmniejszono ich wartość o 7000 zł (w cenach ewidencyjnych).
11. Przekazano darowiznę materiałów szkole 2500 zł.
12. Zaksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych na wszystkie kierunki ich rozchodu (dane przykładowe przy założeniu, że wskaźnik narzutu odchyleń od cen ewidencyjnych wynosi 5%: zużycie materiałów 2350 zł, utrata wartości materiałów 350 zł, darowizna materiałów 125 zł).

Zgodnie z przepisami art. 17. ust. 2. pkt 4. ustawy o rachunkowości, istnieje możliwość odpisywania w koszty wartości materiałów i towarów w momencie ich zakupu lub produktów gotowych w momencie ich wytworzenia, połączone z ustalaniem nie później niż na koniec każdego roku bilansowego stanu tych składników majątkowych drogą spisu z natury i jego wyceny oraz korekty kosztów o wartość tego stanu. W jednostkach gospodarczych, które nie prowadzą gospodarki magazynowej, ze względu na mniejszą skalę działalności można więc stosować uproszczone zasady ewidencji materiałów lub produktów gotowych. Okresowe inwentaryzacje stanu zapasów mogą być prowadzone częściej niż raz w roku, na koniec okresu sprawozdawczego. W jednostkach mających duży obrót zapasami takie inwentaryzacje przeprowadza się na koniec każdego okresu sprawozdawczego. Schemat księgowy nr VII.22 przedstawia zasady uproszczonej ewidencji zapasów materiałowych i ich zużycia w sytuacji, gdy jednostka nie prowadzi ewidencji magazynowej materiałów.

Schemat nr VII.22. Gospodarka materiałowa prowadzona bez magazynu

Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami		Zużycie materiałów			Materiały		
	6 100 (2)	(1)	3 100	1 100 (3)	Sp:	3 100	3 100 (1)
		(2)	5 000		(3)	1 100	1 100 Sk
Rozrachunki z tyt. VAT							
		(2)	1 100				

Opis do schematu VII.22

Stan początkowy materiałów ustalony, drogą spisu z natury na początku okresu sprawozdawczego wyniósł 3100 zł

1. Zaksięgowano w koszty bieżącego okresu stan początkowy na koncie „Materiały”, będący wynikiem inwentaryzacji na koniec poprzedniego okresu sprawozdawczego.

- Ewidencję towarów z importu i ich zapasu oraz rozchodu przedstawiono na schemacie ewidencyjnym nr 23. Założono, że ewidencję magazynową towarów prowadzi się w stałych cenach ewidencyjnych, którymi są ceny sprzedaży netto towarów, ale w gospodarce magazynowej obrotu hurtowego towarów możliwe jest także stosowanie innych cen ewidencyjnych. W związku ze stosowaniem jako cen ewidencyjnych cen sprzedaży netto odchylenia od cen ewidencyjnych stanowią wartość planowej marży handlowej, którą jednostka gospodarcza uzyska w przyszłości, jeśli zrealizuje zamierzone plany sprzedaży. W tej sytuacji wystąpią tylko odchylenia kredytowe, gdyż ceny sprzedaży powinny być ze swojej natury wyższe niż ceny zakupu. Przy ustalaniu rzeczywistej wartości sprzedanych towarów oraz wartości zapasu towarów wycena oparta jest na cenie zakupu lub cenie nabycia towarów, czyli po odliczeniu planowej marży handlowej. W prezentowanym na schemacie księgowym nr 23 przykładzie ewidencji towarów przyjęto wycenę rozchodu i zapasu w dniu bilansowym w cenach zakupu, obejmujących obciążenia publicznoprawne związane z importem towarów, skutkiem czego inne koszty związane z zakupem wykazywane są na koncie „Międzyokresowe rozliczenie kosztów zakupu”, a w bilansie prezentowane jako międzyokresowe rozliczenie kosztów czynne. Przykład ewidencji towarów przedstawiony na schemacie księgowym nr VII.23 odnosi się do obrotu hurtowego towarów.

Towary	Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami	Rozrachunki z urzędem celnym
Sp. X 14 000 (7) (4) 9 800 (12) 2 200	(10) 17 080 7 500 (1) 976 (5)	(11) 3 114 1 200 (2) 1 914 (3)
Odchylenia od cen ewid. towarów	Wartość sprzedanych towarów	Rozrachunki z tyt. VAT
(8) 1 150 Y Sp 1 100 (6) 2 200 (12)	(7) 14 000 1 150 (8) (9) 900	(3) 1 914 3 080 (10) (5) 176
Międzyokresowe rozliczenie kosztów zakupu	Rozliczenie zakupu towarów	Rachunek bankowy
Sp. X 900 (9) (5) 800	(1) 7 500 9 800 (4) (2) 1 200 (6) 1 100	3 114 (11)
Przychody ze sprzedaży towarów		
14 000 (10)		

Opis do schematu VII.23

1. Otrzymano rachunek od zagranicznego dostawcy towarów, których cena po przeliczeniu z waluty obcej wyniosła 7500 zł.
2. Urząd celny naliczył cło w wysokości 1200 zł.
3. Urząd celny naliczył podatek od towarów i usług od importowanych towarów $- 8700 \text{ zł} \times 0,22 = 1914 \text{ zł}$.
4. Magazyn potwierdził odbiór towarów wycenionych w cenach ewidencyjnych na kwotę 9800 zł (cena ewidencyjna ustalona łącznie z marżą hurtową).
5. Otrzymano fakturę VAT za transport towarów od granicy: cena usługi 800 zł + 176 zł VAT = 976 zł.
6. Zaksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych przypadające na towary przyjęte do magazynu 1100 zł.
7. Wydano z magazynu towary dla odbiorcy o wartości wg cen ewidencyjnych 14 000 zł.
8. Zaksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych (marżę handlową) przypadające na towary wydane z magazynu 1150 zł (dane przykładowe).
9. Zaksięgowano koszty zakupu przypadające na wydane z magazynu towary 900 zł (dane przykładowe).
10. Wysłano do odbiorcy fakturę VAT za sprzedane towary 14 000 zł + 3080 zł VAT = 17 080 zł.
11. Zapłacono cło i podatek od towarów i usług urzędowi celnemu 3114 zł.
12. Zmieniono ceny sprzedaży netto towarów, które są cenami ewidencyjnymi. Ustalono, że wartość towarów w cenach ewidencyjnych wzrosła o 2200 zł.

W handlu detalicznym, szczególnie w jednostkach małych i średniej wielkości, pożytecznym rozwiązaniem jest stosowanie ewidencji zapasów towarów w cenach detalicznych sprzedaży brutto. Dzięki temu wpływy ze sprzedaży towarów równe są rozchodowi towarów w cenach ewidencyjnych. W takiej ewidencji odchylenia od cen ewidencyjnych towarów obejmują podatek należny od towarów i usług oraz marżę handlową. Księgowane codziennych raportów kasowych pozwala ustalić faktyczny stan zapasów towarów według poszczególnych asortymentów znajdujących się w pomieszczeniach handlowych otwartych dla klientów. Na schemacie księgowym nr VII.24 przedstawiono ewidencję obrotu detalicznego towarów i ich zapasu wycenianego w cenach sprzedaży brutto.

Schemat nr VII.24. Obrót detaliczny towarów, których zapas ewidencjonuje się w cenach sprzedaży brutto

Towary			Rozliczenie zakupu towarów			Wartość sprzedanych towarów		
(2)	96 700	(5)	(1)	50 000	(2)	(5)	73 200	(6)
	73 200		(3)	46 700			22 250	(7)
Odchylenia od cen ewiden. towarów			Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami			Rozrachunki z tyt. VAT		
(6)	13 200	(3)		61 000	(1)	(1)	11 000	(4)
(7)	22 250							
Przychody ze sprzedaży towarów			Kasa					
	60 000	(4)	(4)	73 200				

Opis do schematu nr VII.24

1. Otrzymano od dostawcy fakturę za zakupione towary 50 000 zł + 11 000 zł podatek VAT = 61 000 zł.
2. Odebrano dostawę towarów, przyjmując dla nich wartość w cenach ewidencyjnych na kwotę 96 700 zł. Ceny ewidencyjne towarów równe są cenom sprzedaży brutto towarów.
3. Zaksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych towarów przyjętych do sklepu. Odchylenia wynoszą 46 700 zł i obejmują należny podatek VAT i marżę detaliczną
4. Zaksięgowano dzienny raport kasowy ze sprzedaży towarów. Wartość sprzedanych towarów w cenach detalicznych netto 60 000 zł + 13 200 zł, należny podatek VAT = 73 200 zł.
5. Zaksięgowano rozchód towarów dziennych na podstawie dziennego raportu kasowego sprzedaży 73 200 zł.
6. Zaksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych sprzedanych towarów z tytułu podatku VAT zawartego w cenie ewidencyjnej 13 200 zł.
7. Zaksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych towarów odpowiadające wartości marży detalicznej 22 250 zł.

Korzyści wynikające z prowadzenia ewidencji w cenach sprzedaży brutto w jednostkach handlu detalicznego wynikają z możliwości powiązania stanu zapasów towarów i jego zmniejszeń z wpływami pieniężnymi z utargów dziennych, czyli połączenia ewidencji przychodów ze sprzedaży towarów (utargów dziennych) z rozchodami towarów. Warunkiem prowadzenia takiej ewidencji towarów w księdze głównej jest odpowiednio rozbudowana ewidencja analityczna towarów według poszczególnych asortymentów. Wprowadzając do ewidencji zapasów poszczególne dostawy towarów, należy ustalić dla każdego rodzaju towaru ceny sprzedaży detalicznej netto, marżę handlową i należny podatek VAT. Na koniec roku stan zapasu towarów należy doprowadzić do cen nabycia.

Ewidencja wyrobów gotowych prowadzona jest na koncie syntetycznym „**Wyroby gotowe**”, do którego powinna być prowadzona ewidencja analityczna w wymiarze wartościowym, wartościowo-ilościowym lub tylko ilościowym. Podobnie jak w przypadku materiałów i towarów, gdy nie prowadzi się magazynu wyrobów gotowych, można je bezpośrednio po wyprodukowaniu kwalifikować w koszty wyrobów sprzedanych lub obciążyć nimi wynik finansowy (gdy koszty są ewidencjonowane tylko w układzie rodzajowym), ustalając ich rzeczywisty stan zapasów drogą spisu z natury na koniec każdego okresu, szczególnie na koniec roku obrotowego, czyli na dzień bilansowy.

Sposób ewidencjonowania gospodarki magazynowej wyrobów gotowych uzależniony jest od zakresu ewidencji kosztów tzn. prowadzenia ewidencji kosztów w układzie rodzajowym kont kosztów lub w układzie kalkulacyjnym kont kosztów. W każdym z wymienionych przypadków obowiązują inne techniki ewidencji księgowej stanu i rozchodu wyrobów gotowych.

Gdy jednostka prowadzi ewidencję kosztów tylko w układzie rodzajowym i nie posiada magazynu wyrobów gotowych, koszty produkcji wyrobów gotowych nie są wydzielone i rejestruje się je na kontach kosztów w układzie rodzajowym, natomiast bieżący odbiór wyrobów gotowych z produkcji nie jest ewidencjonowany w księgach rachunkowych, gdyż wyprodukowane wyroby gotowe są bezpośrednio zaliczane do rozchodu. Ewidencji podlegają tylko stany niewykorzystanych wyrobów gotowych, stwierdzone drogą inwentaryzacji na

koniec okresów sprawozdawczych, w szczególności na dzień bilansowy. Ewidencję wyników inwentaryzacji produktów gotowych przedstawiono na schemacie księgowym nr VII.25. Stan produktów gotowych niesprzedanych lub niewykorzystanych w inny sposób na koniec roku, a stwierdzony w toku inwentaryzacji powinien być ujęty na koncie **„Wyroby (Produkty) gotowe”** w korespondencji z kontem **„Rozliczenie kosztów rodzajowych”**. W bilansie niewykorzystane do końca roku wyroby gotowe wykazujemy w pozycji aktywów – „Produkty gotowe”.

Schemat nr VII.25. Wyroby gotowe w jednostkach, które nie prowadzą magazynu wyrobów

Wyroby gotowe				Rozliczenie kosztów rodzajowych				Wynik finansowy		
(1)	5 000	5 000	Sk.	(2)	5 000	5 000	(1)		5 000	(2)
Sp.	5 000	5 000	(3)	(3)	5 000	1 200	(4)	(5)	3 800	
(4)	1 200	1 200	Sk.			3 800	(5)			

Opis do schematu nr VII.25

Inwentaryzację produktów gotowych przeprowadza się na koniec roku. Księgowania przedstawione na schemacie obejmują dwa kolejne lata.

1. Na koniec roku ustalono drogą spisu z natury stan wyrobów gotowych wyceniony na kwotę 5000 zł.
2. W ramach zamknięcia księgi rachunkowej przeksięgowano saldo konta „Rozliczenie kosztów” na wynik finansowy 5000 zł.
3. Na początku następnego roku wyksięgowano stan wyrobów gotowych wykazanych na koncie „Wyroby gotowe” 5000 zł.
4. W wyniku inwentaryzacji na koniec następnego roku ustalono, że stan niewykorzystanych wyrobów gotowych wynosi 1200 zł.
5. W ramach zamknięcia ksiąg rachunkowych w następnym roku przeksięgowano saldo konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych” na wynik finansowy 3800 zł.

Saldo konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych” odzwierciedla zmianę stanu produktów gotowych i stanowi korektę wyniku finansowego o tę właśnie wielkość. W sytuacji, gdy na początku roku stwierdzony stan produktów gotowych jest mniejszy niż na koniec roku, to saldo konta zwiększa wynik finansowy. W przypadku odwrotnym różnica stanów produktów gotowych powoduje zmniejszenie wyniku finansowego na koniec roku.

Podobnie prowadzi się ewidencję produktów gotowych w jednostkach, w których przychód i rozchód produktów gotowych objęty jest gospodarką magazynową, natomiast ewidencję kosztów działalności prowadzi się tylko w układzie rodzajowym kosztów. Na schemacie księgowym nr 26 przedstawiono ewidencję wyrobów gotowych w jednostce prowadzącej magazyn wyrobów gotowych i ewidencjonującej koszty tylko w układzie rodzajowym kosztów. Na tym schemacie ewidencyjnym przedstawiono cztery kierunki rozchodu produktów gotowych:

- wykorzystanie w bieżącej działalności,
- przeznaczenie do sprzedaży,
- przekazanie wyrobów gotowych jako darowizny,
- przekazanie na potrzeby budowy środków trwałych.

Rozchód produktów gotowych na potrzeby własne działalności bieżącej nie wymaga innych zapisów w księgach rachunkowych niż ewidencja rozchodu z magazynu. Koszty zużycia produktów gotowych na potrzeby działalności bieżącej, gdy ewidencja kosztów prowadzona jest tylko w układzie rodzajowym, nie wymagają ujęcia w księgach rachunkowych, gdyż te koszty naliczono już jako koszty proste rodzajowe na kontach kosztów w układzie rodzajowym. Podobnie przedstawia się sytuacja z rozchodem wyrobów gotowych sprzedanych odbiorcy zewnętrznemu. Koszt własny sprzedanych wyrobów zawarty jest w kosztach rodzajowych, a księgowaniu podlegają tylko rozchód z magazynu i przychody ze sprzedaży wyrobów gotowych. W przypadku przekazania wyrobów gotowych na potrzeby budowy środka trwałego zmianie ulega wynik finansowy, gdyż część kosztów działalności bieżącej przekwalifikowana zostaje do kosztów budowy środka trwałego. W związku z tym dla zapewnienia prawidłowego ustalenia wyniku finansowego stosuje się dodatkowe konto **„Obroty wewnętrzne”**, które rejestruje przychody wewnętrzne z tytułu sprzedaży świadczonej na rzecz innych rodzajów działalności jednostki. Analogiczny sposób postępowania stosuje się przy ewidencji darowizn. Ewidencję przychodu i rozchodu wyrobów gotowych oraz ich zapasu w jednostce prowadzącej magazyn wyrobów gotowych przedstawiono na schemacie księgowym nr VII.26.

Schemat nr VII.26. Ewidencja wyrobów gotowych w jednostkach prowadzących gospodarkę magazynową

Produkty gotowe			Rozliczenie kosztów rodzajowych			Wynik finansowy	
(1)	12 000		(2)	3 000	12 000	(1)	
		(2)	(3)	4 000			3 200 (9)
		(3)	(4)	1 500			1 800 (10)
		(4)	(5)	300			
		(5)	(9)	3 200			
Pozostałe koszty operacyjne			Przychody ze sprzedaży			Środki trwałe w budowie	
(8)	300				5 000	(6)	
						(7)	1 500
Obroty wewnętrzne			Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami			Rozrachunki z tyt. VAT	
(10)	1 800		(6)	6 100			1 100 (6)
		(7)					
		(8)					

Opis do schematu nr VII.26

1. Przyjęto do magazynu wyroby gotowe wyprodukowane w jednostce. Wartość produktów 12 000 zł.
2. Na potrzeby bieżącej działalności z magazynu wydano wyroby gotowe o wartości 3000 zł.
3. Wydano nabywcy zewnętrznemu sprzedane wyroby gotowe o wartości 4000 zł.
4. Na potrzeby działalności inwestycyjnej przekazano wyroby gotowe o wartości 1500 zł.
5. Przekazano jako darowiznę wyroby gotowe o wartości 300 zł.
6. Wystawiono fakturę VAT odbiorcy wyrobów gotowych 5000 zł + 1100 zł VAT = 6100 zł.

7. Zaksięgowano obroty wewnętrzne związane z przekazaniem wyrobów gotowych na potrzeby działalności inwestycyjnej 1500 zł.
8. Zaksięgowano obroty wewnętrzne odpowiadające kosztom wyrobów gotowych przekazanych jako darowizna 300 zł.
9. Przeksięgowano saldo konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych” na konto „Wynik finansowy” w ramach zamknięcia ksiąg rachunkowych.
10. Przeksięgowano obroty wewnętrzne na konto „Wynik finansowy” w ramach zamknięcia księgi rachunkowej.

Z kolei na schemacie księgowym nr VII.27 przedstawiono operacje występujące w gospodarce magazynowej wyrobów gotowych w sytuacji, gdy jednostka prowadzi ewidencję kosztów w układzie kalkulacyjnym.

Schemat nr VII.27. Ewidencja wyrobów gotowych w magazynie w jednostce prowadzącej ewidencję kosztów w układzie kalkulacyjnym

Produkcja podstawowa			Rozliczenie kosztów działalności			Wyroby gotowe		
	34 000	(2)	(2)	34 000	30 000 (1)	Sp. X	20 000	(4)
					4 000 (3)	(1) 30 000	9 000	(5)
Odchylenia od cen ewidencyjnych wyrobów			Koszt własny wyrobów sprzedanych			Pozostałe koszty operacyjne		
(3) 4 000	X	Sp.	(4) 20 000			(5) 9 000		
	(1 015)	(6)	(6a) (700)			(6b) (315)		

Opis do schematu VII.27

1. Do magazynu przyjęto produkty gotowe wycenione wg kosztów planowanych na kwotę 30 000 zł.
2. Wydział produkcji skalkulował rzeczywiste koszty wytworzenia produktów gotowych, przekazanych do magazynu. Wyniosły one 34 000 zł.
3. Przeksięgowano odchylenia od cen ewidencyjnych (kosztów planowanych) dotyczące produktów przyjętych do magazynu 4000 zł.
4. Wydano z magazynu odbiorcy produkty gotowe o wartości 20 000 zł.
5. Zmniejszono wartość produktów gotowych, ze względu na utratę pewnych cech użytkowych, wynikającą z długotrwałego przechowywania produktów, na które zbyt jest mały. Zmniejszenie wartości w cenach ewidencyjnych wyniosło 9000 zł.
6. Zaksięgowane odchylenia od cen ewidencyjnych przypadające na:
 - a) rozchód wyrobów gotowych – 700 zł,
 - b) utratę wartości wyrobów gotowych – 315 zł.

Rozdział ósmy

Aktywa pieniężne

1. Ewidencja operacji pieniężnych

Aktywa pieniężne zaliczane są do aktywów finansowych i stanowią składnik aktywów obrotowych. Definicję aktywów pieniężnych przedstawiono w art. 3. ust. 1. pkt 2. ustawy o rachunkowości. Według tej definicji aktywa pieniężne to aktywa w formie krajowych środków płatniczych, walut obcych i dewiz. Dodatkowo do aktywów pieniężnych według przytoczonego przepisu zalicza się również inne aktywa finansowe, w tym w szczególności naliczone odsetki od aktywów finansowych. Jeżeli aktywa te są płatne lub wymagalne w ciągu 3 miesięcy od dnia ich otrzymania, wystawienia, nabycia lub założenia (lokaty), to na potrzeby rachunku przepływów pieniężnych zalicza się je do środków pieniężnych, chyba że ujmuje się je w przepływach z działalności inwestycyjnej (lokacyjnej). Jak widać z powyższego, zakres desygnatów pojęcia aktywów pieniężnych jest zmienny w zależności od celu, do którego pojęcie aktywów pieniężnych jest wykorzystywane, i może być w pewnych granicach różnie interpretowane. Jednocześnie wprowadzono wyraźne rozróżnienie pomiędzy środkami pieniężnymi i aktywami pieniężnymi, które są pojęciem szerszym, obejmującym także środki pieniężne.

W załączniku nr 1 do ustawy o rachunkowości, zawierającym wzór bilansu, aktywa pieniężne wykazywane są w pozycjach aktywów:

B.III. Inwestycje krótkoterminowe.

1. Krótkoterminowe aktywa finansowe:

- c) środki pieniężne i inne aktywa pieniężne:
 - środki pieniężne w kasie i na rachunkach,
 - inne środki pieniężne,
 - inne aktywa pieniężne.

W odniesieniu do środków pieniężnych w kasie i na rachunkach bankowych obowiązuje tradycyjne znaczenie tego terminu, inaczej określanego po prostu jako pieniądze, przez które zrozumieć należy środki pieniężne krajowe i zagraniczne posiadane w gotówce w kasie lub w formie zapisów na rachunkach bankowych takich jak: rachunek bieżący, rachunek inwestycyjny, rachunki akredytowy, rachunek walutowy, rachunki funduszy specjalnych. Do pozycji bilansowej środki pieniężne na rachunku bankowym, nie zalicza się bankowych lokat terminowych.

W pozycji „Inne środki pieniężne” wykazuje się czeki i weksle obce, płatne w ciągu trzech miesięcy, oraz lokaty terminowe wymagalne w ciągu trzech miesięcy od dnia wystawienia, nabycia, założenia, jak również bony skarbowe, bony handlowe, certyfikaty depozytowe o terminie wymagalności do trzech miesięcy. W pozycji „Inne środki pieniężne” wykazuje się także środki pieniężne w drodze oraz niektóre specyficzne ekwiwalenty środków pieniężnych łatwe do zamiany na środki pieniężne (jak znaki opłaty skarbowej).

Do innych aktywów pieniężnych zalicza się weksle i чеки obce o terminie wymagalności dłuższym niż 3 miesiące, należne dywidendy z tytułu posiadanych udziałów i akcji w innych spółkach. Bizuterię i metale szlachetne oraz dzieła sztuki zalicza się natomiast do innych inwestycji krótkoterminowych.

W księdze głównej jednostki środki pieniężne wykazuje się na kontach „Kasa” lub „Rachunek bankowy” odpowiednio z określeniem nazwy tego rachunku. Typowe konta księgowe rachunków bankowych to rachunek bieżący i rachunki lokacyjne¹. Specyficzną kategorią środków pieniężnych są te wykazywane na koncie księgowym „Środki pieniężne w drodze”, które w bilansie prezentuje się jako inne środki pieniężne. Zakładowy plan kont w zależności od potrzeb ewidencyjnych wprowadzać powinien odpowiednie konta księgowe wykorzystywane do ewidencji innych aktywów pieniężnych, np. „Чеки obce, Weksle obce”. W przypadku kont ewidencjonujących weksle obce, przy sporządzeniu bilansu potrzebny może być podział salda konta, gdyż weksle o terminie płatności dłuższym niż 3 miesiące zaliczamy do innych aktywów finansowych.

Ewidencję stanu i rozchodu i przychodu środków pieniężnych na rachunkach bankowych prowadzi się tylko i wyłącznie na podstawie wyciągów bankowych. Konsekwentne przestrzeganie tej zasady wymaga, aby ewentualne błędy w wyciągach bankowych księgować na kontach rozrachunkowych do czasu wyjaśnienia i otrzymania wyciągów bankowych korygujących. Jednostka powinna posiadać co najmniej jeden rachunek bankowy, na którym przeprowadza się operacje dotyczące działalności bieżącej, inwestycyjnej lub związanej z budową środków trwałych. W art. 22. ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej² postanowiono, że dokonywanie lub przyjmowanie płatności związanych z wykonywaną działalnością gospodarczą następuje za pośrednictwem rachunku bankowego przedsiębiorcy, w każdym przypadku, gdy:

- stroną transakcji, z której wynika płatność, jest inny przedsiębiorca,
- jednorazowa wartość transakcji, bez względu na liczbę wynikających z niej płatności, przekracza równowartość 15 000 euro przeliczonych na złote według średniego kursu walut obcych ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski ostatniego dnia miesiąca poprzedzającego miesiąc, w którym dokonano transakcji.

W przypadku prowadzenia w szerokim zakresie działalności inwestycyjnej lub związanej z budową środków trwałych, pożyteczne jest posiadanie odrębnych rachunków bankowych przeznaczonych do obsługi tych zadań. W przepisach prawa formułowany jest także obowiązek posiadania odrębnych rachunków bankowych dla gromadzenia środków związanych z działalnością finansowo wyodrębnioną, np. dla zakładowego funduszu świadczeń społecznych.

Zgodnie z wymaganiami art. 24. ust. 5. ustawy o rachunkowości księgi rachunkowe uznaje się za prowadzone na bieżąco, jeśli m.in. ujęcie wpłat i wypłat gotówką, czekami i weksłami obcymi oraz obrotu detalicznego i gastronomii następuje w tym samym dniu, w którym zostały one dokonane. Skutkiem stosowania zasady bieżącej ewidencji środków pieniężnych jest konieczność ewidencji na koncie „Środki pieniężne w drodze” przekazanych pieniędzy

¹ *Wzorcowy plan kont*, pod red. G.K. Świdorskiej, Warszawa 2001, s. 121.

² Dz.U. nr 173, poz. 180. z 2004 r.

z kasy na rachunek bankowy do czasu otrzymania wyciągu bankowego potwierdzającego wpływ gotówki na rachunek bankowy. Operacja odwrotna, czyli pobranie gotówki z rachunku bankowego do kasy, w świetle zasady bieżącego ewidencjonowania środków pieniężnych, także wymaga stosowania zapisów pośrednich na kontach rozrachunkowych, jeśli nie towarzyszy jej natychmiastowe wydanie wyciągu bankowego.

Należy zwrócić uwagę, na konieczność codziennej ewidencji operacji pieniężnych na kontach księgowych, która wynika z przepisów art. 24. ust. 5. ustawy o rachunkowości, gdyż sam wpis operacji pieniężnej do raportu kasowego nie spełnia warunków bieżącej ewidencji środków pieniężnych. Raporty kasowe są tylko zbiorczymi dowodami księgowymi i jako takie, powinny być zamykane każdego dnia, w którym wystąpił obrót gotówkowy, a następnie księgowane na kontach księgowych. W praktyce nie stosuje się tak rygorystycznie zasady bieżącego ewidencjonowania operacji gospodarczych, ale bezwzględnie musi być przestrzegany wymóg zamykania raportów kasowych na koniec każdego okresu sprawozdawczego.

Środki pieniężne pobrane z rachunku bankowego nie muszą być przekazywane do kasy za każdym razem. W zależności od stosowanej organizacji rozliczeń pieniężnych, usankcjonowanych obowiązującą w jednostce instrukcją obrotu gotówkowego na podstawie czeku gotówkowego pieniądze mogą być pobrane z rachunku bankowego przez uprawnionego do tego pracownika, który następnie przeznacza pobrane środki do realizacji bezpośrednich płatności w formie in kasa. Inną formą bezpośredniego ponoszenia płatności jest posługiwanie się kartą płatniczą. W tym przypadku wymóg bieżącego ewidencjonowania operacji pieniężnych poprzez ewidencję operacji w dniu jej przeprowadzenia nie obowiązuje, gdyż dotyczy on tylko operacji gotówkowych, natomiast płatności za pośrednictwem karty płatniczej są operacjami bezgotówkowymi. W każdym razie, operacje pieniężne realizowane za pośrednictwem karty płatniczej powinny być ewidencjonowane za pośrednictwem konta „Pozostałe rozrachunki z pracownikami”. Na schemacie księgowym nr VIII.28 przedstawiono operacje pieniężne najczęściej występujące w jednostkach gospodarczych.

Schemat nr VIII.28. Operacje pieniężne

Kasa				Rachunek bankowy				Przychody finansowe			
(1)	9 000	4 880	(2)	(6)	1 600	9 000	(1)		30	(11)	
(3)	2 300	1 600	(5)			2 300	(4)				
(10)	3 450					610	(8)				
Czeki obce				Weksle obce				Pozostałe rozrachunki z pracownikami			
(9)	3 450	3 450	(10)	(11)	780			(8)	610	610	(7)
Koszty w układzie rodzajowym – usługi obce				Rozrachunki tyt. VAT				Pozostałe rozrachunki			
(2)	4 000			(2)	880			(4)	2 300	2 300	(3)
				(7)	110						
Materiały na składzie				Środki pieniężne w drodze				Rozrachunki z dostawcami odbiorcami			
(7)	500			(5)	1 600	1 600	(6)		3 450	(9)	
									750	(11)	

Opis do schematu nr VIII.28

1. Z rachunku bankowego pobrano do kasy na podstawie czeku gotówkowego 9000 zł, jednocześnie otrzymano wyciąg bankowy potwierdzający przeprowadzenie operacji.
2. Zapłacono z kasy faktury potwierdzające wykonanie usług na rzecz działalności eksploatacyjnej o łącznej wartości 4880 zł, z czego 880 zł stanowi naliczony podatek VAT. Faktury nie były wcześniej zaewidencjonowane jako zobowiązanie.
3. Pobrano z rachunku bankowego do kasy na podstawie czeku gotówkowego 2300 zł. Nie otrzymano w tym samym dniu wyciągu bankowego.
4. Zaksięgowano wyciąg bankowy dotyczący poprzedniej operacji. W praktyce operacje nr 3 i 4 są księgowane jako jedna operacja.
5. Z kasy wpłacono na rachunek bankowy 1600 zł.
6. Otrzymano wyciąg bankowy potwierdzający przeprowadzenie operacji nr 5.
7. Pracownik przedstawił fakturę zakupu materiałów, która została zapłacona kartą płatniczą. Wartość zakupionych materiałów: 500 zł + 110 zł VAT. Dowodem księgowym Pz potwierdzono przyjęcie do magazynu materiałów.
8. Zaksięgowano wyciąg bankowy potwierdzający poniesienie płatności 610 zł kartą płatniczą.
9. Odbiorca wyrobów zapłacił czekiem gotówkowym swoje zobowiązanie wobec jednostki na kwotę 3450 zł.
10. Zrealizowano czek gotówkowy, wpłacając do kasy 3450 zł.
11. Otrzymano weksel o wartości nominalnej 780 zł jako zapłatę zobowiązania odbiorcy wyrobów na kwotę 750 zł. Weksel płatny jest dwa miesiące od daty wystawienia.

2. Wycena aktywów i pasywów ustalonych w walutach obcych

Jednostki mogą posiadać aktywa i pasywa wyrażone w walutach obcych – zagraniczne papiery wartościowe, należności i zobowiązania itp. oraz same waluty obce. Obecnie obowiązujące przepisy prawa dewizowego zezwalają jednostkom gospodarczym na gromadzenie walut obcych na wydzielonych rachunkach walutowych bez konieczności odsprzedaży bankowi krajowemu tych walut. Dzięki temu jednostki gospodarcze mogą z uzyskanych środków walutowych ponosić płatności związane z importem towarów i usług. Ewidencję składników aktywów i pasywów wyrażonych w walutach obcych prowadzi się w równoległe w walucie, w której są określone, oraz w przeliczeniu na złote polskie. Wycenę w złotych polskich tych aktywów i pasywów należy przeprowadzić na koniec okresów sprawozdawczych, nie rzadziej niż w dniu bilansowym oraz w dniu przeprowadzenia transakcji. Z wyceną aktywów i pasywów wyrażonych w walucie zagranicznej wiążą się różnice kursowe, które mogą być dodatnie lub ujemne. Jeśli w wyniku wyceny w walucie polskiej wartość aktywów zwiększa się lub pasywów zmniejsza, występują dodatnie różnice kursowe. Gdy ma miejsce sytuacja

odwrotna, tzn. w wyniku wyceny w złotych polskich wartość aktywów zmniejsza się a pasywów zwiększa – wtedy mamy do czynienia z ujemnymi różnicami kursowymi. Procedury postępowania przy wycenie aktywów i pasywów ustalonych w walutach obcych regulują przepisy art. 30. ustawy o rachunkowości. W myśl tych przepisów wycena na koniec okresu sprawozdawczego, w tym wycena bilansowa aktywów i pasywów, przeprowadzana jest według kursu średniego ustalonego dla danej waluty przez Narodowy Bank Polski w tym dniu. Od tej zasady wyjątki przyjęto dla udziałów w jednostkach podporządkowanych, wycenianych metodą praw własności oraz gotówki znajdującej się w jednostkach prowadzących kupno i sprzedaż walut obcych. Gotówkę znajdującą się w jednostkach zajmujących się obrotem walut obcych wycenia się na dzień bilansowy po kursie, po którym nastąpił jej zakup, jednak w wysokości nie wyższej od średniego kursu ustalonego na dzień wyceny dla danej waluty przez Narodowy Bank Polski.

Z kolei wyrażone w walutach obcych aktywa i pasywa ujmuje się w księgach rachunkowych na dzień przeprowadzenia operacji gospodarczych, w wyniku których powstały, wyceniając je odpowiednio po kursie kupna waluty dla operacji sprzedaży waluty i zapłaty przez kontrahenta należności lub kursie sprzedaży walut przy operacji kupna walut oraz zapłaty zobowiązań stosowanym przez bank, z którego usług korzysta jednostka. Dla innych operacji wyrażonych w walutach obcych do wyceny w dniu przeprowadzenia operacji stosuje się średni kurs ustalony dla danej waluty przez Narodowy Bank Polski na ten dzień, chyba że w zgłoszeniu celnym lub innym wiążącym jednostkę dokumencie ustalony został inny kurs.

Różnice kursowe dotyczące inwestycji długoterminowych wyrażonych w walutach obcych, powstałe na dzień ich wyceny, rozlicza się w ten sposób, że skutki wyceny, powodujące wzrost ich wartości zwiększają kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny, natomiast obniżenie wartości inwestycji w wyniku obniżenia kursu waluty uprzednio przeszacowanej do wysokości kwoty, o którą podwyższono z tego tytułu kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny, jeżeli kwota różnicy z przeszacowania nie była do dnia wyceny rozliczona, zmniejsza ten kapitał (fundusz). W pozostałych przypadkach skutki obniżenia wartości inwestycji w wyniku obniżenia kursu waluty, w której wyrażone są inwestycje długoterminowe, zalicza się do kosztów finansowych. Wzrost wartości danej inwestycji, bezpośrednio wiążący się z uprzednim obniżeniem jej wartości, zaliczonym do kosztów finansowych, ujmuje się do wysokości tych kosztów jako przychody finansowe.

Różnice kursowe dotyczące pozostałych aktywów i pasywów wyrażonych w walutach obcych, powstałe na dzień ich wyceny oraz przy zapłacie należności i zobowiązań w walutach obcych, jak również sprzedaży walut, zalicza się odpowiednio do przychodów lub kosztów finansowych, a w uzasadnionych przypadkach – do kosztu wytworzenia produktów lub ceny nabycia towarów, a także ceny nabycia lub kosztu wytworzenia środków trwałych, środków trwałych w budowie lub wartości niematerialnych i prawnych.

Różnice kursowe pociągają za sobą powstanie przychodów finansowych (dodatnie różnice kursowe) lub kosztów finansowych (ujemne różnice kursowe). Do ustalenia wartości dochodu do opodatkowania podatkiem dochodowym nie uwzględnia się jednak przychodów lub kosztów finansowych wynikających z różnic kursowych ustalonych w wyniku wyceny bilansowej lub wyceny na koniec innego okresu sprawozdawczego.

Na schemacie księgowym nr VIII.29 przedstawiono ewidencję i rozliczenie różnic kursowych aktywów i pasywów wyrażonych w euro.

Schemat nr VIII.29. Aktywa i pasywa w walucie obcej i różnice kursowe z wyceny

Ewidencja w złotych polskich

Rachunek bankowy w euro – wycena w zł				Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami w euro – wycena w zł				Inwestycje długoterminowe			
(2)	87 000	26 100	(3)	(5)	22 000	22 000	(4)	(1)	43 500		
(8)	3 500					8 600	(6)	(7)	2 500		
						600	(10)				
Rachunek bankowy w złotych				Krótkoterminowe papiery wartościowe				Środki trwałe w budowie			
Sp.	Y	43 500	(1)	(3)	25 500			(4)	22 000		
		87 000	(2)	(9)	1 500			(5)	500		
		22 500	(5)								
Przychody finansowe				Koszty finansowe				Kapitał z aktualizacji wyceny			
		3 500	(8)	(3)	600				2 500	(7)	
		1 500	(9)	(10)	600						
				Koszty w układzie rodzajowym: usługi obce							
				(6)	8 600						

Ewidencja w euro

Rachunek bankowy w euro				Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami w euro				Inwestycje długoterminowe			
(2)	20 000	6 000	(3)	(5)	5 000	5 000	(4)	(1)	10 000		
						2 000	(6)				
				Krótkoterminowe papiery wartościowe							
				(3)	6 000						

Opis do schematu nr VIII.29

1. Zakupiono akcje spółki zagranicznej o wartości 10 000 euro, płacąc z rachunku bieżącego złotówkowego kwotę 43 500 zł. Bank rozliczający transakcję zastosował kurs sprzedaży 4,35 zł/euro. Akcje zaliczane zostały do aktywów trwałych.
2. Nabyto 20 000 euro, które przekazano na rachunek walutowy prowadzony w euro. Za walutę zapłacono 87 000 zł, płacąc po kursie sprzedaży 4,35 zł/euro.
3. Nabyto obligacje zagraniczne, za które zapłacono 6000 euro z rachunku walutowego. Operacja zakupu obligacji, które zostały zaliczone do krótkoterminowych inwestycji, została wyceniona według kursu średniego NBP na dzień przeprowadzenia operacji

- 4,25 zł/euro, co daje kwotę 25 500 zł. Przy transakcji wystąpiły różnice kursowe o wartości 600 zł $((4,35 - 4,25) \times 6000)$, które są zaliczane do kosztów finansowych.
4. Otrzymano fakturę od dostawcy zagranicznego za urządzenie, które stanowi część składową środka trwałego w budowie. Wartość urządzenia wynosi 5000 euro. Wycenę w złotych przeprowadzono wg kursu odprawy celnej 4,4 zł/euro. Wartość urządzenia wynosi więc 22 000 zł.
 5. Zapłacono zobowiązanie za urządzenie płacąc z rachunku bieżącego złotówkowego kwotę 22 500 zł. Bank rozliczając transakcję zastosował kurs sprzedaży waluty 4,5 zł/euro. Wystąpiły różnice kursowe w kwocie 500 zł zakwalifikowane do kosztów budowy środka trwałego.
 6. Otrzymano fakturę od dostawcy zagranicznego na kwotę 2000 euro. Do wyceny przyjęto kurs średni NBP 4,3 zł/ euro z dnia zakupu, co daje wartość zobowiązania za zakupione usługi 8600 zł.
Wycena bilansowa aktywów i pasywów wyrażonych w walutach obcych po kursie średnim NBP 4,6.
 7. Wycena akcji zaliczanych do majątku trwałego $(4,6 - 4,35) \times 10\,000\text{ zł} = 2500\text{ zł}$. Skutki wyceny stanowią zwiększenie kapitału z aktualizacji wyceny.
 8. Wycena euro na rachunku walutowym $(4,6 - 4,35) \times 14\,000\text{ zł} = 3500\text{ zł}$.
 9. Wyceniono krótkoterminowe papiery wartościowe ewidencjonowane w wartości rynkowej $(4,6 - 4,35) \times 6000\text{ zł} = 1500\text{ zł}$.
 10. Wycena zobowiązania za nabyte usługi $(4,6 - 4,3) \times 2000\text{ zł} = 600\text{ zł}$.

Transakcje opłacane własnymi środkami walutowymi, np. opłata zobowiązania z własnych środków walutowych, mogą prowadzić do powstania różnic kursowych. Te różnice z jednej strony mogą dotyczyć zmiany kursu, po jakim zakupiono lub w inny sposób pozyskano walutę (kurs kupna banku, z którego usług korzysta jednostka) w stosunku do kursu z dnia zapłaty zobowiązania, który jest kursem sprzedaży banku. Z drugiej strony wystąpią różnice kursów waluty, po jakim zaewidencjonowano zobowiązanie w stosunku do kursu z dnia przeprowadzenia transakcji. W przypadku zapłaty zobowiązania własnymi środkami walutowymi do wyceny tej operacji w złotych należy zastosować kurs sprzedaży banku, z którego usług korzysta jednostka, z dnia przeprowadzenia operacji. W sytuacji, gdy zapłata zobowiązania wyrażonego w walucie obcej regulowana jest w złotych polskich, za pośrednictwem banku stosujemy także kurs sprzedaży banku, z którego usług korzysta jednostka.

Kompensata wzajemnych należności i zobowiązań dotyczących tego samego kontrahenta zagranicznego przeprowadzana jest po kursie niższym z kursów walutowych, po jakich zostały zaewidencjonowane należności i zobowiązania.

W związku z wyceną bilansową powstaje pytanie, czy na początku następnego roku wyksięgować różnice kursowe wynikające z wyceny bilansowej, przywracając pierwotną wartość w złotych polskich aktywów i pasywów wyrażonych w walutach obcych. Przyjęcie takiego rozwiązania ewidencyjnego ze względów praktycznych jest powszechnie stosowane. W tym celu na początku następnego roku stosuje się księgowania odwrotne w stosunku do tych, które dotyczyły wyceny bilansowej (na schemacie ewidencyjnym są to księgowania o numerach 7–10).

Jeśli występują aktywa lub pasywa wyrażone w walucie obcej, jednakowe lub podobne ale wycenione po różnym kursie, np. waluta obca, to ich rozchód wycenimy według zasad

stosowanych dla wyceny aktywów obrotowych. Zasady te zostały określone w art. 34. ust. 4. ustawy o rachunkowości i przewidują wycenę rozchodu metodą cen przeciętnych, „pierwsze przyszło – pierwsze wyszło” (FIFO), „ostatnie przyszło – pierwsze wyszło” (LIFO).

3. Rachunek przepływów pieniężnych

W ramach rocznego sprawozdania finansowego jednostki sporządzają rachunek przepływów pieniężnych, którego wzór dla jednostek innych niż banki i ubezpieczyciele przedstawiono w załączniku nr 1 do ustawy o rachunkowości. Do sporządzenia rachunku przepływów pieniężnych zobowiązane są tylko jednostki spełniające kryteria podane w art. 64. ust. 1. ustawy o rachunkowości, czyli jednostki zobowiązane do corocznego badania sprawozdań finansowych przez biegłego rewidenta.

Inne jednostki w różnych okolicznościach np. ubiegania się o kredyt bankowy, także mogą mieć narzucony przez bank obowiązek sporządzenia rachunku przepływu środków pieniężnych. Rachunek przepływów środków pieniężnych może być także pomocnym narzędziem analizy sytuacji finansowej jednostki, w zakresie utrzymania przez nią płynności, wyznaczania bezpiecznego poziomu zadłużenia.

W sprawozdaniu przedstawia się przepływy środków pieniężnych w trzech odrębnych rodzajach działalności przedsiębiorstwa:

- działalności operacyjnej,
- działalności inwestycyjnej,
- działalności finansowej.

Do przepływów z działalności operacyjnej zalicza się wpływy ze sprzedaży z innych źródeł przychodu działalności operacyjnej. Tym wpływom z działalności operacyjnej przeciwstawia się wydatki na pokrycie kosztów działalności operacyjnej takich jak: dostawy i usługi, wynagrodzenia netto, ubezpieczenia społeczne, podatki i opłaty obciążające koszty. Różnica pomiędzy wpływami i wydatkami z działalności operacyjnej stanowi przepływy pieniężne netto z działalności operacyjnej.

Przepływy z działalności inwestycyjnej obejmują: wpływy ze zbycia składników wartości niematerialnych i prawnych, środków trwałych, inwestycji oraz wpływy z tytułu posiadania aktywów finansowych – czyli wpływy z dywidend, odsetek spłaty udzielonych pożyczek. Natomiast wydatki na działalność inwestycyjną obejmują nabycie składników majątku trwałego.

Po stronie wpływów z działalności finansowej występują wpływy netto z wydania udziałów lub akcji własnych, dopłat do kapitału, zaciągniętych kredytów i pożyczek, emisji obligacji, natomiast wydatki na działalność finansową to nabycie udziałów (akcji) własnych, wypłacone dywidendy, inne płatności z zysku na rzecz właścicieli, spłaty kredytów i pożyczek, wykup wyemitowanych dłużnych papierów wartościowych, płatności z tytułu leasingu finansowego, opłaty podatku dochodowego i inne obciążające zysk.

Suma przepływów netto (wpływy – wydatki) z poszczególnych rodzajów działalności po dodaniu do stanu środków na początku roku daje stan środków na koniec roku. Rachunek

z przepływu środków pieniężnych sporządzany jest metodą kasową. Oznacza to, że uwzględnia się w nich rzeczywisty przepływ pieniądza z tytułu sprzedaży i poniesionych wydatków będących kosztami i innych wydatków na zakup aktywów i spłatę zobowiązań, np. wypłaconych wynagrodzeń netto, a nie zarachowane według zasady memoriałowej przychody i koszty.

Wzór rachunku przepływów pieniężnych przedstawiony w załączniku nr 1 do ustawy o rachunkowości przedstawia dwie metody sporządzenia tego sprawozdania: metodę bezpośrednią i pośrednią. Różnice pomiędzy obiema metodami dotyczą tylko sposobu ustalania przepływów netto z działalności operacyjnej. W części dotyczącej przepływów z działalności inwestycyjnej i finansowej obie metody są identyczne.

W metodzie bezpośredniej wykazuje się faktycznie osiągnięte wpływy z działalności operacyjnej, np. ze sprzedaży wyrobów i usług oraz rzeczywiste wydatki, np. na zakup materiałów.

W metodzie pośredniej przepływy netto z działalności operacyjnej oblicza się jako zysk netto, który podlega korekcie o pozycje rachunku zysku i strat, niezaliczane do działalności operacyjnej oraz o takie przepływy pieniężne, które nie są kosztami lub przychodami albo, odwrotnie. W korekcie uwzględnia się także koszty niebędące wydatkami, np. amortyzację.

Rozdział dziewiąty

Rozliczenia międzyokresowe kosztów i przychodów oraz rezerwy

1. Zakres występowania rozliczeń międzyokresowych

Stosowanie periodyzacji ewidencji rachunkowej oraz zasady okresu rachunkowego (sprawozdawczego) i zasady współmierności przychodów i kosztów pociąga za sobą konieczność posługiwania się kategorią rozliczeń międzyokresowych.

Ta kategoria rachunkowości stanowi zarówno składnik aktywów, jak i składnik pasywów jednostki. Na rozliczenia międzyokresowe składają się rozliczenia międzyokresowe przychodów i kosztów oraz rozliczenia międzyokresowe z tytułu podatku dochodowego.

O tym drugim rodzaju rozliczeń, będącym elementem ustalania wyniku finansowego netto, będzie mowa w innym rozdziale tej książki. Jednocześnie w tym rozdziale zostaną omówione rezerwy na zobowiązania jako składnik pasywów o podobnej charakterystyce do rozliczeń międzyokresowych biernych kosztów.

Rozliczenia międzyokresowe kosztów czynne są następstwem poniesienia nakładów pracy lub zużycia innych czynników produkcji albo poniesienia wydatku (zaciągnięcia zobowiązania), które dotyczą następnych okresów sprawozdawczych.

W związku z tym, że rozliczenia międzyokresowe kosztów czynne są aktywami jednostki, podlegają one rozliczeniu poprzez zakwalifikowanie w koszty następnych okresów.

Do czynnych międzyokresowych rozliczeń kosztów zalicza się koszty remontów, szczególnie o charakterze remontów kapitalnych, które będą przynosiły korzyści ekonomiczne w następnych okresach czasu.

Koszty przygotowania nowej produkcji (działalności) stanowią duży wydatek poniesiony przed rozpoczęciem tej produkcji, więc jako czynne rozliczenie międzyokresowe kosztów muszą być odpisywane w koszty kolejnych okresów działalności. Koszty prac rozwojowych do czasu ich zakończenia traktuje się również jako czynne międzyokresowe rozliczenie kosztów, a w przypadku ich sfinalizowania kwalifikuje się do składników wartości niematerialnych i prawnych.

Różnica pomiędzy niższą wartością otrzymanych finansowych składników aktywów od zobowiązania zapłaty za nie, jeżeli przewiduje to odpowiednia umowa, w tym również z tytułu emitowanych przez jednostkę papierów wartościowych, jest także zaliczana do czynnych rozliczeń międzyokresowych kosztów.

Do innych typowych czynnych międzyokresowych rozliczeń kosztów zalicza się prenumeratę prasy, płacone z góry wydatki na dzierżawę lokali i wszystkie inne wydatki odnoszące się do kosztów przyszłych okresów.

Czynne międzyokresowe rozliczenia kosztów odpisuje się w koszty kolejnych okresów sprawozdawczych proporcjonalnie do upływu czasu lub korzyści ekonomicznych przypadających na kolejne okresy sprawozdawcze, a w przypadku różnicy pomiędzy otrzymanymi

aktywami finansowymi i zobowiązaniem zapłaty za nie, odpisów w koszty finansowe dokonuje się w równych ratach w ciągu okresu, na jaki zaciągnięto zobowiązanie.

Czynne międzyokresowe rozliczenia kosztów wykazuje się w bilansie po stronie aktywów w pozycjach:

- A.V.2. Inne rozliczenia międzyokresowe.
- B.IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe.

Kryterium podziału na te dwie grupy, odpowiadające odrębnym pozycjom aktywów bilansu, jest czynnik czasu, czyli termin odpisywania rat rozliczeń w koszty bieżące kolejnych lat obrotowych. Wartość rat rozliczeń międzyokresowych kosztów czynnych, które mają być odpisane w koszty bieżące w ciągu najbliższego roku obrotowego, wykazuje się w pozycji aktywów B.IV. bilansu, natomiast pozostałe w pozycji A.IV.2.

Bierne międzyokresowe rozliczenia kosztów zalicza się do pasywów. Zostały one zdefiniowane w art. 39. ust. 2. ustawy o rachunkowości jako prawdopodobne zobowiązania przypadające na bieżący okres sprawozdawczy, wynikające w szczególności:

- ze świadczeń wykonanych na rzecz jednostki przez kontrahentów jednostki, a kwotę zobowiązania można oszacować w sposób wiarygodny,
- z obowiązku wykonania, związanych z bieżącą działalnością, przyszłych świadczeń wobec nieznanych osób, których kwotę można oszacować, mimo że data powstania zobowiązania nie jest jeszcze znana, w tym z tytułu napraw gwarancyjnych i rękojmi za sprzedane produkty długotrwałego użytku.

Jednocześnie jednostka może tworzyć rezerwy na zobowiązania, które zostały określone przez art. 41. ustawy o rachunkowości jako:

- pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, a w szczególności na straty z transakcji gospodarczych w toku, w tym z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń, operacji kredytowych, skutków toczącego się postępowania sądowego,
- przyszłe zobowiązania spowodowane restrukturyzacją, jeżeli na podstawie odrębnych przepisów jednostka jest zobowiązana do jej przeprowadzenia lub zawarto w tej sprawie wiążące umowy, a plany restrukturyzacji pozwalają w sposób wiarygodny oszacować wartość przyszłych zobowiązań.

Podobna charakterystyka ekonomiczna biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów i rezerw na zobowiązania znajduje odzwierciedlenie w zaleceniu¹ wykazywania w bilansie biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów tylko w pozycjach pasywów bilansu dotyczących rezerw, a mianowicie:

- B.I. Rezerwy na zobowiązania.
 - 1. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego.
 - 2. Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne:
 - długoterminowa,
 - krótkoterminowa.

¹ Rachunkowość – *Zamknięcie roku 2004*, „Rachunkowość” 2005, s. 118.

3. Pozostałe rezerwy:

- długoterminowe,
- krótkoterminowe.

Podział biernych rozliczeń międzykresowych kosztów oraz rezerw na długoterminowe i krótkoterminowe jest przeprowadzany według kryterium czasu rozliczenia tych pasywów. Bienne rozliczenia międzykresowe kosztów i rezerwy na zobowiązania, które planuje rozliczyć się w ciągu następnego roku obrotowego, zalicza się do krótkoterminowych, pozostałe do długoterminowych. Ustalenie wartości krótkoterminowych i długoterminowych biernych rozliczeń międzykresowych kosztów i rezerw jest przeprowadzane poprzez podział sald kont, na których są one ewidencjonowane.

Bienne rozliczenia międzykresowe kosztów oraz rezerwy tworzy się odpowiednio w ciężar kosztów operacyjnych lub kosztów finansowych.

Bienne rozliczenia międzykresowe kosztów są zaliczane do kosztów operacyjnych lub kosztów finansowych w kolejnych okresach sprawozdawczych proporcjonalnie do upływu czasu lub wielkości świadczeń, które można odnieść do tych okresów sprawozdawczych. Podobnie, rezerwy na zobowiązania zalicza się odpowiednio do pozostałych kosztów operacyjnych, kosztów finansowych lub strat nadzwyczajnych, zależnie od okoliczności, z którymi przyszłe zobowiązania się wiąże.

Powstanie zobowiązania, na które uprzednio utworzono bienne rozliczenia międzykresowe kosztów lub rezerwę, zmniejsza te składniki pasywów, natomiast ich niewykorzystanie na dzień, na który okazały się zbędne, zwiększa odpowiednio pozostałe przychody operacyjne, przychody finansowe lub zyski nadzwyczajne.

Rozliczenia międzykresowe przychodów także można podzielić na czynne i bienne. Czynne rozliczenia międzykresowe przychodów stanowią składnik aktywów jednostki i są wykazywane w pozycji aktywów bilansu:

A.V.2. Długoterminowe rozliczenia międzykresowe.

2. Inne rozliczenia międzykresowe

B.IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzykresowe.

W tych samych pozycjach wykazuje się czynne rozliczenia międzykresowe kosztów.

Kategoria czynnych międzykresowych rozliczeń przychodów oznacza uznane przez jednostkę przychody w bieżącym okresie, ale jeszcze nie potwierdzone wystawionymi fakturami należności. Ta rzadko występująca kategoria rachunkowości nie została wprost zdefiniowana w ustawie o rachunkowości, a zalicza się do niej m.in. uznane przez jednostkę przychody z realizacji kontraktów długoterminowych, nie potwierdzone jeszcze wystawionymi fakturami. Wszystkie przychody podwyższające należności, jak np. odsetki z tytułu odroczenia płatności do czasu wystawienia kontrahentowi odpowiedniego dokumentu potwierdzającego obciążenie z tego tytułu, mogą być traktowane jako czynne rozliczenie międzykresowe przychodów. W uproszczonej wersji takie naliczone przez jednostkę przychody traktuje się jako zwiększenie należności, jednak większa precyzja ewidencji wymagałaby wprowadzenia rozróżnienia pomiędzy czynnymi rozliczeniami międzykresowymi przychodów i należnościami. Te drugie dotyczyć miałyby tylko zarachowanych przychodów na podstawie dokumentu potwierdzającego obciążenie kontrahenta. Przy takim podejściu, zarachowane i niepotwierdzone w danym okresie przychody księguje się na odpowiednich kontach przychodów w korespondencji

z kontem „Międzyokresowe rozliczenie przychodów”. Następnie, po wystawieniu dokumentu potwierdzającego przychody i obciążeniu nim kontrahenta, przeksięgowuje się kwotę objętą rozliczeniem przychodów na odpowiednie konto ewidencjonujące należności.

Bierne rozliczenia międzyokresowe przychodów, określane także jako przychody przyszłych okresów zostały wyspecyfikowane w zakresie głównych pozycji w art. 41. ustawy o rachunkowości. W myśl tego przepisu do rozliczeń międzyokresowych przychodów zalicza się w szczególności poniższe przypadki.

1. Równowartość otrzymanych lub należnych od kontrahentów środków z tytułu świadczeń, których wykonanie nastąpi w następnych okresach sprawozdawczych.
2. Środki pieniężne otrzymane na sfinansowanie nabycia lub wytworzenia środków trwałych, w tym także środków trwałych w budowie oraz prac rozwojowych, jeżeli stosownie do innych ustaw nie zwiększają one kapitałów (funduszy) własnych. Zaliczone do rozliczeń międzyokresowych przychodów kwoty zwiększają stopniowo pozostałe przychody operacyjne, równoległe do odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od środków trwałych lub kosztów prac rozwojowych sfinansowanych z tych źródeł.
3. Wartość przyjętych nieodpłatnie, w tym także w drodze darowizny, środków trwałych w budowie, środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, które nie zwiększają stosownie do innych ustaw kapitałów (funduszy) własnych jednostki.
4. Ujemną wartość firmy.

Przychody przyszłych okresów wykazuje się w następujących pozycjach pasywów bilansu:

IV. Rozliczenia międzyokresowe.

1. Ujemna wartość firmy.
2. Inne rozliczenia międzyokresowe:
 - długoterminowe,
 - krótkoterminowe.

Przychody przyszłych okresów przenosi się do przychodów kolejnych okresów sprawozdawczych stosownie do wielkości świadczeń przypadających na te okresy.

2. Ewidencja rozliczeń międzyokresowych

Wycena rozliczeń międzyokresowych i rezerw na zobowiązania oparta musi być na wiarygodnych szacunkach pewnych lub prawdopodobnych przyszłych należności i zobowiązań odpowiadających wartościom rozliczeń międzyokresowych. Zastosowane metody szacunku muszą respektować zasadę ostrożnej wyceny. Przypomnieć należy, że zasada ostrożnej wyceny nakazuje przy obliczaniu wyniku finansowego uwzględnić tylko niewątpliwe przychody i wszystkie koszty.

Metody szacowania powstawania rozliczeń międzyokresowych i rezerw na zobowiązania stosowane powinny być indywidualnie do każdego rodzaju rozliczeń międzyokresowych. Jednocześnie na stan rozliczeń międzyokresowych wpływ ma również przyjęty algorytm rozliczania w koszty i przychody tych aktywów i pasywów w kolejnych okresach.

Wycenę rozliczeń międzyokresowych można przeprowadzić tylko na koniec poszczególnych okresów sprawozdawczych. W stosunku do rozliczeń międzyokresowych i rezerw na zobowiązania nie stosuje się rozróżnienia na wycenę bieżącą i bilansową.

Do ewidencji czynnych międzyokresowych rozliczeń kosztów, które będą zaliczane do kosztów zwykłej działalności operacyjnej, stosuje się konto „**Rozliczenia międzyokresowe kosztów**”. Przez koszty zwykłej działalności operacyjnej należy rozumieć koszty ewidencjonowane na kontach rodzajowego układu kosztów lub kontach układu kalkulacyjnego kosztów. W przypadku, gdy prowadzony jest w jednostce tylko rodzajowy układ kosztów, konto „**Rozliczenia międzyokresowe kosztów**” może występować „przed” kontami kosztów w układzie rodzajowym lub „za” tym układem kont.

Pierwsze rozwiązanie oznacza, że wydatki i zobowiązania z tytułu rozliczeń międzyokresowych będą w całości zaewidencjonowane na koncie „**Rozliczenia międzyokresowe kosztów**”, natomiast na kontach kosztów w układzie rodzajowym tylko koszty w wymiarze odpowiadającym każdemu okresowi sprawozdawczemu.

W drugim przypadku, gdy konto „**Rozliczenie międzyokresowe kosztów**” występuje „za” układem rodzajowym kosztów, na kontach kosztów układu rodzajowego rejestruje się w całości wydatki i zobowiązania bez podziału na poszczególne okresy sprawozdawcze, natomiast ich korektę do kosztów odpowiadających danemu okresowi sprawozdawczemu przeprowadza się poprzez konto „**Rozliczenie kosztów rodzajowych**”. Ilustrację zasad ewidencji rozliczenia międzyokresowego kosztów prowadzonych w jednostce, która ewidencjonuje koszty tylko w układzie rodzajowym przedstawia schemat księgowy nr IX.30.

Schemat nr IX.30. Rozliczenie międzyokresowe kosztów w jednostce prowadzącej tylko ewidencję kosztów w układzie rodzajowym

I sposób ewidencji

Rachunek bankowy		Rozliczenia międzyokresowe kosztów				Pozostałe koszty rodzajowe	
	6 100 (1)	(1) 5 000	250 (2)	(3) 2 400			
		(4) 2 600	2 400 (3)				
Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami		Rozliczenia międzyokresowe kosztów zakupu				Usługi obce lub zużycie materiałów	
	2 600 (4)	(5) 1 500	760 (6)	(2) 250			
	1 830 (5)			(6) 760			
Rozrachunki z tyt. VAT							
(1) 1 100							
(5) 330							

Schemat nr IX.30. ciąg dalszy

II sposób ewidencji

Rachunek bankowy		Pozostałe koszty w układzie rodzajowym		Rozliczenie kosztów rodzajowych	
	6 100 (1)	(4) 2 600		(2) 250	5 000 (1*)
				(3) 2 400	2 600 (4*)
				(6) 760	1 500 (5*)
Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami		Usługi obce		Międzyokresowe rozliczenie kosztów	
	2 600 (4)	(1) 5 000		(1*) 5 000	250 (2)
	1 830 (5)	(5) 1 500		(4*) 2 600	2 400 (3)
Rozrachunki z tyt. VAT				Międzyokresowe rozliczenie kosztów zakupu	
(1) 1 100				(5*) 1 500	760 (6)
(5) 330					

Opis do schematu nr IX.30

1. Zapłacono z rachunku bankowego fakturę VAT za wykonanie remontu kapitalnego urządzenia 5000 zł + 1100 zł VAT = 6100 zł (czynne rozliczenia międzyokresowe kosztów).
2. Ustalono, że koszt remontu będzie rozliczany w koszty przedsiębiorstwa przez 20 kolejnych okresów sprawozdawczych, co daje 250 zł na każdy okres. Zaksięgowano koszty remontu przypadające na bieżący okres sprawozdawczy.
3. Zaksięgowano w koszty bieżącego okresu sprawozdawczego szacunkowe koszty napraw gwarancyjnych przypadające na wyroby gotowe wyprodukowane w bieżącym okresie sprawozdawczym na kwotę 2000 zł – koszty wynagrodzeń pracowników i 400 zł koszty materiałów (biernie rozliczenia międzyokresowe kosztów).
4. W bieżącym okresie sprawozdawczym wydatkowano 2600 zł na naprawy gwarancyjne wykonane przez osoby fizyczne, nie będące podatnikami VAT, w ramach prac zleconych.
5. Od firmy transportowej otrzymano fakturę za transport materiałów 1500 zł + 330 zł VAT = 1830 zł.
6. Zaksięgowano koszty zakupu przypadające na materiały wydane z magazynu w bieżącym miesiącu 760 zł.

W przypadku ewidencji rozliczeń międzyokresowych kosztów sposobem II (Schemat nr IX.30), saldo konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych” podlega przeksięgowaniu na konto **„Wynik finansowy w ramach zamknięcia księgi rachunkowej”**. W ten sposób zapewniony jest taki sam wynik finansowy przy ewidencji rozliczeń międzyokresowych kosztów oboma sposobami. Saldo konta **„Rozliczenie kosztów rodzajowych”** wyraża różnicę stanu produktów z tytułu rozliczeń międzyokresowych kosztów

Konto **„Międzyokresowe rozliczenie kosztów zakupu”** także koresponduje z kontami układu rodzajowego i kalkulacyjnego, ale jego saldo na koniec roku obrotowego zwiększa

zazwyczaj stan zapasów materiałów i w bilansie nie jest wykazywane jako rozliczenia międzyokresowe.

Ewidencję innych międzyokresowych rozliczeń kosztów i przychodów zarówno czynnych jak i biernych nie zaliczanych do zwykłych kosztów operacyjnych prowadzi się na kontach „Rozliczenia międzyokresowe”, „Rezerwy na zobowiązania”, „Rozliczenia międzyokresowe przychodów”. Konta te nie korespondują bezpośrednio z kontami kosztów w układzie rodzajowym lub kalkulacyjnym oraz z kontami przychodów ze zwykłej działalności operacyjnej (za wyjątkiem przedpłat na dostawy wyrobów i towarów). Z tego ustalenia można jednocześnie wyciągnąć praktyczny wniosek dla organizacji ewidencji rezerw na zobowiązania i biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów.

Na koncie „Rezerwy na zobowiązania” należy prowadzić ewidencję tych rezerw, które nie powodują powstawania kosztów w układzie rodzajowym lub układzie kalkulacyjnym, natomiast wszystkie inne rezerwy na zobowiązania należy ewidencjonować na koncie „Rozliczenia międzyokresowe kosztów”. Na schemacie księgowym nr IX.31 przedstawiono wybrane operacje dotyczące ewidencji innych rozliczeń międzyokresowych kosztów i przychodów oraz rezerw na zobowiązania.

Schemat nr IX.31. Rezerwy na zobowiązania, inne rozliczenia międzyokresowe i rozliczenia międzyokresowe przychodów (przychody przyszłych okresów)

Inne rozliczenia międzyokresowe				Rozliczenia międzyokresowe przychodów				Rezerwy na zobowiązania			
(9)	9 000		600 (10)	(2)	3 000	36 000	(1)	(6)	9 600	9 600	(5)
				(4)	500	10 000	(3)	(8)	57 800	57 800	(7)
Pozostałe przychody operacyjne				Pozostałe koszty operacyjne				Zobowiązania z tyt. obligacji			
		3 000	(2)	(7)	57 800					68 000	(9)
		500	(4)								
		57 800	(8)								
Rachunek bankowy				Koszty finansowe				Pozostałe rozrachunki			
(3)	12 200	90 000	(1)	(5)	9 600			Sp:	X	9 600	(6)
(9)	59 000			(10)	600						
Środki trwałe				Rozrachunki z tyt. VAT							
(1)	126 000					2 200	(3)				

Opis do schematu nr IX.31

1. Zakupiono zorganizowany zakład produkcyjny, za który zapłacono z rachunku bankowego 90 000 zł. Składniki majątkowe, do których zalicza się tylko środki trwałe, zostały wycenione w wartości godziwej na kwotę 126 000 zł. Ujemna wartość firmy wynosi 36 000 zł.
2. Zaksięgowano odpis ujemnej wartości firmy w pozostałe przychody operacyjne na kwotę 3000 zł za cały kwartał roku obrotowego. Oszacowano, że korzyści ekonomiczne z ujemnej wartości firmy będą wpływały na przychody przez 3 lata.

3. Otrzymano od kontrahenta zapłatę za dzierżawiony lokal, za dwa lata z góry. Na rachunek bankowy wpłynęła kwota 12 200 zł. Wystawiono fakturę za dzierżawę $10\,000\text{ zł} + 2200\text{ zł VAT} = 12\,200\text{ zł}$.
4. Przeksięgowano z rozliczeń międzyokresowych przychodów do pozostałych przychodów operacyjnych 500 zł, czynsz przypadający na bieżący okres sprawozdawczy.
5. W związku z uzyskaniem informacji o problemach z utworzeniem spółki akcyjnej, na organizację której jednostka przekazała 9600 zł, utworzono rezerwę na pokrycie ewentualnych strat z tego tytułu na kwotę 9600 zł.
6. Potwierdzono informację o zaniechaniu tworzenia spółki, co spowodowało wykorzystanie rezerwy w całości czyli 9600 zł na pokrycie strat z tytułu przekazanych środków pieniężnych na organizację spółki.
7. W związku z przerwaniem przygotowań do uruchomienia nowej produkcji, utworzono rezerwę na ewentualne straty z tytułu poniesionych kosztów na ten cel. Wartość rezerwy odpowiadająca szacowaniu prawdopodobnych strat wyniosła 57 800 zł.
8. Rozwiązano rezerwę na straty z tytułu zaniechania nowej produkcji, gdyż przewyżczono problemy techniczne leżące u podłoża wstrzymania przygotowań i uruchomiono nową produkcję.
9. Wyemitowano obligacje dyskontowe o wartości nominalnej 68 000 zł, za które na rachunek bankowy wpłynęła kwota 59 000 zł. Różnica 9000 zł stanowi dyskonto.
10. Zaliczono w koszty bieżącego okresu sprawozdawczego część dyskonta przypadającego na dany okres sprawozdawczy 600 zł.

Rozdział dziesiąty

Kapitały własne

1. Znaczenie kapitałów własnych

Jednostki gospodarcze w celu prowadzenia swojej działalności muszą być wyposażone w majątek, który jest wydzielony w różnych formach prawnych. W przypadku jednostek będących osobami prawnymi, poza szczególnymi przypadkami, np. składniki majątkowe przejęte drogą leasingu finansowego, jednostka jest właścicielem majątku zaliczanego do jej aktywów.

Pasywa jednostki gospodarczej są źródłami finansowania (pochodzenia) aktywów jednostki. Stosuje się podział pasywów na kapitały własne i kapitały obce (zobowiązania). Kapitały własne stanowią źródło finansowania aktywów jednostki ze środków własnych przekazanych jednostce przez jej właścicieli lub zysku wypracowanego przez jednostkę. Tylko część majątku jednostki jest finansowana środkami właścicieli, reszta majątku znajduje źródło finansowania w zobowiązaniach jednostki. Taki sposób finansowania aktywów jednostki jest powszechnie stosowany, chociaż nie można wykluczyć przypadku finansowania aktywów jednostki w całości kapitałami własnymi.

Majątek przekazany jednostce przez jej właścicieli w formie środków pieniężnych lub innych składników majątkowych, określanych jako aporty niepieniężne, znajduje swoje odzwierciedlenie w kapitałach własnych jednostki. Poza przypadkiem prowadzenia jednoosobowej działalności gospodarczej, prawa do dysponowania majątkiem przekazanym jednostce przez właścicieli są ograniczone, a w jednostkach będących osobami prawnymi majątek przekazany staje się własnością jednostki. W zamian za przekazany majątek, który stanowi dla właściciela jego udział we własności jednostki, właściciel nabywa inne prawa, m.in. prawo do udziału w zyskach, jak również przysługuje mu prawo wycofania udziałów na zasadach zgodnych z postanowieniami przepisów prawa i uregulowaniami własnymi jednostki, np. umowy spółki.

2. Gospodarka kapitałami własnymi

Przez gospodarkę kapitałem rozumieć należy zasady jego tworzenia, cele i sposób wykorzystania, w tym także zmniejszenia. Zasady gospodarki kapitałem własnym określają również organy jednostki (spółki) upoważnione do podejmowania decyzji w sprawie przeznaczenia kapitału. Struktura kapitałów własnych oraz zasady gospodarki kapitałami zależą przede wszystkim od formy prawnej oraz postanowień umowy (statutu) jednostki gospodarczej,

jednak ogólnie można stwierdzić, że kapitały własne we wszystkich typach jednostek dzielą się na kapitał podstawowy (zakładowy) i pozostałe kapitały własne.

Kapitałem podstawowym (zakładowym) w spółce akcyjnej są akcje, w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością – udziały, w spółdzielni – fundusz udziałowy a w przedsiębiorstwie państwowym – fundusz założycielski. Główną funkcją kapitału podstawowego (zakładowego) jest dostarczenie środków majątkowych do prowadzenia działalności przez jednostkę. Akcjonariusze (udziałowcy) nabywając akcje (udziały) otrzymują prawa do udziału w zyskach spółki oraz inne uprawnienia określone w przepisach prawa lub statucie (umowie) spółki, np. prawo głosu na walnym zgromadzeniu. Jednocześnie nabywcy akcji (udziałów) przekazują spółce prawo własności do składników majątkowych, w tym środków finansowych przekazanych w zamian za akcje (udziały). Dodatkową funkcją kapitału zakładowego jest zapewnienie możliwości pokrycia ewentualnych strat i zobowiązań wynikłych z działalności jednostki przy jej likwidacji, czego skutkiem jest poddanie gospodarki kapitałem podstawowym ścisłym regulacjom prawnym.

Przepisy ustawy z 15 września 2000 r. kodeks spółek handlowych¹ regulują organizację i funkcjonowanie spółek handlowych oraz ich gospodarkę kapitałami. Niektóre przepisy mają charakter bezwzględnie obowiązujących, inne są przepisami względnie obowiązującymi, co oznacza, że mają zastosowanie w przypadku, gdy umowa (statut) spółki nie stanowi inaczej. Opierając się na przepisach bezwzględnie obowiązujących kodeksu spółek handlowych przedstawiono w tej książce ramowe zasady gospodarki kapitałami w spółkach kapitałowych

Wysokość kapitału zakładowego ustala umowa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, ale jego wartość nie może wynosić mniej niż 50 000 zł. Kapitał zakładowy spółki dzieli się na udziały o równej albo nierównej wartości nominalnej. Umowa spółki stanowi, czy wspólnik może mieć tylko jeden, czy więcej udziałów. Jeżeli wspólnik może mieć więcej niż jeden udział, wówczas wszystkie udziały w kapitale zakładowym powinny być równe i niepodzielne. Wartość nominalna udziału nie może być niższa niż 50 zł.

Udziały w kapitale zakładowym spółki z ograniczoną odpowiedzialnością nie mogą być obejmowane poniżej ich wartości nominalnej. Jeżeli udział jest obejmowany po cenie wyższej od wartości nominalnej, nadwyżkę przelewa się na kapitał zapasowy. Cały kapitał zakładowy, także w formie aportów niepieniężnych i wpłaty na udziały powyżej ich wartości nominalnej muszą być przekazane do spółki z ograniczoną odpowiedzialnością przed jej zarejestrowaniem.

Wynagrodzenia za usługi świadczone przy powstaniu spółki nie można wypłacać ze środków wpłaconych na pokrycie kapitału zakładowego, jak również zaliczać na poczet wkładu wspólnika.

Umowa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością może zobowiązywać wspólników do dopłat w granicach liczbowo oznaczonej wysokości w stosunku do udziału. Dopłaty powinny być nakładane i uiszczane przez wspólników równomiernie w stosunku do ich udziałów. W razie powzięcia przez wspólników spółki z ograniczoną odpowiedzialnością uchwały określającej termin i wysokość dopłat, równowartość dopłat ujmuje się w odrębnej pozycji pasywów bilansu (kapitał rezerwowy z dopłat wspólników) i wykazuje się jako składnik kapitału własnego dopóty, dopóki ten nie zostanie użyty w sposób uzasadniający jego odpisanie.

¹ Dz.U. Nr 94, poz. 1037 z 2000 r. z późn. zm.

Uchwalone, lecz niewniesione dopłaty wykazuje się w dodatkowej pozycji kapitałów własnych „Należne dopłaty na poczet kapitału rezerwowego (wielkość ujemna)”.

Kwota przeznaczona do podziału między wspólników nie może przekraczać zysku netto za ostatni rok obrotowy, powiększonego o niepodzielone zyski z lat ubiegłych oraz o kwoty przeniesione z utworzonych z zysku kapitałów zapasowego i rezerwowych, które mogą być przeznaczone do podziału. Kwotę tę należy pomniejszyć o niepokryte straty, udziały własne oraz o kwoty, które, zgodnie z ustawą lub umową spółki, powinny być przekazane z zysku za ostatni rok obrotowy na kapitały zapasowy lub rezerwowe.

W czasie trwania spółki z ograniczoną odpowiedzialnością udziały w kapitale zakładowym nie mogą być zwracane – poza przypadkiem umorzenia udziałów. Udział może być umorzony z osiągniętych przez spółkę zysków netto lub drogą obniżenia kapitału zakładowego. W przypadku umorzenia udziałów własnych drogą obniżenia kapitału zakładowego, dodatnią różnicę między ich wartością nominalną a ceną nabycia tych udziałów, należy odnieść na kapitał zapasowy, zaś ujemną ująć jako zmniejszenie kapitału zapasowego, a pozostałą jej część, przewyższającą kapitał zapasowy, jako stratę z lat ubiegłych i opisać w informacji dodatkowej w sprawozdaniu finansowym za rok, w którym nastąpiło obniżenie kapitału zakładowego.

Umorzenie udziałów spółki z ograniczoną odpowiedzialnością bez obniżenia kapitału zakładowego (umorzenie udziałów własnych nabytych w drodze egzekucji), należy zakwalifikować do zmniejszenia kapitału rezerwowego utworzonego w celu ich umorzenia według wartości udziałów własnych w cenie nabycia.

Spółka nie może obejmować lub nabywać ani przyjmować w zastaw własnych udziałów. Zakaz ten dotyczy również obejmowania lub nabywania udziałów bądź przyjmowania ich w zastaw przez spółkę albo spółdzielnię zależną. Wyjątek stanowi nabycie w drodze egzekucji na zaspokojenie roszczeń spółki od wspólnika, których nie można zaspokoić z innego majątku wspólnika, nabycie w celu umorzenia udziałów oraz nabycie albo objęcie udziałów w innych przypadkach przewidzianych w ustawie z 15 września 2000 r. kodeks spółek handlowych. Jeżeli udziały nabyte w drodze egzekucji od wspólnika nie zostaną zbyte w ciągu roku od dnia nabycia, powinny być umorzone według przepisów dotyczących obniżenia kapitału zakładowego, chyba że w spółce, w celu umorzenia udziałów, został utworzony specjalny kapitał rezerwowy.

Podwyższenie kapitału zakładowego w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością może nastąpić na mocy dotychczasowych postanowień umowy spółki przewidujących maksymalną wysokość podwyższenia kapitału zakładowego i termin podwyższenia lub jedynie przez zmianę umowy spółki. Podwyższenie kapitału zakładowego, może być przeprowadzone poprzez wpłaty wspólników lub przeznaczenie na ten cel środków z kapitału zapasowego albo kapitałów (funduszy) rezerwowych utworzonych z zysku spółki. Podwyższenie kapitału zakładowego następuje przez podwyższenie wartości nominalnej udziałów istniejących lub ustanowienie nowych.

W spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością tworzone mogą być także kapitał zapasowy i kapitały rezerwowe, mające ściśle określone przeznaczenie. Przepisy kodeksu spółek handlowych nie przewidują generalnego obowiązku tworzenia tych kapitałów, ale takie obowiązki mogą wynikać z przepisów szczegółowych kodeksu spółek handlowych, które określają przypadki obligujące spółkę do utworzenia kapitału zapasowego, np. jeżeli powstanie nadwyżka ze sprzedaży udziałów ponad ich wartość nominalną, obowiązkowo podlega ona

odprowadzeniu na kapitał zapasowy. Zasady gospodarki kapitałem zapasowym i kapitałem rezerwowym określa umowa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością.

Obniżenie kapitału zakładowego następuje drogą przyjęcia uchwały wspólników o zmianie umowy spółki w tym zakresie, która powinna określać wysokość, o jaką kapitał zakładowy ma być obniżony, oraz sposób obniżenia. Procedury obniżenia kapitału zakładowego spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, określone w art. 264. kodeksu spółek handlowych, stanowią, że o uchwalonym obniżeniu kapitału zakładowego zarząd niezwłocznie ogłasza, wzywając wierzycieli spółki do wniesienia sprzeciwu w terminie trzech miesięcy, licząc od dnia ogłoszenia, jeżeli nie zgadzają się na obniżenie. Wierzyciele, którzy w tym terminie zgłosili sprzeciw, powinni być przez spółkę zaspokojeni lub zabezpieczeni. Wierzycieli, którzy sprzeciwu nie zgłosili, uważa się za zgadzających się na obniżenie kapitału zakładowego.

Statut spółki akcyjnej określa wysokość kapitału akcyjnego (zakładowego). Kapitał zakładowy spółki powinien wynosić co najmniej 500 000 złotych. Kapitał zakładowy spółki akcyjnej dzieli się na akcje o równej wartości nominalnej. Wartość nominalna akcji nie może być niższa niż 1 grosz. Akcje mogą być imienne lub na okaziciela.

Akcje nie mogą być obejmowane poniżej ich wartości nominalnej. Jeżeli akcje są obejmowane po cenie wyższej od wartości nominalnej, nadwyżka powinna być uiszczona w całości przed zarejestrowaniem spółki.

Akcje obejmowane za wkłady niepieniężne powinny być pokryte w całości nie później niż przed upływem roku po zarejestrowaniu spółki. Akcje obejmowane za wkłady pieniężne powinny być opłacone przed zarejestrowaniem spółki co najmniej w jednej czwartej ich wartości nominalnej. Dokumenty akcji na okaziciela nie mogą być wydawane przed pełną wpłatą. To ograniczenie nie dotyczy dokumentów akcji imiennych, które mogą być wydawane przed pełną wpłatą. Na dowód częściowej wpłaty należy wydać imienne świadectwa tymczasowe.

W stosunku do kapitału zakładowego spółki akcyjnej przyjęto wymóg zgromadzenia przed zarejestrowaniem spółki nie mniej niż jednej czwartej wysokości kapitału zakładowego, co, w porównaniu ze spółką z ograniczoną odpowiedzialnością, stanowi duże ułatwienie, gdyż w tej ostatniej kapitał zakładowy musi być zgromadzony w całości przed zarejestrowaniem.

Zgodnie z art. 355. kodeksu spółek handlowych, spółka może wydawać imienne świadectwa założycielskie w celu wynagrodzenia usług świadczonych przy powstaniu spółki. Świadectwa założycielskie mogą być wydawane najwyżej na okres dziesięciu lat od chwili zarejestrowania spółki. Świadectwa dają prawo uczestnictwa w podziale zysku spółki w granicach ustalonych przez statut, po uprzednim odliczeniu na rzecz akcjonariuszy określonej w statucie minimalnej dywidendy.

Kwota przeznaczona do podziału między akcjonariuszy nie może przekraczać zysku za ostatni rok obrotowy, powiększonego o niepodzielone zyski z lat ubiegłych oraz o kwoty przeniesione z utworzonych z zysku kapitałów zapasowego i rezerwowych, które mogą być przeznaczone na wypłatę dywidendy. Kwotę tę należy pomniejszyć o niepokryte straty, akcje własne oraz o kwoty, które zgodnie z ustawą lub statutem powinny być przeznaczone z zysku za ostatni rok obrotowy na kapitały zapasowy lub rezerwowe.

Podwyższenie kapitału zakładowego spółki akcyjnej wymaga zmiany statutu i następuje w drodze emisji nowych akcji lub podwyższenia wartości nominalnej dotychczasowych. Statut może upoważnić zarząd na okres nie dłuższy niż trzy lata do podwyższenia kapitału

zakładowego, co jest określane jako warunkowe podwyższenie kapitału zakładowego. Zarząd może wykonać przyznane mu upoważnienie przez dokonanie jednego albo kilku kolejnych podwyższeń kapitału zakładowego w granicach określonych przez kapitał docelowy.

Akcje mogą być umorzone w przypadku, gdy statut tak stanowi. Umorzenie akcji wymaga uchwały walnego zgromadzenia. Uchwała o umorzeniu akcji podlega ogłoszeniu. Statut może stanowić, że akcje ulegają umorzeniu w razie ziszczenia się określonego zdarzenia bez powzięcia uchwały przez walne zgromadzenie, co pociąga za sobą konieczność przyjęcia niezwłocznie przez zarząd uchwały o obniżeniu kapitału zakładowego. Umorzenie akcji wymaga zawsze obniżenia kapitału zakładowego, uchwała o obniżeniu kapitału zakładowego powinna być powzięta na walnym zgromadzeniu, na którym przyjęto uchwałę o umorzeniu akcji. Gdy umorzenie akcji jest pokryte z zysku z ostatniego roku lub niepodzielonego zysku z lat ubiegłych (kapitałów zapasowych), obniżenie kapitału zakładowego także jest przeprowadzane o wartość nominalną akcji umorzonych, ale w tym przypadku kwoty uzyskane z umorzenia akcji przekazuje się na kapitał rezerwowy, który może być wykorzystany tylko na pokrycie strat. Dodatnią różnicę między wartością nominalną umorzonych akcji a ceną ich nabycia należy odnieść na kapitał zapasowy. Ujemną różnicę należy ująć jako zmniejszenie kapitału zapasowego, a pozostałą część ujemnej różnicy, przewyższającą kapitał zapasowy, jako stratę z lat ubiegłych i opisać w informacji dodatkowej w sprawozdaniu finansowym za rok, w którym nastąpiło obniżenie kapitału zakładowego.

Spółka nie może nabywać wyemitowanych przez nią akcji własnych, za wyjątkiem przypadków określonych w art. 362. kodeksu spółek handlowych. Dodatnią różnicę między ceną sprzedaży zbywanych akcji własnych, pomniejszoną o koszty sprzedaży, a ich ceną nabycia, należy odnieść na kapitał zapasowy. Ujemną różnicę należy ująć jako zmniejszenie kapitału zapasowego, a pozostałą jej część, przewyższającą kapitał zapasowy, jako stratę z lat ubiegłych i opisać w informacji dodatkowej w sprawozdaniu finansowym za rok, w którym nastąpiła sprzedaż.

Statut może przewidywać, że w zamian za akcje umorzone spółka wydaje świadectwa użytkowe bez określonej wartości nominalnej. Świadectwa użytkowe mogą być imienne lub na okaziciela. Jeżeli statut spółki akcyjnej nie stanowi inaczej, świadectwa użytkowe uczestniczą na równi z akcjami w dywidendzie oraz w nadwyżce majątku spółki, pozostałej po pokryciu wartości nominalnej akcji. Uprawniony ze świadectwa użytkowego nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania związane z umorzoną akcją i nie przysługują mu żadne prawa udziałowe, z wyjątkiem uprawnień do dywidendy i nadwyżki w majątku spółki.

Kapitał zakładowy spółki akcyjnej obniża się, w drodze zmiany statutu, przez zmniejszenie wartości nominalnej akcji, połączenie akcji lub umorzenie części akcji, oraz w przypadku podziału spółki, przez wydzielenie. Procedury związane z obniżeniem kapitału zakładowego spółki akcyjnej są analogiczne jak w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. O uchwalonym obniżeniu kapitału zakładowego zarząd niezwłocznie ogłasza, wzywając wierzycieli spółki do wniesienia sprzeciwów w terminie trzech miesięcy, licząc od dnia ogłoszenia, jeżeli nie zgadzają się na obniżenie. Wierzyciele, którzy w tym terminie zgłosili sprzeciw, powinni być przez spółkę zaspokojeni lub zabezpieczeni. Wierzycieli, którzy sprzeciwu nie zgłosili, uważa się za zgadzających się na obniżenie kapitału zakładowego.

Na pokrycie straty spółka akcyjna zobowiązana jest utworzyć kapitał zapasowy, do którego przelewa się co najmniej 8% zysku netto za dany rok obrotowy, dopóki kapitał ten nie osiągnie minimum jednej trzeciej kapitału zakładowego.

Ponadto zasady gospodarki kapitałem zapasowym zobowiązują do przekazywania na ten kapitał nadwyżek, osiągniętych przy emisji akcji powyżej ich wartości nominalnej, które nie zostały wykorzystane na pokrycie kosztów emisji akcji. Do kapitału zapasowego wpływają również dopłaty, które akcjonariusze uiszczają w zamian za przyznanie szczególnych uprawnień ich dotychczasowym akcjom, o ile te dopłaty nie będą użyte na wyrównanie nadzwyczajnych odpisów lub strat.

Statut może przewidywać tworzenie innych kapitałów na pokrycie szczególnych strat lub wydatków (kapitały rezerwowe). O wykorzystaniu kapitału zapasowego i rezerwowego rozstrzyga walne zgromadzenie, jednak części kapitału zapasowego, w wysokości jednej trzeciej kapitału zakładowego, można użyć jedynie na pokrycie straty wykazanej w sprawozdaniu finansowym. Koszty emisji akcji poniesione przy powstaniu spółki akcyjnej lub podwyższeniu kapitału zakładowego zmniejszają kapitał zapasowy spółki do wysokości nadwyżki wartości emisji nad wartością nominalną akcji, a pozostałą ich część zalicza się do kosztów finansowych.

Szczególnym rodzajem kapitału jest **kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny**, tworzony we wszystkich jednostkach bez względu na formę prawną. Kapitał z aktualizacji wyceny jest specyficznym rodzajem kapitału rezerwowego, obowiązek jego tworzenia mają spółki kapitałowe oraz inne jednostki, a powstaje ze wzrostu:

- wartości bieżącej środków trwałych powstałej w wyniku aktualizacji wyceny środków trwałych przeprowadzonej na podstawie odpowiedniego zarządzenia ministra finansów,
- wartości długoterminowych inwestycji, będących skutkiem przeszacowania ich wartości do cen rynkowych.

Zasady gospodarki kapitałem (funduszem) z aktualizacji wyceny, przewidują, że kapitał ten do czasu występowania w aktywach jednostki składnika majątkowego (środka trwałego, składnika długoterminowych aktywów finansowych), którego wzrost wartości był źródłem powstania tego kapitału, może być wykorzystany tylko na pokrycie strat wynikłych z obniżenia wartości składnika majątkowego do wysokości uprzedniego wzrostu jego wartości. Po zbyciu, likwidacji składnika majątkowego, którego wzrost wartości był źródłem powstania kapitału, jego niewykorzystana wartość może być przekazana na kapitał zapasowy w wysokości odnoszącej się do tego składnika majątkowego.

Kapitały (fundusze) własne powstałe z zamiany dłużnych papierów wartościowych, zobowiązań i pożyczek na udziały wykazuje się w wartości nominalnej tych papierów wartościowych, zobowiązań i pożyczek, po uwzględnieniu niezamortyzowanego dyskonta lub premii, odsetek naliczonych i niezapłaconych do dnia zamiany, które nie będą wypłacone, niezrealizowanych różnic kursowych oraz skapitalizowanych kosztów emisji, co dotyczy również odpowiednio zobowiązań bezwarunkowo umorzonych w wyniku postępowania naprawczego lub układowego.

Składniki kapitału (funduszu) własnego jednostek postawionych w stan likwidacji lub upadłości należy – na dzień rozpoczęcia likwidacji lub postępowania upadłościowego – połączyć w jeden kapitał (fundusz) podstawowy, zmniejszając go w spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością o udziały własne. Natomiast w spółkach akcyjnych – o należne wkłady na poczet kapitału, o ile nie wezwano zainteresowanych do ich wniesienia, oraz o akcje własne.

3. Ewidencja kapitałów własnych

Ogólne zasady ujmowania w księgach rachunkowych i prezentacji w sprawozdaniach kapitałów własnych przedstawiono w art. 36. ustawy o rachunkowości, który stanowi, że kapitały (fundusze) własne ujmuje się w księgach rachunkowych z podziałem na ich rodzaje i według zasad określonych przepisami prawa, postanowieniami statutu lub umowy o utworzeniu jednostki.

Kapitał zakładowy spółek kapitałowych, fundusz udziałowy spółdzielni i fundusz założycielski przedsiębiorstw państwowych wykazuje się w wysokości określonej w umowie lub statucie i wpisanej w rejestrze sądowym. Zadeklarowane, lecz niewniesione wkłady kapitałowe ujmuje się jako należne wkłady na poczet kapitału. Udziały (akcje własne) wykazuje się w bilansie jako zmniejszenie kapitałów własnych.

W bilansie kapitały własne wykazuje się w następujących pozycjach pasywów:

- A. Kapitał (fundusz) własny.
 - I. Kapitał (fundusz) podstawowy.
 - II. Należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna).
 - III. Udziały (akcje) własne (wielkość ujemna).
 - IV. Kapitał (fundusz) zapasowy.
 - V. Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny.
 - VI. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe.
 - VII. Zysk (strata) z lat ubiegłych.
 - VIII. Zysk (strata) netto.
 - IX. Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna).

Do kapitałów własnych zalicza się także zysk z roku obrotowego, na koniec którego sporządzono sprawozdanie, oraz niepodzielony zysk z lat ubiegłych, co w bilansie wykazuje się w oddzielnych pozycjach. W przypadku wystąpienia straty wykazuje się ją w bilansie ze znakiem ujemnym, jako zmniejszenie kapitałów własnych, podobnie jak wykazywane w oddzielnej pozycji kapitałów własnych odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wartość ujemna). Takie odpisy mogą być przeprowadzane tylko w przypadkach przewidzianych w przepisach prawnych.

Ewidencję każdego rodzaju kapitału w księdze głównej prowadzi się na oddzielnym koncie. W zakładowym planie kont występować powinny takie konta jak „**Kapitał zakładowy**”, do którego ewidencję analityczną stanowi księga akcyjna (udziałów), „**Kapitał zapasowy**”, „**Kapitał rezerwowy**” (z określeniem jego przeznaczenia), „**Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny**”.

Do księgi akcyjnej wpisuje się informacje o posiadaczach akcji imiennych i świadectw tymczasowych. Ewidencja szczegółowa do konta „Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny” dostarczać musi informacji o stanie tego kapitału w podziale na poszczególne tytuły jego utworzenia odpowiadające poszczególnym składnikom majątkowym, których wzrost wartości został odniesiony na ten kapitał.

Na schematach księgowych nr X.32 i X.33 przedstawiono ewidencję kapitałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością i w spółce akcyjnej.

Schemat nr X.32. Kapitały w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością

Kapitał zakładowy				Kapitał zapasowy				Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny			
(8)	13 000	200 000	(1)	(8)	2 000	15 000	(3)		19 000	(6)	
		70 000	(2)	(9)	10 000						
		10 000	(9)	(9*)	2 100						
Krótkoterminowe papiery wartościowe – udziały własne				Rozliczenie wyniku finansowego				Kapitał rezerwowy z dopłat			
(7)	15 000	13 000	(8)	(3)	15 000				23 000	(4)	
		2 000	(8)								
Środki trwałe				Umorzenie środków trwałych				Rozrachunki z udziałowcami			
(2)	70 000					18 000	(6)	(4)	23 000	23 000	(5)
(6)	37 000										
Rozrachunki z urzędem skarbowym				Rachunek bankowy							
		2 100	(9*)	(1)	200 000	15 000	(7)				
				(5)	23 000						

Opis do schematu nr X.32

Salda początkowe kont pominięto. Operacje dotyczą różnych okresów sprawozdawczych w kolejnych latach obrotowych.

1. Przekazano na rachunek bankowy 200 000 zł, jako wniesienie udziałów do zakładanej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością.
2. Przekazano aporty niepieniężne na pokrycie udziałów w spółce – środki trwałe o wartości 70 000 zł.
3. Podjęto uchwałę o podziale zysku wypracowanego w poprzednim roku obrotowym. Zysk netto w kwocie 15 000 zł przeznaczono na zwiększenie kapitału zapasowego.
4. Zgromadzenie wspólników przyjęło uchwałę o wniesieniu dopłat w ogólnej wysokości 23 000 zł.
5. Udziałowcy wpłacili na rachunek bankowy należne dopłaty do kapitału.
6. W wyniku aktualizacji wyceny środków trwałych zwiększyła się wartość początkowa środków trwałych o 37 000 zł i ich umorzenie o 18 000 zł, co spowodowało powstanie kapitału rezerwowego z aktualizacji wyceny w wysokości 19 000 zł.
7. Nabyto za 15 000 zł, płacąc z rachunku bankowego, udziały od akcjonariusza celem ich umorzenia. Wartość nominalna nabytych udziałów 13 000 zł.
8. Umorzono nabyte udziały drogą obniżenia kapitału zakładowego, po przeprowadzeniu procedury przewidzianej dla obniżenia kapitału udziałowego.
9. Wspólnicy podjęli uchwałę o zmianie umowy spółki w zakresie wysokości kapitału zakładowego, przeznaczając z kapitału zapasowego na podwyższenie kapitału udziałowego 10 000 zł oraz 2 100 zł na opłacenie zaliczek na podatek dochodowy od osób fizycznych z tytułu objęcia przez wspólników nowych udziałów (operacja 9*).

Schemat nr X.33. Kapitały własne w spółce akcyjnej

Kapitał zakładowy			Kapitał zapasowy			Kapitał rezerwowy z umorzenia akcji	
(11)	11 000	800 000 (2)	(3)	20 000	70 000 (2)		11 000 (11)
			(6)	2 000	22 000 (8)		
			(10)	4 600			
Rozrachunki z akcjonariuszami			Akcje własne			Rozliczenie wyniku finansowego	
(2)	800 000	310 000 (1)	(5)	73 000	71 000 (6)	(7)	14 000
(2)	70 000	560 000 (4)	(9)	15 600	2 000 (6)	(8)	22 000
(7*)	2 700	73 000 (5)			15 600 (10)	(10)	11 000
		14 000 (7)					
Rozrachunki z urzędem skarbowym			Rachunek bankowy				
		2 700 (7*)	(1)	310 000	20 000 (3)		
			(4)	560 000	15 600 (9)		
			(6)	71 000			

Opis do schematu nr X.33

Salda początkowe kont pominięto. Operacje dotyczą różnych okresów sprawozdawczych w kolejnych latach obrotowych.

1. W związku z przeprowadzoną emisją akcji spółki drogą subskrypcji nabywcy akcji wpłacili na rachunek bankowy 310 000 zł (wartość nominalna akcji musi być opłacona co najmniej 25%, natomiast nadwyżka ceny emisyjnej nad wartością nominalną musi być pokryta w całości przed zarejestrowaniem spółki akcyjnej). Cena nominalna akcji wynosi 800 000 zł, a ich wartość emisyjna 870 000 zł.
2. Zarejestrowano spółkę – zaksięgowano kapitały zakładowy 800 000 zł i zapasowy 70 000 zł.
3. Zapłacono z rachunku bankowego wszystkie faktury i rachunki stanowiące koszty emisji akcji, które wyniosły 20 000 zł.
4. Akcjonariusze wpłacili 560 000 zł na rachunek bankowy za akcje, które objęli.
5. Spółka przejęła od akcjonariuszy w wyniku egzekucji akcje własne o wartości nominalnej 40 000 zł i mające wartość rynkową 73 000 zł. Akcje te stanowią zwrot za należność od akcjonariusza.
6. Przejęte akcje zbyto na giełdzie, otrzymując za nie 71 000 zł.
7. Podjęto uchwałę na walnym zgromadzeniu akcjonariuszy o podziale zysku za rok ubiegły. Zysk netto, wynoszący 36 000 zł, przeznaczono na wypłaty dla akcjonariuszy w kwocie 14 000 zł. Z tej kwoty 2700 zł spółka jako płatnik podatku dochodowego naliczyła i zaksięgowała zobowiązanie z tytułu podatku dochodowego akcjonariuszy, którzy objęli nowe akcje (operacja 7*).
8. Pozostałą część zysku netto w kwocie 22 000 zł przeznaczono na zwiększenie kapitału zapasowego.

9. Nabyto akcje własne o wartości nominalnej 11 000 zł za 15 600 zł celem umorzenia.
10. W sprawie nabycia i umorzenia akcji walne zgromadzenie podjęło wcześniej uchwałę, w której przyjęto pokryć wynagrodzenie za umorzone akcje z niepodzielonego zysku netto. Wartość nominalna umorzonych akcji: 11 000 zł. Ujemną różnicę pomiędzy wartością nominalną umorzonych akcji a ceną ich nabycia odniesiono na zmniejszenie kapitału zapasowego.
11. Zmniejszono kapitał akcyjny, jako skutek umorzenia akcji, przekazując jego równowartość 11 000 zł na kapitał rezerwowy.

Kapitały wycenia się zarówno w bieżącej ewidencji prowadzonej na kontach księgi głównej i w księgach pomocniczych, jak również na koniec roku obrotowego do bilansu w wartościach nominalnych. W związku z tym wartość nominalna akcji czy też udziałów nie oddaje ich rzeczywistej wartości. Ta różnica pomiędzy wartością nominalną udziałów (akcji) i ich rzeczywistą wartością szczególnie jest wysoka w długich okresach występowania w gospodarce procesów inflacyjnych. W odniesieniu do wyceny akcji i udziałów w spółkach kapitałowych można stosować różne metody wyceny odzwierciedlające ich rzeczywistą wartość. Księgowa wycena wartości udziałów (akcji) polega na ich wycenie według wartości aktywów netto przypadających na jeden udział (akcję). Aktywa netto oznaczają wartość aktywów ogółem pomniejszonych o zobowiązania jednostki, co oznacza, że aktywa netto równe są sumie kapitałów własnych. W przypadku notowania akcji na regularnych rynkach (giełdy papierów wartościowych) podstawą ich wyceny są ceny rynkowe.

4. Zestawienie zmian w kapitale własnym

Gospodarka kapitałami własnymi znajduje swoje odzwierciedlenie w zestawieniu zmian w kapitale własnym, które jest częścią rocznego sprawozdania finansowego. Dla każdego rodzaju kapitału prezentuje się w zestawieniu stan początkowy kapitału, jego zwiększenia w ciągu roku z podaniem wartości wzrostu według poszczególnych tytułów oraz zmniejszenia kapitału, także z podziałem na poszczególne tytuły zmniejszeń danego rodzaju kapitału². Każda oddzielna część zestawienia zmian w kapitałach własnych, odpowiadająca odrębnym rodzajom kapitału własnego, przedstawiona jest w układzie: stan początkowy, zwiększenia i zmniejszenia oraz stan na koniec roku obrotowego kapitału. Poszczególne pozycje stanu początkowego i stanu końcowego dla każdego rodzaju kapitału własnego w zestawieniu zmian kapitału własnego odpowiadają saldom początkowym i saldom końcowym kont księgi głównej, na których ewidencjonuje się poszczególne rodzaje kapitału własnego. Obroty stron kredytowych tych kont bez sald początkowych i końcowych odzwierciedlają zwiększenie, nato-

² M. Sierpińska, T. Jachna, *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, Warszawa 2004, s. 134.

miast obroty stron debetowych tych kont – zmniejszenie poszczególnych rodzajów kapitałów. Jako oddzielne rodzaje kapitałów własnych w zestawieniu prezentowane są zysk (strata) z lat ubiegłych i wynik finansowy netto roku obrotowego. Ten ostatni, z wyszczególnieniem jako zysk netto, strata netto i odpisy z zysku.

W części zestawienia dotyczącej zysku (straty) z lat ubiegłych podaje się jako jedną ze zmian kapitału skutki błędu podstawowego, który zgodnie z przepisami art. 54. ust 3. ustawy o rachunkowości jest błędem ujawnionym w danym roku obrotowym lub przed zatwierdzeniem sprawozdania finansowego, ale dotyczącym wcześniejszych lat obrotowych, dla których zatwierdzono już sprawozdania. Ujawnienie błędu podstawowego powoduje, że nie można uznać sprawozdania finansowego za rok lub lata poprzednie za spełniające wymagania przedstawienia rzetelnego i jasnego obrazu sytuacji finansowej i majątkowej oraz wyniku finansowego. Nie każdy błąd ma więc rangę błędu podstawowego, wymagającego ujęcia w księgach rachunkowych; rozstrzyga kryterium istotności. Kwotę korekty mającej na celu usunięcie błędu podstawowego ujmuje się w księgach rachunkowych roku, w którym go ujawniono i odnosi się na kapitał (fundusz) własny i wykazuje jako „zysk (strata) z lat ubiegłych”. Poniżej przedstawiono przykład rozliczenia i ewidencji korekty błędu podstawowego. Ewidencję zysku (straty) z lat ubiegłych prowadzi się na koncie „Rozliczenie wyniku finansowego”.

PRZYKŁAD NR 11

Na początku ubiegłego roku obrotowego, wprowadzono do ewidencji środki trwałe o wartości początkowej 100 000 zł, które nie stanowiły własności jednostki. Takie postępowanie było skutkiem błędnego rozliczenia wyników inwentaryzacji środków trwałych przejętych od innej jednostki do depozytu. Wyniki inwentaryzacji rozliczono w ten sposób, że ujawnione (błędnie) środki trwałe potraktowano jako pozostałe przychody operacyjne o wartości 100 000 zł. Za cały ubiegły rok od błędnie wprowadzonych do ewidencji środków trwałych naliczono umorzenie na kwotę 8000 zł. Sprawozdanie za ubiegły rok zostało zatwierdzone przez walne zgromadzenie jednostki, która jest spółką akcyjną. Kwoty błędu podstawowego przekraczają granice istotności, co oznacza, że należy wprowadzić do ksiąg rachunkowych w danym roku obrotowym korektę błędu. Księgowanie będzie obejmowało kwoty: zmniejszenia wartości początkowej środków trwałych o kwotę 100 000 zł, zmniejszenia umorzenia o 8000 zł i zmniejszenia zysku z roku ubiegłego o kwotę 92 000 zł, co zostało przedstawione na schemacie księgowym nr X.34. Korekta amortyzacji od błędnie wprowadzonych do ewidencji środków trwałych za bieżący rok będzie przeprowadzona w księgach rachunkowych roku bieżącego.

Schemat nr X.34. Błąd podstawowy

Środki trwałe		Umorzenie środków trwałych		Rozliczenie wyniku finansowego	
100 000	(1)	(1)	8 000	(1)	92 000

Opis do schematu X.34

1. Ewidencja błędu podstawowego według danych liczbowych podanych w przykładzie nr 11.

5. Łączenie spółek

Łączenie spółek jest przejawem zmian kapitałowych o istotnych konsekwencjach dla łączących się podmiotów kapitałowych, jak również dla całego rynku kapitałowego. Łączenie spółek oznacza koncentrację kapitałów i może być realizowane w celu poprawienia pozycji na rynku spółki powstałej z połączenia lub ratowania przed upadkiem przejmowanej spółki słabszej ekonomicznie, która nie może sama sprostać konkurencji rynkowej. Doniosłe znaczenie problematyki łączenia spółek znalazło swoje odzwierciedlenie w ustawie o rachunkowości, gdzie poświęcono tej tematyce rozdział 4. ustawy.

Łączenie się spółek handlowych (spółek akcyjnych i spółek z ograniczoną odpowiedzialnością oraz tych spółek ze spółkami osobowymi) rozlicza się i ujmuje na dzień połączenia w księgach rachunkowych spółki, na którą przechodzi majątek łączących się spółek (spółki przejmującej) albo nowej spółki powstałej w wyniku połączenia (spółki nowo zawiązanej). Za dzień połączenia spółek przyjmuje się dzień wpisania połączenia do rejestru właściwego dla siedziby spółki przejmującej bądź spółki nowo zawiązanej.

Stosuje się dwie metody rozliczenia łączenia spółek:

- metodą nabycia określoną w art. 44b ustawy o rachunkowości,
- metodą łączenia udziałów przedstawioną w art. 44c ustawy o rachunkowości.

W wyniku połączenia, likwidacji (wykreśleniu z rejestru) może ulec tylko spółka przejęta lub wszystkie spółki łączące się, gdy powstaje spółka nowo zawiązana.

Rozliczenie połączenia metodą nabycia polega na sumowaniu poszczególnych pozycji aktywów i pasywów spółki przejmującej, według ich wartości księgowej, z odpowiednimi pozycjami aktywów i pasywów spółki przejętej, według ich wartości godziwej ustalonej na dzień ich połączenia. Kapitał własny spółki przejętej, stanowiący na dzień połączenia jej aktywa netto według wartości godziwej, podlega wyłączeniu.

Przepisy art. 44b ust. 4. ustawy o rachunkowości podają sposoby ustalania wartości godziwej aktywów i pasywów. W myśl tych przepisów wartość godziwą dla poszczególnych grup aktywów lub zobowiązań ustala się w następujący sposób:

1. Dla notowanych papierów wartościowych – aktualny kurs notowań pomniejszony o koszty sprzedaży.
2. Dla nienotowanych papierów wartościowych – wartość oszacowaną, uwzględniającą takie czynniki, jak współczynnik cena do zysku i stopa dywidendy porównywalnych papierów wartościowych wyemitowanych przez spółki o podobnych charakterystykach.
3. Dla należności – wartość bieżącą (zdyskontowaną) kwot wymagających zapłaty, wyznaczoną przy odpowiednich bieżących stopach procentowych, pomniejszoną o odpisy na należności zagrożone i nieściągalne oraz ewentualne koszty windykacji. Wyznaczanie wartości bieżących (zdyskontowanych) w odniesieniu do należności krótkoterminowych nie jest konieczne, jeżeli różnica pomiędzy wartością należności według kwot wymagających zapłaty a według ich wartości zdyskontowanej nie jest istotna.

4. Dla zapasów produktów gotowych i towarów – cenę sprzedaży netto pomniejszoną o opust marży zysku wynikający z kosztów doprowadzenia przez spółkę przejmującą do sprzedaży zapasu lub znalezienia nabywcy.
5. Dla zapasów produktów w toku – cenę sprzedaży netto produktów gotowych pomniejszoną o koszty zakończenia produkcji i opust marży zysku, wynikający z kosztów doprowadzenia przez spółkę przejmującą zapasów do sprzedaży lub znalezienia nabywcy.
6. Dla zapasów materiałów – aktualną cenę nabycia.
7. Dla środków trwałych – wartość rynkową lub ich wartość według niezależnej wyceny. W przypadku gdy nie jest możliwe uzyskanie niezależnej wyceny środków trwałych – aktualną cenę nabycia albo koszt wytworzenia, z uwzględnieniem aktualnego stopnia ich zużycia.
8. Dla wartości niematerialnych i prawnych – wartość oszacowaną, wyznaczoną w oparciu o ceny rynkowe takich samych lub podobnych wartości niematerialnych i prawnych, a w odniesieniu do wartości firmy lub ujemnej wartości firmy zawartej w bilansie spółki przejętej – wartość zerową. W przypadku, gdy wartość oszacowana nie może zostać wyznaczona w oparciu o ceny rynkowe, przyjmuje się taką wartość, która nie spowoduje powstania lub zwiększenia ujemnej wartości firmy w wyniku połączenia.
9. Dla zobowiązań – wartość bieżącą (zdyskontowaną) kwot wymagających zapłaty, wyznaczoną przy odpowiednich bieżących stopach procentowych. Wyznaczanie wartości bieżących (zdyskontowanych) w odniesieniu do zobowiązań krótkoterminowych nie jest konieczne, jeżeli różnica pomiędzy wartością zobowiązań według kwot wymagających zapłaty a ich wartością zdyskontowaną nie jest istotna.
10. Dla rezerwy lub aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego – wartość możliwą do realizacji przez połączone spółki, po uwzględnieniu zmiany wartości podatkowej i księgowej aktywów netto spółki przejmowanej.

Sposoby ustalania wartości godziwej aktywów i pasywów przedstawione w art. 44b ust. 4. ustawy o rachunkowości mają zastosowanie także do innych przypadków wyceny aktywów i pasywów, nie tylko tych związanych z łączeniem spółek.

Kluczowym zagadnieniem rozliczenia łączenia spółek metodą nabycia jest ustalenie ceny przejęcia spółki przejmowanej. Zgodnie z art. 44b ust. 5. ustawy o rachunkowości przez cenę przejęcia rozumie się w przypadku:

1. Gdy w celu połączenia spółka wydaje (emituje) udziały – cenę rynkową tych udziałów lub inaczej ustaloną ich wartość godziwą, jeżeli nie jest znana ich cena rynkowa. W takim przypadku nadwyżkę wartości rynkowej udziałów lub inaczej ustalonej ich wartości godziwej ponad wartość nominalną udziałów zalicza się do kapitału zapasowego. Cenę rynkową wydanych (wyemitowanych) udziałów przyjmuje się z dnia, w którym wszystkie istotne warunki połączenia, w tym relacja wymienna udziałów, zostały ogłoszone. Jeżeli cena rynkowa w tym okresie podlegała istotnym zmianom, wówczas za cenę rynkową można przyjąć średnią cen rynkowych z miesiąca poprzedzającego i miesiąca następującego po dniu ogłoszenia wszystkich istotnych warunków połączenia.

2. Nabycia własnych udziałów w celu połączenia – cenę nabycia własnych udziałów, jednak zgodnie z przepisami kodeksu spółek handlowych nabycie własnych udziałów celem połączenia może dokonać się tylko w przypadkach określonych w art. 200., 362. i 366. kodeksu spółek handlowych.
3. Nabycia udziałów spółki przejmowanej – cenę nabycia tych udziałów.
4. Gdy w celu połączenia spółka dokonuje zapłaty w innej formie niż określona w pkt 1–3 – wartość godziwą przedmiotu zapłaty.
5. Gdy w celu połączenia spółka dokonuje zapłaty w różnych formach – sumę odpowiednich wartości, o których mowa w pkt 1–4.

Prawidłowe ustalenie ceny przejęcia jest warunkiem poprawnego ustalenia wartości firmy, jaka powstaje w wyniku przejęcia spółki. **Wartość firmy** powstała w wyniku przejęcia innej spółki równa jest nadwyżce ceny przejęcia nad wartością godziwą aktywów netto spółki przejętej. Wartość firmy jest zaliczana do aktywów trwałych spółki, na którą przeszedł majątek połączonych spółek lub spółki powstałej w wyniku połączenia. W przypadku, gdy cena przejęcia jest niższa niż aktywa netto spółki przejmowanej, wycenione według wartości godziwej, występuje ujemna wartość firmy, którą ustala się jako nadwyżkę wartości godziwej aktywów netto spółki przejętej nad ceną przejęcia, ale do wysokości nieprzekraczającej wartości godziwej nabytych aktywów trwałych, z wyłączeniem długoterminowych aktywów finansowych notowanych na regulowanych rynkach. Tak ustaloną ujemną wartość firmy jednostka zalicza do rozliczeń międzyokresowych przychodów przez okres będący średnią ważoną okresu ekonomicznej użyteczności nabytych i podlegających amortyzacji aktywów. Ujemna wartość firmy w wysokości przekraczającej wartość godziwą aktywów trwałych, z wyłączeniem długoterminowych aktywów finansowych notowanych na regulowanych rynkach, zaliczana jest do przychodów na dzień połączenia. Należy zwrócić uwagę na obowiązujący sposób ustalania ujemnej wartości firmy, który nie jest prostą odwrotnością ustalania „dodatniej” wartości firmy.

W przypadku łączenia spółek nadwyżka wartości aktywów netto ustalonej według wartości godziwej spółki przejętej nad ceną przejęcia dzieli się na dwie części:

- 1) do wysokości nieprzekraczającej wartości godziwej nabytych aktywów trwałych, z wyłączeniem długoterminowych aktywów finansowych notowanych na regulowanych rynkach, która jest uznawana za ujemną wartość firmy,
- 2) pozostałą część nadwyżki, którą zalicza się do przychodów już w dniu połączenia.

Od wartości firmy jednostka dokonuje odpisów amortyzacyjnych w okresie nie dłuższym niż 5 lat. W uzasadnionych przypadkach kierownik jednostki może wydłużyć ten okres do lat 20. Wydłużenie okresu amortyzacji należy podać w informacji dodatkowej wraz z jego uzasadnieniem. Odpisów amortyzacyjnych dokonuje się metodą liniową i zalicza się je do pozostałych kosztów operacyjnych.

Z aktywów i pasywów połączonych spółek wyłączeniu podlegają także wzajemne należności i zobowiązania oraz inne rozrachunki o podobnym charakterze.

Rozliczeniu przy łączeniu spółek metodą nabycia podlegają więc niektóre aktywa i pasywa ale także koszty i przychody. W przypadku, gdy w wyniku połączenia powstała nowa spółka, włączeniu do rachunku zysków i strat za rok obrotowy, w którym nastąpiło połączenie, podlegają przychody i koszty oraz zyski i straty spółki przejętej i spółki przejmującej tylko od

dnia połączenia, natomiast gdy w wyniku połączenia na spółkę przejmującą przeszedł majątek spółki przejmowanej, włączeniu do rachunku zysków i strat za rok obrotowy, w którym nastąpiło połączenie, podlegają przychody i koszty oraz zyski i straty spółki przejętej od dnia połączenia oraz spółki przejmującej od początku roku obrotowego.

W przypadku, gdy (przed dniem połączenia) spółki łączące się pozostawały w stosunku podporządkowania, wówczas zyski lub straty netto spółki przejmowanej, osiągnięte przed dniem połączenia, wpływają w odpowiednim procencie, ustalonym jako procent kontrolowanych przez spółkę przejmującą w danym okresie przed dniem połączenia aktywów netto spółki przejmowanej, na odpowiednie pozycje kapitałów własnych spółki przejmującej, spółki powstałej w wyniku połączenia, z uwzględnieniem odpisów wartości firmy albo ujemnej wartości firmy, za okres od dnia powstania stosunku podporządkowania do dnia połączenia.

Koszty poniesione bezpośrednio w związku z połączeniem powiększają cenę przejęcia. Koszty organizacji poniesione przy założeniu nowej spółki akcyjnej lub koszty podwyższenia kapitału zakładowego w celu połączenia zmniejszają kapitał zapasowy spółki przejmującej bądź spółki powstałej w wyniku połączenia, do wysokości nadwyżki wartości emisyjnej nad wartością nominalną akcji. Pozostałą część zalicza się do kosztów finansowych.

Łączenie spółek metodą łączenia udziałów rozlicza się, jeżeli żadna z łączących się spółek nie może być uznana za spółkę przejmującą. Szczególne warunki niemożliwości uznania żadnej z łączących się spółek za spółkę przejmującą podane zostały w art. 44c ustawy o rachunkowości.

Łączenie się spółek rozlicza się i ujmuje w księgach rachunkowych spółki, na którą przechodzi majątek łączących się spółek, w tym także nowej spółki powstałej w wyniku połączenia metodą łączenia udziałów.

Łączenie spółek metodą łączenia udziałów polega na sumowaniu poszczególnych pozycji odpowiednich aktywów i pasywów oraz przychodów i kosztów połączonych spółek, według stanu na dzień połączenia, po uprzednim doprowadzeniu ich wartości do jednolitych metod wyceny i dokonaniu odpowiednich wyłączeń.

Wyłączeniu podlega wartość kapitału zakładowego spółki, której majątek został przeniesiony na inną spółkę, lub spółek, które w wyniku połączenia zostały wykreślone z rejestru. Po dokonaniu tego wyłączenia odpowiednie pozycje kapitału własnego spółki, na którą przechodzi majątek połączonych spółek lub nowo powstałej spółki, koryguje się o różnicę pomiędzy sumą aktywów i pasywów.

Wyłączeniu podlegają również:

- wzajemne należności i zobowiązania oraz inne rozrachunki o podobnym charakterze łączących się spółek,
- przychody i koszty operacji gospodarczych dokonywanych w danym roku obrotowym przed połączeniem między łączącymi się spółkami,
- zyski lub straty operacji gospodarczych dokonanych przed połączeniem między łączącymi się spółkami, zawarte w wartościach podlegających łączeniu aktywów i pasywów.

Koszty poniesione w związku z połączeniem, w tym również koszty organizacji poniesione przy założeniu nowej spółki lub koszty podwyższenia kapitału spółki, na którą przechodzi majątek łączących się spółek, zalicza się do kosztów finansowych.

W rozliczeniu łączenia spółek metodą łączenia udziałów nie występuje wartość firmy.

Ilustracją przedstawionej wyżej tematyki rozliczenia łączenia spółek metodą nabycia i metodą łączenia udziałów jest przykład nr 12, poświęcony połączeniu dwóch spółek akcyjnych, z których jedna jest spółką przejmującą (metodą nabycia).

PRZYKŁAD NR 12

Założenia:

Przyjęto, że połączenie spółek przeprowadza się metodą nabycia, w dwóch wariantach:

- spółka przejmująca emituje nowe akcje celem przekazania ich akcjonariuszom spółki przejmowanej, jako zapłatę za przejęcie
- spółka przejmująca nabywa własne akcje celem przekazania ich akcjonariuszom spółki przejmowanej, jako zapłatę za przejęcie. Pamiętać należy, że połączenie spółek bez podwyższania kapitału zakładowego spółki przejmującej musi respektować ograniczenia wynikające z przepisów art. 362. kodeksu spółek handlowych.

Ponadto przykład obejmuje łączenie spółek metodą łączenia udziałów dla tych samych danych liczbowych przyjętych w niniejszych założeniach.

Aktywa i pasywa spółek przed połączeniem przedstawiały się następująco:

Spółka przejmująca

Aktywa trwale:	7 000 000 zł	Kapitał zakładowy:	3 000 000 zł
Aktywa obrotowe:	3 200 000 zł	Kapitał zapasowy:	2 900 000 zł
		Zobowiązania:	4 300 000 zł
Aktywa ogółem:	10 200 000 zł	Pasywa ogółem:	10 200 000 zł

Spółka przejmowana

Aktywa trwale:	1 000 000 zł	Kapitał zakładowy:	900 000 zł
Aktywa obrotowe:	700 000 zł	Kapitał zapasowy:	300 000 zł
		Zobowiązania:	500 000 zł
Aktywa ogółem:	1 700 000 zł	Pasywa ogółem:	1 700 000 zł

Metoda nabycia

W związku z łączeniem spółek metodą nabycia, przeprowadzono wycenę aktywów i pasywów spółki przejmowanej w wartościach godziwych, uzyskując w wyniku wyceny wzrost wartości aktywów trwałych o 300 000 zł i zobowiązań o 100 000 zł. Skutki wyceny aktywów i pasywów spółki w wartościach godziwych zostają odniesione na kapitał zapasowy, który per saldo zwiększył się o 200 000 zł do kwoty 500 000 zł (można także połączyć kapitały własne w jeden kapitał). Inne aktywa i pasywa w spółce przejmowanej według wyceny w wartości godziwej przedstawiają się następująco:

Aktywa trwale	– 1 300 000 zł
Aktywa obrotowe	– 700 000 zł
Zobowiązania	– 600 000 zł

Aktywa netto po uwzględnieniu skutków wyceny w wartościach godziwych wynoszą:

$$1\,300\,000\text{ zł} + 700\,000\text{ zł} - 600\,000\text{ zł} = 1\,400\,000\text{ zł}.$$

Wzajemne należności i zobowiązania w dniu przejęcia występujące pomiędzy spółką przejmującą i spółką przejmowaną wynosiły 200 000 zł. Przy korekcie wartości aktywów i pasywów spółki przejmującej po połączeniu o tą kwotę zmniejszy się stan należności i zobowiązań.

Wariant I

Wycena aktywów i pasywów spółki przejmującej po połączeniu spółek metodą nabycia (wariant emisji nowych akcji spółki przejmującej celem zapłaty za przejęcie).

Cena nabycia równa jest rynkowej wartości wyemitowanych akcji spółki przejmującej, która wyniosła 1 550 000 zł. Wartość nominalna tych akcji nowej emisji spółki przejmującej wynosi 800 000 zł. W poniższym zestawieniu podano ustalenie wartości aktywów i pasywów spółki przejmującej.

Wartość firmy powstałej w wyniku połączenia wynosi 150 000 zł, co stanowi różnicę pomiędzy ceną nabycia 1 550 000 zł i wartością aktywów netto spółki przejętej 1 400 000 zł.

Aktywa

Wyszczególnienie	Aktywa spółki przejmującej	Aktywa spółki przejętej	Korekty i wyłączenia	Aktywa spółki po połączeniu
Aktywa trwałe	7 000 000	1 300 000	Wartość firmy + 150 000	8 450 000
Aktywa obrotowe	3 200 000	700 000	Wzajemne należności – 200 000	3 700 000
Ogółem	10 200 000	2 000 000	+ 150 000 – 200 000	12 150 000

Pasywa

Wyszczególnienie	Pasywa spółki przejmującej	Pasywa spółki przejętej	Korekty i wyłączenia	Pasywa po połączeniu
Kapitał zakładowy	3 000 000	900 000	Kapitały spółki przejmowanej oraz kapitały z nowej emisji – 900 000 + 800 000	3 800 000
Kapitał zapasowy	2 900 000	500 000	– 500 000 + 750 000	3 650 000
Zobowiązania	4 300 000	600 000	Wzajemne zobowiązania – 200 000	4 700 000
Ogółem	10 200 000	2 000 000	+ 150 000 – 200 000	12 150 000

Wzrost wartości korekty kapitału zapasowego o 750 000 zł jest wynikiem nadwyżki wartości rynkowej wyemitowanych akcji 1 550 000 zł nad ich wartością nominalną 800 000 zł, którą – zgodnie z zasadami gospodarki kapitałami własnymi – odnosi się na kapitał zapasowy.

Wariant II

Wycena aktywów i pasywów spółki po połączeniu metodą nabycia. Spółka przejmująca celem połączenia spółek nabywa swoje akcje o wartości nominalnej 800 000 zł i przekazuje je akcjonariuszom spółki przejmowanej. Akcje własne spółka przejmująca nabyła za kwotę 1 550 000 zł. Wartość firmy wyniesie 150 000 zł, jako różnica pomiędzy ceną nabycia udziałów własnych i aktywami netto spółki przejmowanej.

Aktywa

Wyszczególnienie	Aktywa spółki przejmującej	Aktywa spółki przejętej	Korekty i wyłączenia	Aktywa spółki po połączeniu
Aktywa trwałe	7 000 000	1 300 000	Wartość firmy + 150 000	8 450 000
Aktywa obrotowe	3 200 000	700 000	Wzajemne należności – 200 000	2 150 000
			Akcje własne przekazane – 1 550 000	
Ogółem	10 200 000	2 000 000	1 600 000	10 600 000

Pasywa

Wyszczególnienie	Pasywa spółki przejmującej	Pasywa spółki przejętej	Korekty i wyłączenia	Pasywa po połączeniu
			Kapitały własne spółki przejmowanej	
Kapitał zakładowy	3 000 000	900 000	– 900 000	3 000 000
Kapitał zapasowy	2 900 000	500 000	– 500 000	2 900 000
			Wzajemne zobowiązania	
Zobowiązania	4 300 000	600 000	– 200 000	4 700 000
Ogółem	10 200 000	2 000 000	– 1 600 000	10 600 000

Różnica ogólnej wartości aktywów i pasywów spółki po połączeniu rozliczonym metodą nabycia według wariantu I i II wynosi 1 550 000 zł (12 150 000 – 10 600 000) i jest równa wartości rynkowej akcji wyemitowanych przez spółkę przejmującą celem przekazania ich akcjonariuszom spółki przejmowanej. Spółka przejmująca (w wariantcie II) nabywa udziały własne na kwotę 1 550 000 zł i o taką kwotę zmniejsza się ogólna wartość aktywów.

Metoda łączenia udziałów

Założono, że wynik wyceny aktywów i pasywów jest taki sam, jak w metodzie nabycia, natomiast wzajemne należności i zobowiązania pomiędzy spółkami łączącymi się wynoszą 200 000 zł. Pamiętać należy, że przy wycenie aktywów i pasywów łączących się spółek w tej metodzie rozliczenia połączenia spółek, łączące spółki obowiązuje ten sam sposób wyceny ich aktywów i pasywów. W wyniku połączenia powstaje spółka nowo zawiązana, której aktywa i pasywa wynoszą:

Aktywa

Wyszczególnienie	Aktywa spółki I	Aktywa spółki II	Korekty i wyłączenia	Aktywa po połączeniu
Aktywa trwałe	7 000 000	1 300 000		8 300 000
Aktywa obrotowe	3 200 000	700 000	Wzajemne należności – 200 000	370 000
Ogółem	10 200 000	2 000 000	– 200 000	12 000 000

Pasywa

Wyszczególnienie	Pasywa spółki I	Pasywa spółki II	Korekty i wyłączenia	Pasywa po połączeniu
Kapitał zakładowy	3 000 000	900 000		3 900 000
Kapitał zapasowy	2 900 000	500 000		3 400 000
Zobowiązania	4 300 000	600 000	Wzajemne zobowiązania – 200 000	4 700 000
Ogółem	10 200 000	2 000 000	– 200 000	12 000 000

W przypadku łączenia udziałów powinien być ustalony kapitał zakładowy spółki powstałej w wyniku połączenia metodą łączenia udziałów. W prezentowanym przykładzie przyjęto, że suma wartości nominalnej akcji łączących się spółek stanowi kapitał akcyjny spółki powstałej w wyniku połączenia. W związku z tym nie było potrzeby wyłączenia kapitałów łączących się spółek i dokonywania korekty kapitałów.

Łączenie spółek kapitałowych wymaga, zgodnie z art. 49. kodeksu spółek handlowych, sporządzenia pisemnego planu połączenia. W takim planie uzgadnia się między innymi stosunek wymiany udziałów lub akcji spółki przejmowanej lub spółek łączących się przez zawiązanie nowej spółki na udziały lub akcje spółki przejmującej bądź spółki nowo zawiązanej oraz wysokość ewentualnych dopłat.

Rozdział jedenasty

Zobowiązania

1. Klasyfikacja zobowiązań

Jednostki gospodarcze finansują swoją działalność i posiadany majątek kapitałem własnym i zobowiązaniami, które są składnikiem pasywów, czyli jednym ze źródeł pochodzenia aktywów prawie wszystkich jednostek gospodarczych. Relacja wielkości kapitałów własnych do wielkości zobowiązań, czyli kapitałów obcych, jest podstawowym miernikiem oceny sytuacji ekonomicznej i finansowej jednostki gospodarczej, pokazującym jej stan zadłużenia. Zbyt wysoki udział zobowiązań w pasywach jednostki może być świadectwem niedoboru kapitału własnego, skutkującego problemami z finansowaniem działalności jednostki w dłuższej perspektywie czasu. Z drugiej strony, wykorzystanie kapitałów obcych do finansowania działalności jednostki może być czynnikiem poprawy rentowności kapitałów własnych poprzez wykorzystanie zjawiska dźwigni finansowej, występującej wtedy, gdy rentowność działalności jednostki jest wyższa niż jednostkowy koszt pozyskania kapitałów obcych. Działanie zjawiska dźwigni finansowej polega na tym, że wypracowany zysk jest ogółem większy, w związku z zastosowaniem obcych źródeł finansowania i zwiększeniu skali działalności przy wyższej rentowności działalności niż jednostkowe koszty pozyskania kapitałów obcych, co w ostatecznym rozrachunku zwiększa rentowność kapitału własnego.

Ważnym pojęciem analizy kapitałów jednostki jest kapitał obrotowy, inaczej określany jako kapitał pracujący. Wartość tego kapitału oznacza różnicę pomiędzy sumą aktywów obrotowych i sumą zobowiązań krótkoterminowych. Dodatni kapitał pracujący stanowi rezerwę na nieprzewidziane płatności. Poprawnie prowadzona gospodarka finansowa jednostki gospodarczej zakładać musi zawsze występowanie dodatnich wartości kapitału pracującego, a jego wartość powinna być istotnie większa w jednostkach mających trudności z pozyskaniem kredytów.

Zobowiązania oznaczają płatności lub inne świadczenia, które jednostka musi ponieść w przyszłości. Jako grupa pasywów, zobowiązania są zróżnicowane, a w bilansie mają rozbudowaną strukturę, ze względu na rodzaj zobowiązań i ich termin wymagalności. W bilansie jednostki gospodarczej zobowiązania prezentowane są w następujących pozycjach:

- B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania.
 - II. Zobowiązania długoterminowe
 - 1. Wobec jednostek powiązanych.
 - 2. Wobec pozostałych jednostek:
 - a) kredyty i pożyczki,
 - b) z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych,
 - c) inne zobowiązania finansowe,
 - d) inne.
 - III. Zobowiązania krótkoterminowe:
 - 1. Wobec jednostek powiązanych:

- a) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:
 - do 12 miesięcy,
 - powyżej 12 miesięcy,
- b) inne,
2. Wobec pozostałych jednostek:
 - a) kredyty i pożyczki,
 - b) z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych,
 - c) inne zobowiązania finansowe,
 - d) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:
 - do 12 miesięcy,
 - powyżej 12 miesięcy,
 - e) zaliczki otrzymane na dostawy,
 - f) zobowiązania wekslowe,
 - g) z tytułu podatków, ceł, ubezpieczeń i innych świadczeń,
 - h) z tytułu wynagrodzeń,
 - i) inne.
3. Fundusze specjalne.

Ze względu na termin wymagalności zobowiązania dzielą się na długoterminowe i krótkoterminowe. Długoterminowe zobowiązania to te, które będą wymagalne w terminie dłuższym niż rok od dnia bilansowego. Powyższe kryterium nie dotyczy funduszy specjalnych i zobowiązań z tytułu dostaw i usług, gdyż te dwie grupy pasywów bez względu na termin wymagalności traktowane są jako krótkoterminowe, chociaż zobowiązania z tytułu dostaw i usług prezentuje się w podziale na wymagalne w ciągu roku i dłuższym. Jednocześnie zobowiązania z tytułu wynagrodzeń, publicznoprawne i wekslowe ze swojej natury są w zdecydowanej większości wymagalne w krótkich okresach czasu i w całości zalicza się je do krótkoterminowych.

Struktura pasywów wykazywanych w pozycji bilansu B. Zobowiązania i rezerwy wskazuje na występowanie grup o różnej charakterystyce ekonomicznej. Z tego powodu wyróżnić można grupy zobowiązań:

- zobowiązania typowe, które można określić jak zwykle polegające na otrzymaniu od innych jednostek w przeszłości aktywów i innych świadczeń pokrywających koszty, które w przyszłych okresach czasu trzeba będzie spłacić,
- fundusze specjalne stanowiące źródło finansowania działalności finansowo wyodrębnionej, prowadzonej na podstawie ustaw tą działalność regulujących; fundusze specjalne stanowią zobowiązanie jednostki w stosunku do pracowników jednostki.

Zobowiązania zaliczane do pierwszej grupy wynikają z otrzymania przez jednostkę aktywów lub wykonania na jej rzecz usług zaliczanych do kosztów w przyszłości, które podlegają zwrotowi w późniejszych okresach w wysokości co najmniej ich równowartości. Jeśli odroczenie terminów płatności nie jest krótkie lub nie wynika z bieżących rozliczeń, to wiąże się z ponoszeniem opłat z tego tytułu. Zobowiązania zaliczane do tej grupy są kapitałami obcymi, które w przyszłych okresach będą dla jednostki obciążeniem ponoszenia płatności z tytułu zobowiązania podstawowego i odsetek wynikających z umownego terminu odroczenia płatności lub z tytułu zwłoki w zapłacie.

Zobowiązania prezentuje się w bilansie z podziałem na zobowiązania od jednostek powiązanych i od pozostałych jednostek. Celem tego podziału, który dotyczy też należności i niektórych instrumentów finansowych, jest przedstawienie struktury podmiotowej grupy aktywów i pasywów wrażliwych na relacje bezpośrednie z podmiotami występującymi w otoczeniu ekonomicznym. Inne są przecież relacje zachodzące pomiędzy jednostkami powiązanymi i pozostałymi, z tego względu należności i zobowiązania z jednostkami powiązanymi wymagają wnikliwszej analizy, oceny i kontroli.

Inną klasyfikacją zobowiązań jest ich podział na finansowe i pozostałe zobowiązania. Do zobowiązań finansowych zalicza się zobowiązania z tytułu zaciągniętych kredytów i pożyczek, wyemitowanych papierów wartościowych oraz inne zobowiązania finansowe związane z pozostałymi instrumentami finansowymi. Te grupy zobowiązań są prezentowane w bilansie w odrębnych pozycjach długoterminowych i krótkoterminowych zobowiązań finansowych. Zobowiązania długoterminowe w większości są zobowiązaniami finansowymi. Wśród innych długoterminowych zobowiązań wyróżnić można zobowiązania z tytułu leasingu finansowego. Kredyty zaciągnięte, pożyczki i inne zobowiązania kwalifikuje się do długoterminowych w wymiarze wartości rat spłaty wymagalnych w okresach dłuższych niż jeden rok. Pozostałe raty spłaty kredytów i pożyczek wykazuje się w bilansie jako zobowiązania krótkoterminowe.

Krótkoterminowe zobowiązania inne niż finansowe w bilansie prezentowane są w podziale na: cywilnoprawne (w pozycjach z tytułu dostaw i usług, zaliczki otrzymane na dostawy i inne), publicznoprawne (w pozycji: z tytułu podatków, cła, ubezpieczeń innych świadczeń) z pracownikami (w pozycji z tytułu wynagrodzeń i inne). Zobowiązania wekslowe chociaż mają charakter zobowiązań finansowych, także wykazywane są w odrębnej pozycji pozostałych zobowiązań krótkoterminowych.

2. Wycena zobowiązań finansowych

Wycenę zobowiązań, zgodnie ze wskazaniami art. 28. ust. 1. pkt 8. ustawy o rachunkowości na dzień bilansowy przeprowadza się w kwocie wymagającej zapłaty, przy czym zobowiązania finansowe, których uregulowanie zgodnie z umową następuje drogą wydania aktywów finansowych innych niż środki pieniężne lub wymiany na inny instrument finansowy, według wartości godziwej.

Interpretację pojęcia kwoty wymagającej zapłaty przedstawiono przy okazji omawiania wyceny należności. Przypomnieć należy, że na kwotę wymagającą zapłaty składają się kwota zobowiązania podstawowego pomniejszona o spłacone raty kapitałowe oraz naliczone i niezapłacone odsetki od zobowiązania podstawowego przypadające na okres do dnia wyceny. Odsetki takie mogą mieć charakter umowny i wynikać z odroczenia terminu płatności lub wynikać z zalegania z zapłatą. Ten drugi rodzaj odsetek także musi być wykazany, aby dać wiarygodny obraz wyceny zobowiązania. Z obowiązku naliczania odsetek może jednostkę zwolnić tylko jednoznacznie wyrażone oświadczenie wierzyciela o rezygnacji dochodzenia odsetek za zwłokę.

Jeśli jednostka do wyceny długoterminowych zobowiązań finansowych stosuje przepisy rozporządzenia Ministra Finansów z 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych¹, to ich wyceny dokonuje według skorygowanej ceny nabycia, której zasady ustalania przedstawiono przy okazji prezentacji instrumentów finansowych. W pozostałych przypadkach wycena zobowiązań finansowych oparta jest na kwocie wymagającej zapłaty lub wartości godziwej. Ten drugi rodzaj wyceny stosowany jest w przypadku zapłaty zobowiązania innymi aktywami niż środki pieniężne a różnice w wartości godziwej zobowiązania i aktywów przekazanych kontrahentowi jako zapłata zobowiązania zalicza się do przychodów lub kosztów finansowych. Jednocześnie należy przyjąć, że aktywa przekazane za zobowiązanie w takiej transakcji także wyceniane są według wartości godziwej.

Zobowiązania wekslowe na dzień bilansowy wycenia się według wartości nominalnej, co można ocenić jako praktyczne stosowanie zasady istotności, gdyż w dniu bilansowym kwota wymagająca zapłaty może nie być równa wartości nominalnej, ale różnice w tym przypadku nie powinny być istotne.

Praktyka wyceny bilansowej i bieżącej zobowiązań z tytułu obligacji i innych emitowanych dłużnych papierów wartościowych oparta jest na wskazaniach wynikających z przepisu art. 39. ust. 4. ustawy o rachunkowości, określającego, że jeśli zgodnie z umową wartość otrzymanych finansowych składników aktywów jest niższa od zobowiązania zapłaty za nie, to różnica stanowi czynne rozliczenie międzyokresowe kosztów, które odpisuje się w koszty finansowe w równych ratach, w ciągu okresu, na jaki zawarto zobowiązanie. Wycena bilansowa zobowiązań z tytułu emitowanych obligacji według kwoty wymagającej zapłaty powodowałoby konieczność wyceny tego zobowiązania w wartości netto, to znaczy według nominalnej wartości zobowiązania pomniejszonej o pozostające do odpisania czynne rozliczenia międzyokresowe kosztów z tytułu różnic pomiędzy wartością nominalną i ceną zapłaty za obligacje. W praktyce tego wymogu nie stosuje się, opierając wycenę bilansową na bieżącej ewidencji według zasad określonych w przepisie art. 39. ust. 4. ustawy o rachunkowości, chociaż wprost ten przepis nie odnosi się do wyceny bilansowej.

3. Ewidencja zobowiązań

Do ksiąg rachunkowych zobowiązania wprowadza się w dniu przeprowadzenia transakcji według ich wartości nominalnej. Do ewidencji zobowiązania w księdze głównej służą konta: „Kredyty”, „Pożyczki zaciągnięte”, „Zobowiązania z tytułu obligacji”, „Zobowiązania z tytułu weksli”, „Rozrachunki z dostawcami”, „Rozrachunki z Urzędem Skarbowym”, „Inne rozrachunki publicznoprawne”, „Rozrachunki z pracownikami z tytułu wynagrodzeń”, „Pozostałe rozrachunki z pracownikami”, „Pozostałe rozrachunki” i inne konta, które w jednostce należy wprowadzić do Zakładowego Planu

¹ Dz.U. Nr 149, poz.1674 z 2001 r.

Kont w zależności od potrzeb ewidencyjnych wynikających z rodzaju prowadzonej działalności i częstotliwości występowania operacji danego typu. Do ewidencji różnych zobowiązań o mniejszej częstotliwości występowania służy właśnie konto księgi głównej „Pozostałe rozrachunki”. Jednocześnie jednostki powinny do poszczególnych kont księgi głównej, określanych także jako konta syntetyczne, prowadzić ewidencję na kontach pomocniczych, zwanych ewidencją analityczną. Obligatoryjne, zgodnie z przepisami art. 17, ustawy o rachunkowości, jest prowadzenie ewidencji na kontach pomocniczych, dla rozrachunków z kontrahentami (dla każdego kontrahenta prowadzi się osobne konto pomocnicze) i rozrachunków z pracownikami w postaci imiennej ewidencji wynagrodzeń pracowników zapewniającej uzyskanie informacji z całego okresu zatrudnienia.

Ewidencję zobowiązań finansowych przedstawiono na schemacie księgowym nr XI.35, natomiast zobowiązań bieżących na schemacie księgowym nr XI.36.

Schemat nr XI.35. Zobowiązania finansowe

Kredyty bankowe				Pożyczki zaciągnięte			Zobowiązania z tyt. obligacji			
(2)	15 000	30 000	(1)		8 700	(4)	(7)	76 000	76 000	(5)
Rachunek bankowy				Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami			Zobowiązania wekslowe			
(1)	30 000	15 000	(2)	(4)	8 700		(9)	8 200	8 200	(8)
(5)	58 000	900	(3)	(8)	7 800					
		76 000	(7)							
		8 200	(9)							
Rozliczenia międzyokresowe				Koszty finansowe						
(5)	18 000	1 200	(6)	(3)	900					
				(6)	1 200					
				(8)	400					

Opis do schematu nr XI.35

Na schematach teowych kont pominięto stany początkowe kont. Operacje dotyczą różnych okresów sprawozdawczych.

1. Zaciągnięto kredyt na sfinansowanie kosztów budowy nowego zakładu produkcyjnego. Umowa kredytowa przewiduje, że transze kredytu będą wpłacane na rachunek bieżący jednostki. Na rachunek bankowy wpłynęła transza kredytu na kwotę 30 000 zł.
2. Spłacono ratę kredytu bankowego w wysokości 15 000 zł.
3. Zapłacono odsetki od kredytu przypadające na bieżący okres sprawozdawczy w kwocie 900 zł.
4. Zaciągnięto pożyczkę podpisując stosowną umowę, w której pożyczkodawca zobowiązał się bezpośrednio pokryć zobowiązanie jednostki wobec dostawcy jednostki na kwotę 8700 zł. Pożyczkodawca i wierzyciel potwierdzili zapłatę zobowiązania na kwotę przewidzianą w umowie pożyczki.
5. Wyemitowano obligacje o wartości nominalnej 76 000 zł, za które nabywcy zapłacili 58 000 zł, które wpłynęły na rachunek bankowy.

6. Odpisano w koszty okresu bieżącego sprawozdawczego część dyskonta obligacji przypadającą na bieżący okres sprawozdawczy 1200 zł.
7. Wykupiono obligacje po zakończeniu okresu, na jaki je wyemitowano (operacja dotyczy kolejnego roku obrotowego po upływie całego okresu, na jaki wyemitowano obligacje).
8. Za zobowiązanie wobec dostawcy o wartości 7800 zł wystawiono weksel o wartości nominalnej 8200 zł. Weksel przekazano dostawcy.
9. Spłacono z rachunku bankowego zobowiązanie z tytułu weksla 8200 zł, płacąc z rachunku bankowego powyższą kwotę.

Schemat nr XI.36. Zobowiązania bieżące

Rozrachunki z pracownikami z tytułu wynagrodzeń			Pozostałe rozrachunki z pracownikami			Rozrachunki z Urzędem Skarbowym		
{1*}	6 800	43 000 (1)		230 (5)			4 900 (1*)	
{1*}	4 900							
(3)	29 100							
Rozrachunki publicznoprawne			Rozrachunki z tyt. VAT			Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami		
	6 800 (1*)		(7)	660		(9)	3 660	160 (4)
	4 500 (2)							3 660 (7)
	2 400 (6)							
Kasa			Rozliczenie wynagrodzeń			Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia na rzecz pracowników		
	29 100 (3)		(1)	43 000		(2)	4 500	
Konto pozabilansowe czeki wydane			Rozliczenie zakupu			Koszty rodzajowe – podatki i opłaty		
(9*)	3 660	3 660 (8)	(7)	3 000		(6)	2 400	
Rachunek bankowy			Koszty finansowe			Koszty rodzajowe – pozostałe koszty		
	3 660 (9)		(4)	160		(5)	230	

Opis do schematu nr XI.36

1. Zaksięgowano listę płac pracowników za bieżący miesiąc. Wykazano wynagrodzenia ogółem 43 000 zł, z tego potraceria na składki ubezpieczenia społecznego 6800 zł, zaliczka na podatek dochodowy od osób fizycznych 4900 zł (1* operacja potrąceń z wynagrodzeń brutto).
2. Zaksięgowano zobowiązanie z tytułu składek ubezpieczenia społecznego pracowników, płacone przez pracodawcę 4500 zł.
3. Z kasy wpłacono wynagrodzenia na podstawie listy płac na kwotę 29 100 zł. Płace nie podjęte 2200 zł.

4. W związku z niezapłaceniem w terminie zobowiązania za dostawę materiałów naliczono odsetki na koniec roku obrotowego: 160 zł.
5. Pracownik przedłożył do rozliczenia rachunek kosztów podróży służbowej na kwotę 230 zł. Rachunek został zatwierdzony do wypłaty. Pracownik do końca okresu nie podjął z kasy pieniędzy z rozliczenia zwrotu kosztów.
6. Przekazano do Urzędu Gminy deklarację wymiarową na podatek od nieruchomości. Kwota miesięcznej raty podatku 2400 zł. Podatek od nieruchomości, płatny w ratach miesięcznych, jest ewidencjonowany jako zobowiązanie w wysokości raty każdego miesiąca.
7. Otrzymano fakturę za dostawę materiałów: wartość materiałów 3000 zł + 660 zł podatek VAT = 3660 zł.
8. Przekazano dostawcy materiałów czek rozrachunkowy na kwotę 3660 zł. Wystawione przez jednostkę cheki rozrachunkowe, jak również cheki gotówkowe, nie są ewidencjonowane w księdze głównej. Powinny być ujęte w ewidencji pozabilansowej.
9. Zrealizowano z rachunku bankowego czek rozrachunkowy na kwotę 3660 zł. (9* zapłata czeku).

Na koncie „**Pozostałe rozrachunki**” ewidencjonuje się m.in. zobowiązania z tytułu wykonanych na rzecz jednostki dostaw i usług stanowiących koszty budowy środków trwałych lub zakupu składników wartości niematerialnych i prawnych. Te zobowiązania nie mogą być kwalifikowane do zobowiązań z tytułu dostaw i usług, natomiast w bilansie powinny być prezentowane jako inne zobowiązania krótkoterminowe lub długoterminowe, w zależności od terminu wymagalności. W przypadku rozrachunków z tytułu dostaw i usług, które dotyczą tylko działalności operacyjnej, wszystkie zobowiązania bez względu na termin wymagalności kwalifikuje się w bilansie do zobowiązań krótkoterminowych.

Ważną funkcję z punktu widzenia kompletności ujęcia zobowiązań pełni ewidencja na koncie „**Rozliczenie zakupu**”. Konto „Rozliczenie zakupu” może wykazywać dwa salda końcowe jednocześnie, co jest cechą kont rozliczeniowych i rozrachunkowych. Saldo debetowe konta „Rozliczenie zakupu” oznacza materiały w drodze i jest prezentowane w bilansie jako zwiększenie zapasów materiałów, natomiast saldo kredytowe określane jako „dostawy niefakturowane”, stanowi dodatkowe zobowiązanie z tytułu dostaw i usług.

Na koniec roku w księgach rachunkowych i sprawozdaniu za cały rok należy wykazać zobowiązania z tytułu wynagrodzeń za ostatni miesiąc roku obrotowego, pomimo że są płatne w następnym miesiącu, co dotyczy pracowników fizycznych. Podobnie przedstawia się sytuacja ze składkami ubezpieczenia społecznego płatnymi w następnym miesiącu i zaliczkami na podatek dochodowy od osób fizycznych. Te płatności, chociaż są wymagalne w następnym roku obrotowym, dotyczą ostatniego miesiąca poprzedniego roku obrotowego, więc powinny być konsekwentnie ewidencjonowane w księgach rachunkowych i prezentowane w sprawozdaniu tego właśnie roku. Powyższe uwagi mają zastosowanie do ostatniego miesiąca roku obrotowego, gdyż w ciągu roku deklaracje składek ubezpieczenia społecznego i zaliczek na podatek dochodowy od osób fizycznych mogą być księgowane w miesiącu, w którym są wymagalne.

4. Fundusze specjalne

Fundusze specjalne mogą być tworzone wyłącznie na podstawie przepisów prawa. Jednostka nie może takich funduszy tworzyć tylko na podstawie wewnętrznych przepisów, uchwał, zarządzeń organów jednostki. Dysponentem środków funduszu specjalnego jest kierownik jednostki. Fundusze specjalne nie są zaliczane do kapitałów własnych i mają charakter zobowiązań jednostki wobec pracowników (mieszkańców spółdzielni). Do funduszy specjalnych zalicza się:

- zakładowe fundusze świadczeń socjalnych²,
- zakładowe fundusze rehabilitacji osób niepełnosprawnych tworzone w zakładach pracy chronionej,
- zakładowe fundusze aktywności zawodowej tworzone w zakładach aktywności zawodowej,
- fundusze na remonty zasobów mieszkaniowych w spółdzielniach mieszkaniowych.

Ewidencję zwiększenia i zmniejszenia stanu funduszy specjalnych prowadzi się na kontach: **„Zakładowy Fundusz Świadczeń Socjalnych”**, **„Zakładowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych”**, **„Zakładowy Fundusz Aktywności Zawodowej”**, **„Fundusz na remonty zasobów mieszkaniowych”**, jeśli takie fundusze występują w jednostce. Saldo końcowe konta księgowego funduszu, które może być tylko kredytowe, odzwierciedla łączny stan aktywów funduszu.

W skład aktywów zakładowego funduszu świadczeń socjalnych wchodzi przede wszystkim środki pieniężne i należności z tytułu pożyczek udzielonych z funduszu. Nieruchomości i inne środki trwałe, wykorzystywane do prowadzenia działalności socjalnej znajdują odzwierciedlenie w funduszach (kapitałach) jednostki.

Środki pieniężne funduszy specjalnych gromadzone są na wydzielonych kontach księgi głównej, odpowiadających rachunkom bankowym **„Rachunek środków Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych”** nazywany w skrócie **„Rachunek ZFŚS”** i inne rachunki środków funduszy specjalnych, odpowiadające nazwą poszczególnym funduszom. Każdy fundusz specjalny powinien mieć odrębny rachunek bankowy.

Na schemacie księgowym nr XI.37 przedstawiono operacje księgowe związane z gospodarką środkami zakładowego funduszu świadczeń socjalnych, w tym operacje związane z rozliczeniem podatku VAT od usług świadczonych na rzecz działalności finansowanej z funduszu przez jednostkę.

² Ustawa z dnia 4 marca 1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, Dz.U. Nr 70, poz. 335, z 1996 r., tekst jednolity.

Schemat nr XI.37. Zakładowy **Fundusz** Świadczeń Socjalnych

Rachunek ZFŚS				ZFŚS				Pozostałe rozrachunki z pracownikami			
(2)	21 000	2 300	(4)	(6)	4 880	21 000	(2)	(4)	2 300	2 300	(5)
(3)	60	4 880	(6)	(10)	732	60	(3)				
(5)	2 300	732	(10)			190	(5)				
(5)	190					1 100	(7)				
(13)	1 400					1 400	(13)				
Materiały				Rozrachunki z tytułu VAT				Pozostałe rozrachunki			
		600	(8)			132	(9)	(9)	732	732	(11)
Rachunek bieżący				Ubezpieczenia społeczne i świadczenia na rzecz pracowników				Pozostałe koszty operacyjne			
(11)	732	21 000	(1)	(1)	21 000			(8)	600		
		1 400	(12)	(12)	1 400						
Kasa				Obroty wewnętrzne							
(7)	1 100					600	(9)				

Opis do schematu nr XI.37

1. Z rachunku bieżącego przekazano na rachunek ZFŚS 21 000 zł tytułem odpisu podstawowego (wyciąg bankowy z rachunku bieżącego).
2. Na rachunek ZFŚS wpłynęła kwota odpisu podstawowego 21 000 zł (wyciąg bankowy z rachunku funduszu).
3. Zaksięgowano naliczone przez bank odsetki od środków zgromadzonych na rachunku funduszu 60 zł.
4. Udzielono pracownikowi pożyczki na kwotę 2300 zł, przelewem z rachunku funduszu.
5. Pracownik zwrócił na rachunek funduszu pożyczkę 2300 zł i dodatkowo zapłacił naliczone oprocentowanie pożyczki 190 zł.
6. Zapłacono fakturę firmy turystycznej za zorganizowaną wycieczkę 4880 zł (łącznie z podatkiem VAT niepodlegającym odliczeniu).
7. Pracownicy wpłacili do kasy 1100 zł z tytułu częściowego zwrotu kosztów wycieczki.
8. Z magazynu materiałów wydano materiały o wartości 600 zł na potrzeby działalności finansowanej z ZFŚS.
9. Wystawiono fakturę wewnętrzną w związku z przekazaniem materiałów na rzecz działalności finansowanej z ZFŚS, wartość materiałów 600 zł + 132 zł VAT = 732 zł.
10. Z rachunku bankowego ZFŚS zapłacono należność za otrzymane materiały (wyciąg bankowy z rachunku bankowego ZFŚS) 732 zł.
11. Na rachunek bieżący jednostki wpłynęła kwota 732 zł tytułem zwrotu za przekazane materiały (wyciąg bankowy z rachunku bieżącego).

12. Na koniec roku przekazano odpis uzupełniający na ZFŚS w kwocie 1400 zł z rachunku bieżącego na rachunek funduszu (wyciąg bankowy z rachunku bieżącego).
13. Na rachunek bankowy Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych wpłynęła kwota 1400 zł z tytułu odpisu uzupełniającego (wyciąg bankowy z rachunku funduszu).

Rozrachunki funduszy specjalnych jednostka prowadzi na tych samych kontach księgowych, co rozrachunki wynikające z jej działalności podstawowej, jednak w ewidencji analitycznej należy zaksięgować należności i zobowiązania wynikające z działalności funduszu odrębnie. Fundusze specjalne stanowią obszar działalności finansowo wyodrębnionej, co oznacza, że należy rejestrować także wzajemne rozliczenia pomiędzy jednostką i funduszami specjalnymi. Rozrachunki funduszy specjalnych z jednostką mogą być prowadzone na tych samych kontach, co rozrachunki związane z działalnością podstawową jednostki, ale konieczne jest prowadzenie równoległej ewidencji rozrachunków funduszu na oddzielnych kontach ksiąg pomocniczych (ewidencji analitycznej).

Na schemacie księgowym nr XI.37 przedstawiono rozliczenie z tytułu przekazanych na rzecz działalności finansowanej z funduszu materiałów, które były zakupione ze środków działalności podstawowej. W przypadku jednostki będącej podatnikiem VAT należy wystawić fakturę wewnętrzną, w której wykazuje się należy podatek VAT od przekazanych materiałów. Fundusz jest obciążany z tytułu przekazanych materiałów w cenach, które obejmują niepodlegający odliczeniu podatek VAT. Faktura wewnętrzna z tytułu sprzedaży na rzecz ZFŚS jest potrzebna do udokumentowania przychodu wewnętrznego oraz należnego podatku VAT od przekazanych materiałów. Przychód ze sprzedanych jednostce materiałów można zaksięgować na konto „Obrotów wewnętrznych”, które pełni funkcję przychodów z działalności podstawowej lub na konto „Pozostałe przychody operacyjne”.

Rozdział dwunasty

Rachunek zysków i strat

1. Przychody

Działalność gospodarcza jednostki ma na celu osiągnięcie zysków. Drogą do zrealizowania tego celu jest uzyskiwanie przychodów z prowadzonej działalności. Wiąże się to jednak z ponoszeniem kosztów, a działalność gospodarcza jest rentowna, gdy przychody przewyższają koszty. Aby to stwierdzić, potrzebna jest prawidłowo prowadzona ewidencja przychodów i kosztów w księgach rachunkowych jednostki. Jakość informacji tworzonych przez rachunkowość warunkuje poprawność obliczenia wyniku finansowego¹. Poprawnie prowadzona ewidencja przychodów i kosztów musi zapewnić identyfikację wszystkich przychodów i kosztów oraz ich wycenę i klasyfikację do właściwego okresu sprawozdawczego, zgodnie z zasadami rachunkowości, m.in. zgodnie z zasadą ostrożności, która stanowi, że w księgach rachunkowych należy ująć wyłącznie niewątpliwe przychody i zyski nadzwyczajne oraz wszystkie, nawet prawdopodobne koszty operacyjne i straty nadzwyczajne. Powyższa zasada, wyrażona w art. 7. ustawy o rachunkowości świadczy o potrzebie stosowania odmiennego podejścia do ewidencji przychodów i kosztów. Te pierwsze muszą być niewątpliwe, aby zostały uznane, natomiast drugie wymagają ujęcia, gdy są przynajmniej prawdopodobne.

Definicję przychodów i zysków zawiera art. 3. ust. 1. pkt 30. ustawy o rachunkowości. W myśl tego przepisu za przychody i zyski uważa się uprawdopodobnione powstałe w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomiczne, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zwiększenia wartości aktywów, albo zmniejszenia wartości zobowiązań, które doprowadzą do wzrostu kapitału własnego lub zmniejszenia jego niedoboru w sposób inny niż wniesienie środków przez udziałowców bądź właścicieli.

Ta ogólna definicja obejmuje różne formy i kategorie przychodów i zysków. Jeśli chodzi o zyski, przytoczona definicja posługuje się pojęciem zysków zrównanych z przychodami, czyli zyskami nadzwyczajnymi, stanowiącymi dodatkowe korzyści ekonomiczne. Od tak pojmowanych zysków należy odróżnić zyski rozumiane jako dodatni wynik finansowy, czyli dodatnią różnicę pomiędzy przychodami i kosztami. W tym drugim przypadku zyski są pochodną przychodów.

Formy przychodów można podzielić na pieniężne i inne, do których zalicza się przychody w formie rzeczowej lub w postaci przekazania praw majątkowych do wartości niematerialnych i prawnych. Przychody pieniężne są podstawową formą przychodów każdej jednostki. Realizowane mogą być jako przychody gotówkowe lub bezgotówkowe na rachunek bankowy jednostki sprzedającej. W przypadku przychodów gotówkowych za termin uzyskania przychodu uważa się termin faktycznej wpłaty gotówki.

Bardziej złożony jest sposób ustalania terminu uzyskania przychodu w formie bezgotówkowej: nie decyduje sam moment wpływu pieniędzy na rachunek bankowy, natomiast przeka-

¹ B. Micherda, *Analityczne funkcje rachunkowości*, Kraków 2001, s. 41.

zanie przedmiotu sprzedaży zazwyczaj odbywa się w czasie innym, niż zapłata na rachunek bankowy. Pamiętać należy, że uznawanie przychodów odbywa się w ujęciu memoriałowym, według którego moment zapłaty nie rozstrzyga o uznaniu przychodu, a faktyczny przychód. Termin faktycznego przychodu może być jednak w różny sposób ustalany. Według Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 18², przychody ze sprzedaży towarów (wyrobów gotowych) uznaje się za zrealizowane, jeśli zostaną spełnione następujące warunki:

- jednostka gospodarcza przekazała nabywcy znaczące ryzyko i korzyści z tytułu własności towarów,
- jednostka gospodarcza nie kontynuuje zarządzania (towarami) w stopniu związanym zazwyczaj z tytułem własności, ani też nie sprawuje efektywnej kontroli nad sprzedanymi towarami,
- kwotę przychodów można określić w sposób wiarygodny,
- istnieje prawdopodobieństwo, że korzyści ekonomiczne (związane z transakcją) napłyną do jednostki gospodarczej,
- koszty poniesione lub te, które zamierza się ponieść można obliczyć – w sposób wiarygodny.

Przy świadczeniu usług, stopień wykonania usługi należy mierzyć za pomocą metody wykonywania kontraktu lub metody procentowej, w zależności od tego, która z nich lepiej oddaje stan zaawansowania prac. Oszacowanie przychodu ze świadczonej usługi można uznać za wiarygodne, w świetle wymagań Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 18, jeśli spełnione są wszystkie następujące warunki;

- kwotę przychodu można wycenić wiarygodnie,
- istnieje prawdopodobieństwo, że jednostka gospodarcza uzyska korzyści ekonomiczne z tytułu przeprowadzonej transakcji,
- stopień realizacji transakcji na dzień bilansowy może być określony w wiarygodny sposób,
- koszty poniesione i przewidywane do poniesienia w trakcie świadczenia usługi mogą być wycenione w sposób wiarygodny.

Rozliczenie kontraktów długoterminowych przedstawiono szczegółowo w odrębnym podrozdziale. W odniesieniu do przychodów z tytułu użytkowania przez inne podmioty zasobów przedsiębiorstwa, MSR nr 18 stanowi, że za przychody uznaje się:

- odsetki od pożyczek i kredytów – proporcjonalnie do upływu czasu, przy wzięciu pod uwagę niespłaconego kapitału i przyjętych stóp procentowych,
- tantiemy od praw autorskich – narastająco, zgodnie z warunkami zawartych umów i w oparciu o zasadę memoriału,
- dywidendy z lokat – kiedy udziałowcy otrzymają prawo do dywidendy.

W praktyce prowadzenia rachunkowości termin uzyskania przychodu ustala się, posilkując się także przepisami podatkowymi. Zgodnie z art. 19. ustawy z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług³, obowiązek podatkowy w podatku VAT powstaje z chwilą wydania to-

² *Międzynarodowe standardy rachunkowości*, IASCF 2001.

³ Dz.U. Nr 54. poz. 535. z 2004 r.

waru lub wykonania usługi. Powstanie obowiązku podatkowego w większości przypadków jest równoznaczne z uzyskaniem przychodu. W sprzedaży za pośrednictwem wysyłki towaru nabywcy lub wskazanej przez niego osobie trzeciej, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą wydania towaru jednej z tych osób.

Jeżeli dostawa towaru lub wykonanie usługi powinny być potwierdzone fakturą, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą wystawienia faktury, nie później jednak niż w 7 dniu, licząc od dnia wydania towaru lub wykonania usługi.

W eksporcie towarów obowiązek podatkowy powstaje z chwilą potwierdzenia przez urząd celny wywozu towaru poza terytorium Unii Europejskiej. W wewnątrzwspólnotowej dostawie towarów obowiązek podatkowy w podatku VAT powstaje 15 dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym dokonano dostawy towarów, natomiast w przypadku, gdy przed upływem tego terminu, podatnik wystawił fakturę, z chwilą wystawienia faktury.

Z kolei według art. 12. ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, za datę powstania przychodu, z działalności gospodarczej uważa się dzień wystawienia faktury (rachunku), nie późniejszy jednak niż ostatni dzień miesiąca, w którym:

- wydano rzecz, zbyto prawo majątkowe lub
- wykonano usługę, także częściowo, jeżeli jej częściowe wykonanie stanowi wynikający z umowy lub z odrębnych przepisów tytuł do zapłaty,
- otrzymano zapłatę za wykonanie świadczenia – w pozostałych przypadkach.

Za przychody z tytułu umów najmu, dzierżawy, leasingu lub innych umów o podobnym charakterze uważa się przychody należne określone na dzień, w którym należności wynikające z tych umów stają się wymagalne.

Za datę powstania przychodu należnego uważa się wynikający z faktury termin płatności, a jeżeli termin nie jest określony, ostatni dzień miesiąca, w którym wystawiono fakturę w przypadku rozliczeń z tytułu:

- dostaw energii elektrycznej, ciepłej lub gazu przewodowego,
- świadczenia usług telekomunikacyjnych, radiokomunikacyjnych, z wyjątkiem usług opłacanych za pomocą żetonów (monet) lub kart, w tym telefonicznych,
- usług rozprowadzania wody, gospodarki ściekami oraz wywozu i unieszkodliwiania odpadów.

Generalnie można stosować zasady podatkowe przy ustaleniu daty przychodu, jednak pamiętać należy o różnicach w tym zakresie. Przykładem mogą być odsetki naliczone a niezapłacone, które, według ustawy o rachunkowości, są przychodami, natomiast według ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych stają się przychodami w dniu zapłaty. Przepisy art. 12. ust. 4. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych szczegółowo określają, jakie wpływy nie są przychodami podatkowymi. Na ich podstawie można ustalić różnice w przychodach rachunkowych i podatkowych. Podział przychodów na kategorie w rachunkowości odzwierciedlony został przez podział na odrębne grupy przychodów w rachunku zysków i strat. Wyróżnić można kategorie przychodów:

- przychody ze zwykłej (podstawowej) działalności operacyjnej,
- pozostałe przychody operacyjne,
- przychody finansowe,
- zyski nadzwyczajne.

Przychody ze zwykłej działalności operacyjnej obejmują przychody ze sprzedaży produktów towarów i świadczonych usług. Dodatkowo do tej grupy przychodów w rachunku zysków i strat zalicza się przychody ze sprzedaży materiałów, chociaż ich charakterystyka jest inna niż reszty przychodów zaliczanych do tej grupy, co wynika z faktu, że materiały nabywa się w celu ich zużycia w działalności bieżącej lub budowie środków trwałych, a nie z myślą o dalszej odsprzedaży. Zakupione przedmioty z zamiarem późniejszej odsprzedaży są towarami, ale takie same przedmioty zakupione w tej samej jednostce z przeznaczeniem do wewnętrznego zużycia są materiałami. O klasyfikacji przychodów do poszczególnych kategorii decyduje rodzaj prowadzonej działalności i przeznaczenie dóbr będących źródłem przychodu.

Pozostałe przychody operacyjne obejmują przychody związane pośrednio z działalnością operacyjną jednostki, a nie zaliczane do zwykłych przychodów operacyjnych, w szczególności zaś przychody związane:

- z działalnością socjalną,
- ze zbyciem środków trwałych, środków trwałych w budowie, wartości niematerialnych i prawnych, zbyciem nieruchomości oraz wartości niematerialnych i prawnych, zaliczanych do inwestycji,
- z odpisaniem zobowiązań przedawnionych, umorzonych, nieściągalnych, z wyjątkiem zobowiązań o charakterze publicznoprawnym nieobciążających kosztów,
- rozwiązaniem rezerw, z wyjątkiem rezerw związanych z operacjami finansowymi,
- otrzymaniem nieodpłatnie także w drodze darowizny aktywów,
- otrzymaniem dotacji do działalności bieżącej oraz ratami dotacji na zakup i budowę składników majątku trwałego, rozliczanych proporcjonalnie do wartości amortyzacji dotowanych składników do obciążeń poszczególnych okresów sprawozdawczych.

Przychodami finansowymi są przychody uzyskane z operacji finansowych, w szczególności z tytułu dywidend (udziałów w zyskach), odsetek, zysków ze zbycia inwestycji, aktualizacji wartości inwestycji, nadwyżki dodatnich różnic kursowych nad ujemnymi.

Zyski nadzwyczajne to zyski powstające na skutek zdarzeń trudnych do przewidzenia, poza działalnością operacyjną i finansową jednostki, niezwiązane z ogólnym ryzykiem jej prowadzenia. Przykładami zysków nadzwyczajnych mogą być odszkodowania wypłacane przez ubezpieczycieli w związku z wypadkami losowymi.

Wycenę przychodów pozyskiwanych w formie gotówkowej przeprowadza się w wartości nominalnej. Przychody w formie bezgotówkowej i odpowiadające im należności wyceniane są według innych zasad. Przychody oblicza się i wprowadza do ksiąg rachunkowych wg wartości wykazanej w fakturze, zgodnie ze stanem faktycznym i postanowieniami umowy, natomiast należności odpowiadające przychodom są także ewidencjonowane w kwocie równej przychodom, ale jednocześnie – w sytuacji, gdy wstępują ku temu przesłanki – przeprowadza się aktualizację ich wyceny.

Przychody realizowane w formie niepieniężnej podlegają wycenie, jaka jest stosowana w stosunku do aktywów będących przedmiotem przychodu, jednak nie można w tym przypadku stosować ceny nabycia, gdyż nie występuje w takich transakcjach wymiana towaru na pieniądze. Zastosowanie do wyceny ma więc wartość godziwa otrzymanych jako przychody środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych oraz innych składników aktywów. Zgodnie z art. 28. ust. 6. ustawy o rachunkowości, za wartość godziwą przyjmuje się kwotę,

za jaką dany składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane na warunkach transakcji rynkowej, pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi, niepowiązanymi ze sobą stronami. Wartość godziwą instrumentów finansowych znajdujących się w obrocie na aktywnym rynku stanowi cena rynkowa pomniejszona o koszty związane z przeprowadzeniem transakcji, gdyby ich wysokość była znacząca. Szczegółowe zasady ustalania wartości godziwej poszczególnych grup aktywów przedstawiono w art. 44b ust. 4. ustawy o rachunkowości.

Na schemacie księgowym nr XII.38 przedstawiono księgowanie przychodów różnych kategorii występujących w działalności jednostki gospodarczej.

Schemat nr XII.38. Przychody

Przychody ze sprzedaży wyrobów		Przychody ze sprzedaży materiałów		Pozostałe przychody operacyjne	
	6 000 (1)		700 (4)		1 500 (3)
	20 000 (9)				230 (8)
Przychody finansowe		Rozrachunki z dostawcami i odbiorcami		Rachunek bankowy	
	790 (6)	(1) 7 320	7 320 (2)	(2) 7 320	
		(4) 854	24 400 (10)	(5) 15 400	
		(9) 24 400		(6) 790	
				(7) 10 000	
Zyski i straty nadzwyczajne		Rozrachunki z tyt. VAT		Środki trwałe	
	15 400 (5)	(10) 4 400	1 320 (1)	(10) 20 000	
			330 (3)		
			154 (4)		
			4 400 (9)		
Rozliczenia międzyokresowe przychodów		Pozostałe rozrachunki			
(8) 230	10 000 (7)	(3) 1 830			

Opis do schematu nr XII.38

Operacje mogą dotyczyć różnych okresów sprawozdawczych.

1. Wystawiono i przekazano fakturę VAT odbiorcy wyrobów gotowych: wartość wyrobów 6000 zł + 1320 zł VAT = 7320 zł. Ewidencja wydania wyrobów gotowych w jednostkach prowadzących ewidencję ich zapasów jest księgowana jako odrębna operacja.
2. Odbiorca wpłacił przelewem na rachunek bankowy należność za nabyte wyroby gotowe 7320 zł.
3. Wystawiono i przesłano odbiorcy fakturę za sprzedany środek trwały 1 500 zł + 330 zł VAT = 1830 zł (przekazanie odbiorcy sprzedanego środka trwałego jest odrębną operacją podobnie jak przekazanie nabywcy sprzedanych towarów lub wyrobów gotowych).

4. Wystawiono i przekazano fakturę za sprzedane materiały: wartość materiałów $700 \text{ zł} + 154 \text{ zł VAT} = 854 \text{ zł}$.
5. Otrzymano przelewem na rachunek bankowy odszkodowanie z polisy ubezpieczeniowej samochodu osobowego, który uległ wypadkowi: $15\,400 \text{ zł}$.
6. Na rachunek bankowy wpłynęła kwota 790 zł z tytułu odsetek od pożyczki udzielonej innej jednostce. Odsetki dotyczą bieżącego okresu.
7. Na rachunek bankowy wpłynęła dotacja na budowę środka trwałego w kwocie $10\,000 \text{ zł}$.
8. Przebiegowano do przychodów bieżącego okresu ratę dotacji na budowę środka trwałego w kwocie 230 zł . Dotacja stanowiła 50% całkowitych kosztów budowy środka trwałego, jego amortyzacja za bieżący okres sprawozdawczy: 460 zł . Przychody z tytułu dotacji zalicza się do poszczególnych okresów sprawozdawczych proporcjonalnie do naliczania amortyzacji.
9. Wystawiono i przekazano odbiorcy fakturę za sprzedane wyroby gotowe na kwotę $20\,000 \text{ zł} + 4400 \text{ zł VAT} = 24\,400 \text{ zł}$.
10. Zawarto umowę, według której należność za sprzedane wyroby gotowe uregulowana będzie poprzez przekazanie jednostce przez nabywcę wyrobów urządzenia technicznego. Jednocześnie otrzymano fakturę VAT za nabyty w ramach transakcji wymiany bezgotówkowej środek trwały o wartości $20\,000 \text{ zł} + 4400 \text{ zł VAT} = 24\,400 \text{ zł}$.

2. Koszty

Koszty i straty, w znaczeniu przyjętym przez przepisy art. 3. ust. 1. pkt 31. ustawy o rachunkowości stanowią uprawdopodobnione zmniejszenia w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zmniejszenia wartości aktywów albo zwiększenia wartości zobowiązań i rezerw, które doprowadzą do zmniejszenia kapitału własnego lub zwiększenia jego niedoboru w sposób inny niż wycofanie środków przez udziałowców lub właścicieli. Ta ogólna definicja kosztów nadaje tej ważnej kategorii rachunkowości znaczenie poprzez odwołanie się do relacji, w jakiej pozostają koszty do zmniejszających się aktywów lub zwiększających się zobowiązań. Jednocześnie z punktu widzenia relacji do aktywów i pasywów koszty są zrównane ze startami, co znajduje wyraz w przytoczonej definicji.

Z punktu widzenia procesów gospodarowania w jednostce, znajdujących swoje odzwierciedlenie w operacjach gospodarczych przez koszty działalności, należy rozumieć celowe i uzasadnione wyrażone w jednostkach pieniężnych zużycie czynników produkcji takich jak praca, materiały, maszyny i urządzenia⁴. Koszty mogą mieć dodatkowo postać bezpośrednich wydatków, jak np. opłata podatku od nieruchomości. Należy zwrócić uwagę na

⁴ A. Dziuba-Burczyk, Podstawy rachunkowości w świetle międzynarodowych standardów, Kraków 2003, s. 103.

warunek zaliczenia do kosztów tylko takiego zużycia czynników produkcji, które jest celowe i uzasadnione. Gdy ten warunek nie jest spełniony, występują straty.

Klasyfikacja kosztów i strat, podobnie jak w przypadku przychodów i zysków oparta jest na udziale kosztów w różnych sferach działalności jednostki, co znajduje odzwierciedlenie w podziale kosztów i strat na grupy w rachunku zysków i strat, który wyróżnia następujące główne kategorie kosztów i strat:

- koszty zwykłej działalności operacyjnej,
- pozostałe koszty operacyjne,
- koszty finansowe,
- straty nadzwyczajne.

Koszty zwykłej działalności operacyjnej obejmują koszty bezpośrednio związane z wytwarzaniem wyrobów gotowych lub świadczeniem usług, które są zaliczane do działalności statutowej. Do nazwy koszty działalności operacyjnej dołączono przymiotnik zwykle, aby zapewnić ściśle określenie znaczenia tej nazwy, gdyż nie obejmuje ona pozostałych kosztów operacyjnych. Do kosztów tej kategorii zalicza się koszty wytworzenia wyrobów gotowych, świadczenia usług oraz wartość sprzedanych materiałów i towarów, jak również koszty związane ze sprzedażą wyrobów, materiałów i towarów. Koszty ogólnego zarządu jednostki gospodarczej też są zwykłymi kosztami operacyjnymi, chociaż nie są zaliczane do kosztów wytworzenia produktu. Koszty zwykłej działalności operacyjnej poza wartością sprzedanych materiałów i towarów dzielą się, w zależności od zastosowanego kryterium, na grupy kosztów w układzie rodzajowym lub grupy kosztów w układzie kalkulacyjnym.

Pozostałe koszty operacyjne są kosztami pośrednio związanymi z działalnością operacyjną jednostki, niezaliczanymi do zwykłych kosztów operacyjnych. W szczególności pozostałe koszty operacyjne są związane:

- z działalnością socjalną,
- z wartością zbytych środków trwałych, środków trwałych w budowie, wartości niematerialnych i prawnych, a także nieruchomości oraz wartości niematerialnych i prawnych zaliczanych do inwestycji oraz z utrzymaniem nieruchomości i wartości niematerialnych i prawnych zaliczonych do inwestycji, w tym także z aktualizacją wartości tych inwestycji, jak również z ich przekwalifikowaniem do środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych, jeżeli do wyceny inwestycji przyjęto cenę rynkową bądź inaczej określoną wartość godziwą.
- z odpisaniem należności przedawnionych, umorzonych, nieściągalnych, z wyjątkiem należności i zobowiązań o charakterze publicznoprawnym nieobciążających kosztów,
- z utworzeniem i rozwiązaniem rezerw, z wyjątkiem rezerw związanych z operacjami finansowymi,
- z odpisami aktualizującymi wartość aktywów i ich korektami, z wyjątkiem odpisów obciążających koszty wytworzenia sprzedanych produktów lub sprzedanych towarów, koszty sprzedaży lub koszty finansowe,
- z odszkodowaniami, karami i grzywnami,
- z przekazaniem nieodpłatnie, w tym w drodze darowizny aktywów, w tym także środków pieniężnych na inne cele niż nabycie lub wytworzenie środków trwałych, środków trwałych w budowie albo wartości niematerialnych i prawnych.

Kosztami finansowymi są koszty operacji finansowych, do których w szczególności zalicza się koszty z tytułu odsetek, także z tytułu zalegania z płatnościami, straty ze zbycia inwestycji, aktualizacji wartości inwestycji, nadwyżki ujemnych różnic kursowych nad dodatnimi, z wyjątkiem odsetek, prowizji, dodatnich i ujemnych różnic kursowych od zobowiązań finansujących długoterminowe przechowywanie zapasów przeznaczonych do sprzedaży lub budowę środków trwałych.

Straty nadzwyczajne są stratami powstającymi na skutek zdarzeń trudnych do przewidzenia, poza działalnością operacyjną jednostki, i są niezwiązane z ogólnym ryzykiem jej prowadzenia. Do strat nadzwyczajnych zalicza się przede wszystkim skutki finansowe wydatków i zdarzeń losowych, zaprzestania produkcji.

Pojęcie kosztów nie jest tożsame z pojęciem wydatku. Nie wszystkie wydatki są kosztami i nie wszystkie koszty mają postać wydatków. Przykładem wydatków niestanowiących kosztów są wydatki inwestycyjne i wydatki na budowę środków trwałych, chociaż określa się je jako koszty inwestycji lub koszty budowy środków trwałych. Zakres znaczeniowy terminu „koszty” używany w tym podrozdziale odnosi się do wyrażonego w jednostkach pieniężnych zużycia składników majątkowych w procesie produkcji wyrobów, świadczeniu usług oraz innych wydatkach znajdujących swoje odzwierciedlenie w rachunku zysków i strat. Przykładem kosztów niestanowiących wydatków może być amortyzacja składników majątku trwałego. Przy ustalaniu wysokości kosztów danego okresu obowiązuje zasada memoriałowa, tzn. do kosztów danego okresu zaliczamy faktyczne zużycie składników majątkowych, bez względu na datę zapłaty. Inną zasadą rachunkowości, wykorzystywaną do ustalenia wysokości kosztów w danym okresie jest zasada współmierności kosztów i przychodów. Konsekwencją stosowania tej zasady są międzyokresowe rozliczenia kosztów czynne i bierne. W rachunkowości zarządczej stosuje się podział kosztów na koszty aktywne i koszty dalszego okresu⁵. Podział ten odzwierciedla stosowanie w rachunkowości zasad: materiałowej oraz współmierności przychodów i kosztów.

Koszty zwykłej działalności operacyjnej za wyjątkiem wartości sprzedanych materiałów i towarów podlegają dalszemu podziałowi i klasyfikacji w ramach oddzielnych układów kosztów, które prowadzi się m.in. na potrzeby rachunku zysków i strat.

Jednym z tych układów kosztów jest układ rodzajowy, natomiast drugim układ kalkulacyjny. Jednostka gospodarcza może prowadzić te dwa systemy ewidencji kosztów jednocześnie lub tylko jeden z nich.

Rodzajowy układ kosztów

Rodzajowy układ kosztów dzieli koszty zwykłej działalności operacyjnej na jednorodne grupy odrębnych rodzajów kosztów. Ewidencję kosztów rodzajowych prowadzi się w układzie rodzajowym kont kosztów. Dla każdego rodzaju kosztów prowadzi się oddzielne konto kosztów. Wyróżnia się następujące rodzaje kosztów rejestrowanych na oddzielnych kontach układu rodzajowego kosztów:

- zużycie materiałów i energii,
- wynagrodzenia,
- ubezpieczenia społeczne i świadczenia na rzecz pracowników,

⁵ C. Drury, *Rachunek kosztów*, Warszawa 1995, s. 39.

- amortyzacja,
- usługi obce,
- podatki i opłaty,
- pozostałe koszty.

Zużycie materiałów i energii obejmuje zużycie materiałów podstawowych i pomocniczych w wydziałach produkcji oraz w zarządzie przedsiębiorstwa. Zasady wyceny rozchodu materiałów zostały omówione we wcześniejszych rozdziałach książki. W zależności od tego, czy jednostka prowadzi magazyn, zużycie materiałów będzie ewidencjonowane jako rozchód materiałów z magazynu lub (gdy materiały nie są objęte gospodarką magazynową) bezpośrednio po ich zakupie. W tym drugim przypadku na koniec każdego kwartału należy sporządzić inwentaryzację stanu materiałów i skorygować faktyczne zużycie materiałów o wyniki inwentaryzacji. Jak widać z powyższego, uznanie momentu zużycia materiałów jest sprawą do pewnego stopnia umowną, gdyż praktycznie nie jest możliwe rejestrowanie ich faktycznego zużycia na bieżąco. Z drugiej strony, z magazynu pobiera się materiały w ilości zabezpieczającej bieżące potrzeby.

Wynagrodzenia obejmują płace pracowników jednostki oraz inne wynagrodzenia z tytułu umów zlecenia, umów o dzieło. Kosztem dla jednostki gospodarczej są wynagrodzenia brutto, natomiast zakład pracy, jako płatnik podatku dochodowego od osób fizycznych, jest zobowiązany potrącić z wynagrodzenia brutto pracownika zaliczkę na podatek dochodowy od osób fizycznych i przesłać ją na konto urzędu skarbowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania pracownika. Do kosztów wynagrodzeń zalicza się także zawarte w wynagrodzeniach brutto pracownika składki ubezpieczenia społecznego potrącane z jego wynagrodzenia. Zakład pracy jest tylko płatnikiem składek ubezpieczenia społecznego obciążających pracownika.

Ubezpieczenia społeczne i świadczenia na rzecz pracowników stanowią w pierwszym rzędzie składki z tytułu ubezpieczeń społecznych, pochodne w stosunku do plac, ale płacone przez pracodawcę. Obowiązujący system ubezpieczeń społecznych obciąża płatnościami składek ubezpieczenia społecznego pracowników w części pracownika i w części pracodawcę. Do kosztów świadczeń na rzecz pracowników zalicza się składki ubezpieczenia społecznego płacone przez pracodawcę. Innym składnikiem tej grupy kosztów są wydatki związane z bezpieczeństwem i higieną pracy, odpisy na rzecz zakładowego funduszu świadczeń socjalnych, świadczenia urlopowe, koszty szkoleń pracowników.

Amortyzacja to koszt zużycia środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Szczegółowe metody naliczania amortyzacji opisano w innych podrozdziałach książki. Pamiętać należy, że amortyzacja w rachunkowości jednostki może różnić się od amortyzacji podatkowej w tej samej jednostce. Jeśli jednostka w zakładowym planie kont przyjmie metody i stawki naliczania amortyzacji według przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (fizycznych), to między amortyzacją podatkową i rachunkową zachodzi zgodność.

Usługi obce stanowią wszystkie zlecone innym jednostkom zadania związane z działalnością operacyjną, a nie zaliczane do innych rodzajów kosztów, np. remonty maszyn i urządzeń, konserwacja środków trwałych, ochrona mienia. Wykonanie części zamiennych, podzespołów zleconych innym jednostkom traktowane jest jako zakupy materiałów. Zakres usług obcych uzależniony jest od stosowanej strategii działania jednostki gospodarczej.

Podatki i opłaty są specyficzną kategorią kosztów gdyż nie odzwierciedlają one zużycia składników majątkowych ale stanowią wydatki na pokrycie zobowiązań publicznoprawnych. Nie wszystkie podatki zaliczamy do kosztów jednostki gospodarczej. Podatek dochodowy nie jest kosztem, ale obciąża wynik finansowy. Jeśli chodzi o podatek od towarów i usług jest on kosztem tylko w szczególnych sytuacjach. Dla małych jednostek niebędących podatnikami podatku VAT, jest on kosztem związanym z zakupem materiałów i usług, gdyż nie podlega odliczeniu. Podobna sytuacja dotyczy działalności zwolnionej z podatku VAT. Jednostki gospodarcze prowadzące działalność zwolnioną z VAT nie mają prawa odliczenia naliczonego podatku VAT zawartego w cenach zakupionych środków do działalności zwolnionej z VAT. Materiały zakupione i świadczone usługi na rzecz zwolnionej od podatku VAT działalności wykazuje się na odpowiednich kontach według wartości netto, czyli bez naliczonego podatku VAT, który obciąża właśnie konto „Podatki i opłaty”. Jak wykazuje praktyka rachunkowości, nie stosuje się rozliczania w czasie naliczonego i nie podlegającego zwrotowi podatku VAT od zakupionych materiałów. Gdy sezonowe zakupy materiałów są duże, a ich zużycie rozłożone w czasie, taka praktyka może stanowić daleko idące uproszczenie w stosowaniu zasady współmierności przychodów i kosztów. Na koncie „Podatki i opłaty” nie jest księgowany niepodlegający odliczeniu podatek VAT w przypadku zakupu środków trwałych, gdyż stanowi on składnik wartości początkowej środków trwałych.

Podatki obciążające koszty to, przede wszystkim, podatki lokalne, a więc płacone na rzecz gmin wprowadzone ustawą z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych⁶, do których zalicza się:

- podatek od nieruchomości,
- podatek od środków transportu,
- podatek rolny,
- podatek leśny.

Istotną pozycją kosztów jest dla jednostek gospodarczych podatek od nieruchomości. Podatkowi od nieruchomości podlegają budynki lub ich części, budowle, grunty. Stawki podatku od nieruchomości ustala się oddzielnie dla budynków, budowli, gruntów zajętych na potrzeby prowadzonej działalności gospodarczej i są one zazwyczaj wyższe niż dla nieruchomości niezwiązanych z prowadzeniem działalności gospodarczej. Podatkiem od środków transportu objęte są samochody ciężarowe o ładowności powyżej 2 ton, ciągniki siodłowe i balastowe, przyczepy i naczepy o ładowności powyżej 5 ton oraz autobusy. Podatki od nieruchomości i od środków transportu są kosztami uzyskania przychodu wg przepisów o podatku dochodowym, natomiast podatki rolne i leśne, w związku ze zwolnieniem produkcji rolnej i leśnej z podatku dochodowego, takimi kosztami uzyskania przychodu nie są.

Przykładem opłat niebędących podatkiem, które są księgowane na koncie „Podatki i opłaty” są wpłaty na rzecz Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Zgodnie z art. 21. ust. 1. ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych⁷ zakład pracy zatrudniający co najmniej 25 pracowników jest zobowiązany dokonywać miesięcznych wpłat na PFRON w wysokości iloczynu połowy przeciętnego wynagrodzenia i liczby etatów odpowiadającej

⁶ Dz.U. Nr 9. poz. 31. z późn. zm.

⁷ Dz.U. Nr 123. poz. 776. z późn. zm.

różnicy pomiędzy zatrudnieniem zapewniającym osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wysokości 6% i rzeczywistym zatrudnieniem osób niepełnosprawnych. Z wpłat tych zwolnione są zakłady pracy, w których wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych wynosi nie mniej niż 6%. Opłaty na PFRON nie są kosztami uzyskania przychodu w rozliczeniu podatku dochodowego.

Pozostałe koszty układu rodzajowego to te zwykłe koszty działalności operacyjnej, które nie należą do wymienionych wyżej rodzajów kosztów. Przykładami tych kosztów mogą być koszty podróży służbowych, koszty reprezentacji i reklamy prowadzone we własnym zakresie. Na tym ostatnim przykładzie widać, że klasyfikacja kosztów wg rodzajów jest względna. Gdy taka sama reklama prowadzona jest na zlecenie przez jednostkę zewnętrzną, jej koszty zaliczamy do usług obcych.

Operacje gospodarcze, w wyniku których powstają zwykłe koszty działalności operacyjnej są księgowane w układzie rodzajowym kosztów na jednym z kont kosztów w korespondencji z odpowiednim kontem aktywów lub pasywów. Ilustrację ewidencji tych kosztów przedstawia schemat księgowy nr XII.39.

Schemat nr XII.39. Koszty w układzie rodzajowym

Materiały		Zużycie materiałów i energii	
	6 700 (1)	(1) 6 700	
	690 (7)		
Rozrachunki z pracownikami z tyt. wynagrodzeń		Wynagrodzenia	
(2) 4 800	27 800 (2)	(2) 27 800	
(2) 5 400			
Rozrachunki publicznoprawne		Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia na rzecz pracowników	
	4 800 (2)	(3) 8 100	
	5 400 (2)		
	8 100 (3)		
Umorzenie środków trwałych		Amortyzacja	
	1 780 (4)	(4) 1 780	
Rozrachunki z dostawcami		Usługi obce	
	854 (5)	(5) 700	
Rachunek bankowy		Podatki i opłaty	
	340 (6)	(6) 340	
Rozrachunki z tyt. VAT		Pozostałe koszty	
(5) 154		(7) 690	

Opis do schematu nr XII.39

1. Wydano materiały z magazynu na potrzeby działalności podstawowej i pomocniczej o wartości 6700 zł.
2. Sporządzono listę płac pracowników, na której wykazano wynagrodzenia brutto kwotę 27 800 zł, z tego zaliczka na podatek dochodowy od osób fizycznych 4800 zł i składki ubezpieczenia społecznego 5400 zł, płacone przez pracownika.
3. Zaksięgowano deklarację składek ubezpieczenia społecznego obciążających pracodawcę 8100 zł.
4. Naliczono amortyzację środków trwałych za bieżący okres sprawozdawczy 1780 zł.
5. Otrzymano rachunek za świadczone usługi remontowe budynku zarządu przedsiębiorstwa $700 \text{ zł} + 154 \text{ zł VAT} = 854 \text{ zł}$. Koszty remontu nie są rozliczane w czasie i obciążają bieżący okres sprawozdawczy.
6. Zapłacono przelewem z rachunku bankowego podatek od nieruchomości w kwocie 340 zł.
7. Z magazynu materiałów wydano materiały, które mają być wykorzystane do reklamy o wartości 690 zł.

Kalkulacyjny układ kosztów

Podział kosztów na poszczególne pozycje rachunku kalkulacji kosztów wyróżnia następujące grupy kosztów:

- koszty bezpośrednie,
- koszty pośrednie (wydziałowe),
- koszty wytwarzania, na które składają się koszty bezpośrednie oraz koszty wydziałowe,
- koszty ogólnego zarządu (zwane także kosztami zarządu),
- koszty sprzedaży,
- koszt własny sprzedanych wyrobów (świadczonych usług) obejmuje koszty wytwarzania oraz narzut kosztów zarządu i sprzedaży.

W oparciu o ten podział kosztów z uwzględnieniem miejsc powstawania kosztów tworzy się układ kalkulacyjny kont kosztów. Układ kalkulacyjny kosztów rejestruje więc koszty wg pozycji kalkulacyjnych i miejsc ich powstawania, tj. w wydziałach produkcji podstawowej, pomocniczej, zarządzie. Miejsca (ośrodki) powstawania kosztów pokrywają się w zasadzie z odrębnymi pozycjami kalkulacyjnymi rachunku kosztów. W ramach kalkulacyjnego układu kont kosztów wyróżnia się następujące konta kosztów:

- produkcja podstawowa (koszty bezpośrednie),
- koszty wydziałowe,
- produkcja pomocnicza,
- koszty ogólnego zarządu,
- koszty sprzedaży.

Konto „Produkcja podstawowa” rejestruje koszty bezpośrednie płac i materiałów oraz inne koszty, jeśli możliwe jest ich wydzielenie, np. koszty bezpośrednie energii technologicznej. Warunkiem zaliczania poszczególnych grup kosztów, np. zużycia energii technologicznej do kosztów bezpośrednich jest ich bezpośrednie powiązanie z wielkością produkcji.

Na koncie „Koszty wydziałowe” ewidencjonuje się koszty pośrednie produkcji podstawowej powstające na wydziale produkcji podstawowej. Do kosztów wydziałowych zaliczamy wynagrodzenia kierownictwa i pracowników obsługi wydziału, amortyzację, zużycie energii, podatki od nieruchomości i środków transportu pozostających w dyspozycji wydziału, koszty BHP, odpisów na ZFŚS itp.

Konto „Produkcja pomocnicza” rejestruje koszty działalności wydziałów produkcji pomocniczej. Dla każdego wydziału produkcji pomocniczej można prowadzić oddzielne konto, podobnie jak dla każdego wydziału produkcji podstawowej. Na koncie produkcja pomocnicza księguje się zazwyczaj wszystkie koszty bezpośrednie i wydziałowe.

„Koszty zarządu” obejmują koszty działania jednostki jako całości i dlatego nazywane są inaczej kosztami ogólnozakładowymi. Przykładami tych kosztów są koszty utrzymania ogólnozakładowej administracji w tym zarządu przedsiębiorstwa, koszty straży przemysłowej.

„Koszty sprzedaży” to koszty związane z wysyłką i transportem sprzedanych wyrobów oraz towarów i materiałów, koszty reklamy.

Ewidencję kosztów w jednostce gospodarczej można prowadzić, wybierając tylko jeden układ kont kosztów rodzajowy lub kalkulacyjny albo w obu układach kont kosztów. Wybór zakresu ewidencji należy do jednostki, ale powinien być uwarunkowany potrzebami ewidencyjnymi wynikającymi ze skali prowadzonej działalności i jej specyfiki. Działalność o dużej skali, obejmująca różne rodzaje działalności powinna posiadać ewidencję kosztów w układzie rodzajowym i kalkulacyjnym jednocześnie. Gdy układ kalkulacyjny kosztów jest jedynym systemem ewidencji kosztów sprzedanych wyrobów, operacje powstania kosztów księgujemy na jednym z wyżej wymienionych kont kosztów w układzie kalkulacyjnym w korespondencji z odpowiednim kontem aktywów lub pasywów. Jeśli jednostka prowadzi ewidencję kosztów w dwóch układach kosztów, operacje kosztów są księgowane na kontach kosztów w układzie rodzajowym w korespondencji z kontami aktywów i pasywów, a następnie są księgowane wtórnie na kontach układu kalkulacyjnego kosztów w korespondencji z kontem „Rozliczenie kosztów rodzajowych” nazywanym też „Rozliczenie kosztów”. Obróty strony kredytowej konta „Rozliczenie kosztów” są równe sumie obrotów stron debetowych kont kosztów w układzie rodzajowym. Obowiązuje w tym względzie prosta prawidłowość każdy zapis księgowy na jednym z kont kosztów w układzie rodzajowym w korespondencji z kontem aktywów lub pasywów musi zostać powtórzony jako zapis po przeciwnej stronie konta „Rozliczenie kosztów” w korespondencji z kontem układu kalkulacyjnego lub kontem międzyokresowych rozliczeń kosztów. Konto „Międzyokresowe rozliczenia kosztów” pośredniczy pomiędzy kontem rozliczenie kosztów i kontami kosztów w układzie kalkulacyjnym, jeśli koszty podlegają rozliczeniu w czasie. Wtedy na kontach układu rodzajowego kosztów księguje się koszty proste nierozliczone w czasie. Jeśli jednostka gospodarcza prowadzi ewidencję kosztów jednocześnie w układach kont kosztów kalkulacyjnym i rodzajowym, konto „Międzyokresowe rozliczenia kosztów” koresponduje z kontami „Rozliczenie kosztów rodzajowych” i z poszczególnymi kontami układu kalkulacyjnego kosztów.

Na schemacie księgowym nr XII.40 przedstawiono księgowanie kosztów w układzie kalkulacyjnym, gdy jednostka prowadzi tylko układ kalkulacyjny ewidencji kosztów. Operacje księgowania kosztów są takie same jak na schemacie księgowym nr XII.39. dodano tylko jedną operację przeksięgowania kosztów wydziałowych na koniec okresu sprawozdawczego. Ta operacja nie występuje na kontach układu rodzajowego kosztów.

Schemat nr XII.40. Koszty w układzie kalkulacyjnym

Materiały			Koszty bezpośrednie (produkcja podstawowa)		
	6 700	(1)	(1)	5 200	
	690	(7)	(2)	15 000	
			(3)	4 370	
			(8)	6 495	
Rozrachunki z pracownikami z tyt. wynagrodzeń			Koszty wydziałowe		
(2)	4 800	27 800 (2)	(2)	4 000	6 495 (8)
(2)	5 400		(3)	1 165	
			(4)	1 150	
			(6)	180	
Rozrachunki publicznoprawne			Koszty ogólnego zarządu		
	4 800	(2)	(2)	3 500	
	5 400	(2)	(3)	1 020	
	8 100	(3)	(5)	700	
			(6)	60	
Umorzenie środków trwałych			Produkcja pomocnicza		
	1 780	(4)	(1)	1 500	
			(2)	5 300	
			(3)	1 545	
			(4)	630	
			(6)	100	
Rozrachunki z dostawcami			Koszty sprzedaży		
	854	(5)	(7)	690	
Rachunek bankowy					
	340	(6)			
Rozrachunki z tyt. VAT					
(5)	154				

Opis do schematu XII.40

1. Wydano materiały z magazynu na potrzeby działalności wytwórczej 5200 zł i produkcji pomocniczej o wartości 1500 zł.
2. Sporządzono listę płac pracowników, na której wykazano wynagrodzenia brutto kwotę 27 800 zł, z tego zaliczka na podatek dochodowy od osób fizycznych 4 800 zł i składki ubezpieczenia społecznego 5400 zł. Jednocześnie zaksięgowano rozdzelnik listy płac: produkcja podstawowa 15 000 zł, obsługa wydziału 4000 zł, zarząd przedsiębiorstwa 3500 zł, produkcja pomocnicza 5300 zł.

3. Zaksięgowano deklaracje składek ubezpieczenia społecznego obciążających pracodawcę 8100 zł. Rozliczono składki ubezpieczenia społecznego na poszczególne komórki organizacyjne przedsiębiorstwa produkcja podstawowa 4370 zł, obsługa wydziału 1165 zł, zarząd przedsiębiorstwa 1020 zł, produkcja pomocnicza 1545 zł.
4. Naliczono amortyzację środków trwałych za bieżący okres sprawozdawczy 1780 zł, z czego na wydział produkcji podstawowej przypada 1150 zł a na wydział produkcji pomocniczej 630 zł.
5. Otrzymano fakturę za świadczone usługi remontowe budynku zarządu przedsiębiorstwa $700 \text{ zł} + 154 \text{ zł VAT} = 854 \text{ zł}$. Koszty remontu nie są rozliczane w czasie i obciążają bieżący okres sprawozdawczy.
6. Zapłacono przelewem z rachunku bankowego podatek od nieruchomości w kwocie 340 zł. Rozliczono ten podatek według nieruchomości pozostających w dyspozycji poszczególnych wydziałów: wydział produkcji podstawowej 180 zł, zarząd 60 zł, wydział produkcji pomocniczej 100 zł.
7. Z magazynu materiałów wydano materiały, które mają być wykorzystane do reklamy o wartości 690 zł.
8. Na koniec okresu sprawozdawczego przeksięgowano koszty wydziałowe 6495 zł.

Z kolei na schemacie księgowym nr XII.41 przedstawiono ewidencje kosztów jednocześnie w układzie rodzajowym kosztów i układzie kalkulacyjnym kosztów. Operacje przedstawione na schemacie księgowym są takie same jak te przedstawione na schematach księgowych nr XII.39. i XII.40.

Opis do schematu XII.41 (na s. 188)

1. Wydano materiały z magazynu na potrzeby działalności wytwórczej 5200 zł i produkcji pomocniczej o wartości 1500 zł.
2. Sporządzono listę płac pracowników, na której wykazano wynagrodzenia brutto kwotę 27 800 zł z tego zaliczka na podatek dochodowy od osób fizycznych 4800 zł i składki ubezpieczenia społecznego 5400 zł. Jednocześnie zaksięgowano rozdział listy płac: produkcja podstawowa 15 000 zł, obsługa wydziału 4000 zł, zarząd przedsiębiorstwa 3500 zł, produkcja pomocnicza 5300 zł.
3. Zaksięgowano deklaracje składek ubezpieczenia społecznego obciążających pracodawcę 8100 zł. Rozliczono składki ubezpieczenia społecznego na poszczególne komórki organizacyjne przedsiębiorstwa produkcja podstawowa 4370 zł, obsługa wydziału 1165 zł, zarząd przedsiębiorstwa 1020 zł, produkcja pomocnicza 1545 zł.
4. Naliczono amortyzację środków trwałych za bieżący okres sprawozdawczy 1780 zł, z czego na wydział produkcji podstawowej przypada 1150 zł a na wydział produkcji pomocniczej 630 zł.
5. Otrzymano fakturę za świadczone usługi remontowe budynku zarządu przedsiębiorstwa $700 \text{ zł} + 154 \text{ zł VAT} = 854 \text{ zł}$. Koszty remontu nie są rozliczane w czasie i obciążają bieżący okres sprawozdawczy.
6. Zapłacono przelewem z rachunku bankowego podatek od nieruchomości w kwocie 340 zł. Rozliczono ten podatek według nieruchomości pozostających w dyspozycji poszczególnych wydziałów: wydział produkcji podstawowej 180 zł, zarząd 60 zł, wydział produkcji pomocniczej 100 zł.

Schemat nr XII.41. Koszty w układzie rodzajowym i kalkulacyjnym

Materiały		Zużycie materiałów i energii	
	6 700 (1) 690 (7)	(1) 6 700	
Rozrachunki z pracownikami z tytułu wynagrodzeń		Wynagrodzenia	
(2) 4 800 (2) 5 400	27 800 (2)	(2) 27 800	
Rozrachunki publicznoprawne		Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia na rzecz pracowników	
	4 800 (2) 5 400 (2) 8 100 (3)	(3) 8 100	
Umorzenie środków trwałych		Amortyzacja	
	1 780 (4)	(4) 1 780	
Rozrachunki z dostawcami		Usługi obce	
	854 (5)	(5) 700	
Rachunek bankowy		Podatki i opłaty	
	340 (6)	(6) 340	
Rozrachunki z tytułu VAT		Pozostałe koszty	
(5) 154		(7) 690	

Rozliczenie kosztów rodzajowych		Produkcja podstawowa	
	6 700 (1) 27 800 (2) 8 100 (3) 1 780 (4) 700 (5) 340 (6) 690 (7)	(1) 5 200 (2) 15 000 (3) 4 370 (8) 6 495	
Koszty wydziałowe			
(2) 4 000 (3) 1 165 (4) 1 150 (6) 180	6 495 (8)		
Koszty ogólnego zarządu			
(2) 3 500 (3) 1 020 (5) 700 (6) 60			
Produkcja pomocnicza			
(1) 1 500 (2) 5 300 (3) 1 545 (4) 630 (6) 100			
Koszty sprzedaży			
(7) 690			

7. Z magazynu materiałów wydano materiały, które mają być wykorzystane do reklamy o wartości 690 zł.
8. Na koniec okresu sprawozdawczego przeksięgowano koszty wydziałowe 6495 zł.

Koszty wydziałowe podlegają comiesięcznemu przeksięgowaniu na konto „Produkcja podstawowa”. Zakończenie produkcji wyrobów i ich przyjęcie do magazynu wyrobów gotowych jest księgowane na koncie wyroby gotowe w korespondencji z kontem produkcja podstawowa. Jeśli do wyceny wyrobów gotowych stosujemy stałe ceny ewidencyjne – planowane koszty wytworzenia – to pomiędzy tymi kosztami pośredniczy konto „Rozliczenie kosztów działalności” i konto „Odchylenie od cen ewidencyjnych wyrobów gotowych”. Stan końcowy konta „Produkcja podstawowa” oznacza produkcję nie zakończoną. Wydanie wyrobów gotowych z magazynu odbiorcy, jest księgowane na kontach „**Wyroby gotowe**” i „**Koszt własny wyrobów sprzedanych**”.

3. Obroty wewnętrzne

Ewidencja przychodów i kosztów działalności jednostki gospodarczej oparta jest na podziale ich według różnych obszarów działalności jednostki, stosowanym w rachunku zysków i strat. Wśród głównych oddzielnych obszarów działalności jednostki wyróżnia się:

- zwykłą działalność operacyjną,
- pozostałą działalność operacyjną,
- działalność inwestycyjną i finansową,
- działalność budowy środków trwałych,
- działalność finansowo wyodrębnioną, np. zakładowy fundusz świadczeń socjalnych.

Dodatkowo zwykła działalność operacyjna może być prowadzona na kilku wydziałach ewidencjonujących oddzielnie swoje koszty. W toku działalności jednostki gospodarczej mogą być ponoszone świadczenia wydziałów organizacyjnych zaliczanych do obszaru zwykłej działalności operacyjnej na rzecz innych wydziałów organizacyjnych zwykłej działalności operacyjnej lub innych obszarów działalności jednostki. Takie świadczenia określa się jako obroty wewnętrzne, które są nazywane także przychodami wewnętrznymi. Obroty wewnętrzne ewidencjonuje się na koncie o tej samej nazwie i to konto ma charakter konta przychodów. Na koniec roku obrotowego saldo konta „**Obroty wewnętrzne**” przenosi się na stronę kredytową konta „**Wynik finansowy**”.

Konto „Obroty wewnętrzne” należy prowadzić, gdy wynik finansowy jest obliczany w wariantcie porównawczym. Równoległe do konta „Obroty wewnętrzne” może być potrzebne prowadzenie konta „**Koszty obrotów wewnętrznych**”, co jest uzależnione od zakresu ewidencji kosztów.

Gdy ewidencja kosztów prowadzona jest tylko w układzie rodzajowym kosztów prowadzi się tylko konto „Obroty wewnętrzne, natomiast gdy ewidencja kosztów prowadzona jest równocześnie w układzie kalkulacyjnym i rodzajowym konieczne jest prowadzenie także konta „Koszty obrotów wewnętrznych”.

Na koncie „Obroty wewnętrzne” wartość wykonanych wewnętrznych świadczeń wycenia się według kosztu wytworzenia obejmującego koszty bezpośrednie i uzasadnioną część kosztów wydziałowych. W takiej samej wartości ewidencjonuje się koszty obrotów wewnętrznych na koncie o tej samej nazwie. Dla każdego świadczenia wewnętrznego wartość obrotów wewnętrznych jest zawsze taka sama jak kosztów obrotów wewnętrznych.

Na schemacie księgowym nr XII.42 przedstawiono ewidencję obrotów wewnętrznych w jednostce, która prowadzi ewidencję kosztów tylko w układzie rodzajowym.

Schemat nr XII.42. Obroty wewnętrzne

Obroty wewnętrzne			Środki trwałe w budowie			Środki trwałe		
	3 780	(1)	(1)	3 780	30 180	(5)	(5)	30 180
	870	(2)	(3)	3 000				
	3 000	(3)	(4)	23 400				
	23 400	(4)						
	2 000	(6)						
Pozostałe koszty operacyjne			ZFŚS					
(2)	870		(6)	2 000				

Opis do schematu XII.42

1. Wydział produkcji podstawowej przekazał na rzecz działalności budowy środków trwałych wyroby gotowe na kwotę 3780 zł.
2. Wydział produkcji pomocniczej wykonał remont dla szkoły podstawowej nieodpłatnie jako darowiznę. Usługi remontowe wycenione na kwotę 870 zł.
3. Zarząd przedsiębiorstwa wykonał projekt urządzenia, które będzie budowane przez wydział produkcji podstawowej jako środek trwały dla tego wydziału. Wyceniono koszty projektu na 3000 zł.
4. Wydział produkcji wykonał urządzenie według projektu. Koszty wytworzenia urządzenia poniesione przez wydział produkcji wyniosły 23 400 zł.
5. Urządzenia oddano do użytku i przyjęto na stan środków trwałych 30 180 zł.
6. Przekazano na rzecz działalności finansowanej z zakładowego funduszu świadczeń socjalnych wyroby gotowe o wartości 2000 zł. Księgowanie tej operacji na niniejszym schemacie uproszczono, gdyż pominięto przekazanie z rachunku bankowego ZFŚS zapłaty w kwocie 2440 zł (łącznie z VAT) na rachunek bieżący jednostki gospodarczej. Pełny wykaz operacji w tym zakresie prezentowany jest w podrozdziale Fundusze specjalne.

Gdy prowadzone jest tylko konto „Obroty wewnętrzne” bez równoczesnej ewidencji na koncie „Koszty obrotów wewnętrznych”, jak na schemacie księgowym nr XII.42 to konto „Obroty wewnętrzne” koresponduje z kontami kosztów różnych obszarów działalności, otrzymujących świadczenia z wydziałów prowadzących działalność operacyjną, co skutkuje

wykazaniem faktycznych kosztów na tych kontach łącznie z kosztami obrotów wewnętrznych, natomiast koszty zwykłej działalności operacyjnej są zwiększone o koszty obrotów wewnętrznych, ale dzięki prowadzeniu konta „Obróty wewnętrzne” zwiększa się równocześnie ogólne przychody jednostki, co pozwala zrównoważyć nimi koszty obrotów wewnętrznych.

Gdy równocześnie z kontem „Obróty wewnętrzne” prowadzi się ewidencję na koncie „Koszty obrotów wewnętrznych” to koszty zwykłej działalności operacyjnej ewidencjonowane w układzie kalkulacyjnym kont kosztów zostają zmniejszone o koszty obrotów wewnętrznych, natomiast koszty ewidencjonowane w układzie rodzajowym pozostają niezmienione. Pomimo tego nie następuje zmiana różnicy stanu produktów na koniec roku z tego tytułu, gdyż saldo konta „Koszty obrotów wewnętrznych” przeksięgowuje się w ramach zamknięcia księgi rachunkowej na stronę debetową konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych”.

W obu przypadkach prowadzenia ewidencji obrotów wewnętrznych bez konta „Koszty obrotów wewnętrznych” lub łącznie z tym kontem wynik finansowy jest taki sam. Na schemacie księgowym nr XII.43 przedstawiono ewidencję obrotów wewnętrznych, z równoczesnym stosowaniem ewidencji na koncie „Koszty obrotów wewnętrznych”. Operacje obrotów wewnętrznych są takie same jak na schemacie nr XII.42.

Schemat nr XII.43. Obróty wewnętrzne i koszty obrotów wewnętrznych

Obróty wewnętrzne		Koszty budowy środka trwałego			Środki trwałe	
	3 780 (1)	(1) 3 780	30 180	(9)	(9) 30 180	
	870 (3)	(5) 3 000				
	3 000 (5)	(7) 23 400				
	23 400 (7)					
	2 000 (10)					
Koszty obrotów wewnętrznych		ZFSS			Pozostałe koszty operacyjne	
(2) 3 780		(10) 2 000			(3) 870	
(4) 870						
(6) 3 000						
(8) 23 400						
(11) 2 000						
Koszty produkcji podstawowej		Koszty ogólnego zarządu			Koszty produkcji pomocniczej	
	23 400 (8)		3 000	(6)		870 (4)
		Wyroby gotowe				
			3 780	(2)		
			2 000	(11)		

Opis do schematu nr XII.43

1. Wydział produkcji podstawowej przekazał na rzecz działalności budowy środków trwałych wyroby gotowe na kwotę 3780 zł.
2. Zaksięgowano koszty obrotów wewnętrznych przekazanych wyrobów gotowych 3780 zł.
3. Wydział produkcji pomocniczej wykonał remont dla szkoły podstawowej nieodpłatnie jako darowiznę. Usługi remontowe wyceniono na kwotę 870 zł.
4. Zaksięgowano koszty remontu jako koszty obrotów wewnętrznych 870 zł.

5. Zarząd przedsiębiorstwa wykonał projekt urządzenia, które będzie budowane przez wydział produkcji podstawowej jako środek trwały dla tego wydziału. Wyceniono koszty projektu na 3000 zł.
6. Zaksięgowano koszty obrotów wewnętrznych wykonania projektu 3000 zł.
7. Wydział produkcji wykonał urządzenie według projektu. Koszty wytworzenia urządzenia poniesione przez wydział produkcji wyniosły 23 400 zł.
8. Zaksięgowano koszty obrotów wewnętrznych poniesione na budowę urządzenia 23 400 zł.
9. Urządzenia oddano do użytku i przyjęto na stan środków trwałych 30 180 zł.
10. Przekazano na rzecz działalności finansowanej z zakładowego funduszu świadczeń socjalnych wyroby gotowe o wartości 2000 zł. Księgowanie tej operacji na niniejszym schemacie uproszczono, gdyż pominięto przekazanie z rachunku bankowego ZFŚS zapłaty w kwocie 2440 zł (łącznie z VAT) na rachunek bieżący jednostki gospodarczej. Pełny wykaz operacji w tym zakresie prezentowany jest w podrozdziale Fundusze specjalne.
11. Zaksięgowano koszty obrotów wewnętrznych przekazanych wyrobów gotowych 2000 zł.

4. Wynik finansowy

Wynik finansowy, czyli różnica pomiędzy przychodami i kosztami, jest podstawowym syntetycznym miernikiem oceny efektywności działania jednostki gospodarczej. Celem działania jednostki gospodarczej w gospodarce rynkowej jest osiągnięcie maksymalnego zysku, czyli dodatniego wyniku finansowego. Do oceny efektywności działania jednostki gospodarczej, szczególnie w porównaniach z innymi jednostkami i z działalnością w innych okresach sprawozdawczych, stosuje się mierniki rentowności, które są względnymi miarami efektywności działania.

W miernikach rentowności ustala się relację wyniku finansowego do podstawy przyjętej w zależności od celu badania. Efektywność wykorzystania majątku jednostki ocenia się miernikiem rentowności majątku, która jest stosunkiem wyniku finansowego do sumy aktywów jednostki gospodarczej. Stosunek wyniku finansowego do kosztów oznacza rentowność kosztów. Dla udziałowców (akcjonariuszy) lub innych potencjalnych inwestorów podstawowym miernikiem oceny efektywności jednostki jest rentowność kapitałów własnych, będąca stosunkiem wyniku finansowego do kapitałów własnych oraz rentowność kapitału akcyjnego jako relacja wyniku finansowego do wartości kapitału zakładowego.

Wynik finansowy oblicza się w dwóch kategoriach: jako wynik finansowy brutto oraz wynik finansowy netto. Ten drugi jest mniejszy od pierwszego o podatek dochodowy i inne obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego. Mierniki rentowności można obliczać dla obu tych kategorii wyniku finansowego, jednak bardziej miarodajne jest stosowanie wyniku finansowego netto, gdyż oznacza on faktycznie wypracowane środki pozostające w dyspozycji jednostki gospodarczej.

W bilansie wynik finansowy netto przedstawia się w pozycjach pasywów:

- A. VII. Zysk (strata) z lat ubiegłych.
- A. VIII. Zysk (strata) netto.
- A. IX. Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna).

Wynik finansowy, wypracowany w roku obrotowym, za który sporządza się bilans, wykazuje się w pozycji A. VIII. pasywów, której wartość odpowiada saldu konta „Wynik finansowy”.

W bilansie przedstawia się wynik finansowy netto w wysokości wypracowanej przez cały rok i obliczony na ostatni dzień roku obrotowego. Odwołując się do podstawowego podziału kategorii ekonomicznych na zasoby i strumienie stwierdzić należy, że wartość wyniku finansowego netto przedstawiona w bilansie jest zasobem kapitału obliczonym na ostatni dzień roku obrotowego. W sprawozdaniu rachunek zysków i strat wynik finansowy netto jest prezentowany jako strumień wielkości ekonomicznych obliczony za okres roku obrotowego, podobnie jak przychody i koszty.

Wynik finansowy netto, zgodnie z zasadami określonymi w art. 42. ustawy o rachunkowości oblicza się w segmentach odpowiadających odrębnym obszarom działalności jednostki gospodarczej:

- wynik działalności operacyjnej, w tym z tytułu pozostałych przychodów i kosztów operacyjnych,
- wynik operacji finansowych,
- wynik operacji nadzwyczajnych,
- obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego z tytułu podatku dochodowego, którego podatnikiem jest jednostka, i płatności z nim zrównanych, na podstawie odrębnych przepisów.

Sprawozdanie „Rachunek zysków i strat” można sporządzić według jednego z dwóch wariantów: porównawczego i kalkulacyjnego. Każdy z tych wariantów sprawozdania odzwierciedla przyjęty przez jednostkę sposób obliczania wyniku finansowego według wariantu porównawczego lub według wariantu kalkulacyjnego. W załączniku nr 1 do ustawy o rachunkowości przedstawiono wzór sprawozdania według wariantu porównawczego i kalkulacyjnego. Oba warianty prezentują obliczanie wyniku finansowego w poszczególnych segmentach, odpowiadających obszarom działalności wymienionym w art. 42. ustawy o rachunkowości. Dodatkowo w sprawozdaniu rachunek zysków i strat z wyniku działalności operacyjnej wydzielono wynik ze sprzedaży, odpowiadający zwykłej działalności operacyjnej. Różnica pomiędzy oboma wariantami sprawozdania sprowadza się tylko do innego sposobu obliczenia zysku (straty) na sprzedaży. Pozostałe segmenty obliczania wyniku finansowego w obu wariantach sprawozdania są takie same.

Podobnie przedstawia się sprawa obliczania wyniku finansowego według jednego z dwóch wariantów w księgach rachunkowych. Obliczanie wyniku finansowego jest jednym z elementów zamknięcia ksiąg rachunkowych. W ramach czynności zamknięcia ksiąg rachunkowych, które przeprowadza się na ostatni dzień roku obrotowego oblicza się salda kont aktywów i pasywów oraz kont rozrachunkowych, które przenosi się do bilansu do odpowiednich pozycji aktywów i pasywów. Salda kont przychodów (zysków nadzwyczajnych) i kosztów (strat nadzwyczajnych) w ramach zamknięcia księgi rachunkowej podlegają przeksięgowaniu

bezpośrednio lub za pośrednictwem innych kont na konto wyniku finansowego. W sprawozdaniu rachunek zysków i strat obroty (saldo przed przeksięgowaniem) kont przychodów i kosztów wykazuje się w odpowiednich pozycjach tego sprawozdania.

Wariant porównawczy obliczania wyniku finansowego można stosować, jeśli jednostka prowadzi ewidencję kosztów jednocześnie w układzie rodzajowym i kalkulacyjnym lub tylko w układzie rodzajowym. W tym wariancie koszty zaewidencjonowane na kontach układu rodzajowego kosztów podlegają przeksięgowaniu na konto wyniku finansowego. Jeśli ewidencja kosztów prowadzona jest jednocześnie w obu układach kosztów, obroty kredytowe konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych” są równe sumie obrotów debetowych wszystkich kont kosztów w układzie rodzajowym. Przypomnieć należy, że przy ewidencji kosztów w obu układach kosztów równocześnie każde księgowanie na jednym z kont układu rodzajowego kosztów w korespondencji z kontem aktywów lub pasywów automatycznie pociąga za sobą księgowanie na koncie „Rozliczenie kosztów rodzajowych” po stronie kredytowej w korespondencji z kontem kosztów układu kalkulacyjnego lub kontem rozliczenie międzyokresowe kosztów. W ciągu roku koszty w układzie kalkulacyjnym: koszty bezpośrednie, koszty wydziałowe i produkcja pomocnicza ulegają przekształceniu (przeksięgowaniu) w koszty wyrobów gotowych i dalszej kolejności w **„Koszt własny sprzedaży wyrobów gotowych”**. W ramach zamknięcia księgi rachunkowej saldo konta „Koszt własny sprzedaży wyrobów gotowych” i kont: „Koszty zarządu” i „Koszty sprzedaży” oraz „Koszt obrotów wewnętrznych” podlegają przeksięgowaniu na stronę debetową konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych”. Na koncie „Rozliczenie kosztów rodzajowych” następuje porównanie kosztów rodzajowych i kosztu własnego sprzedaży wraz z kosztami zarządu i kosztami sprzedaży, w wyniku czego saldo tego konta wyraża zmianę stanu produktów. Jeśli koszty rodzajowe są większe od kosztu własnego sprzedaży wraz z kosztami zarządu i kosztami sprzedaży, to występuje saldo kredytowe na koncie „Rozliczenie kosztów”, które oznacza wzrost stanu produktów. Saldo kredytowe konta „Rozliczenie kosztów” przeksięgowuje się na stronę kredytową konta „Wynik finansowy”, co pociąga za sobą wzrost wyniku finansowego. Jeśli suma kosztów w układzie rodzajowym jest mniejsza od kosztu własnego sprzedaży wyrobów gotowych wraz z kosztami zarządu i kosztami sprzedaży, to saldo konta „Rozliczenie kosztów” jest debetowe i oznacza zmniejszenie się stanu produktów. Przeksięgowanie tego salda w ramach zamknięcia księgi rachunkowej na stronę debetową konta „Wynik finansowy” powoduje zmniejszenie wyniku finansowego. Merytoryczne uzasadnienie skutków przeksięgowania salda konta „Rozliczenie kosztów” jest takie, że zwiększenie stanu produktów oznacza przetworzenie kosztów, które nie jest zrównoważone przychodami, należy więc ująć tę zmianę produktów jako dodatkowe przychody danego okresu, natomiast zmniejszenie stanu produktów wywołuje zmniejszenie wyniku finansowego, gdyż w okresie obliczeniowym sprzedano produkty, które wyprodukowane były w poprzednich okresach. Na zmianę stanu produktów składają się:

- zmiana stanu wyrobów gotowych wyrażona zmianą salda konta „Wyroby gotowe” w porównaniu z początkiem okresu obliczeniowego, czyli roku obrotowego,
- zmiana stanu produkcji w toku wykazana zmianą sald kont „Produkcja podstawowa” i „Produkcja pomocnicza” w stosunku do początku okresu sprawozdawczego,
- zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych kosztów wykazana zmianą salda konta „Rozliczenia międzyokresowe” kosztów.

Wariant kalkulacyjny obliczania wyniku finansowego stosuje się, gdy prowadzone są oba układy kont kosztów rodzajowy i kalkulacyjny lub gdy prowadzi się ewidencję kosztów tylko w układzie kalkulacyjnym. W tym wariantcie obliczania wyniku finansowego salda kont „Koszt własny sprzedaży wyrobów gotowych”, „Koszty zarządu” i „Koszty sprzedaży” przeksięgowuje się w ramach zamknięcia księgi rachunkowej na konto „Wynik finansowy”. Gdy prowadzona jest ewidencja kosztów jednocześnie w układzie rodzajowym i kalkulacyjnym, to koszty zaewidencjonowane na kontach układu rodzajowego przeksięgowuje się na stronę debetową konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych”, co powoduje, że strony tego konta bilansują się i konto nie wykazuje salda. W wariantcie kalkulacyjnym obliczania wyniku finansowego różnica stanu produktów nie jest przeksięgowywana na konto „Wynik finansowy”, gdyż koszty przeksięgowane na to konto są współmierne do przychodów przeksięgowanych na stronę kredytową konta „Wynik finansowy”.

Wariant obliczania wyniku finansowego nie ma wpływu na jego wysokość. Obliczony według każdego z tych dwóch wariantów wynik finansowy ma taką samą wartość. Na schematach księgowych nr XII.44 (na s. 196) i XII.45 (na s. 197) przedstawiono dla tych samych danych liczbowych przykłady obliczania wyniku finansowego według wariantu porównawczego i kalkulacyjnego w jednostce, która prowadzi ewidencję kosztów równocześnie w układzie rodzajowym i kalkulacyjnym. Dane liczbowe przedstawione na schematach księgowych na poszczególnych kontach bez podania numeru operacji oznaczają obroty stron kont przed zamknięciem ksiąg rachunkowych.

Opis do schematu nr XII.44. Wariant porównawczy ustalania wyniku finansowego
W ramach zamknięcia księgi rachunkowej przeksięgowano salda kont:

1. Przychodów ze sprzedaży.
2. Kosztów w układzie rodzajowym.
3. Kosztu własnego wyrobów gotowych.
4. Kosztów ogólnego zarządu.
5. Kosztów sprzedaży.
6. Rozliczenie kosztów rodzajowych.
7. Przychodów finansowych.
8. Kosztów finansowych.
9. Pozostałych przychodów operacyjnych.
10. Pozostałych kosztów operacyjnych.

Opis do schematu nr XII.45. Wariant kalkulacyjny ustalania wyniku finansowego
W ramach zamknięcia księgi rachunkowej przeksięgowano salda kont:

1. Przychodów ze sprzedaży.
2. Kosztów w układzie rodzajowym.
3. Kosztu własnego wyrobów gotowych.
4. Kosztów ogólnego zarządu.
5. Kosztów sprzedaży.
6. Przychodów finansowych.
7. Kosztów finansowych.
8. Pozostałych przychodów operacyjnych.
9. Pozostałych kosztów operacyjnych.

Schemat nr XII.44. Wariant porównawczy ustalania wyniku finansowego

Zużycie materiałów i energii	Rozliczenie kosztów rodzajowych		Produkcja podstawowa		Wyroby gotowe		Koszty własne wyrobów gotowych	
89 700 89 700 (2)	(3) 246 600	389 200	217 000 189 500		274 300 172 300		172 300 246 600 (3)	
	(4) 56 700						74 300	
Wynagrodzenia			Koszty wydziałowe				Przychody ze sprzedaży wyrobów gotowych	
160 300 160 300 (2)	(5) 17 500		29 400 29 400				(1) 476 400 476 400	
	(6) 68 400							
Świadczenia społeczne i inne świadczenia na rzecz pracowników			Koszty zarządu					
47 800 47 800 (2)			56 700 56 700 (4)					
Amortyzacja	Rozliczenia międzyokresowe kosztów		Produkcja pomocnicza					
23 200 23 200 (2)	12 300	6 800	87 400 74 300					
Usługi obce			Koszty sprzedaży					
52 500 52 500 (2)			17 500 17 500 (5)					
Podatki i opłaty	Rozliczenia międzyokresowe kosztów zakupów							
10 100 10 100 (2)	4 700	2 900						
Pozostałe koszty rodzajowe								
5 600 5 600 (2)								
Pozostałe koszty operacyjne			Koszty finansowe		Wynik finansowy		Przychody finansowe	
	3 700	3 700 (10)	14 700	14 700 (7)	(2) 389 200	476 400 (1)	(7) 8 300	8 300
					(8) 14 700	68 400 (6)		
					(10) 3 700	8 300 (7)		
						6 100 (9)		
							Pozostałe przychody operacyjne	
					407 600	559 200	(9) 6 100	6 100
					SK 151 600			

Schemat nr XII.45. Wariant kalkulacyjny obliczania wyniku finansowego

Zużycie materiałów i energii		Rozliczenie kosztów rodzajowych		Produkcja podstawowa		Wyroby gotowe	
89 700	89 700 (2)	(2) 389 200	389 200	217 000	189 500	274 300	172 300
Wynagrodzenia				Koszty wydziałowe			
160 300	160 300 (2)			29 400	29 400		
Świadczenia społeczne i inne świadczenia na rzecz pracowników		Rozliczenia międzyokresowe kosztów		Koszty zarządu		Koszty własne wyrobów gotowych	
47 800	47 800 (2)	12 300	6 800	56 700	56 700 (4)	172 300	246 600 (3)
Amortyzacja		Rozliczenia międzyokresowe kosztów zakupów		Produkcja pomocnicza		74 300	
23 200	23 200 (2)	4 700	2 900	87 400	74 300		
Usługi obce				Koszty sprzedaży		Przychody ze sprzedaży wyrobów gotowych	
52 500	52 500 (2)			17 500	17 500 (5)	(1) 476 400	476 400
Podatki i opłaty		Pozostałe koszty operacyjne					
10 100	10 100 (2)	3 700	3 700 (9)	Koszty finansowe		Przychody finansowe	
Pozostałe koszty rodzajowe				14 700	14 700 (7)	(6) 8 300	8 300
5 600	5 600 (2)					(8) 6 100	6 100
				Wynik finansowy			
				(3) 246 600	476 400 (1)		
				(4) 56 700	8 300 (6)		
				(5) 17 500	6 100 (8)		
				(7) 14 700			
				(9) 3 700			
				339 200	490 800		
				SK 151 600			

5. Wynik finansowy netto i jego rozliczenie

Wynik finansowy brutto może być obciążany podatkiem dochodowym oraz innymi publicznoprawnymi obligatoryjnymi obciążeniami, które nie są kosztami działalności, ale powodują zmniejszenie wyniku finansowego netto, czyli wypracowanego zysku pozostającego do dyspozycji jednostki gospodarczej. W przypadku poniesienia straty w poprzednich latach jednostce gospodarczej przysługuje prawo jej odliczenia z zysku następnych lat, co regulują przepisy art. 7. ust. 5. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, w ten sposób, że stratę poniesioną w roku podatkowym można odliczyć od dochodu do opodatkowania w najbliższych kolejno po sobie następujących pięciu latach podatkowych, z tym, że wysokość odliczenia w którymkolwiek z tych lat nie może przekroczyć 50% kwoty tej straty.

Stawka podatku dochodowego od osób prawnych wynosi 19% dochodu do opodatkowania, który jest kategorią prawa podatkowego pochodną do wyniku finansowego brutto. Różnice pomiędzy tymi kategoriami mogą mieć charakter trwały lub przejściowy. Różnice trwale wynikają z różnic w zakresie przedmiotowym uznawania kosztów i przychodów w prawie o rachunkowości i w prawie podatkowym. Różnice przejściowe pomiędzy dochodem do opodatkowania i wynikiem finansowym polegają na uznawaniu kosztów i przychodów w tej samej wysokości w rachunkowości i prawie podatkowym ale z zaliczeniem ich do innych lat podatkowych. Jako przykład posłużyć mogą przychody i koszty z tytułu odsetek, które – według zasad rachunkowości – zalicza się do przychodów lub kosztów według zasady memoriałowej czyli odpowiednio do okresu czasu, którego dotyczą bez względu na termin zapłaty. W prawie podatkowym odsetki uznaje się za przychód lub koszt w czasie faktycznej zapłaty. Innym przykładem różnic przejściowych jest stosowanie w niektórych jednostkach innych stawek amortyzacji środków trwałych w rachunkowości jednostki niż stawki amortyzacji ustalone w przepisach podatkowych.

Dodatknie różnice przejściowe pomiędzy dochodem do opodatkowania a wynikiem finansowym brutto występują, gdy wynik finansowy jest większy niż dochód do opodatkowania z tytułu różnic przejściowych. W sytuacji odwrotnej, tzn. gdy dochód jest większy od wyniku finansowego brutto, występują ujemne różnice przejściowe.

Wystąpienie dodatnich różnic przejściowych wywołuje konieczność utworzenia rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego, którą tworzy się w wysokości kwoty podatku dochodowego, wymagającej w przyszłości zapłaty, w związku z występowaniem różnic, które spowodują zwiększenie podstawy obliczenia podatku dochodowego w przyszłości.

Ujemne różnice przejściowe pomiędzy dochodem do opodatkowania a wynikiem finansowym brutto pociągają za sobą obowiązek wykazania w rachunkowości jednostki aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego (rozliczeń międzyokresowych czynnych), ustalonych w wysokości kwoty przewidzianej w przyszłości do odliczenia od podatku dochodowego, w związku z różnicami, które spowodują w przyszłości zmniejszenie podstawy obliczenia podatku dochodowego oraz straty podatkowej możliwej do odliczenia, ustalonej przy uwzględnieniu zasady ostrożności.

Wysokość rezerwy i aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego ustala się przy uwzględnieniu stawek podatku dochodowego, obowiązujących w roku powstania obowiązku podatkowego.

Rezerwa i aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego wykazywane są w bilansie oddzielnie. Rezerwy i aktywów nie można kompensować, jeżeli jednostka nie ma tytułu uprawniającego ją do ich jednoczesnego uwzględnienia przy obliczaniu kwoty zobowiązania podatkowego.

Wobec powyższego, wynik finansowy brutto zostaje, przekształcony w wynik finansowy netto o podatek dochodowy za dany okres sprawozdawczy, obejmuje:

- część bieżącą,
- część odroczoną⁸.

Wykazywana w rachunku zysków i strat część odroczonego stanowi różnicę pomiędzy stanem rezerw i aktywów z tytułu podatku odroczonego na koniec i początek okresu sprawozdawczego, z uwzględnieniem rezerw i aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego, dotyczących operacji rozliczanych z kapitałem (funduszem) własnym, które odnosi się również na kapitał (fundusz) własny.

Zwolnione z obowiązku ustalania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego są jednostki nie podlegające obowiązkowi badania i ogłoszenia sprawozdań finansowych, czyli jednostki, o których mowa w art. 64. ust. 1. ustawy o rachunkowości.

Na schemacie księgowym nr XII.46 przedstawiono przykładowe księgowania związane z ustalaniem wyniku finansowego netto.

Schemat nr XII.46. Wynik finansowy netto

Koszty			Wynik finansowy			Przychody		
184 000	184 000	(2)	(2) 184 000	256 000	(1)	(1) 256 000	256 000	
			(7) 12 680					
			196 680	256 000				
				59 320	SK			
Rozliczenia międzyokresowe			Rezerwy na podatek dochodowy			Podatek dochodowy i inne obciążenia wyniku finansowego		
(4) 1 200			(6) 280	X	Sp	11 900	1 200	(4)
				860	(5)	(3) 1 400	280	(6)
						(5) 860	12 680	(7)
Rozrachunki z urzędem skarbowym								
	1 400	(3)						

Opis do schematu nr XII.46.

1. Przeksięgowano przychody roczne ogółem na kwotę 256 000 zł na konto wyniku finansowego w ramach zamknięcia księgi rachunkowej.

⁸ Ustawa o rachunkowości a Międzynarodowe Standardy Rachunkowości – analiza porównawcza, pod red. J. Gierusza, Gdańsk 2002, s. 145–146.

2. Przeksięgowano koszty w układzie rodzajowym oraz pozostałe koszty operacyjne w łącznej kwocie 184 000 zł na konto wyniku finansowego w ramach zamknięcia księgi rachunkowej. (Uwaga: przyjęto uproszczenie w rzeczywistości każdą kategorię przychodów i kosztów ewidencjonuje się na oddzielnym koncie księgowym).
3. Zaksięgowano bieżący podatek dochodowy za ostatni miesiąc roku, zgodnie z deklaracją podatku dochodowego, zobowiązanie za ostatni miesiąc wynosi 1400 zł, natomiast za cały rok zobowiązanie z tytułu podatku dochodowego wynosi 13 300 zł.
4. Zaksięgowano aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstałe w bieżącym roku podatkowym w kwocie 1200 zł.
5. Zaksięgowano rezerwę z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstałą w bieżącym roku podatkowym na kwotę 860 zł.
6. Przeksięgowano część rezerwy podatku dochodowego, z roku ubiegłego, która podlega rozliczeniu w bieżącym roku na kwotę 280 zł.
7. Przeksięgowano łączne obciążenie z tytułu bieżącego podatku i rozliczenia odroczonego podatku dochodowego za cały rok na konto wyniku finansowego 12 680 zł.

Po zatwierdzeniu sprawozdania finansowego wynik finansowy przeksięgowuje się na konto „Rozliczenie wyniku finansowego”, gdzie jest ewidencjonowany do czasu podziału. Jeśli do końca następnego roku wynik finałowy nie zostanie podzielony to jako saldo konta Rozliczenie wyniku finansowego jest prezentowany w bilansie tego roku w pozycji A.VII. Tylko i wyłącznie na podstawie szczególnych przepisów prawa zysk wypracowany w danym roku może być wykorzystany przed zakończeniem roku obrotowego i zatwierdzeniem sprawozdania finansowego, co znajduje odzwierciedlenie w pozycji A.IX Odpisy z zysku netto roku obrotowego i stanowi zmniejszenie kapitałów własnych (wartość ujemna). W spółkach prawa handlowego nie ma możliwości dokonywania odpisów z zysku przed zakończeniem roku obrotowego.

Wykazane w bilansie odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego stanowią odrębne saldo debetowe konta „Rozliczenie wyniku finansowego”. To konto może więc mieć dwa salda jednocześnie jedno saldo kredytowe oznacza niepodzielony wynik finansowy zysk z lat ubiegłych i drugie saldo debetowe odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego.

Gdy jednostka w poprzednim roku obrotowym miała stratę netto niepokrytą do końca roku obrotowego, to znajduje to odzwierciedlenie w saldzie debetowym konta „Rozliczenie wyniku finansowego”, co przy jednoczesnym wystąpieniu rozliczenia wyniku finansowego, wymaga podziału salda debetowego tego konta.

Podział zysku lub pokrycie straty jest ustalane uchwałą walnego zgromadzenia (zgromadzenia wspólników) w spółce kapitałowej, po wcześniejszym podjęciu uchwały o zatwierdzeniu sprawozdania finansowego spółki.

Na schemacie księgowym nr XII. 47 przedstawiono księgowania z zakresu podziału wyniku finansowego i pokrycia straty.

Schemat nr XII.47. Podział wyniku i pokrycie straty

Kapitał zapasowy				Rozliczenie wyniku finansowego				Wynik finansowy			
(1)	35 000	Y	Sp.	Sp.	35 000	35 000	(1)	(2)	59 320	59 320	Sp.
		10 000	(3)	(3)	10 000	59 320	(2)				
				(3)	20 000						
				(3)	29 320						
Kapitał rezerwowy				Rozliczenia z akcjonariuszami				Rozliczenia z urzędem skarbowym			
		20 000	(3)	(4)	5 570	29 320	(3)			5 570	(4)
				(5)	23 750						
				Rachunek bankowy							
						23 750	(5)				

lub na zasadach koszty plus narzut zysku⁹. Rozliczenie i płatności z tytułu wykonanych prac mogą odbywać się całościowo po zakończeniu całej usługi lub etapami według stopnia od zaawansowania robót.

Zasady rozliczenia kontraktów długoterminowych przedstawione w art. 34a–34d ustawy o rachunkowości dotyczą ustalania przychodów i kosztów wykonawcy kontraktu na koniec okresu sprawozdawczego z tytułu wykonanych, a niezafakturowanych prac w ramach kontraktów długoterminowych.

Według wcześniej obowiązujących zasad ewidencji koszty kontraktów długoterminowych niezafakturowane na dzień bilansowy wykazywane były w sprawozdaniach i księgach rachunkowych jako rozliczenia międzyokresowe czynne. Przy ustalaniu wyniku finansowego wykazywano w tej samej wysokości koszty wykonania robót niezafakturowanych i zrównane z nimi różnice stanu produktów odpowiadające robotom niezafakturowanym, które w rachunku zysków i strat są odpowiednikami przychodów. Taki sposób rozliczenia kontraktów długoterminowych powodował, że roboty niezafakturowane nie miały żadnego wpływu na wynik finansowy, co należy uznać za uproszczenie zbyt daleko idące. Przypomnieć należy, że różnice stanu produktów w wariantcie porównawczym obliczania wyniku finansowego przeksięgowuje się z konta „Rozliczenie kosztów rodzajowych” na konto „Wynik finansowy”. W wariantcie kalkulacyjnym obliczenia wyniku finansowego koszty produkcji (usługi) niezakończonej były aktywowane, zmniejszając koszt własny sprzedaży, który podlega w wariantcie kalkulacyjnym przeksięgowaniu na konto „Wynik finansowy”. W obu wariantach obliczania wyniku finansowego wyniki (efektywność) produkcji niezakończonej nie miały wpływu na wynik finansowy.

Obecnie ten sposób rozliczenia kontraktów długoterminowych stosuje się, jeżeli udział przychodów z niezakończonych usług na dzień bilansowy nie jest istotny w całości przychodów operacyjnych okresu sprawozdawczego lub gdy nie można wiarygodnie ustalić stopnia zaawansowania usługi oraz przewidywanych całkowitych kosztów wykonania kontraktu za cały czas jego realizacji. Ponadto do międzyokresowych rozliczeń kosztów czynnych można zaliczyć tylko te koszty, których pokrycie w przyszłości przez zamawiającego jest prawdopodobne. W przeciwnym przypadku należy stosować zasady przyjęte w art. 34a–34c ustawy o rachunkowości.

Zgodnie z art. 34a ustawy o rachunkowości, przychody z wykonania niezakończonej usługi, w tym budowlanej, objętej umową, w okresie realizacji dłuższym niż 6 miesięcy, na który przypada dzień bilansowy, a roboty są zaawansowane w istotnym stopniu, ustala się na dzień bilansowy proporcjonalnie do stopnia zaawansowania usługi.

Przychody z wykonania niezakończonej usługi, w tym budowlanej, w okresie od dnia zawarcia umowy do dnia bilansowego – po odliczeniu przychodów z tytułu tej części usług, które sprzedano na podstawie faktur częściowych, ustala się proporcjonalnie do stopnia zaawansowania usługi. Stopień zaawansowania usługi mierzy się w zależności od przyjętej przez jednostkę metody:

- udziałem kosztów poniesionych od dnia zawarcia umowy do dnia ustalenia przychodu w całkowitych kosztach wykonania usługi,
- liczbą przepracowanych godzin bezpośrednich wykonania usługi,
- na podstawie obmiaru wykonanych prac,
- inną metodą.

⁹ A. Dębska-Rup, *Ewidencja i rozliczenie kontraktów długoterminowych*, „Rachunkowość Budżetowa” 2005, nr 3.

Należy przyjąć metodę, która w zależności od specyfiki wykonywanej usługi w sposób najbardziej wiarygodny wyraża stopień zaawansowania usługi. W przypadku, gdy umowa o usługę, w tym budowlaną, przewiduje, że wynagrodzenie netto za tę usługę ustala się w wysokości kosztów powiększonych o narzut zysku, przychód z wykonania niezakończonych usług ustala się w wysokości kosztów odpowiadających wykonanej części usługi, powiększonych o narzut zysku. W przypadku przyjęcia w umowie ryczałtowego wynagrodzenia, przychód z wykonania niezakończonych usług ustala się proporcjonalnie do stopnia zaawansowania wykonania usługi w stosunku do ceny ryczałtowej.

Bez względu na zastosowany sposób ustalania przychodów, na wynik finansowy jednostki wpływają przewidywane straty związane z wykonaniem usługi objętej umową.

Według art. 34b ustawy, koszty wytworzenia, które można bezpośrednio przyporządkować przychodom osiągniętym przez jednostkę, wpływają na wynik finansowy jednostki za ten okres sprawozdawczy, w którym przychody te wystąpiły. Koszty wytworzenia, które można jedynie w sposób pośredni przyporządkować przychodom lub innym korzyściom osiąganym przez jednostkę, wpływają na wynik finansowy jednostki w części, w której dotyczą danego okresu sprawozdawczego, zapewniając ich współmierność do przychodów lub innych korzyści ekonomicznych.

Koszty wytworzenia niezakończonych usług, w tym budowlanej, obejmują koszty poniesione od dnia zawarcia odpowiedniej umowy do dnia bilansowego. Koszty poniesione przed zawarciem umowy, związane z realizacją jej przedmiotu, zaliczane są do aktywów, jeżeli pokrycie w przyszłości tych kosztów przychodami uzyskanymi od zamawiającego jest prawdopodobne.

Jeżeli przychody są ustalane odpowiednio do stopnia zaawansowania niezakończonych usług w inny sposób niż udział kosztów poniesionych do dnia bilansowego w całkowitych przewidywanych kosztach wykonania usługi, koszty wpływające na wynik finansowy jednostki ustala się w takiej części całkowitych przewidywanych kosztów wykonania usługi, jaka odpowiada stopniowi zaawansowania usługi, po odliczeniu kosztów, które dotyczą sprzedaży uzyskanej na podstawie faktur częściowych oraz po uwzględnieniu strat, które wpływają na wynik finansowy okresu sprawozdawczego. Różnicę pomiędzy kosztami faktycznie poniesionymi a kosztami wpływającymi na wynik finansowy jednostki zalicza się do rozliczeń międzyokresowych jako zmiany stanu produktów.

Poprawność przyjętych metod ustalania stopnia zaawansowania usługi, a także przewidywanych całkowitych kosztów i przychodów z wykonania usługi, powinna być zweryfikowana przez jednostkę, nie później niż na dzień bilansowy. Spowodowane weryfikacją korekty wpływają na wynik finansowy jednostki tego okresu sprawozdawczego, w którym przeprowadzono weryfikację. Ilustracją ustalania przychodów i kosztów usługi niezakończonych według obecnie obowiązujących zasad, jest zamieszczony poniżej przykład rozliczenia kontaktu na budowę obiektu produkcyjnego i budynku administracyjnego

PRZYKŁAD NR 13

Umowa przewiduje budowę dwóch obiektów: obiektu produkcyjnego i budynku administracyjnego. Umowny termin realizacji 1 lipca 200X r. – 31 marca 200(X+1) r. Przyjęto w umowie wynagrodzenie ryczałtowe, które obejmuje:

• wartość netto wykonania obiektu produkcyjnego:	1 300 000 zł
• wartość netto wykonania budynku administracyjnego:	400 000 zł
Wartość umowy netto ogółem:	1 700 000 zł

Załącznikiem do umowy jest plan przychodów i kosztów (kosztorys przedwykonawczy) opracowany według poszczególnych obiektów.

Tabela nr 3. Plan kosztów i przychodów

Wyszczególnienie	Koszty całkowite wykonania usługi w zł	Liczba roboczogodzin bezpośrednich wykonania usługi w rh	Wartość umowna wykonania usługi w zł
Obiekt produkcyjny	780 000	4 600	900 000
Budynek administracyjny	320 000	1 900	400 000
Ogółem	1 100 000	6 500	1 300 000

Tabela nr 4. Koszty i wartość wykonanych robót wg obmiaru na 31 grudnia 200X r.

Wyszczególnienie	Całkowite koszty wytworzenia w zł	Koszty bezpośrednie w zł	Koszty pośrednie w zł	Roboczogodziny bezpośrednie w zł	Wartość robót wg obmiaru w zł
Obiekt produkcyjny	400 000	280 000	120 000	2 800	450 000
Budynek administracyjny	310 000	220 000	90 000	1 800	400 000
Ogółem	710 000	500 000	210 000	4 600	850 000

Do 31 grudnia 200X r. poniesiono koszty wykonania usługi, które zostały na podstawie ewidencji księgowej wykazane w tabeli nr 4. Jednocześnie dokonano obmiaru wykonanych robót, wyniki którego przedstawiono w tabeli nr 4. W zależności od stosowanej metody ustalania stopnia zaawansowania wykonanej usługi jednostka rozliczająca przychody i koszty będzie wykorzystywała tylko niektóre dane z tabeli nr 4.

Dodatkowe założenie do przykładu: do 31 grudnia 200X r. ukończono budowę budynku administracyjnego, którą odebrano i zafakturowano jako przychód za wykonanie całego obiektu. W związku z tym rozliczenie usługi niezakończonych dotyczy tylko budowy obiektu produkcyjnego.

W oparciu o dane liczbowe tabel nr 3 i nr 4 ustalono przychody i koszty z tytułu usługi niezakończonych trzema różnymi metodami, o których była mowa wcześniej.

I. Obliczenie przychodu i kosztu według obmiaru faktycznie wykonanych prac przy budowie obiektu produkcyjnego.

Wartość wykonanych robót wyniosła 450 000 zł, natomiast wartość całego obiektu produkcyjnego ustalono na kwotę 900 000 zł.

Stopień zaawansowania robót wynosi: $\frac{450\,000}{900\,000} = 50\%$.

Przychód wynosi 450 000 zł, co wynika z obmiaru bezpośredniego wykonanych robót.

Koszty wykonania robót niezakończonych wyniosły:

$$780\,000\text{ zł} \times 50\% : 100\% = 390\,000\text{ zł}.$$

Różnica w kosztach faktycznie poniesionych i kosztach ustalonych według metody I wynosi:

$$400\,000\text{ zł} - 390\,000\text{ zł} = 10\,000\text{ zł}$$

i stanowi roboty w toku (rozliczenia międzyokresowe kosztów) stanowiące zwiększenie stanu produktów.

II. Obliczenie przychodu i kosztu według ilości przepracowanych roboczogodzin bezpośrednich.

Stopień zaawansowania robót wynosi: $\frac{2800}{4600} = 61\%$.

Przychód:

$$900\,000\text{ zł} \times 61\% : 100\% = 549\,000\text{ zł}.$$

Koszty:

$$780\,000\text{ zł} \times 61\% : 100\% = 475\,800\text{ zł}.$$

Różnica w kosztach faktycznych i kosztach ustalonych wg metody II wynosi:

$$400\,000\text{ zł} - 475\,800 = -75\,800\text{ zł}$$

i stanowi rezerwę kosztów, która jest zaliczana do pasywów bilansu.

III. Obliczenie przychodu i kosztów według faktycznie poniesionych kosztów.

Stopień zaawansowania robót wyniósł: $\frac{400\,000}{780\,000} = 51,3\%$.

Przychód:

$$900\,000\text{ zł} \times 51,3\% / 100\% = 461\,700\text{ zł}.$$

Koszty w tej metodzie odpowiadają kosztom faktycznie poniesionym 400 000 zł.

W zależności od zastosowanej metody uzyskujemy inne wartości przychodów i kosztów usługi niezakończonych, co jest następstwem także przyjętych hipotetycznie w przykładzie danych liczbowych. Taki dobór liczb w przykładzie miał na celu zaprezentowanie różnic w poszczególnych metodach. W rzeczywistości będą występowały również różne szacunki przychodów i kosztów usługi niezakończonych w zależności od zastosowanej metody. W związku z tym powstaje problem, którą metodę stosować. W praktycznej działalności decydować będzie dostępność danych. Gdy przeprowadzono faktyczny powykonawczy obmiar robót, najlepiej stosować jest metodę I, gdyż jej wiarygodność potwierdzają rzeczywiste obmiary

wykonanych robót i ich wycena. W usługach charakteryzujących się wysoką pracochłonnością bardziej przydatna jest metoda II, natomiast usługi o wysokiej materiałochłonności wykazują dużą korelację kosztów ogółem z przychodami, co upoważnia nas do stosowania metody III.

Ewidencję księgową rozliczenia kosztów i przychodów usługi niezakończony na kontach księgi głównej wykonawcy usługi na koniec roku przedstawiono na zamieszczonym poniżej schemacie księgowym. Przyjęto wyniki obliczeń przychodów i kosztów uzyskane według metody I. Zamknięcie księgi rachunkowej przedstawione na schemacie księgowym przeprowadzone zostało według wariantu porównawczego. Przychody i koszty usługi niezakończony powinny być oddzielnie ewidencjonowane na kontach księgi głównej: „Przychody z usługi niezakończony”, „Koszt własny usługi niezakończony”.

Schemat nr XII.48. Rozliczenia kontraktu długoterminowego według danych przykładu liczbowego obliczonego metodą I

Koszty rodzajowe (odpowiednie konto)		Rozliczenie kosztów rodzajowych		Koszty bezpośrednie	
710 000	710 000 (10)	(7) 310 000	710 000	500 000	220 000 (2)
		(8) 390 000			270 000 (6)
		(9) 10 000			10 000 (6)a
Koszt własny usługi niezakończony		Koszt własny sprzedaży		Koszty pośrednie	
(6) 120 000	390 000 (8)	(2) 220 000	310 000 (7)	210 000	90 000 (2)
(6) 270 000		(2) 90 000			120 000 (6)
Przychody z usługi niezakończony		Przychody ze sprzedaży		Wynik finansowy	
(5) 450 000	450 000 (4)	(3) 400 000	400 000 (1)	(10) 710 000	400 000 (3)
					450 000 (5)
					10 000 (9)
Pozostałe rachunki		Międzyokresowe rozliczenia przychodów		Rozliczenia międzyokresowe kosztów	
(1) 400 000		(4) 450 000		(6)a 10 000	

Opis do schematu nr XII.48

1. Przychody ze sprzedaży budynku administracyjnego 400 000 zł. Fakturę za wykonanie budynku administracyjnego wystawiono po zakończeniu jej budowy (podatek VAT pominięto).
2. Prześlęgowano koszty budowy budynku administracyjnego na konto koszt własny sprzedaży koszty bezpośrednie 220 000 zł oraz 90 000 w koszty pośrednie. Księgowania związane z rozliczeniem usługi niezakończony przeprowadzono w związku z zamknięciem księgi rachunkowej (wariant porównawczy obliczania wyniku finansowego).
3. Prześlęgowano na konto wyniku finansowego przychody ze sprzedaży robót na budynku administracyjnym.

4. Zaksięgowano przychody z usługi niezakończonej 450 000 zł, które są zaliczane do przychodów okresu sprawozdawczego, w którym wykonywano usługę.
5. Przeksięgowano na konto wyniku finansowego przychody z usługi niezakończonej – 450 000 zł.
6. Zaksięgowano koszt własny usługi niezakończonej 390 000 zł (w tym koszty pośrednie 120 000).
- 6a. Przeksięgowano różnice pomiędzy rzeczywistym kosztem robót a kosztem robót w toku, ustalonym według wyceny na konto „Rozliczenia międzyokresowe kosztów”.
7. Przeksięgowano koszt własny produkcji sprzedanej 310 000 zł na konto „Rozliczenie kosztów”.
8. Przeksięgowano koszt własny usługi niezakończonej 390 000 zł na konto „Rozliczenie kosztów”.
9. Przeksięgowano różnice stanu produktów na konto „Wynik finansowy” – 10 000 zł.
10. Przeksięgowano koszty w układzie rodzajowym na konto „Wynik finansowy”.

Zapisy księgowe na kontach kosztów nieoznaczone numerami operacji księgowej przedstawiają wcześniejsze obroty kont powstałe w związku z realizacją kontraktu długoterminowego. Cała ewidencja przedstawiona na schemacie księgowym dotyczy tylko realizacji kontraktu, którego rozliczenie było przedmiotem przykładu zawartego w niniejszym artykule.

Na koncie „**Rozliczenia międzyokresowe przychodów**” ewidencjonowane są aktywa z tytułu usługi niezakończonej, odpowiadające przyszłym należnościom. W przyszłym roku faktura sprzedaży obejmująca tę część usługi będzie księgowana na koncie „**Pozostałe rachunki**” po stronie debet i na koncie „**Rozliczenia międzyokresowe przychodów**” po stronie kredyt, czyli nie będzie zwiększała przychodów ze sprzedaży w roku przyszłym. Wynik finansowy związany z realizacją kontraktu wyniósł 150 000 zł, co odpowiada obliczeniom według metody I.

Aneks

Załącznik 1

**Zakres informacji wykazywanych w sprawozdaniu finansowym,
o którym mowa w art. 45 ustawy, dla innych jednostek niż banki,
zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji**

Wprowadzenie do sprawozdania finansowego

obejmuje w szczególności:

- 1)** nazwę (firmę) i siedzibę, podstawowy przedmiot działalności jednostki oraz wskazanie właściwego sądu lub innego organu prowadzącego rejestr,
- 2)** wskazanie czasu trwania działalności jednostki, jeżeli jest ograniczony,
- 3)** wskazanie okresu objętego sprawozdaniem finansowym,
- 4)** wskazanie, że sprawozdanie finansowe zawiera dane łączne, jeżeli w skład jednostki wchodzi wewnętrzne jednostki organizacyjne sporządzające samodzielne sprawozdania finansowe,
- 5)** wskazanie, czy sprawozdanie finansowe zostało sporządzone przy założeniu kontynuowania działalności gospodarczej przez jednostkę w dającej się przewidzieć przyszłości oraz czy nie istnieją okoliczności wskazujące na zagrożenie kontynuowania przez nią działalności,
- 6)** w przypadku sprawozdania finansowego sporządzonego za okres, w ciągu którego nastąpiło połączenie, wskazanie, że jest to sprawozdanie finansowe sporządzone po połączeniu spółek, oraz wskazanie zastosowanej metody rozliczenia połączenia (nabycia, łączenia udziałów),
- 7)** omówienie przyjętych zasad (polityki) rachunkowości, w tym metod wyceny aktywów i pasywów (także amortyzacji), pomiaru wyniku finansowego oraz sposobu sporządzenia sprawozdania finansowego w zakresie, w jakim ustawa pozostawia jednostce prawo wyboru.

Bilans

AKTYWA

A.

AKTYWA TRWAŁE

I. Wartości niematerialne i prawne

1. Koszty zakończonych prac rozwojowych
2. Wartość firmy
3. Inne wartości niematerialne i prawne
4. Zaliczki na wartości niematerialne i prawne

II. Rzeczowe aktywa trwałe

1. Środki trwałe
 - a) grunty (w tym prawo użytkowania wieczystego gruntu)
 - b) budynki, lokale i obiekty inżynierii lądowej i wodnej
 - c) urządzenia techniczne i maszyny
 - d) środki transportu
 - e) inne środki trwałe
2. Środki trwałe w budowie
3. Zaliczki na środki trwałe w budowie

III. Należności długoterminowe

1. Od jednostek powiązanych
2. Od pozostałych jednostek

IV. Inwestycje długoterminowe

1. Nieruchomości
2. Wartości niematerialne i prawne
3. Długoterminowe aktywa finansowe
 - a) w jednostkach powiązanych
 - udziały lub akcje
 - inne papiery wartościowe
 - udzielone pożyczki
 - inne długoterminowe aktywa finansowe
 - b) w pozostałych jednostkach
 - udziały lub akcje
 - inne papiery wartościowe
 - udzielone pożyczki
 - inne długoterminowe aktywa finansowe
4. Inne inwestycje długoterminowe

V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe

1. Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
2. Inne rozliczenia międzyokresowe

B. AKTYWA OBROTOWE

I. Zapasy

1. Materiały
2. Półprodukty i produkty w toku
3. Produkty gotowe
4. Towary
5. Zaliczki na dostawy

II. Należności krótkoterminowe

1. Należności od jednostek powiązanych
 - a) z tytułu dostaw i usług, o okresie spłaty:
 - do 12 miesięcy
 - powyżej 12 miesięcy
 - b) inne
2. Należności od pozostałych jednostek
 - a) z tytułu dostaw i usług, o okresie spłaty:
 - do 12 miesięcy
 - powyżej 12 miesięcy
 - b) z tytułu podatków, dotacji, ceł, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz innych świadczeń
 - c) inne
 - d) dochodzone na drodze sądowej

III. Inwestycje krótkoterminowe

1. Krótkoterminowe aktywa finansowe
 - a) w jednostkach powiązanych
 - udziały lub akcje
 - inne papiery wartościowe
 - udzielone pożyczki
 - inne krótkoterminowe aktywa finansowe
 - b) w pozostałych jednostkach
 - udziały lub akcje
 - inne papiery wartościowe
 - udzielone pożyczki
 - inne krótkoterminowe aktywa finansowe
 - c) środki pieniężne i inne aktywa pieniężne
 - środki pieniężne w kasie i na rachunkach
 - inne środki pieniężne
 - inne aktywa pieniężne
2. Inne inwestycje krótkoterminowe

IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe

AKTYWA RAZEM

PASYWA

A.

KAPITAŁ (FUNDUSZ) WŁASNY

- I.** Kapitał (fundusz) podstawowy
- II.** Należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna)
- III.** Udziały (akcje) własne (wielkość ujemna)
- IV.** Kapitał (fundusz) zapasowy
- V.** Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny
- VI.** Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe
- VII.** Zysk (strata) z lat ubiegłych
- VIII.** Zysk (strata) netto
- IX.** Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna)

B.

ZOBOWIĄZANIA I REZERWY NA ZOBOWIĄZANIA

I. Rezerwy na zobowiązania

- 1.** Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
- 2.** Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne
 - długoterminowa
 - krótkoterminowa
- 3.** Pozostałe rezerwy
 - długoterminowe
 - krótkoterminowe

II. Zobowiązania długoterminowe

- 1.** Wobec jednostek powiązanych
- 2.** Wobec pozostałych jednostek
 - a)** kredyty i pożyczki
 - b)** z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych
 - c)** inne zobowiązania finansowe
 - d)** inne

III. Zobowiązania krótkoterminowe

- 1.** Wobec jednostek powiązanych
 - a)** z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:
 - do 12 miesięcy
 - powyżej 12 miesięcy
 - b)** inne

2. Wobec pozostałych jednostek
 - a) kredyty i pożyczki
 - b) z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych
 - c) inne zobowiązania finansowe
 - d) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:
 - do 12 miesięcy
 - powyżej 12 miesięcy
 - e) zaliczki otrzymane na dostawy
 - f) zobowiązania wekslowe
 - g) z tytułu podatków, ceł, ubezpieczeń i innych świadczeń
 - h) z tytułu wynagrodzeń
 - i) inne
3. Fundusze specjalne

IV. Rozliczenia międzyokresowe

1. Ujemna wartość firmy
2. Inne rozliczenia międzyokresowe
 - długoterminowe
 - krótkoterminowe

PASYWA RAZEM

Rachunek zysków i strat (wariant kalkulacyjny)

A.

PRZYCHODY NETTO ZE SPRZEDAŻY PRODUKTÓW, TOWARÓW I MATERIAŁÓW, W TYM:

– od jednostek powiązanych

I. Przychody netto ze sprzedaży produktów

II. Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów

B.

KOSZTY SPRZEDANYCH PRODUKTÓW, TOWARÓW I MATERIAŁÓW, W TYM:

– jednostkom powiązanym

I. Koszt wytworzenia sprzedanych produktów

II. Wartość sprzedanych towarów i materiałów

C.

ZYSK (STRATA) BRUTTO ZE SPRZEDAŻY

(A – B)

D.

KOSZTY SPRZEDAŻY

E.

KOSZTY OGÓLNEGO ZARZĄDU

F.

ZYSK (STRATA) ZE SPRZEDAŻY

(C – D – E)

G.

POZOSTAŁE PRZYCHODY OPERACYJNE

I. Zysk ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych

II. Dotacje

III. Inne przychody operacyjne

H.

POZOSTAŁE KOSZTY OPERACYJNE

I. Strata ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych

II. Aktualizacja wartości aktywów niefinansowych

III. Inne koszty operacyjne

I.

ZYSK (STRATA) Z DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ

(F + G – H)

J.

PRZYCHODY FINANSOWE

I. Dywidendy i udziały w zyskach, w tym:

– od jednostek powiązanych

II. Odsetki, w tym:

– od jednostek powiązanych

III. Zysk ze zbycia inwestycji

IV. Aktualizacja wartości inwestycji

V. Inne

K.

KOSZTY FINANSOWE

I. Odsetki, w tym:

– dla jednostek powiązanych

II. Strata ze zbycia inwestycji

II. Aktualizacja wartości inwestycji

IV. Inne**L.****ZYSK (STRATA) Z DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ**

(I + J – K)

M.**WYNIK ZDARZEŃ NADZWYCZAJNYCH**

(M.I. – M.II.)

I. Zyski nadzwyczajne

II. Straty nadzwyczajne

N.**ZYSK (STRATA) BRUTTO**

(L ± M)

O.**PODATEK DOCHODOWY****P.****POZOSTAŁE OBOWIĄZKOWE ZMNIEJSZENIA ZYSKU (ZWIĘKSZENIA STRATY)****R.****ZYSK (STRATA) NETTO**

(N – O – P)

Rachunek zysków i strat (wariant porównawczy)**A.****PRZYCHODY NETTO ZE SPRZEDAŻY I ZRÓWNANE Z NIMI, W TYM:**

– od jednostek powiązanych

I. Przychody netto ze sprzedaży produktów

II. Zmiana stanu produktów (zwiększenie – wartość dodatnia, zmniejszenie – wartość ujemna)

III. Koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby jednostki

IV. Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów

B.**KOSZTY DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ**

- I. Amortyzacja
- II. Zużycie materiałów i energii
- III. Usługi obce
- IV. Podatki i opłaty, w tym:
 - podatek akcyzowy
- V. Wynagrodzenia
- VI. Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia
- VII. Pozostałe koszty rodzajowe
- VIII. Wartość sprzedanych towarów i materiałów

C.
ZYSK (STRATA) ZE SPRZEDAŻY
(A – B)

D.
POZOSTAŁE PRZYCHODY OPERACYJNE

- I. Zysk ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych
- II. Dotacje
- III. Inne przychody operacyjne

E.
POZOSTAŁE KOSZTY OPERACYJNE

- I. Strata ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych
- II. Aktualizacja wartości aktywów niefinansowych
- III. Inne koszty operacyjne

F.
ZYSK (STRATA) Z DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ
(C + D – E)

G.
PRZYCHODY FINANSOWE

- I. Dywidendy i udziały w zyskach, w tym:
 - od jednostek powiązanych
- II. Odsetki, w tym:
 - od jednostek powiązanych
- III. Zysk ze zbycia inwestycji
- IV. Aktualizacja wartości inwestycji
- V. Inne

H.
KOSZTY FINANSOWE

- I.** Odsetki, w tym:
 - dla jednostek powiązanych
- II.** Strata ze zbycia inwestycji
- III.** Aktualizacja wartości inwestycji
- IV.** Inne

I.
ZYSK (STRATA) Z DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ
(F + G – H)

J.
WYNIK ZDARZEŃ NADZWYCZAJNYCH
(J.I. – J.II.)

- I.** Zyski nadzwyczajne
- II.** Straty nadzwyczajne

K.
ZYSK (STRATA) BRUTTO
(I ± J)

L.
PODATEK DOCHODOWY

M.
POZOSTAŁE OBOWIĄZKOWE ZMNIEJSZENIA ZYSKU (ZWIĘKSZENIA STRATY)

N.
ZYSK (STRATA) NETTO
(K – L – M)

Zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym

- I. Kapitał (fundusz) własny na początek okresu (BO)**
- zmiany przyjętych zasad (polityki) rachunkowości
 - korekty błędów

- I.a. Kapitał (fundusz) własny na początek okresu (BO), po korektach**
- 1.** Kapitał (fundusz) podstawowy na początek okresu

- 1.1.** Zmiany kapitału (funduszu) podstawowego
 - a)** zwiększenie (z tytułu)
 - wydania udziałów (emisji akcji)
 - b)** zmniejszenie (z tytułu)
 - umorzenia udziałów (akcji)
 - 1.2.** Kapitał (fundusz) podstawowy na koniec okresu
- 2.** Należne wpłaty na kapitał podstawowy na początek okresu
 - 2.1.** Zmiana należnych wpłat na kapitał podstawowy
 - a)** zwiększenie (z tytułu)
 - b)** zmniejszenie (z tytułu)
 - 2.2.** Należne wpłaty na kapitał podstawowy na koniec okresu
- 3.** Udziały (akcje) własne na początek okresu
 - a)** zwiększenie
 - b)** zmniejszenie
 - 3.1.** Udziały (akcje) własne na koniec okresu
- 4.** Kapitał (fundusz) zapasowy na początek okresu
 - 4.1.** Zmiany kapitału (funduszu) zapasowego
 - a)** zwiększenie (z tytułu)
 - emisji akcji powyżej wartości nominalnej
 - z podziału zysku (ustawowo)
 - z podziału zysku (ponad wymaganą ustawowo minimalną wartość).
 - b)** zmniejszenie (z tytułu) – pokrycia straty
 - 4.2.** Stan kapitału (funduszu) zapasowego na koniec okresu
- 5.** Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny na początek okresu – zmiany przyjętych zasad (polityki) rachunkowości
 - 5.1.** Zmiany kapitału (funduszu) z aktualizacji wyceny
 - a)** zwiększenie (z tytułu)
 - b)** zmniejszenie (z tytułu)
 - zbycia środków trwałych
 - 5.2.** Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny na koniec okresu
- 6.** Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe na początek okresu
 - 6.1.** Zmiany pozostałych kapitałów (funduszy) rezerwowych
 - a)** zwiększenie (z tytułu)
 - b)** zmniejszenie (z tytułu)
 - 6.2.** Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe na koniec okresu

-
7. Zysk (strata) z lat ubiegłych na początek okresu
- 7.1. Zysk z lat ubiegłych na początek okresu zmiany przyjętych zasad (polityki) rachunkowości
 - korekty błędów
 - 7.2. Zysk z lat ubiegłych na początek okresu, po korektach
 - a) zwiększenie (z tytułu)
 - podziału zysku z lat ubiegłych
 - ***
 - b) zmniejszenie (z tytułu)
 - ***
 - 7.3. Zysk z lat ubiegłych na koniec okresu
 - 7.4. Strata z lat ubiegłych na początek okresu
 - zmiany przyjętych zasad (polityki) rachunkowości
 - korekty błędów
 - 7.5. Strata z lat ubiegłych na początek okresu, po korektach
 - a) zwiększenie (z tytułu)
 - przeniesienia straty z lat ubiegłych do pokrycia
 - ***
 - b) zmniejszenie (z tytułu)
 - ***
 - 7.6. Strata z lat ubiegłych na koniec okresu
 - 7.7. Zysk (strata) z lat ubiegłych na koniec okresu
8. Wynik netto
- a) zysk netto
 - b) strata netto
 - c) odpisy z zysku

II. Kapitał (fundusz) własny na koniec okresu (BZ)

III. Kapitał (fundusz) własny, po uwzględnieniu proponowanego podziału zysku (pokrycia straty)

Rachunek przepływów pieniężnych (metoda bezpośrednia)

A. PRZEPŁYWY ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH Z DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ

- I. Wpływy**
- 1. Sprzedaż
 - 2. Inne wpływy z działalności operacyjnej

II. Wydatki

1. Dostawy i usługi
2. Wynagrodzenia netto
3. Ubezpieczenia społeczne i zdrowotne oraz inne świadczenia
4. Podatki i opłaty o charakterze publicznoprawnym
5. Inne wydatki operacyjne

III. Przepływy pieniężne netto z działalności operacyjnej (I – II)**B.****PRZEPŁYWY ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH Z DZIAŁALNOŚCI INWESTYCYJNEJ****I. Wpływy**

1. Zbycie wartości niematerialnych i prawnych oraz rzeczowych aktywów trwałych
2. Zbycie inwestycji w nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne
3. Z aktywów finansowych, w tym:
 - a) w jednostkach powiązanych
 - b) w pozostałych jednostkach
 - zbycie aktywów finansowych,
 - dywidendy i udziały w zyskach
 - spłata udzielonych pożyczek długoterminowych
 - odsetki
 - inne wpływy z aktywów finansowych
4. Inne wpływy inwestycyjne

II. Wydatki

1. Nabycie wartości niematerialnych i prawnych oraz rzeczowych aktywów trwałych
2. Inwestycje w nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne
3. Na aktywa finansowe, w tym:
 - a) w jednostkach powiązanych
 - b) w pozostałych jednostkach
 - nabycie aktywów finansowych
 - udzielone pożyczki długoterminowe
4. Inne wydatki inwestycyjne

III. Przepływy pieniężne netto z działalności inwestycyjnej (I – II)**C.****PRZEPŁYWY ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH Z DZIAŁALNOŚCI FINANSOWEJ****I. Wpływy**

1. Wpływy netto z wydania udziałów (emisji akcji) i innych instrumentów kapitałowych oraz dopłat do kapitału

2. Kredyty i pożyczki
3. Emisja dłużnych papierów wartościowych
4. Inne wpływy finansowe

II. Wydatki

1. Nabycie udziałów (akcji) własnych
2. Dywidendy i inne wypłaty na rzecz właścicieli
3. Inne, niż wypłaty na rzecz właścicieli, wydatki z tytułu podziału zysku
4. Spłaty kredytów i pożyczek
5. Wykup dłużnych papierów wartościowych
6. Z tytułu innych zobowiązań finansowych
7. Płatności zobowiązań z tytułu umów leasingu finansowego
8. Odsetki
9. Inne wydatki finansowe

III. Przepływy pieniężne netto z działalności finansowej (I – II)

D.

PRZEPŁYWY PIENIĘŻNE NETTO, RAZEM

(A.III ± B.III ± C.III)

E.

BILANSOWA ZMIANA STANU ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH, W TYM:

– zmiana stanu środków pieniężnych z tytułu różnic kursowych

F.

ŚRODKI PIENIĘŻNE NA POCZĄTEK OKRESU

G.

ŚRODKI PIENIĘŻNE NA KONIEC OKRESU

(F ± D), w tym:

– o ograniczonej możliwości dysponowania

Rachunek przepływów pieniężnych (metoda pośrednia)

A.

PRZEPŁYWY ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH Z DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ

I. Zysk (strata) netto

II. Korekty razem

1. Amortyzacja
2. Zyski (straty) z tytułu różnic kursowych

3. Odsetki i udziały w zyskach (dywidendy)
4. Zysk (strata) z działalności inwestycyjnej
5. Zmiana stanu rezerw
6. Zmiana stanu zapasów
7. Zmiana stanu należności
8. Zmiana stanu zobowiązań krótkoterminowych, z wyjątkiem pożyczek i kredytów
9. Zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych
10. Inne korekty

III. Przepływy pieniężne netto z działalności operacyjnej ($I \pm II$)

B. PRZEPŁYWY ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH Z DZIAŁALNOŚCI INWESTYCYJNEJ

I. Wpływy

1. Zbycie wartości niematerialnych i prawnych oraz rzeczowych aktywów trwałych
2. Zbycie inwestycji w nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne
3. Z aktywów finansowych, w tym:
 - a) w jednostkach powiązanych
 - b) w pozostałych jednostkach
 - zbycie aktywów finansowych
 - dywidendy i udziały w zyskach
 - spłata udzielonych pożyczek długoterminowych
 - odsetki
 - inne wpływy z aktywów finansowych
4. Inne wpływy inwestycyjne

II. Wydatki

1. Nabycie wartości niematerialnych i prawnych oraz rzeczowych aktywów trwałych
2. Inwestycje w nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne
3. Na aktywa finansowe, w tym:
 - a) w jednostkach powiązanych
 - b) w pozostałych jednostkach
 - nabycie aktywów finansowych
 - udzielone pożyczki długoterminowe
4. Inne wydatki inwestycyjne

III. Przepływy pieniężne netto z działalności inwestycyjnej ($I - II$)

C. PRZEPŁYWY ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH Z DZIAŁALNOŚCI FINANSOWEJ

I. Wpływy

1. Wpływy netto z wydania udziałów (emisji akcji) i innych instrumentów kapitałowych oraz dopłat do kapitału

2. Kredyty i pożyczki
3. Emisja dłużnych papierów wartościowych
4. Inne wpływy finansowe

II. Wydatki

1. Nabycie udziałów (akcji) własnych
2. Dywidendy i inne wypłaty na rzecz właścicieli
3. Inne, niż wypłaty na rzecz właścicieli, wydatki z tytułu podziału zysku
4. Spłaty kredytów i pożyczek
5. Wykup dłużnych papierów wartościowych
6. Z tytułu innych zobowiązań finansowych
7. Płatności zobowiązań z tytułu umów leasingu finansowego
8. Odsetki
9. Inne wydatki finansowe

III. Przepływy pieniężne netto z działalności finansowej (I – II)

D.

PRZEPŁYWY PIENIĘŻNE NETTO RAZEM

(A.III ± B.III ± C.III)

E.

BILANSOWA ZMIANA STANU ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH, W TYM

– zmiana stanu środków pieniężnych z tytułu różnic kursowych

F.

ŚRODKI PIENIĘŻNE NA POCZĄTEK OKRESU

G.

ŚRODKI PIENIĘŻNE NA KONIEC OKRESU

(F ± D), w tym

– o ograniczonej możliwości dysponowania

Dodatkowe informacje i objaśnienia

obejmują w szczególności:

1.

- 1) szczegółowy zakres zmian wartości grup rodzajowych środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych oraz inwestycji długoterminowych, zawierający stan tych ak-

tywów na początek roku obrotowego, zwiększenia i zmniejszenia z tytułu: aktualizacji wartości, nabycia, przemieszczenia wewnętrznego oraz stan końcowy, a dla majątku amortyzowanego – podobne przedstawienie stanów i tytułów zmian dotychczasowej amortyzacji lub umorzenia,

- 2) wartość gruntów użytkowanych wieczystość,
- 3) wartość nieamortyzowanych lub nieumarzanych przez jednostkę środków trwałych, używanych na podstawie umów najmu, dzierżawy i innych umów, w tym z tytułu umów leasingu,
- 4) zobowiązania wobec budżetu państwa lub jednostek samorządu terytorialnego z tytułu uzyskania prawa własności budynków i budowli,
- 5) dane o strukturze własności kapitału podstawowego oraz liczbie i wartości nominalnej subskrybowanych akcji, w tym uprzywilejowanych,
- 6) stan na początek roku obrotowego, zwiększenia i wykorzystanie oraz stan końcowy kapitałów (funduszy) zapasowych i rezerwowych, o ile jednostka nie sporządza zestawienia zmian w kapitale (funduszu) własnym,
- 7) propozycje co do sposobu podziału zysku lub pokrycia straty za rok obrotowy,
- 8) dane o stanie rezerw według celu ich utworzenia na początek roku obrotowego, zwiększeniach, wykorzystaniu, rozwiązaniu i stanie końcowym,
- 9) dane o odpisach aktualizujących wartość należności, ze wskazaniem stanu na początek roku obrotowego, zwiększeniach, wykorzystaniu, rozwiązaniu i stanie na koniec roku obrotowego,
- 10) podział zobowiązań długoterminowych według pozycji bilansu o pozostałym od dnia bilansowego, przewidywanym umową, okresie spłaty:
 - a) do 1 roku,
 - b) powyżej 1 roku do 3 lat,
 - c) powyżej 3 lat do 5 lat,
 - d) powyżej 5 lat,
- 11) wykaz istotnych pozycji czynnych i biernych rozliczeń międzyokresowych,
- 12) wykaz grup zobowiązań zabezpieczonych na majątku jednostki (ze wskazaniem jego rodzaju),
- 13) zobowiązania warunkowe, w tym również udzielone przez jednostkę gwarancje i poręczenia, także wekslowe; odrębnie należy wykazać informacje dotyczące gwarancji i poręczeń wobec jednostek powiązanych;

2.

- 1) strukturę rzeczową (rodzaje działalności) i terytorialną (kraj, eksport) przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów,
- 2) wysokość i wyjaśnienie przyczyn odpisów aktualizujących środki trwałe,
- 3) wysokość odpisów aktualizujących wartość zapasów,
- 4) informacje o przychodach, kosztach i wynikach działalności zaniechanej w roku obrotowym lub przewidzianej do zaniechania w roku następnym,
- 5) rozliczenie głównych pozycji różniących podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym od wyniku finansowego (zysku, straty) brutto,
- 6) w przypadku jednostek, które sporządzają rachunek zysków i strat w wariantcie kalkulacyjnym, dane o kosztach wytworzenia produktów na własne potrzeby oraz o kosztach rodzajowych:

- a) amortyzacji,
 - b) zużycia materiałów i energii,
 - c) usług obcych,
 - d) podatków i opłat,
 - e) wynagrodzeń,
 - f) ubezpieczeń i innych świadczeń,
 - g) pozostałych kosztów rodzajowych,
- 7) koszt wytworzenia środków trwałych w budowie; w tym odsetki oraz skapitalizowane różnice kursowe od zobowiązań zaciągniętych w celu ich sfinansowania,
 - 8) poniesione w ostatnim roku i planowane na następny rok nakłady na niefinansowe aktywa trwałe; odrębnie należy wykazać poniesione i planowane nakłady na ochronę środowiska,
 - 9) informacje o zyskach i stratach nadzwyczajnych, z podziałem na losowe i pozostałe,
 - 10) podatek dochodowy od wyniku na operacjach nadzwyczajnych;

2a. Dla pozycji bilansu oraz rachunku zysków i strat, wyrażonych w walutach obcych – kursy przyjęte do ich wyceny;

3.

Objaśnienie struktury środków pieniężnych przyjętych do rachunku przepływów pieniężnych, a w przypadku gdy rachunek przepływów pieniężnych sporządzony jest metodą bezpośrednią, dodatkowo należy przedstawić uzgodnienie przepływów pieniężnych netto z działalnością operacyjnej, sporządzone metodą pośrednią; w przypadku różnic pomiędzy zmianami stanu niektórych pozycji w bilansie oraz zmianami tych samych pozycji wykazanymi w rachunku przepływów pieniężnych należy wyjaśnić ich przyczyny;

4.

Informacje o:

- 1) charakterze i celu gospodarczym zawartych przez jednostkę umów nieuwzględnionych w bilansie w zakresie niezbędnym do oceny ich wpływu na sytuację majątkową, finansową i wynik finansowy jednostki,
- 2) istotnych transakcjach (wraz z ich kwotami) zawartych przez jednostkę na innych warunkach niż rynkowe ze stronami powiązanymi, przez które rozumie się jednostki powiązane oraz:
 - a) osobę, która jest członkiem organu zarządzającego, nadzorującego lub administrującego jednostki lub jednostki z nią powiązanej, lub
 - b) osobę, która jest małżonkiem lub osobą faktycznie pozostającą we wspólnym pożyciu, krewnym lub powinowatym do drugiego stopnia, przysposobionym lub przysposabiającym, osobą związaną z tytułu opieki lub kurateli w stosunku do którejkolwiek z osób będących członkami organu zarządzającego, nadzorującego lub administrującego jednostki lub jednostki z nią powiązanej, lub
 - c) jednostkę kontrolowaną, współkontrolowaną lub inną jednostkę, na którą znaczący wpływ wywiera lub posiada w niej znaczącą ilość głosów, bezpośrednio albo pośrednio osoba, o której mowa w lit. a i b, lub

- d)** jednostkę realizującą program świadczeń pracowniczych po okresie zatrudnienia, skierowany do pracowników jednostki lub innej jednostki będącej jednostką powiązaną w stosunku do tej jednostki – wraz z informacjami określającymi charakter tych transakcji. Informacje dotyczące poszczególnych transakcji mogą być zgrupowane według ich rodzaju, z wyjątkiem przypadku, gdy informacje na temat poszczególnych transakcji są niezbędne dla zrozumienia ich wpływu na sytuację majątkową, finansową i wynik finansowy jednostki,
 - 3)** przeciętnym w roku obrotowym zatrudnieniu, z podziałem na grupy zawodowe,
 - 4)** wynagrodzeniach, łącznie z wynagrodzeniem z zysku, wypłaconych lub należnych osobom wchodzącym w skład organów zarządzających, nadzorujących albo administrujących spółek handlowych (dla każdej grupy osobno) za rok obrotowy,
 - 5)** pożyczkach i świadczeniach o podobnym charakterze udzielonych osobom wchodzącym w skład organów zarządzających, nadzorujących albo administrujących spółek handlowych (dla każdej grupy osobno), ze wskazaniem warunków oprocentowania i terminów spłaty,
 - 6)** wynagrodzeniu biegłego rewidenta lub podmiotu uprawnionego do badania sprawozdań finansowych, wypłaconym lub należnym za rok obrotowy odrębnie za:
 - a)** obowiązkowe badanie rocznego sprawozdania finansowego,
 - b)** inne usługi poświadczające,
 - c)** usługi doradztwa podatkowego,
 - d)** pozostałe usługi;
- 5.**
- 1)** informacje o znaczących zdarzeniach dotyczących lat ubiegłych ujętych w sprawozdaniu finansowym roku obrotowego, w tym o rodzaju popełnionego błędu oraz kwocie korekty,
 - 2)** informacje o znaczących zdarzeniach, jakie nastąpiły po dniu bilansowym, a nieuwzględnionych w sprawozdaniu finansowym,
 - 3)** przedstawienie dokonanych w roku obrotowym zmian zasad (polityki) rachunkowości, w tym metod wyceny oraz zmian sposobu sporządzania sprawozdania finansowego, jeżeli wywierają one istotny wpływ na sytuację majątkową, finansową i wynik finansowy jednostki, ich przyczyny i spowodowaną zmianami kwotę wyniku finansowego oraz zmian w kapitale (funduszu) własnym,
 - 4)** informacje liczbowe zapewniające porównywalność danych sprawozdania finansowego za rok poprzedzający ze sprawozdaniem za rok obrotowy;
- 6.**
- 1)** informacje o wspólnych przedsięwzięciach, które nie podlegają konsolidacji, w tym:
 - a)** nazwie, zakresie działalności wspólnego przedsięwzięcia,
 - b)** procentowym udziale,
 - c)** części wspólnie kontrolowanych rzeczowych składników aktywów trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych,
 - d)** zobowiązaniach zaciągniętych na potrzeby przedsięwzięcia lub zakupu używanych rzeczowych składników aktywów trwałych,

- e) części zobowiązań wspólnie zaciągniętych,
 - f) przychodach uzyskanych ze wspólnego przedsięwzięcia i kosztach z nimi związanych,
 - g) zobowiązaniach warunkowych i inwestycyjnych dotyczących wspólnego przedsięwzięcia,
- 2) informacje o transakcjach z jednostkami powiązanymi,
- 3) wykaz spółek (nazwa, siedziba), w których jednostka posiada co najmniej 20% udziałów w kapitale lub ogólnej liczbie głosów w organie stanowiącym spółki; wykaz ten powinien zawierać także informacje o procencie udziałów i stopniu udziału w zarządzaniu oraz o zysku lub stracie netto tych spółek za ostatni rok obrotowy,
- 4) jeżeli jednostka nie sporządza skonsolidowanego sprawozdania finansowego, korzystając ze zwolnienia lub wyłączeń, informacje o:
- a) podstawie prawnej wraz z danymi uzasadniającymi odstępianie od konsolidacji,
 - b) nazwie i siedzibie jednostki sporządzającej skonsolidowane sprawozdanie finansowe na wyższym szczeblu grupy kapitałowej oraz miejscu jego publikacji,
 - c) podstawowych wskaźnikach ekonomiczno-finansowych, charakteryzujących działalność jednostek powiązanych w danym i ubiegłym roku obrotowym, takich jak:
 - wartość przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów oraz przychodów finansowych,
 - wynik finansowy netto oraz wartość kapitału własnego, z podziałem na grupy,
 - wartość aktywów trwałych,
 - przeciętne roczne zatrudnienie;
- 5) informacje o:
- a) nazwie i siedzibie jednostki sporządzającej skonsolidowane sprawozdanie finansowe na najwyższym szczeblu grupy kapitałowej, w której skład wchodzi spółka jako jednostka zależna,
 - b) nazwie i siedzibie jednostki sporządzającej skonsolidowane sprawozdanie finansowe na najniższym szczeblu grupy kapitałowej, w skład której wchodzi spółka jako jednostka zależna, należącej jednocześnie do grupy kapitałowej, o której mowa w lit. a);

7.

W przypadku sprawozdania finansowego sporządzonego za okres, w ciągu którego nastąpiło połączenie:

- 1) jeżeli połączenie zostało rozliczone metodą nabycia:
- a) nazwę (firmę) i opis przedmiotu działalności spółki przejętej,
 - b) liczbę, wartość nominalną i rodzaj udziałów (akcji) wyemitowanych w celu połączenia,
 - c) cenę przejęcia, wartość aktywów netto według wartości godziwej spółki przejętej na dzień połączenia, wartość firmy lub ujemnej wartości firmy i opis zasad jej amortyzacji,

2) jeżeli połączenie zostało rozliczone metodą łączenia udziałów:

- a)** nazwy (firmy) i opis przedmiotu działalności spółek, które w wyniku połączenia zostały wykreślone z rejestru,
- b)** liczbę, wartość nominalną i rodzaj udziałów (akcji) wyemitowanych w celu połączenia,
- c)** przychody i koszty, zyski i straty oraz zmiany w kapitałach własnych połączonych spółek za okres od początku roku obrotowego, w ciągu którego nastąpiło połączenie, do dnia połączenia;

8.

W przypadku występowania niepewności co do możliwości kontynuowania działalności, opis tych niepewności oraz stwierdzenie, że taka niepewność występuje, oraz wskazanie, czy sprawozdanie finansowe zawiera korekty z tym związane; informacja powinna zawierać również opis podejmowanych bądź planowanych przez jednostkę działań mających na celu eliminację niepewności;

9.

W przypadku gdy inne informacje niż wymienione powyżej mogłyby w istotny sposób wpłynąć na ocenę sytuacji majątkowej, finansowej oraz wynik finansowy jednostki, należy ujawnić te informacje.

Bibliografia

Pozycje zwarte

- Allen R.G.D., *Teoria makroekonomiczna. Ujęcie matematyczne*, Warszawa 1975.
- Borowiecki R., Jaki A., Kaczmarek J., *Metody i procedury wyceny przedsiębiorstw i ich majątku*, Kraków 1999.
- Dębska-Rup A., *Rachunkowość finansowa spółek kapitałowych*, Kraków 1999.
- Dębska-Rup A., *Ewidencja i rozliczenie kontraktów długoterminowych*, „Rachunkowość Budżetowa” 2005, nr 3.
- Dobija M., *Zagadnienia wyceny aktywów i pasywów a ustawa o rachunkowości*, „Ekspert” 1995, nr 3–4.
- Dobija M., *Definicje i cele systemu rachunkowości*, [w:] *Organizacja rachunkowości*, pod red. M. Dobii, Warszawa 1999.
- Drury C., *Rachunek kosztów*, Warszawa 1995.
- Dziuba-Burczyk A., *Struktura i podmioty rachunkowości. Sposoby ewidencji gospodarczej*, [w:] *Organizacja rachunkowości*, pod red. M. Dobii, Warszawa 1999.
- Dziuba-Burczyk A., *Podstawy rachunkowości w świetle Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, Kraków 2003.
- Gmytrasiewicz M., Karmańska A., *Rachunkowość finansowa*, Warszawa 2002.
- Hendriksen E. A., van Breda M.F., *Teoria rachunkowości*, Warszawa 2002.
- Kudła J., *Instrumenty finansowe*, Warszawa 2002.
- Micherda B., *Analityczna funkcja rachunkowości*, Kraków 2001.
- Międzynarodowe standardy rachunkowości*, IASCF 2001.
- Nowak E., *Rachunkowość zarządcza*, Kraków 2001.
- Organizacja rachunkowości*, pod red. M. Dobii, Warszawa 2004.
- Rachunkowość i plan kont dla spółek kapitałowych*, pod red. E. Jakubczyk-Ćały, Warszawa 2002.
- Rachunkowość – Zamknięcie roku 2004 r.*, „Rachunkowość” 2005.
- Sierpińska M., Jachna T., *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, Warszawa 2004.
- Ustawa o rachunkowości a Międzynarodowe Standardy Rachunkowości – analiza porównawcza*, pod red. J. Gierusza, Gdańsk 2002.
- Wasilewska J., *Instrumenty finansowe – wybrane zagadnienia*, „Rachunkowość” 2004, nr 9.
- Wzorcowy plan kont. Komentarz do znowelizowanej ustawy o rachunkowości*, pod red. G.K. Świderskiej, Warszawa 2001.
- Wzorcowy wykaz kont*, Rachunkowość Sp. z o.o. 2000.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. Nr 54, poz. 654. z 2000 r., tekst jednolity z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 o rachunkowości (Dz.U. z 2009 r., Nr 152, poz. 1223, tekst jednolity).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 z 1964 r. z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 o finansach publicznych (Dz.U. Nr 249, poz. 2104).
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 173, poz. 1807 z 2004).
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r., kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037 z 2000 r. z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 4 marca 1994 r. o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych (Dz.U. Nr 70, poz. 335 z 1996 r., tekst jednolity).
- Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. Nr 54, poz. 535 z 2004).
- Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. Nr 9, poz. 31 1991 r. z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 123, poz. 776 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1999 w sprawie Klasyfikacji środków trwałych (Dz.U. Nr 112, poz. 1317 z 1999 r.).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, Dz.U. Nr 149, poz. 1674 z 2001 r.).

Spis schematów

Schemat nr II.1.	Gospodarka środkami trwałymi.....	32
Schemat nr II.2.	Aktualizacja wyceny środków trwałych.....	34
Schemat nr II.3.	Amortyzacja i umorzenie środków trwałych.....	40
Schemat nr II.4.	Koszty budowy środka trwałego	43
Schemat nr III.5.	Wartości niematerialne i prawne	52
Schemat nr III.6.	Efekty prac rozwojowych przeznaczone do wielokrotnej sprzedaży	53
Schemat nr IV.7.	Ewidencja leasingu operacyjnego u korzystającego	59
Schemat nr IV.8.	Ewidencja leasingu operacyjnego u finansującego	60
Schemat nr IV.9.	Ewidencja leasingu finansowego u korzystającego	61
Schemat nr IV.10.	Leasing finansowy – ewidencja u finansującego	62
Schemat nr IV.11.	Przejęcie środka trwałego na własność przez korzystającego po zakończeniu leasingu finansowego (ewidencja u korzystającego)	64
Schemat nr V.12.	Aktywa finansowe (udziałowe papiery wartościowe).....	71
Schemat nr V.13.	Dłużne papiery wartościowe (ewidencja u nabywcy).....	73
Schemat nr V.14.	Obligacje w księgach rachunkowych emitenta.....	74
Schemat nr V.15.	Kontrakt forward – ewidencja u sprzedawcy.....	76
Schemat nr V.16.	Kontrakt futures – ewidencja u nabywcy.....	77
Schemat nr V.17.	Opcje – ewidencja u nabywcy.....	78
Schemat nr VI.18.	Ewidencja i wycena należności o odroczonym terminie płatności	92
Schemat nr VI.19.	Należności.....	96
Schemat nr VI.20.	Faktoring	98
Schemat nr VII.21.	Gospodarka materiałowa	107
Schemat nr VII.22.	Gospodarka materiałowa prowadzona bez magazynu.....	108
Schemat nr VII.23.	Towary w obrocie hurtowym	109
Schemat nr VII.24.	Obrót detaliczny towarów, których zapas ewidencjonuje się w cenach sprzedaży brutto	110
Schemat nr VII.25.	Wyroby gotowe w jednostkach, które nie prowadzą magazynu wyrobów gotowych	112
Schemat nr VII.26.	Ewidencja wyrobów gotowych w jednostkach prowadzących gospodarkę magazynową	113
Schemat nr VII.27.	Ewidencja wyrobów gotowych w magazynie w jednostce prowadzącej ewidencję kosztów w układzie kalkulacyjnym.....	114
Schemat nr VIII.28.	Operacje pieniężne.....	119
Schemat nr VIII.29.	Aktywa i pasywa w walucie obcej i różnice kursowe z wyceny	122
Schemat nr IX.30.	Rozliczenie międzyokresowe kosztów w jednostce prowadzącej tylko ewidencje kosztów w układzie rodzajowym	133
Schemat nr IX.31.	Rezerwy na zobowiązania, inne rozliczenia międzyokresowe i rozliczenia międzyokresowe przychodów (przychody przyszłych okresów).....	135
Schemat nr X.32.	Kapitały w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością.....	146
Schemat nr X.33.	Kapitały własne w spółce akcyjnej	147
Schemat nr X.34.	Błąd podstawowy.....	149
Schemat nr XI.35.	Zobowiązania finansowe.....	165
Schemat nr XI.36.	Zobowiązania bieżące	166
Schemat nr XI.37.	Zakładowy Fundusz Świadczeń Socjalnych	169
Schemat nr XII.38.	Przychody.....	177
Schemat nr XII.39.	Koszty w układzie rodzajowym.....	183
Schemat nr XII.40.	Koszty w układzie kalkulacyjnym.....	186
Schemat nr XII.41.	Koszty w układzie rodzajowym i kalkulacyjnym	188

Schemat nr XII.42.	Obroty wewnętrzne	190
Schemat nr XII.43.	Obroty wewnętrzne i koszty obrotów wewnętrznych	191
Schemat nr XII.44.	Wariant porównawczy ustalania wyniku finansowego	196
Schemat nr XII.45.	Wariant kalkulacyjny obliczania wyniku finansowego	197
Schemat nr XII.46.	Wynik finansowy netto	199
Schemat nr XII.47.	Podział wyniku i pokrycie straty	201
Schemat nr XII.48.	Rozliczenia kontraktu długoterminowego według danych przykładu liczbowego obliczonego metodą I	206